

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

HUMANISTYCZNE ZESZYTY NAUKOWE
HUMANISTIC – SCIENTIFIC FASCICLES

ZESZYT / FASCICLE

Nr 24 (1)/2020

REDAKCJA NAUKOWA
LESZEK WIECZOREK

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

PRAWA CZŁOWIEKA

HUMAN RIGHTS

Humanistyczne Zeszyty Naukowe

Humanistic – Scientific Fascicles

NUMER / NUMBER

24 (1)/2020

REDAKTOR NAUKOWY / SCIENTIFIC EDITOR

LESZEK WIECZOREK

Katowice 2020

Redakcja jest zainteresowana artykułami prawników, pedagogów, psychologów, politologów, socjologów, traktującymi o szeroko rozumianych prawach człowieka. Autor powinien dołączyć do artykułu krótkie streszczenie (1 strona) oraz informacje o sobie. Publikowane będą teksty w języku polskim, angielskim i niemieckim. Redakcja nie zwraca prac niezamówionych.

Humanistyczne Zeszyty Naukowe – PRAWA CZŁOWIEKA is an editorial series devoted to various aspects of human rights. The editorial committee welcomes submissions from lawyers, sociologists, psychologists, specialists in politics and culture. Manuscripts should be accompanied by a summary (1 page) and a short note about the author. Articles must be written in Polish, English or German.

The journal does not return unsolicited manuscripts.

Publikowane prace wyrażają wyłącznie osobiste poglądy autorów, którzy odpowiadają za użyte w nich stwierdzenia i opinie.

All texts express exclusively personal views of the authors. Authors bear full responsibility for statements and opinions expressed in the published studies.

Teksty recenzowane przez recenzentów zewnętrznych.

All text reviewed by the external reviewers.

WYDAWCA I REDAKCJA:
ADDRESS OF THE EDITOR AND EDITORIAL COMMITTEE:

Humanistyczne Zeszyty Naukowe
PRAWA CZŁOWIEKA
Wydawnictwo Naukowe Centrum Usług Edukacyjnych,
Badawczych i Profilaktycznych

humanrights.com.pl
Redakcja: redakcja@humanrights.com.pl
Dystrybucja: dystrybucja@humanrights.com.pl

Publikacja wydana we współpracy z:
Wydawnictwem Naukowym Progres
oraz przy wsparciu

oraz
Fundacji Zakłady Kórnickie

ISSN 2082-971X

Skład, opracowanie tekstu: Bogusław Reimann
Korekta: Malwina Pisalska

Realizacja poligraficzna:
Wydawnictwo-Druk-Reklama

PROGRES

41-218 Sosnowiec, ul. mjr. Hubala-Dobrzańskiego 70
tel. 32 299 75 83
www.wdrprogres.pl

KOMITET REDAKCYJNY:

redaktor naczelny – prof. Leszek Wieczorek
zastępca redaktora naczelnego – prof. Justyn Piskorski, MIC (Bonn)
sekretarz – dr Tomasz Moll
sekretarz – mgr Patryk Zieliński

REDAKTORZY TEMATYCZNI:

prawo konstytucyjne – prof. Andrzej Bisztyga
socjologia – prof. Zbigniew Galor
prawo administracyjne – dr Tomasz Moll
prawo karne, kryminologia, penitencjarystyka, kryminalistyka – prof. Leszek Wieczorek

REDAKTOR STATYSTYCZNY:

mgr Andrzej Szafranek

REDAKTOR JĘZYKOWY:

dr Katarzyna Kita-Wałęka

STALI RECENZENCI:

prof. Ewa M. Guzik-Makaruk (UwB)
prof. Sabina Grabowska (UR)
prof. Radosław Grabowski (UR)
prof. Mariusz Jabłoński (UWr)
prof. Elżbieta Karska (UKSW)
prof. Anna Młynarska-Sobaczewska (INP PAN)
prof. Anna Rakowska-Trela (UŁ)
prof. Piotr Stępniański (UAM)
prof. Bogumił Szmulik (UKSW)
prof. Wojciech Zalewski (UG)

RADA NAUKOWA:

prof. Bogusław Banaszak (UZ, GWSH)
dr Eduard Barany (Słowacja)
prof. Vladyslav Fedorenko (Ukraina)
prof. Andrzej Bisztyga – przewodniczący (UZ)
prof. Marek Chmaj (SWPS)
prof. Peter Cumper (Wielka Brytania)
prof. Ioan Ganfalean (Rumunia)
dr Nataliia Hendel (Ukraina)
prof. Jerzy Jaskiernia (UJK)
prof. Jiri Jirasek (Czechy)
prof. Maciej Małolepszy (UZ, Niemcy)
prof. Tomasz Milej (Tanzania)
prof. Tumay Murat (Turcja)
doc. Aliya Orazaliyeva (Kazachstan)
prof. Ivan Pankevych (Ukraina)
prof. Emil W. Plywaczewski (UwB)
prof. Wiktor Rudenko (Rosja)
prof. Irena Rzeplińska (INP PAN)
prof. Ewa Tuora-Schwierskott (Niemcy)
prof. Leon Tyszkiewicz (WSFiP)
prof. Leszek Wieczorek – zastępca przewodniczącego (UJK)
prof. Roman Wieruszewski (PCPCz)
prof. Andrzej Wierzbicki (UW)

EDITORIAL COMMITTEE:

Editor-in-chief – prof. Leszek Wieczorek
Vice Editor-in-chief – prof. Justyn Piskorski, MIC (Bonn)
Secretary – Tomasz Moll PhD
Secretary – Patryk Zieliński MA

THEMATIC EDITORS:

Constitutional Law – prof. Andrzej Bisztyga
Sociology – prof. Zbigniew Galor
Administrative Law – Tomasz Moll PhD
Criminal Law, Criminology, Penitentiary, Forensics – prof. Leszek Wieczorek

STATISTICAL EDITOR:

Andrzej Szafranek MA

EDITORS LANGUAGE:

dr Katarzyna Kita-Wałęka

CONSTANTS REVIEWERS:

prof. Ewa M. Guzik-Makaruk (Poland)
prof. Sabina Grabowska (Poland)
prof. Radosław Grabowski (Poland)
prof. Mariusz Jabłoński (Poland)
prof. Elżbieta Karska (Poland)
prof. Anna Młynarska-Sobaczewska (Poland)
prof. Anna Rakowska-Trela (Poland)
prof. Piotr Stępnik (Poland)
prof. Bogumił Szmulik (Poland)
prof. Wojciech Zalewski (Poland)

SCIENTIFIC COUNCIL

prof. Bogusław Banaszak (Poland)
dr Eduard Barany (Slovakia)
prof. Vladyslav Fedorenko (Ukraine)
prof. Andrzej Bisztyga – Chairman (Poland)
prof. Marek Chmaj (Poland)
prof. Peter Cumper (Great Britain)
prof. Ioan Ganfalean (Romania)
dr Nataliia Hendel (Ukraine)
prof. Jerzy Jaskiernia (Poland)
prof. Jiri Jirasek (Czech Republic)
prof. Maciej Małolepszy (UZ, Germany)
prof. Tomasz Milej (Tanzania)
prof. Tumay Murat (Turkey)
doc. Aliya Orazaliyeva (Kazakhstan)
prof. Ivan Pankevych (Ukraine)
prof. Emil W. Plywaczewski (Poland)
prof. Wiktor Rudenko (Russia)
prof. Irena Rzeplińska (Poland)
prof. Ewa Tuora-Schwierskott (Germany)
prof. Leon Tyszkiewicz (Poland)
prof. Leszek Wieczorek – deputy Chairman (Poland)
prof. Roman Wieruszewski (Poland)
prof. Andrzej Wierzbicki (Poland)

SPIS TREŚCI

HUMANISTYCZNE ZESZYTY NAUKOWE – PRAWA CZŁOWIEKA NR 24 (1)/2020

Leszek WIECZOREK (ORCID: 0000-0002-1498-4667) Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Od Redaktora Naukowego	13
--	----

ARTYKUŁY

Jerzy JASKIERNIA (ORCID: 0000-0001-9401-5999) Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach <i>Egzekwowanie standardów Rady Europy dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności</i>	23
Monika BATOR-BRYŁA (ORCID: 0000-0001-7734-3122) Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach <i>Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce</i>	57
Diana DAJNOWICZ-PIESIECKA (ORCID: 0000-0003-1609-8463) Uniwersytet w Białymstoku <i>Przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego (art. 211 k.k.) w świetle nowelizacji kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 r.</i>	77
Agnieszka NYMS-GÓRNA (ORCID: 0000-0001-5538-1953) Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu <i>Kwestia przestępców seksualnych jako szczególnie ważne wyzwanie dla polskiego systemu edukacyjnego, terapeutycznego i penitencjarnego</i>	99

Wiola FRIEDRICH (ORCID: 0000-0001-7072-2605)	
Uniwersytet Śląski w Katowicach	
<i>Badania psychologiczne pokrzywdzonego i świadka w procedurze karnej – aspekty psychologiczne i prawne</i>	117
Agnieszka ROMANOWSKA (ORCID: 0000-0003-4365-4883)	
Uniwersytet w Białymstoku	
<i>Przestępstwa z nienawiści w świetle orzecznictwa sądów apelacyjnych i sądu najwyższego</i>	137
Aleksandra SOBIK (ORCID: 0000-0002-9791-7047)	
Uniwersytet Opolski	
<i>Kradzież jako czyn przepolowiony – w świetle ustawy o zmianie ustawy – Kodeksu wykroczeń oraz niektórych innych ustaw z dnia 4 października 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. Poz. 2077). Analiza porównawcza</i>	159
Katarzyna MRÓZ (ORCID: brak)	
Uczelnia Łazarskiego w Warszawie	
<i>„Zakaz stadionowy” w polskim prawie karnym a bezpieczeństwo imprez masowych</i>	173

PUBLIKACJE STUDENCKIE

Agnieszka Magdalena ŚWIERGAŁA (ORCID: brak)	
Uniwersytet Jagielloński	
<i>Widzenia w polskim systemie penitencjarnym</i>	193
Karolina PIASECKA (ORCID: brak)	
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II	
<i>Wykonywanie tymczasowego aresztowania w polskim systemie prawnym</i>	209
Paula SKRZECZOWSKA (ORCID: brak)	
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	
<i>Badania traseologiczne w kryminalistyce</i>	223

RECENZJE I NOTY BIBLIOGRAFICZNE

dr A. WÓJCIK (red.): <i>Orzecznictwo, które wywiera wpływ. Glosy i komentarze</i> , Think&Make, Warszawa 2018	
(recenzent Oliwia CZAPLIŃSKA (ORCID: 0000-0003-3600-0443)	
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)	239
Małgorzata CZAPSKA, Barbara SZABAT, Jerzy ZIEBA: <i>Adwokatura świętokrzyska. Zarys dziejów od początku XIX wieku</i> , Kielce 2013	
(recenzent mgr Maciej DŁUGOSZ (ORCID: 0000-0002-6157-9525)	
Szkoła Doktorska Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach)	243

SPRAWOZDANIA

Krzysztof GASIŃSKI (ORCID: 0000-0001-5029-6434)

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

XVII Bielańskie Kolokwium Karnistyczne Ogólnopolska

Konferencja Naukowa „Odpowiedzialność karna za przestępstwa

popelnione za granicą. Zagadnienia materialnoprawne i procesowe”

(2 grudnia 2020 r., Warszawa) 249

Patryk ZIELIŃSKI (ORCID: 0000-0003-4473-4658)

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

III Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów

„Badania kryminologiczne a praktyka – perspektywa krajowa

i międzynarodowa” (13–15 maja 2020 roku, Białystok) 251

TABLE OF CONTENTS

HUMANISTIC SCIENTIFIC FASCICLES – HUMAN RIGHTS NO. 24 (1)/2020

Leszek WIECZOREK (ORCID: 0000-0002-1498-4667)

Jan Kochanowski University in Kielce

From Scientific Editor 17

ARTICLES

Jerzy JASKIERNIA (ORCID: 0000-0001-9401-5999)

Jan Kochanowski University in Kielce

*Enforcing standards of the Council of Europe with regard to imprisonment
indicates the mechanisms of enforcing standards of imprisonment
in the system of the Council of Europe* 23

Monika BATOR-BRYŁA (ORCID: 0000-0001-7734-3122)

Jan Kochanowski University in Kielce

*The adjudication and execution of custodial sentences against minors
in Poland* 57

Diana DAJNOWICZ-PIESIECKA (ORCID: 0000-0003-1609-8463)

University of Białystok

*Offense of kidnapping or detention of a minor (Article 211 of the CC)
in the light of the amendment of the Criminal Code of 23 March 2017* 77

Agnieszka NYMS-GÓRNA (ORCID: 0000-0001-5538-1953)

Adam Mickiewicz University in Poznań

*The issue of sex offenders as a particularly important challenge
for the Polish educational, therapeutic and penitentiary system* 99

Wiola FRIEDRICH (ORCID: 0000-0001-7072-2605) University of Silesia in Katowice <i>Psychological examinations of the victim and the witness in criminal proceedings – psychological and legal aspects</i>	117
Agnieszka ROMANOWSKA (ORCID: 0000-0003-4365-4883) University of Białystok <i>Hate crimes in the light of jurisprudence of appellate courts and the Supreme Court</i>	137
Aleksandra SOBIK (ORCID: 0000-0002-9791-7047) University of Opole <i>Theft as a wobblers – pursuant to the Act amending the Act – Code of Petty Offences and some other Acts, as of 4 October 2018 (Journal of Laws as of 2018, Item 2077). Comparative analysis</i>	159
Katarzyna MRÓZ (ORCID: no number) Łazarski University in Warsaw <i>„Stadium ban” in Polish criminal law and security of mass events</i>	173

STUDENT'S PUBLICATIONS

Agnieszka Magdalena ŚWIERGAŁA (ORCID: no number) Jagiellonian University <i>Prison visits in Polish penitentiary system</i>	193
Karolina PIASECKA (ORCID: no number) John Paul II Catholic University of Lublin <i>Pre-trial detention procedures in the Polish penal system</i>	209
Paula SKRZECZOWSKA (ORCID: no number) Jan Kochanowski University in Kielce <i>Traseological surveys in criminalistics</i>	223

REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

dr A. WÓJCIK (red.): <i>Orzecznictwo, które wywiera wpływ. Glosy i komentarze</i> , Think&Make, Warszawa 2018 (reviewer Oliwia CZAPLIŃSKA, ORCID: 0000-0003-3600-0443, Jan Kochanowski University in Kielce)	239
Małgorzata CZAPSKA, Barbara SZABAT, Jerzy ZIĘBA: <i>Adwokatura świętokrzyska. Zarys dziejów od początku XIX wieku</i> , Kielce 2013 (reviewer mgr Maciej DŁUGOSZ, ORCID: 0000-0002-6157-9525, Doctoral School of Jan Kochanowski University in Kielce)	243

REPORTS

Krzysztof GASIŃSKI (ORCID: 0000-0001-5029-6434)

Jan Kochanowski University in Kielce

XVII Bielany Carnistic Colloquium National Scientific Conference

„Criminal liability for crimes committed abroad.

Substantive and procedural issues” (2 December 2020, Warsaw) 249

Patryk ZIELIŃSKI (ORCID: 0000-0003-4473-4658)

Jan Kochanowski University in Kielce

III National Forum of Young Criminologists „Criminological research

and practice – national and international perspective”

(13–15 May 2020, Białystok) 251

OD REDAKTORA NAUKOWEGO

Szanowni Państwo, mam zaszczyt przedstawić państwu kolejny – 24 tom (2020) cyklicznie ukazujących się „Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka/ Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” (HZNPC/HSFHR), które mam przyjemność recenzować. W tej odsłonie, 24 tom obfituje w 11 wyselekcjonowanych i podwójnie recenzowanych artykułów, w tym aż 3 studenckie.

Duża różnorodność problematyki poruszanej w publikacjach umożliwia zapoznanie się z wieloma ciekawymi zagadnieniami w bardzo absorbującej lekturze znamienitego grona naukowców. W ocenie mojej jak i recenzentów to numer bardzo interesujący, wzmacniający pozycję Humanistycznych Zeszytów Naukowych Prawa Człowieka/ Humanistic Scientific Fascicles Human Rights.

Jerzy Jaskiernia z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach w tekście pt. *Egzekwowanie standardów Rady Europy dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności*, wskazuje mechanizmy egzekwowania standardów wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie Rady Europy, wykazując iż standardy Rady Europy odgrywają zasadniczą rolę w przesądzaniu zarówno kształtu, jak i metod działania administracji więziennej. Autor przybliży i wyjaśnia bardzo istotne pojęcia instrumentów konwencyjnych, a także instrumentów o charakterze tzw. miękkiego prawa.

Monika Bator-Bryła z Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach w tekście pt. *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, dokonuje precyzyjnego wyjaśnienia pojęcia nieletniego w oparciu o kodeks karny i na podstawie prawa karnego wykonawczego, oraz wyjaśnia przesłanki pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej, jak również zasady wymiaru kary wobec nieletnich. Publikacja ta przybliży problematykę orzekania kar pozbawienia wolności wobec nieletnich i realizację tejże kary w jednostkach penitencjarnych.

Diana Dajnowicz-Piesiecka z Uniwersytetu w Białymstoku w tekście pt. *Przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego (art. 211 k.k.) w świetle nowelizacji kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 r.* porusza kwestie reguł nowelizacji prawa, które co do zasady powinny zmierzać do jego usprawnienia i udoskonalenia, rozważając jednocześnie czy ostatnia nowelizacja kodeksu karnego spełnia wskazane kryteria. Autorka udziela w pracy również odpowiedzi na zadane wcześniej pytania, tj.: Dlaczego w kontekście przestępstwa porwania dziecka zmiany ustawodawcze zostały uznane za konieczne?; W jaki sposób zmiany te mają poprawić ochronę rodziny przed tego typu zachowaniami bezprawnymi?; Jaką formę zmiany te przybrały oraz jak wyglądał proces modyfikacji przedmiotowej regulacji?

Agnieszka Nymś-Górna z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w tekście pt. *Kwestia przestępców seksualnych jako szczególnie ważne wyzwanie dla polskiego systemu edukacyjnego, terapeutycznego i penitencjarnego*, zwraca uwagę na problematykę przestępstw seksualnych i proces szczególnie ważny z perspektywy bezpieczeństwa społeczeństwa i jednostki, jakim jest resocjalizacja i terapia dla osób z zaburzeniami preferencji seksualnych, przybliżając konkretne przykłady tychże programów terapeutycznych. Artykuł zawiera profilowanie przestępcy seksualnego oraz przedstawia czynniki ryzyka popełnienia przestępstwa.

Wiola Friedrich z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w tekście pt. *Badania psychologiczne pokrzywdzonego i świadka w procedurze karnej – aspekty psychologiczne i prawne*, porusza tematykę powoływania dowodów z opinii biegłego psychologa w celu realizacji zasady dążenia do ustalenia prawdy materialnej za pomocą wiadomości specjalnych zawartych w opinii biegłego, na podstawie której organy procesowe dokonują oceny dowodów oraz poczynają ustalenia faktyczne będące podstawą rozstrzygnięcia. Autorka skupia się na dokładnej charakterystyce roli biegłego psychologa w badaniach świadka i pokrzywdzonego.

Agnieszka Romanowska z Uniwersytetu w Białymstoku w tekście pt. *Przestępstwa z nienawiści w świetle orzecznictwa sądów apelacyjnych i sądu najwyższego* dokonała analizy pod kątem przesłanek przesądzających o odpowiedzialności karnej za popełnienie tzw. przestępstw z nienawiści, w licznych orzeczeniach Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych. Autorka przybliży stanowisko judykatury co do podmiotu tychże przestępstw oraz wyjaśnia przeważające rodzaje zamiarów determinujących sprawców do popełniania przestępstw oraz przedstawia interpreta-

cję pojęć „propagowanie” i „nawoływanie”, „znieważenie” i „naruszenie nietykalności cielesnej” oraz problematykę zbiegu występów z art. 119, 256 i 257 k.k. z innymi przestępstwami.

Aleksandra Sobik z Uniwersytetu Opolskiego w tekście pt. *Kradzież jako czyn przepołowiony – w świetle ustawy o zmianie ustawy – Kodeksu wykroczeń oraz niektórych innych ustaw z dnia 4 października 2018 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 2077)*. Analiza porównawcza analizuje regulacje dotyczące zaboru cudzego mienia – kradzieży jako przestępstwa i wykroczenia, bazując na nowelizacji kodeksu wykroczeń, która to dokonała przełomowej zarówno z punktu widzenia sprawców jak i organów ścigania, zmiany wartości rzeczy ruchomej od której zależy kwalifikacja prawna czynu.

Katarzyna Mróz z Uczelni Łazarskiego w Warszawie, w tekście pt. *„Zakaz stadionowy” w polskim prawie karnym a bezpieczeństwo imprez masowych* przybliża kompromis przyjęty przez ustawodawcę w celu pogodzenia zarówno wartości porządku prawnego jak i potrzeby adekwatności rozwiązań normatywnych. Artykuł ma na celu przybliżenie zmiany polityki karnej poprzez wprowadzenie środka karnego w postaci zakazu wstępu na imprezy masowe. Opracowanie stanowi analizę skutków wprowadzenia nowych rozwiązań na płaszczyźnie kryminalno-politycznej.

Odnosząc się do publikacji studentek Agnieszka Magdalena Świergała, studentka Uniwersytetu Jagiellońskiego, w tekście pt. *Widzenia w polskim systemie penitencjarnym* wyjaśnia jak duże znaczenie ma dla osadzonego utrzymywanie kontaktów ze światem zewnętrznym, pełniąc również istotną rolę w procesie resocjalizacji. W celu przedstawienia analizy przedmiotowego zagadnienia autorka posługuje się polskim porządkiem prawnym jak również przybliża standardy międzynarodowe, uwzględniając przy tym między innymi zalecenia Organizacji Narodów Zjednoczonych, Europejskich Reguł Więziennych czy orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

Z kolei Karolina Piasecka, studentka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, w tekście pt. *Wykonywanie tymczasowego aresztowania w polskim systemie prawnym* przybliża zagadnienia i problemy związane z tymczasowym aresztowaniem, m.in. funkcje tymczasowego aresztowania, cele wykonywania środków zapobiegawczych, przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania oraz możliwości jego zmiany lub uchylenia. Autorka analizuje współczesne problemy związane z za-

stosowaniem wskazanego środka zapobiegawczego oraz sposoby wykonywania nadzoru nad wykonywaniem tymczasowego aresztowania.

Paula Skrzeczowska, studentka Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, w tekście pt. *Badania traseologiczne w kryminalistyce*, kierując się maksymą „Nie ma skutku bez przyczyny, a każda czynność pozostawia po sobie ślad”, wyjaśniając doniosłość badań traseologicznych dla osiągnięcia celów postępowania, których wyniki są niepowtarzalnym, a zdarza się, że jedynym źródłem informacji o przestępstwie, skupia się na analizie istotnych z punktu widzenia kryminalistyki śladów przemieszczania się, które poddała analizie przedstawiając metody ich badania.

Szanowni Państwo, pragnę wyrazić nadzieję, iż kierowane do Szanownych Czytelników „Humanistycznych Zeszytów Naukowych – Prawa Człowieka/ Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” publikacje spotkają się (tak, jak w przypadku poprzednich numerów) z zainteresowaniem i posłużą jako asumpt do kolejnych rozważań i dociekań naukowych.

Leszek WIECZOREK
(ORCID: 0000-0002-1498-4667)

FROM SCIENTIFIC EDITOR

Ladies and Gentlemen, I am pleased to present you with the next – 24th volume (2020) of the periodically published „Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” (HZNPC/HSFHR), which I have the pleasure to review. In this edition, the 24th volume is rich in 11 selected and double-reviewed articles, including 3 student articles.

A great variety of issues raised in the publications makes it possible to get acquainted with many interesting issues in a very absorbing reading of a distinguished group of scientists. In my opinion and that of the reviewers, this is a very interesting issue, strengthening the position of Humanistic Scientific Fascicles Human Rights.

Jerzy Jaskiernia from Jan Kochanowski University in Kielce in his text entitled *Enforcing standards of the Council of Europe with regard to imprisonment indicates the mechanisms of enforcing standards of imprisonment in the system of the Council of Europe*, showing that the standards of the Council of Europe play a fundamental role in determining both the shape and the methods of operation of the prison administration. The author introduces and explains very important concepts of convention instruments, as well as instruments of the so-called „soft law” nature.

Monika Bator-Bryła from Jan Kochanowski University in Kielce, in her text entitled *The adjudication and execution of custodial sentences against minors in Poland*, explains in detail the notion of a minor on the basis of the Penal Code and the Criminal Executive Law, and explains the prerequisites for holding a minor criminally liable as well as the rules of imposing sentences on minors. The publication brings closer the issues of imprisonment sentences against minors and the implementation of this punishment in penitentiary units.

Diana Dajnowicz-Piesiecka from the University of Białystok, in the text entitled *Offense of kidnapping or detention of a minor (Article 211 of*

the CC) in the light of the amendment of the Criminal Code of 23 March 2017, raises the issues of the rules of amending the law, which, in principle, should aim to improve and perfect it, while considering whether the latest amendment of the Criminal Code meets the indicated criteria. The author also provides in the work answers to the questions posed earlier, i.e.: Why, in the context of the crime of child abduction, legislative changes were deemed necessary; How are these changes intended to improve the protection of the family against this type of unlawful behaviour; What form did these changes take and what was the process of modification of the regulation in question?

Agnieszka Nymś-Górna from the Adam Mickiewicz University in Poznań, in the text entitled *The issue of sex offenders as a particularly important challenge for the Polish educational, therapeutic and penitentiary system*, draws attention to the issue of sex offenders and the process, which is particularly important from the perspective of the safety of society and the individual, which is the re-socialisation and therapy for people with sexual preference disorders, bringing to light specific examples of these therapeutic programmes. The article includes profiling of a sexual offender and presents risk factors of committing a crime.

Wiola Friedrich from the University of Silesia in Katowice, in her text entitled *Psychological examinations of the victim and the witness in criminal proceedings – psychological and legal aspects*, discusses the issue of calling evidence from a psychologist's expert opinion in order to implement the principle of pursuing the establishment of the material truth with the help of special knowledge contained in an expert's opinion, on the basis of which procedural bodies evaluate evidence and make factual findings which are the basis of the decision. The author focuses on a detailed characterisation of the role of an expert psychologist in the examination of a witness and the victim.

Agnieszka Romanowska from the University of Białystok in the text entitled *Hate crimes in the light of jurisprudence of appellate courts and the Supreme Court* has made an analysis in terms of prerequisites for determining criminal liability for the commission of the so-called hate crimes, in numerous decisions of the Supreme Court and Courts of Appeal. The author presents the position of jurisprudence as to the subject of these crimes and explains the prevailing types of intentions determining the perpetrators to commit crimes and presents the interpretation of the concepts of „propagation” and „incitement”, „insult” and „violation of

bodily integrity” as well as the issue of concurrence of offences from Article 119, 256 and 257 of the Penal Code with other crimes.

Aleksandra Sobik from the University of Opole in the text entitled *Theft as a wobbler – pursuant to the Act amending the Act – Code of Petty Offences and some other Acts, as of 4 October 2018 (Journal of Laws as of 2018, Item 2077). Comparative analysis*. The author analyses the regulations on the taking of someone else’s property – theft as a crime and a misdemeanour based on the amendment to the Misdemeanour Code, which made a breakthrough, both from the point of view of the perpetrators and law enforcement authorities, change in the value of a movable item on which the legal qualification of an act depends.

Katarzyna Mróz, from Łazarski University in Warsaw, in her text entitled *„Stadium ban” in Polish criminal law and security of mass events*. The author describes the compromise adopted by the legislator in order to reconcile both the values of the legal order and the need for adequate normative solutions. The author discusses the compromise adopted by the legislator in order to reconcile both the values of the legal order and the need for adequacy of normative solutions. The aim of the article is to bring closer the change in penal policy after the introduction of a penal measure in the form of a ban on entering mass events. The study is an analysis of the effects of introducing new solutions on the criminal-political level.

Referring to student publications Agnieszka Magdalena Świergała, a student at the Jagielloński University, in her text entitled *Prison visits in Polish penitentiary system*. The author explains how important it is for an inmate to maintain contact with the outside world, also playing an important role in the process of rehabilitation. In order to analyse this issue, the author uses the Polish legal system as well as international standards, taking into account, among others, the recommendations of the United Nations, European Prison Rules and the case law of the European Court of Human Rights.

Karolina Piasecka, a student at the John Paul II Catholic University of Lublin, in her text entitled *Pre-trial detention procedures in the Polish penal system*, discusses issues and problems related to pre-trial detention, such as the functions of pre-trial detention, the goals of executing preventive measures, the prerequisites of pre-trial detention and the possibilities of its change or abolition. The author analyses contemporary problems connected with the use of the indicated preventive measure and the ways of exercising supervision over the execution of temporary arrest.

Paula Skrzeczowska, a student at Jan Kochanowski University in Kielce, in her text entitled *Traseological research in criminalistics*, the author, guided by the maxim: „There is no effect without cause, and every action leaves a trace”, explains the importance of traseological research for the purposes of proceedings, the results of which are a unique, and sometimes the only, source of information about a crime. The article focuses on the analysis of traces of movement, which are important from the point of view of criminalistics and presents methods of their examination.

Ladies and Gentlemen, I would like to express the hope that the publications addressed to the Dear Readers of „Humanistic Scientific Fascicles – Human Rights” will meet (as in the case of previous issues) with interest and will serve as a stimulus for further deliberations and scientific inquiry.

Leszek WIECZOREK
(ORCID: 0000-0002-1498-4667)

ARTYKUŁY

ARTICLES

prof. dr hab. Jerzy JASKIERNIA

ORCID: 0000-0001-9401-5999

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania

EGZEKOWANIE STANDARDÓW RADY EUROPY DOTYCZĄCYCH WYKONYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Wykonywanie kary pozbawienia wolności jest ważnym obszarem analizy zarówno w prawie wewnętrznym¹ – zwłaszcza w prawie karnym wykonawczym² – jak też w sferze demokratycznych standardów międzynarodowych³. Jest to bowiem obszar szczególnej wrażliwości z punktu widzenia przestrzegania praw człowieka⁴, stąd waga doskonalenia mechanizmów ochrony tych praw w systemach krajowych, a w tym w polskim systemie penitencjarnym⁵. Nieprzypadkowo więc Rada Europy (RE) poświęca

¹ Zob. A. Nawój-Śleszyński, *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich potencjał reedukacyjny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 5; S. Pikułski, M. Gornowicz, *Przeludnienie zakładów karnych w Polsce? Kierunki zmian legislacyjnych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2016, t. 33, s. 17.

² Zob. I. Niewiadomska, *Polski model resocjalizacji penitencjarnej*, „Teka Komisji Prawniczej” 2016, t. 9, s. 100.

³ Zob. T. Szymanowski, *Międzynarodowe standardy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich respektowanie w polskim systemie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2006, nr 50, s. 5.

⁴ D. Salas, X. Lemeyre, *Prisons: permanence d'un débat*, Paris 2004, s. 14; F. Dünkel, S. Snacken, *Les prisons en Europe*, Paris 2005, s. 21.

⁵ Zob. *Rola Praw Człowieka w Polskim Systemie Penitencjarnym. Edukacja, resocjalizacja, humanitaryzm*, oprac. D. Rondalska [w:] *Prawa człowieka a polski system*

wiele uwagi temu zagadnieniu⁶. Standardy RE odgrywają zasadniczą rolę w przesądzaniu zarówno kształtu, jak i metod działania administracji więziennej⁷. Niewątpliwie dało to o sobie znać w przemianach systemu penitencjarnego w Polsce po 1989 r.⁸ i w budowaniu nowoczesnego systemu penitencjarnego⁹.

Standardy RE w tym obszarze zostały już poddane licznym analizom¹⁰. W opracowaniu tym nastąpi próba wskazania mechanizmów egzekwowania tych standardów w systemie Rady Europy.

2. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA RADY EUROPY

RE powstała 5 maja 1949 r., gdy mocą traktatu podpisanego w Londynie¹¹, przyjęty został Statut Rady Europy (RE), który stworzył podstawy prawne do działalności tej jednej z najstarszych i najważniejszych europejskich organizacji międzynarodowych¹². Zakres jej działania jest szeroki, a wyłączone z niego zostały jedynie sprawy obronności¹³. Szczególną

penitencjarny. Edukacja, resocjalizacja, humanizm, red. D. Rondalska, Poznań 2012, s. 173.

⁶ D. van Zyl Smit, *Humanizing Imprisonment: A European project?*, „European Journal on Criminal Policy and Research”, 2006, nr 2, s. 109.

⁷ Zob. J. Felczak, *Polski system penitencjarny. Racjonalizacja kosztów*, Warszawa 2014, s. 28; T. Przesławski, *Struktura organizacyjna więziennictwa polskiego – między centralą a jednostką podstawową*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 39. Por. *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres Penitencjarny*, red. T. Bulenda, A. Rzepliński, Warszawa 2015.

⁸ Zob. T. Szymanowski, *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996, s. 59.

⁹ Zob. J. Rejman, *Zmiana w polskim systemie penitencjarnym. Ograniczenia i możliwości*, Warszawa 2013, s. 41. Por. D. Gajdus, B. Gronowska, *O potrzebie działań na rzecz poprawy sytuacji więźniów. Uwagi na tle standardów międzynarodowych*, „Toruńskie Roczniki Praw Człowieka” 1996 [1998], nr 4, s. 6; J. Karaźniewicz, *System polskiego więziennictwa na tle europejskich standardów resocjalizacji i readaptacji skazanych*, [w:] *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, red. E. Dynia, C.P. Kłak, Rzeszów 2005, s. 582.

¹⁰ D. van Zyl Smit, *International Imprisonment*, „International and Comparative Law Quarterly”, 2005, nr 2, s. 359; S. Snacken, *Prisons en Europe: pour une pénologie critique et humaniste*, Bruxelles 2011, s. 236.

¹¹ Statut Rady Europy, Londyn, 5 maja 1949 r., European Treaty Series Nr 1. Tekst polski: Dz.U. z 1994 r. nr 118, poz. 565.

¹² Zob. Z.M. Doliwa-Klepacki, *Rada Europy 1949–1991*, Białystok 1991, s. 19; H. Izdebski, *Rada Europy. Organizacja demokratycznych państw Europy i jej znaczenie dla Polski*, Warszawa 1996, s. 31; J. Kaczmarek, *Rada Europy*, Wrocław 2002, s. 21.

¹³ Zob. B. Wassenberg, *History of the Council of Europe*, Strasbourg 2013, s. 9.

wagę przywiązuje ta organizacja, mająca siedzibę w Strasburgu, do tworzenia i wdrażania w życie standardów dotyczących demokracji, rządów prawa i ochrony praw człowieka¹⁴. Określana bywa w związku z tym „organizacją wartości”¹⁵.

RE jest organizacją współpracy międzyrządowej¹⁶. Nie jest powiązana strukturalnie z Unią Europejską. Członkami RE są państwa (obecnie – według stanu na 1 sierpnia 2017 r. – jest ich 47; do RE nie należy tylko Białoruś, niespełniająca progowych kryteriów członkostwa, a także Kosovo, które nie uzyskało pełnego uznania międzynarodowego; ze względu na swą specyfikę, członkiem nie jest też Stolica Apostolska, ale od 1970 r. ma status obserwatora), a głównym organem decyzyjnym jest Komitet Ministrów, w skład którego wchodzi ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich (na co dzień zastępują ich stali przedstawiciele państw przy RE, tworzący Komitet Delegatów Ministrów)¹⁷.

Cechą RE jest jednak również znaczący wymiar parlamentarny, w postaci Zgromadzenia Parlamentarnego¹⁸. Zasiadają w nim delegowani przez parlamenty narodowe parlamentarzyści, przy czym skład delegacji narodowej musi uwzględniać układ sił w parlamencie, a poddane jest to kontroli ze strony Zgromadzenia w ramach tzw. procedury zatwierdzania pełnomocnictw. Dzięki temu Zgromadzenie, choć nie pochodzi z wyborów, ma walor reprezentatywności w stosunku do europejskiej opinii publicznej i określane bywa „sumieniem Europy”.

¹⁴ Zob. L. Pratchett, V. Lowndes, *Developing Democracy in Europe: An Analytical Summary of the Council of Europe*, Strasbourg 2004, s. 67; J. Petaux, *L'Europe de la démocratie et des droits de l'homme: l'action du Conseil de l'Europe*, Strasbourg 2009, s. 45.

¹⁵ Zob. J. Jaskiernia, *Rada Europy jako „organizacja wartości”*, [w:] *Wyjaśnianie polityki*, red. J. Błuszkowski, J. Zalesny, „Studia Politologiczne”, vol. 17, Warszawa 2010, s. 178.

¹⁶ Por. J. Lovecy, *Framing Decisions in the Council of Europe: An Institutional Analysis*, (w:) *Decision Making within International Organizations*, red. B. Reinalda, B. Verbeek, London 2004.

¹⁷ Zob. G. de Vel, *The Committee of Ministers of the Council of Europe*, Strasbourg 1995, s. 15.

¹⁸ Zob. J. Jaskiernia, *Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy*, Warszawa 2000, s. 57.

3. WYKONYWANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI W SYSTEMIE AKSJOLOGICZNYM RADY EUROPY

Rada Europy (RE) jest tą regionalną organizacją międzynarodową, która ma szczególne zasługi w zakresie standardów międzynarodowych dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności. Przede wszystkim zasługą Rady Europy jest to, że przyczyniła się do realizacji koncepcji „Europy wolnej od kary śmierci”. Protokół nr 6 do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, przewidujący zniesienie kary śmierci w warunkach pokoju, stał się podstawą do ukształtowania nowej praktyki w państwach członkowskich RE.

Rada Europy jest też organizacją istotną z punktu widzenia kreowania i egzekwowania standardów międzynarodowych dotyczących kary pozbawienia wolności. Przede wszystkim RE promuje sięganie po alternatywne środki karania niż uwięzienie¹⁹, zwracając uwagę na przeludnienie zakładów karnych w wielu krajach członkowskich, koszty utrzymania zakładów karnych i negatywne konsekwencje dla osadzonych, jakie niesie wykonywanie kary pozbawienia wolności. Szczególną uwagę RE zwraca na funkcjonowanie aresztów tymczasowych²⁰, gdzie niejednokrotnie dochodzi do naruszenia praw osób tam osadzonych. Istotne miejsce w pracach RE ma kwestia opieki zdrowotnej nad chorymi osadzonymi, w tym śmiertelnie chorymi²¹.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności zajmuje istotne miejsce w systemie aksjologicznym Rady Europy. Skoro bowiem organizacja ta koncentruje się m.in. na ochronie praworządności i praw człowieka, to w sposób oczywisty musi podejmować problemy ludzi osadzonych w za-

¹⁹ Resolution 1938 (2013), *Promoting alternatives to imprisonment*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 31 May 2013 (see [Doc. 13174](#), report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Ms Vučković).

²⁰ Resolution 2077 (2015), *Abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights*. Assembly debate on 1 October 2015 (34th Sitting) (see [Doc. 13863](#), report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Pedro Agramunt). Text adopted by the Assembly on 1 October 2015 (34th Sitting).

²¹ Resolution 2082 (2015), *The fate of the critically ill detainees in Europe*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 27 November 2015 (see [Doc. 13919](#), report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Andreas Gross; and [Doc. 13924](#), opinion of the Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, rapporteur: Mr Stefan Schennach).

kładach karnych i aresztach tymczasowych, gdzie prawdopodobieństwo naruszenia tych praw jest o wiele większe niż w stosunku do osób pozostających na wolności.

Szczególne znaczenie mają tu instrumenty konwencyjne, a zwłaszcza Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zwana Europejską Konwencją Praw Człowieka. Szczególne znaczenie ma przewidziany w art. 2 EKPCz zakaz tortur: „Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”. Z kolei art. 5 Konwencji wprowadza zakaz karania bez podstawy prawnej: „1. Nikt nie może być uznany za winnego popełnienia czynu polegającego na działaniu lub zaniechaniu działania, który według prawa wewnętrznego lub międzynarodowego nie stanowił czynu zagrożonego karą w czasie jego popełnienia. Nie będzie również wymierzona kara surowsza od tej, którą można było wymierzyć w czasie, gdy czyn zagrożony karą został popełniony. 2. Niniejszy artykuł nie stanowi przeszkody w sądzeniu i karaniu osoby winnej działania lub zaniechania, które w czasie popełnienia stanowiły czyn zagrożony karą według ogólnych zasad uznanych przez narody cywilizowane”.

Bardzo istotne praktyczne znaczenie mają, przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy, *Europejskie Reguły Więzienne*²². Komitet Ministrów RE przyjął je mając na uwadze Europejską Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a także prace prowadzone przez Europejski Komitet Przeciwdziałania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, a w szczególności standardy jakie rozwija w swoich raportach. W preambule do Zalecenia Rec (2206)2 powtórzono, iż nikt nie może być pozbawiony wolności z wyjątkiem zastosowania tego środka w ostateczności i zgodnie z procedurą przewidzianą prawem, a wykonanie wyroków pozbawienia wolności oraz traktowanie więźniów wymaga wzięcia pod uwagę wymogów bezpieczeństwa osobistego, bezpieczeństwa instytucjonalnego i dyscypliny, jednocześnie zapewniając warunki osadzenia, które nie naruszają ludzkiej godności i które gwarantują osadzonym konkretne zajęcia zawodowe i programy terapeutyczne i w ten sposób przygotowują ich do reintegracji ze społeczeństwem.

²² Zalecenie Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych, (*Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów*) .

Wydając ten dokument Komitet Ministrów uwzględnił to, iż kraje członkowskie Rady Europy kontynuują uaktualnienie oraz przestrzeganie wspólnych zasad polityki penitencjarnej, a przestrzeganie tych wspólnych zasad wzmacnia międzynarodową współpracę w tej dziedzinie. Komitet wziął pod uwagę istotne zmiany społeczne, które wpłynęły na poważne przemiany w polityce karnej w Europie w ciągu ostatnich dwóch dekad. Wyraził też po raz kolejny poparcie dla standardów zawartych w rekomendacjach Komitetu Ministrów Rady Europy, które odnoszą się do specyficznych aspektów polityki penitencjarnej i praktyki, a w szczególności do rekomendacji: Nr R (89) 12 w sprawie edukacji w więzieniu, Nr R (93) 6 dotyczącej więziennych i kryminologicznych aspektów kontroli chorób zakaźnych włączając AIDS oraz problemów zdrowotnych w więzieniu, Nr R (97) 12 o personelu związanym z wykonywaniem sankcji i środków, Nr R (98) 7 dotycząca etycznych i organizacyjnych aspektów opieki zdrowotnej w więzieniu, Nr R (99) 22 dotyczącej przeludnienia więzień i wzrostu populacji więzień, Rec(2003)22 w sprawie warunkowego zwolnienia (parole) oraz Rec(2003)23 o zarządzaniu przez administrację więzienną więźniami z wyrokami dożywocia i długoterminowymi.

Komitet Ministrów uznał, że Rekomendacja Nr (87) 3 Komitetu Ministrów w sprawie Europejskich Reguł Więziennych wymagała istotnych zmian i uaktualnienia, tak by mogła odzwierciedlać przemiany, które zaszły w polityce karnej, praktyce skazywania i ogólnym zarządzaniu więzieniami w Europie.

Europejskie Reguły Więzienne były już przedmiotem wielu analiz w polskim piśmiennictwie²³. Podkreślano, że mają one znaczenie zarówno dla osadzonych, jak i dla funkcjonariuszy więziennych²⁴. Nie zachodzi więc potrzeba ich szczegółowej analizy. Warto jednak przytoczyć pewne reguły, które wydają się mieć kluczowe znaczenie w systemie aksjologicznym Rady Europy dotyczącym skazanych.

²³ Zob. M. Płatek, *Europejskie Reguły Więzienne z 2006 r.*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 2, s. 3; J. Migdał, G. Skrobotowicz, *Możliwość realizacji Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przeludnienie polskich jednostek penitencjarnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. 24, z. 1, s. 109.

²⁴ Zob. M. Płatek, *Istota i znaczenie Europejskich Reguł Więziennych (ERW-2006) z perspektywy pracy funkcjonariuszy więziennych*, [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Nielaczna, P. Wiktorska, Warszawa 2013, s. 825.

Europejskie Reguły Więzienne zawierają szereg fundamentalnych zasad, którymi powinny kierować się państwa członkowskie Rady Europy²⁵. W *Aneksie do Zalecenia Rec(2006)2* wskazano w szczególności na podstawowe zasady postępowania:

1. Wszystkie osoby pozbawione wolności są traktowane z poszanowaniem ich praw człowieka.
2. Osoby pozbawione wolności zachowują wszystkie prawa, których nie zostały pozbawione zgodnie z prawem w orzeczeniu skazującym je lub zatrzymującym w areszcie.
3. Restrykcje nałożone na osoby pozbawione wolności są ograniczone do koniecznego minimum i proporcjonalne do uzasadnionego celu, dla którego zostały nałożone.
4. Brak środków nie uzasadnia warunków więziennych naruszających prawa człowieka więźniów.
5. Życie w więzieniu odpowiada, tak dalece jak to jest możliwe, pozytywnym aspektom życia na wolności.
6. Każde pozbawienie wolności jest prowadzone tak by ułatwić osobom pozbawionym wolności reintegrację w wolnym społeczeństwie.
7. Zachęca się do współpracy z zewnętrznymi służbami społecznymi oraz tak dalece, jak to jest możliwe do udziału społeczeństwa obywatelskiego w życiu więziennym²⁶.

Istotne znaczeni mają też inne postanowienia:

8. Personel więzienny pełni ważną służbę publiczną, dlatego jego rekrutacja, kształcenie i warunki pracy muszą umożliwić mu utrzymanie wysokich standardów w jego opiece nad więźniami²⁷.
9. Wszystkie więzienia poddawane są regularnej inspekcji rządowej i niezależnemu monitoringowi.

W dokumencie stwierdzono, że Europejskie Reguły Więzienne stosuje się do osób, które zostały tymczasowo aresztowane przez władze sądowe lub pozbawione wolności w wyniku skazania (10.1). Co do zasady osoby,

²⁵ R. Walmsley, *The European Prison Rules in Central and Eastern Europe*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 1995, nr 4, s. 75.

²⁶ Por. *Oddziaływania penitencjarne wobec skazanych w przestrzeni więziennej. Uwagorunkowania, doświadczenia, propozycje*, red. D. Kowalczyk, A. Glińska-Lachowicz, Opole 2016.

²⁷ Por. R. Poklek, Z. Mackiewicz, *Uwagi o kształceniu personelu więziennego w zakresie międzynarodowych reguł penitencjarnych*, [w:] *Prawa człowieka a polski system penitencjarny ...* s. 165.

które zostały tymczasowo aresztowane przez władze sądowe oraz osoby pozbawione wolności w wyniku skazania są osadzone jedynie w zakładach karnych, to jest w instytucjach przeznaczonych dla zatrzymanych należących do obu tych kategorii (10.2).

Zaznaczono, że Reguły mają także zastosowanie do osób:

- a. które mogą być zatrzymane w więzieniu z jakichkolwiek innych przyczyn; lub
- b. które zostały tymczasowo aresztowane przez władze sądowe lub pozbawione wolności w wyniku skazania i które mogą z jakichkolwiek innych przyczyn być osadzone w innym miejscu (10.3).

W myśl Reguł, dzieci w wieku poniżej 18 lat nie powinny być osadzane w zakładach karnych dla dorosłych lecz w placówkach specjalnie przeznaczonych do tego celu (11.1). Niemniej jednak, jeśli dzieci są wyjątkowo osadzone w takim zakładzie karnym, to obowiązują tam specjalne przepisy biorące pod uwagę ich status i potrzeby (11.2).

Podstawowe znaczenie ma zasada, że nikt nie może być przyjęty lub przetrzymywany w więzieniu jako więzień bez ważnego nakazu wydanego zgodnie z prawem krajowym (14). Więźniowie są osadzani, tak dalece, jak to jest możliwe, w zakładach karnych znajdujących się jak najbliżej ich miejsc zamieszkania lub miejsc rehabilitacji społecznej (17.1). Przydział uwzględnia także wymogi trwającego postępowania karnego, bezpieczeństwa osobistego²⁸, bezpieczeństwa instytucjonalnego²⁹ oraz potrzebę poddania więźniów odpowiedniemu rygorowi (17.2)³⁰.

Reguły stanowią, że pomieszczenia udostępnione dla więźniów, a w szczególności pomieszczenia przeznaczone do spania są urządzone w sposób respektujący ludzką godność i tak dalece jak to jest możliwe prywatność oraz spełniają wymogi zdrowotne i higieniczne, przy czym

²⁸ Por. J. Pomiankiewicz, *Status więźnia niebezpiecznego a ochrona praw osób pozbawionych wolności w polskim systemie penitencjarnym*, [w:] *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, t. 3, Obszary analizy skuteczności europejskiego systemu ochrony praw człowieka, red. J. Jaskiernia, Toruń 2012, s. 365; Z. Lasocik, *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, „Archiwum Kryminologiczne” 2009, nr 31, s. 299.

²⁹ Por. S. Przybyliński, *Więźniowie „niebezpieczni” – ukryty świat penitencjarny*, Kraków 2012, s. 43; B. Gronowska, *Więźniowie niebezpieczni w polskich zakładach karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 7/8, s. 7.

³⁰ Por. L. Bogunia, A. Kwieciński, *Kierowanie skazanych do właściwych zakładów karnych. Uwagi na tle zmian w zakresie regulacji prawnej klasyfikacji penitencjarnej*, [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty*, jw., s. 689.

właściwą uwagę przykłada się do ich warunków klimatycznych oraz w szczególności do powierzchni podłogi, ilości powietrza mierzonego w metrach kubicznych, oświetlenia, ogrzewania oraz wentylacji (18.1).

Prawo krajowe powinno zawierać mechanizmy zapewniające, by standardy minimum nie były w więzieniach naruszane z powodu przełudnienia (18.4)³¹.

Przy podejmowaniu decyzji o rozmieszczeniu więźniów w określonych więzieniach lub ich oddziałach bierze się pod uwagę potrzebę osadzania:

- a. aresztowanych oddzielnie od skazanych;
- b. mężczyzn oddzielnie od kobiet; oraz
- c. młodocianych oddzielnie od starszych więźniów (18.8).

Więźniowie otrzymują pożywienie uwzględniające ich wiek, zdrowie, formę fizyczną, religię, kulturę i rodzaj wykonywanej przez nich pracy (22.1).

Więźniowie mają prawo porozumiewania się, tak często jak jest to możliwe, poprzez listy, telefon lub inne formy komunikacji z ich rodzinami oraz z innymi osobami oraz przedstawicielami organizacji zewnętrznych oraz do odwiedzin tych osób (24.1). Komunikacja i wizyty mogą być poddane ograniczeniom i monitoringowi potrzebnym ze względu na wymogi prowadzonego postępowania karnego, utrzymania porządku, bezpieczeństwa osób i instytucji, zapobiegania przestępstwom karnym oraz ochrony ofiar przestępstwa, jednak takie ograniczenia, włączając w to szczególne ograniczenia zarządzane przez władze sądowe będą mimo to zezwalać na dopuszczalny minimalny kontakt (24.2). Prawo krajowe określa podmioty krajowe i międzynarodowe oraz funkcjonariuszy publicznych, z którymi komunikacja więźniów nie jest ograniczana (24.3).

Wizyty zorganizowane są w sposób, który pozwala więźniom na podtrzymanie i rozwijanie w tak dalece jak to jest możliwe normalnych więzi rodzinnych (24.4).

³¹ Zob. A. Nawój-Śleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce. Przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 31. Por. S. Lelental, *Rzeczywiste przełudnienie jednostek penitencjarnych, jego przyczyny i skutki*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 2, wkładka, s. 28–32; G. Skrobotowicz, *Możliwość realizacji Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przełudnienie polskich jednostek penitencjarnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. 24, z. 1, s. 109.

Władze więzienne zapewniają więźniom udział w wyborach, referendach i innych aspektach życia publicznego, tak dalece jak ich prawa nie zostały ograniczone przez prawo krajowe (24.11).

Praca więźniów traktowana jest jako pozytywny element rygoru więziennego i nigdy nie jest używana jako kara (26.1)³².

Każdy więzień ma możliwość uprawiania ćwiczeń na świeżym powietrzu przez co najmniej jedną godzinę dziennie, jeśli pozwalają na to warunki pogodowe (27.1).

Każdy zakład karny dąży do zapewnienia wszystkim więźniom dostępu do możliwie jak najbardziej wszechstronnych programów edukacyjnych, które biorąc pod uwagę ich aspiracje, spełniają ich indywidualne potrzeby (28.1).

Wolność myśli, sumienia i wyznania więźniów jest szanowana (29.1). Rygor więzienny na tyle, na ile to możliwe, jest zorganizowany w sposób, który pozwala więźniom na praktykowanie ich religii i wiary, uczestniczenie w religijnych obrządkach lub spotkaniach prowadzonych przez zaprobowanych przedstawicieli tych religii lub wiary, przyjmowanie prywatnych wizyt składanych przez przedstawicieli takich religii i wierzeń oraz posiadanie książek lub literatury związanych z ich religią lub wiarą (29.2). Więźniowie nie mogą być zmuszani do praktykowania religii lub wiary, uczestniczenia w religijnych obrządkach lub spotkaniach, brania udziału w religijnych praktykach lub przyjmowania wizyt składanych przez przedstawicieli jakiegokolwiek religii i wyznania (29.3)³³.

Władze więzienne chronią zdrowie wszystkich więźniów znajdujących się pod ich opieką (39). Służba zdrowia w zakładzie karnym zorganizowana jest w ścisłym powiązaniu z ogólną administracją lokalnej lub powszechnej służby zdrowia (40.1). Więźniowie mają dostęp do służby zdrowia dostępnej w kraju bez dyskryminacji ze względu na ich sytuację prawną (40.3)³⁴.

³² Por. J. Świątek-Rudoman, *Praca osób pozbawionych wolności – wybrane zagadnienia z zakresu prawa pracy i prawa penitencjarnego*, [w:] *Wybrane zagadnienia prawa pracy i prawa socjalnego*, red. J. Stelina „Gdańskie Studia Prawnicze” 2013, nr 30, s. 173.

³³ Por. J. Nikolajew, *Reguły Minimalne i Europejskie Reguły Więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013, nr 16, s. 111.

³⁴ Por. B. Tomecka-Nabiałczyk, *Niepełnosprawność fizyczna osób pozbawionych wolności i implikacje dla systemu penitencjarnego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 91, s. 117.

Środki bezpieczeństwa stosowane wobec indywidualnych więźniów ograniczone są do minimum koniecznego dla zapewnienia bezpieczeństwa ich osadzenia (51.1). Bezpieczeństwo zapewnione poprzez fizyczne ograniczenia i inne środki techniczne jest uzupełnione dynamiczną ochroną gwarantowaną przez czujny personel, który dobrze zna osadzonych będących pod ich kontrolą (51.2)³⁵.

Europejskie Reguły Więzienne zawierają również postanowienia dotyczące osób nieosądzonych.

W myśl Europejskich Reguł Więziennych, co ma kluczowe znaczenie dla egzekwowania standardów międzynarodowych, więźnia poddawane są regularnej inspekcji instytucji rządowych w celu stwierdzenia, czy są one zarządzane zgodnie z wymogami standardów krajowego i międzynarodowego prawa oraz z ich przepisami (92). Warunki osadzenia i traktowania więźniów monitorowane są przez niezależny podmiot lub podmioty, a ich ustalenia podawane są do publicznej wiadomości (93.1). Wspiera się współpracę tych niezależnych podmiotów monitorujących z organizacjami międzynarodowymi uprawnionymi do wizytowania więzień (93.2).

4. MECHANIZMY EGZEKWOWANIA STANDARDÓW RADY EUROPY DOTYCZĄCYCH KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI

W systemie Rady Europy istotne jest nie tylko to, jakie wartości i standardy międzynarodowe reprezentuje ta organizacja międzynarodowa, ale też to, jak przedstawia się mechanizm egzekwowania tych standardów. Formulowana jest wręcz teza, że to właśnie efektywność egzekwowania standardów będzie w coraz wyższym stopniu rzutowała na prestiż Rady Europy w społeczności międzynarodowej.

4.1. ORZECZNICTWO EUROPEJSKIEGO TRYBUNAŁU PRAW CZŁOWIEKA

„Perłą w koronie” systemu konwencyjnego RE określana bywa Konwencja o ochronie praw podstawowych i ochrony wolności (zwana Eu-

³⁵ Zob. E. Januszkiewicz, *Oddziaływania penitencjarne prowadzone wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w świetle obowiązujących przepisów oraz raportów CPT „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92, s. 97.*

ropejską Konwencją Praw Człowieka – EKPCz)³⁶, otwarta do podpisu 4 listopada 1950 r. (weszła w życie 3 września 1953 r.), na straży której stoi Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPCz)³⁷. Orzecznictwo tego organu jest istotnym mechanizmem konkretyzacji i rozwoju standardów demokratycznych³⁸, kreującym obraz „Nowej Europy”³⁹.

Skarga do ETPCz jest kluczowym instrumentem ochronnym, pozostającym w dyspozycji obywateli państw członkowskich RE⁴⁰. Interpretacja konwencji, dokonywana przez EKPCz, jest źródłem ważnych standardów orzeczniczych dla rozwoju demokratycznego⁴¹. Oddziałuje ona na internacjonalizację standardów w dziedzinie demokracji i praw człowieka⁴². Ma zastosowanie w odniesieniu do ochrony praw ludzi uwięzionych⁴³.

EKPCz nie zawiera autentycznej definicji tortur ani niehumanitarnego czy poniżającego traktowania lub karania, ale było to działanie świadome. Pozostawioną lukę miało wypełnić orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – i jak się zdaje – wypełniło. Przyjęło się, że tortury zawsze są niehumanitarnym i poniżającym postępowaniem, a postępowanie niehumanitarne zawsze jest poniżające i polega na rozmyślnym zadawaniu fizycznego lub psychicznego cierpienia, które w określonej sytuacji jest bezprawne i nie da się go niczym usprawiedliwić. Zatem tortury to nic innego jak niehumanitarne lub poniżające postępowanie o szczególnym natę-

³⁶ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Treaties, ETS nr 005. Polski tekst: Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284 oraz Dz.U. z 1998 r. nr 147, poz. 962. Por. *Wybór konwencji...*, jw., s. 27.

³⁷ Zob. A. Bisztyga: *Europejski Trybunał Praw Człowieka*, Katowice 1997, s. 61.

³⁸ Zob. *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, opr. M.A. Nowicki, Zakamycze 2005, s. 17. Por. *The European Court of Human Rights. Agenda for the 21st Century*, Warsaw 2006.

³⁹ Zob. J.A. Sweeney, *The European Court of Human Rights in the Post-Cold War Era: Universality in Transition*, Abington 2012, s. 43.

⁴⁰ Zob. P. Leach, *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2011, s. 24.

⁴¹ Zob. M. Fitzmaurice, P. Merkouris, *The Interpretation and Application of the European Convention of Human Rights: Legal and Practical Implications*, M. Nijhoff, Leiden 2013, s. 48.

⁴² Zob. G. Szyburska-Walczak, *Oddziaływanie europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności na internacjonalizację standardów w dziedzinie demokracji i praw człowieka*, [w:] *Wpływ standardów międzynarodowych na rozwój demokracji i ochronę praw człowieka*, t. 2, red. J. Jaskiernia, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013, s. 14.

⁴³ Zob. P. Tarwacki, M. Warchoł, *Prawo do wnoszenia skarg przez osadzonych w systemie penitencjarnym Polski i w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej*, cz. 1, „Palestra” 2012 nr 9/10, s. 145.

zeniu. Nieludzkie traktowanie następuje, gdy w trakcie legalnych działań prawnych funkcjonariusz wkroczy w sferę integralności fizycznej i psychicznej jednostki. Zwykle dolegliwości te będą wynikiem użycia siły fizycznej; jednak współczesne orzecznictwo jest ukierunkowane nie tylko na sam stopień dolegliwości, ale również na kwestię konieczności jej użycia. Element ten będzie miał znaczenie przy tłumieniu zamieszek, gdzie zastosowanie siły niejednokrotnie będzie niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa i porządku. Zatem wszelkie wtargnięcie w sferę integralności fizycznej, którego nie da się uzasadnić okolicznościami, zostanie uznane za nieludzkie traktowanie, które bezwzględnie uderza w godność jednostki. Nieludzkie traktowanie może pojawić się w kontekście decyzji o ekstradycji czy też deportacji, odnośnie do warunków panujących w więzieniu, ale przede wszystkim z taką sytuacją będziemy mieli do czynienia w przypadku ekstensywnego użycia siły w trakcie zatrzymań i przesłuchań przez policję oraz służby specjalne, złego traktowania więźniów lub też nieuzasadnionego stosowania wobec nich środków izolacyjnych czy też traktowania osób w izbach wytrzeźwień. Nie jest tu wymagany element premedytacji, zmuszenia do złożenia zeznań czy też brutalności; wystarczy ów „minimalny poziom dolegliwości”. Jednakże, jeśli wystąpi któryś z wyżej wymienionych, można będzie rozważać podwyższenie kwalifikacji naruszenia i uznania jej za tortury⁴⁴.

Wyroki ETPCz są ważnymi źródłami wiedzy o treści standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka dotyczących systemu penitencjarnego. Dotyczy to np. postępowania ze sprawcami szczególnie niebezpiecznymi⁴⁵.

Działania ETPCz mogą być inspirowane zarówno skargą typu między państwowego (*inter-states complaint*), jak i skargą indywidualną (*individual complaint*). Orzeczenie ETPCz jest wiążące dla państwa, do którego zostało skierowane. Oznacza to uznanie związania nim organów krajowych, w tym sądów. Konsekwencją orzeczenia ETPCz może być również wypłata skarżącemu słusznego zadośćuczynienia, jak również konieczność dokonania zmian w prawie wewnętrznym celem dostosowania go

⁴⁴ Zob. I.J. Bista, *Zakaz tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/52914/03_Izabela_Joanna_Bista.pdf (dostęp – 4.7.2017).

⁴⁵ Zob. E. Dawidziuk, *Prawa tzw. osadzonych niebezpiecznych na tle wyroków ETPC w sprawach przeciwko Polsce*, [w:] *Prawa człowieka a polski system penitencjarny. Edukacja, resocjalizacja, humanizm*, red. D. Rondalska, UAM, Poznań 2012, s. 38.

do konwencyjnych wymogów. Orzeczenie ETPCz nie wiąże prawnie państw-stron EKPCz, do których nie jest adresowane, ale należy uwzględnić, że sądy w coraz wyższym stopniu uwzględniają w swej praktyce orzeczenia ETPCz niekierowane bezpośrednio do nich. Generalnie uważa się, że stworzenie systemu implementacyjnego o tak daleko idącym oddziaływaniu na krajowe porządki prawne stanowi w rozwoju prawa międzynarodowego wydarzenie bezprecedensowe, o historycznym wymiarze⁴⁶.

Orzecznictwo ETPCz ma charakter deklaratoryjny, bo rozstrzyga ono o tym, czy w danej sprawie nastąpiło naruszenie EKPCz. Moc wiążąca orzeczenia Trybunału oznacza jednak, że państwo nie może kontestować tego, że doszło do naruszenia Konwencji oraz tego, że jest ono prawnie zobowiązane przedsięwziąć określone kroki w celu zadośćuczynienia. Moc wiążąca takiego orzeczenia jest względna, gdyż nie działa ono *erga omnes*, wiąże bowiem tylko strony sporu i dotyczy tylko tej sprawy, w której nastąpiło rozstrzygnięcie. W konsekwencji nadzór nad wykonaniem orzeczenia, sprawowany przez Komitet Ministrów RE, dotyczy formalnie tylko tego państwa, przeciwko któremu ono zapadło⁴⁷. Rodzi więc bezpośrednio skutki w postaci obowiązku dokonania stosownych zmian w ustawodawstwie tylko tego państwa, którego orzeczenie dotyczy. Faktycznie jednak krąg adresatów dyspozycji ETPCz jest szerszy i obejmuje wszystkie państwa, które są stroną Konwencji. Jeśli bowiem ETPCz raz orzekł w określonej sprawie, to należy się spodziewać, że podobnie postąpi w innych sprawach. Jeśli więc państwa powzięły informację o sposobie odczytania Konwencji przez Trybunał w odniesieniu do danego zagadnienia, to powinny się liczyć z tym, że w ten sposób ukształtował się standard orzecniczy, który będzie miał powszechne zastosowanie w systemie RE. Powinny się więc, również w postaci przyjmowania odpowiedniego ustawodawstwa, dostosować do tego standardu.

Kontrolą wykonywania wyroków ETPCz zajmuje się Komitet Ministrów Rady Europy. W ostatnich latach coraz aktywniejszą rolę odgrywa też Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy.

Orzecznictwo ETPCz, wraz z działaniami Komitetu Ministrów, może być uznane za kluczowy mechanizm w sferze egzekwowania standardów

⁴⁶ Zob. D.A. Leonardi, *The Strasbourg System of Human Rights Protection: 'Europeanization' of the Law through the Confluence of the Western Legal Traditions*, „Revue européenne de droit public” 1996, nr 4, s. 1141.

⁴⁷ Zob. P. Grzegorzczak, *Skutki wyroków ETPC w krajowym porządku prawnym*, „Gazeta Sądowa” 2006, nr 6, s. 8–9.

RE dotyczących wykonania kary pozbawienia wolności. Ważne jest, że ma ono podstawę konwencyjną, a więc chodzi o działania *de iure* o charakterze prawnie wiążących dla państw, do których jest adresowane, a *de facto* mające znaczenie także dla pozostałych państw członkowskich RE. Orzecznictwo to ma istotne znaczenie w nadawaniu konkretnej treści standardom międzynarodowym wykonywania kary pozbawienia wolności, mającym podstawę w EKPCz.

4.2. DZIAŁALNOŚĆ EUROPEJSKIEGO KOMITETU DO SPRAW ZAPOBIEGANIA TORTUROM ORAZ NIELUDZKIEMU LUB PONIŻAJĄCEMU TRAKTOWANIU LUB KARANIU

Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) powstał na mocy Konwencji o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (Konwencji Przeciwko Torturom), przyjętej przez Radę Europy w 1987 r. (weszła w życie w 1989 r.)⁴⁸. Polska ratyfikowała tę konwencję 10 października 1994 r. Konwencja nie zawiera nowego katalogu praw ani wolności, ustanawia natomiast mechanizm kontrolny mający na celu monitoring realizacji przez państwa członkowskie art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, który wprowadza zakaz tortur. Konwencja wprowadza obowiązek profilaktycznej kontroli aresztów i czuwania nad sposobem traktowania uwięzionych w nich osób⁴⁹. Powołane są do tego specjalne komisje ekspertów, które mają wydać opinię w sprawie badanego kraju, a każde państwo, będące stroną Konwencji, ma obowiązek umożliwić kontrolę⁵⁰. Jeśli nie zastosuje się do pokontrolnych zaleceń, Komitet może podać do publicznej wiadomości oświadczenie w tej sprawie. Kontrola przestrzegania wymogów konwencyjnych polega na tzw. stałym dialogu (cykliczne raporty CPT i odpowiedzi państw) oraz na wizytacjach przez CPT miejsc szczególnie narażonych na możliwość niewłaściwego traktowania przebywających w nich osób (więzienia, zakłady poprawcze, posterunki policji, ośrodki dla zatrzymanych imigrantów oraz szpitale psychiatryczne i domy opieki

⁴⁸ ETS No. 126. Por. G. Kaiser, *Detention in Europe and the European Committee for the Prevention of Torture*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice” 1995, nr 1, s. 2.

⁴⁹ Por. T. Daems, *Slaves and Statues: Torture Prevention in Contemporary Europe*, „British Journal of Criminology” 2017, nr 3, s. 627.

⁵⁰ Por. G. Niveau, *Preventing Human Rights Abuses in Psychiatric Establishments: the Work of the CPT*, „European Psychiatry” 2004, nr 3, s. 148.

społecznej). Komitet ocenia w jaki sposób traktowane są osoby pozbawione wolności i przedstawia zalecenia⁵¹.

Działalność CPT ma w zamierzeniu stanowić integralną część systemu ochrony praw człowieka Rady Europy, umieszczając prewencyjny, pozasądowy mechanizm obok dotychczasowego, aktywnego mechanizmu sądowego w ramach Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Komitet wykonuje swoje ściśle zapobiegawcze funkcje poprzez dwojakiemu rodzaju wizytacje – okresowe i doraźne. Wizytacje okresowe przeprowadzane są regularnie we wszystkich Stronach Konwencji. Z kolei wizytacje doraźne odbywają się wówczas, gdy zdaniem Komitetu „wymagają tego okoliczności”. Przeprowadzając wizytację, CPT korzysta z szerokich uprawnień nadanych przez Konwencję:

- prawa dostępu na terytorium danej Strony i prawa przemieszczania się bez ograniczeń;
- nieograniczonego dostępu do każdego miejsca, w którym przebywają osoby pozbawione wolności, włącznie z prawem poruszania się bez ograniczeń wewnątrz takich miejsc;
- dostępu do wszelkich informacji dotyczących miejsc, w których przebywają osoby pozbawione wolności, jak również innych informacji pozostających w dyspozycji Państwa, które są niezbędne dla spełnienia przez Komitet jego zadania⁵².

CPT odgrywa więc w systemie RE kluczową rolę w obszarze praktycznego wyegzekwowania standardów dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności. Istotne jest to, że działa on w obszarze zobowiązań konwencyjnych, a więc prawnie wiążących. Ważne jest jednak również to, że CPT zbudował swą działalnością prestiż jako instytucji kompetentnej i bezstronnej, co sprzyja realizacji przyjmowanych przez niego ustaleń przez Państwa-Strony Konwencji.

⁵¹ Zob. *Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu*, http://strasburgre.ms.gov.pl/pl/o_re/monitoring/cpt/ (dostęp – 4.7.2017).

⁵² Zob. L. Wieczorek, *Penitencjarne standardy Rady Europy i ONZ w ocenie Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom a polska praktyka. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Dwadzieścia lat obowiązywania Konstytucji RP. Polska myśl konstytucyjna a międzynarodowe standardy demokratyczne*, eds J. Jaskiernia, K. Spryszak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017, s. 651.

4.3. DZIAŁALNOŚĆ KOMISARZA PRAW CZŁOWIEKA RADY EUROPY

Decyzję o utworzeniu Komisarza Praw Człowieka Rady Europy podjął Komitet Ministrów RE na swym 104. posiedzeniu w Budapeszcie w dniu 7 maja 1999 r., odbywającym się w 50. rocznicę powstania RE⁵³. Komitet Ministrów, w uchwale określającej zasady działania Komisarza⁵⁴ stwierdził, że jest to „instytucja niesądowa, zajmująca się promocją wiedzy, uświadomienia i respektowania praw człowieka, określonych w instrumentach praw człowieka Rady Europy” (art. 1 ust. 1). Zarazem jednak, sięgając po negatywną definicję kompetencyjną, jednoznacznie przesądzo, że Komisarz nie może działać w kolizji z już istniejącymi instytucjami RE: „Komisarz winien respektować kompetencje i realizować funkcje inne niż te, które zostały powierzone instytucjom kontrolnym przewidzianym przez Europejską Konwencję Praw Człowieka i innym instrumentom Rady Europy w zakresie praw człowieka. Komisarz nie powinien podejmować indywidualnych skarg”. Choć więc ostatecznie nie przyznano Komisarzowi prawa do rozpatrywania indywidualnych skarg, to jednak katalog jego kompetencji został określony szeroko. Obejmuje on: 1) promowanie edukacji i uświadomienia praw człowieka w państwach członkowskich; 2) przyczynianie się do promowania efektywnej realizacji i pełnego wdrożenia praw człowieka w państwach członkowskich; 3) udzielanie rady i dostarczanie informacji w zakresie ochrony praw człowieka i przeciwdziałania naruszeniom praw człowieka (Komisarz powinien tu współdziałać ze strukturami ochrony praw człowieka w państwach członkowskich, a jeśli takowych nie ma – powinien zachęcać do ich utworzenia); 4) ułatwianie działalności krajowych ombudsmanów lub podobnych instytucji w zakresie praw człowieka; 5) identyfikowanie ewentualnych niedostatków w zakresie prawa i praktyki w państwach członkowskich co do przestrzegania praw człowieka określonych w dokumentach RE; promowanie efektywnego wdrażania tych standardów w państwach członkowskich; udzielanie państwom – za ich zgodą – pomocy w podejmowanych wysiłkach do usunięcia tych niedostatków; 6) kierowanie, jeśli Komisarz uzna to za stosowne, raportów dotyczących konkretnych spraw do Komitetu Ministrów lub Zgromadzenia Parlamen-

⁵³ Zob. J. Jaskiernia, *Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – nowa instytucja międzynarodowej ochrony praw*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 11, s. 3.

⁵⁴ Res (99) 50.

tarnego i Komitetu Ministrów; 7) odpowiadanie, w sposób jaki Komisarz uzna za właściwy, na prośby kierowane przez Komitet Ministrów lub Zgromadzenie Parlamentarne, w zakresie ich zadań dotyczących zapewnienia realizacji standardów praw człowieka RE; 8) przedkładanie rocznego raportu Komitetowi Ministrów i Zgromadzeniu Parlamentarnemu; 9) współdziałanie z innymi międzynarodowymi instytucjami dla promowania i ochrony praw człowieka, z jednoczesnym unikaniem niepotrzebnego dublowania ich aktywności⁵⁵.

Działalność Komisarza Praw Człowieka nie ma podstawy konwencyjnej, a więc wiąże się z obszarem tzw. miękkiego prawa. Komisarz nie rozpatruje też skarg, a więc nie dubluje działalności ETPCz. Bada on jednak przestrzeganie praw człowieka, również w obszarze dochowania standardów RE dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności, w skali krajowej. Jeżeli z sygnałów docierających do Komisarza wynika, że w sferze wykonywania kary pozbawienia wolności dochodzi do licznych naruszeń praw człowieka, formułuje on stosowne zalecenia do władz państw członkowskich. Wskazuje on im także kierunki oczekiwanych działań w trakcie składanych wizyt. Choć zalecenia Komisarza nie są prawnie wiążące, to jednak jego wysoki autorytet powoduje, że państwa członkowskie z reguły realizują jego zalecenia. Jest to więc istotny mechanizm uzupełniający działalność ETPCz.

4.4. PROCEDURA AKCESYJNA RADY EUROPY

W RE na szczególną uwagę zasługuje procedura akcesyjna, w ramach której państwa przygotowują się do realizacji standardów umożliwiających członkostwo w RE⁵⁶. W trakcie tej procedury egzekwowane są wymogi progowe⁵⁷. Zostały one określone podczas I Szczytu Szefów Państw i Rządów Rady Europy w Wiedniu (8–9 października 1993 r.)⁵⁸, a więc w dobie, gdy RE otworzyła się na państwa Europy Środkowej i Wschod-

⁵⁵ Zob. J. Jaskiernia, *Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – dorobek i perspektywy*, „Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka” 2008, nr 11, s. 202.

⁵⁶ Zob. H. Winkler: *Survey of the Admission Practice of the Council of Europe*, „Austrian Journal of Public and International Law” 1995, nr 2–3, s. 154.

⁵⁷ Zob. H. Winkler, *Democracy and Human Rights in Europe. A Survey of Admission Practice of the Council of Europe*, „Austrian Journal of Public and International Law” 1995, nr 2–3, s. 154.

⁵⁸ Zob. *Vienna Declaration (9 October 1993)*, „Europe Documents” nr 1855, 15 October 1993, s. 1–8.

niej⁵⁹. Uważano wówczas, że dorobek prawny RE może stać się istotną przesłanką przemian w tym regionie w kierunku pluralistycznej demokracji, rządów prawa i ochrony praw człowieka⁶⁰.

W imieniu Zgromadzenia Parlamentarnego RE, które ma prawo wyrażać opinię o przyznaniu państwu członkostwa, działają: Komisja do Spraw Politycznych oraz Komisja Zagadnień Prawnych i Praw Człowieka. Badają one, czy państwo kandydujące spełniło wymogi progowe, do których należą w szczególności: demokratyczne wyłanianie władz państwowych (prezydenta, parlamentu) oraz gotowość do podpisania i ratyfikacji EKPCz. Pozytywna opinia Zgromadzenia toruje drogę decyzji Komitetu Ministrów do zaproszenia państwa do członkostwa.

Pośród tych wymogów mogą znaleźć się te, które dotyczą standardów RE związanych z wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Jest to jednak sytuacja wyjątkowa, bo standardy tego typu z reguły nie mieszczą się wśród „wymogów progowych”. W szczególnych jednak sytuacjach, gdy naruszanie standardów RE ma charakter spektakularny, mogą się one jednak znaleźć w obszarze zainteresowania w procedurze monitoringowej i rzutować na decyzję o przyznaniu członkostwa państwa w RE.

4.5. PROCEDURA MONITORINGOWA RADY EUROPY

Decyzji o zaproszeniu do członkostwa towarzyszy zestaw oczekiwań pod adresem państwa, które powinno zrealizować już jako członek RE⁶¹. Po sześciu miesiącach od uzyskania członkostwa (a w przypadku Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji – bezpośrednio) wszczynana jest procedura monitoringowa. Jest ona mechanizmem badania, czy państwo członkowskie wywiązało się z tych zobowiązań⁶². Przebiega ona dwutorowo. Komitet Ministrów analizuje, w ramach tej procedury, jak poszczególne

⁵⁹ Zob. A. Kreikmeyer, M.R. Lukas, *Pan-European Integration and European Institutions: The New Role of the Council of Europe*, „Journal of European Integration” 1992, nr 1, s. 92.

⁶⁰ Zob. A. Koller, *The Legal Heritage of the Council of Europe*, „Human Rights Law Journal” 1990, nr 1–2, s. 214.

⁶¹ Por. S.A. Gorchkova, *European Norms on the Protection of Human Rights: on the Development of Russian Human Rights Legislation*, „Revue of Central and East European Law” 2004, nr 3, s. 367.

⁶² Zob. J. Jaskiernia, *Oddziaływanie organizacji międzynarodowej na kształt ustroju politycznego państwa (Na przykładzie Rady Europy)*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002, s. 213.

państwa zrealizują poszczególne standardy (wartości), składające się na system aksjologiczny RE. Natomiast procedura monitoringowa Zgromadzenia Parlamentarnego RE ukierunkowana jest w szczególności na nowo przyjęte państwa. Chodzi w niej więc o zbadanie, czy państwa te wywiązały się ze zobowiązań, jakie przyjęły w momencie uzyskania członkostwa⁶³. W trakcie procedur monitoringowych konkretyzacji ulegają standardy RE⁶⁴.

Doświadczenia zebrane w pierwszej fazie wdrażania procedury monitorowania doprowadziły do określenia w 1997 r. jej nowego kształtu. Utworzono wówczas Komisję do Spraw Wypełniania Zobowiązań przez Państwa Członkowskie Rady Europy (Komisję Monitoringową). Występuje szereg czynników różnicujących tę komisję w porównaniu z innymi komisjami: a) nie przewiduje się instytucji zastępców członków; 2) członków delegują grupy polityczne (chodzi o to, by komisja była reprezentatywna w stosunku do składu politycznego Zgromadzenia Parlamentarnego), a nie delegacje narodowe; 3) państwa członkowskie nie mają gwarancji uzyskania miejsca w składzie komisji; 4) w przypadku zmiany w składzie komisji nie obowiązuje zasada, jak w innych komisjach, że wakujące miejsce obsadzone jest przez przedstawicieli tego samego państwa.

Sprawozdawcy przygotowują – po przeprowadzeniu wizyt w krajach monitorowanych (uwzględniających m.in. spotkania z władzami, z parlamentarzystami reprezentującymi zarówno większość, jak i opozycję, z organizacjami pozarządowymi, środowiskami kościołów i związków wyznaniowych, przedstawicielami mniejszości etc.) oraz po analizie dokumentów skierowanych do RE przez państwa członkowskie i inne instytucje – sprawozdanie, połączone z projektem uchwały i/lub zalecenia. Po jego analizie dokument ten, mający w tej fazie charakter poufny, kierowany jest do delegacji parlamentarnej danego państwa w Zgromadzeniu Parlamentarnym, celem uzyskania stanowiska rządu tego państwa w odniesieniu do uwag zawartych w raporcie. Dokument zawierający stanowisko rządu państwa monitorowanego, przekazany

⁶³ Zob. J. Jaskiernia, *Wpływ procedury monitoringowej na implementację standardów Rady Europy przez państwa członkowskie*, [w:] *60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych*, red. H. Machińska, Warszawa 2009, s. 121.

⁶⁴ R. Kicker, M. Möstl, *Standard-Setting through Monitoring?: The Role of Council of Europe Expert Bodies in the Development of Human Rights*, Council of Europe, Strasbourg 2012, p. 23.

przez delegację parlamentarną, jest przedmiotem analizy Komisji Monitoringowej. W wyniku tego dialogu, w ścisłej współpracy z delegacją parlamentarną, sprawozdawcy proponują, a następnie Komisja Monitoringowa przyjmuje projekty uchwały i/lub zalecenia, który przedkłada Zgromadzeniu Parlamentarnemu⁶⁵.

Propozycje Komisji Monitoringowej, rozważane i przyjmowane (po ewentualnym skorygowaniu drogą poprawek) przez Zgromadzenie Parlamentarne, uwzględniać mogą następujące opcje decyzyjne: 1) zamknięcie procedury monitoringowej w trybie bezwarunkowym (gdy w ocenie Zgromadzenia państwo wywiązało się w sposób należyty ze wszystkich zobowiązań członkowskich); 2) zamknięcie procedury monitoringowej w trybie warunkowym (połączone ze wskazaniem obszarów, gdzie muszą nastąpić jeszcze oczekiwane działania – ich rozmiar i ciężar gatunkowy nie jest jednak na tyle znaczący, by uzasadniał kontynuowanie procedury monitoringowej); 3) kontynuowanie procedury monitoringowej (gdy w ocenie Zgromadzenia proces realizacji zobowiązań nie stwarza wystarczających podstaw do zamknięcia procedury); 4) kontynuowanie procedury monitoringowej z określeniem terminów, w których państwo członkowskie musi zrealizować zobowiązania – pod rygorem zawieszenia pełnomocnictw delegacji narodowej w składzie Zgromadzenia (gdy w ocenie Zgromadzenia stan realizacji zobowiązań jest na tyle niezadowalający, że Zgromadzenie uznaje potrzebę sięgnięcia po rozwiązania dyscyplinujące, wymuszające niezbędny postęp); 5) zawieszenie pełnomocnictw delegacji narodowej do Zgromadzenia (gdy nie nastąpiło wywiązanie się ze zobowiązań w określonych terminach, co zmusza Zgromadzenie do zastosowania tej drastycznej sankcji, celem doprowadzenia do osiągnięcia efektów oczekiwanych w sferze realizacji wartości RE); 6) cofnięcie pełnomocnictw delegacji narodowej do Zgromadzenia (gdy pomimo zastosowania zawieszenia pełnomocnictw, państwo nie podjęło oczekiwanych działań); 7) wnioskowanie do Komitetu Ministrów o podjęcie sankcji w stosunku do państwa niewywiązującego się ze zobowiązań członkowskich – zawieszenia członkostwa, a nawet pozbawienia państwa

⁶⁵ Zob. R. Bindig, T. Kleinsorge, *Monitoring the Compliance of Member States with Obligations and Commitments: The Case of Estonia*, [w:] *Law in Greater Europe. Towards a Common Legal Area. Studies in Honour of Heinrich Klebes*, eds B. Haller, H. Ch. Krüger, H. Petzold, The Hague – London 2000, s. 102.

członkostwa w RE⁶⁶. Procedura monitoringowa jest jednym z najważniejszych mechanizmów pozostających w dyspozycji RE.

Sposób wykonywania kary pozbawienia wolności jest jednym z tych obszarów, gdzie RE formułuje precyzyjne oczekiwania, które podlegają egzekwowaniu w procedurze monitoringowej. Dotyczą one tak fundamentalnej kwestii, jak usytuowanie systemu penitencjarnego w strukturze Ministerstwa Sprawiedliwości, a nie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Dotyczą też one oczekiwań w kwestii zmian w prawie karnym, a zwłaszcza w prawie karnym wykonawczym. W obszarze zainteresowania są też warunki wykonywania kary pozbawienia wolności, a w szczególności to, czy dotrzymane są Europejskie Reguły Więzienne. Należy podkreślić, że w procedurze monitoringowej badane jest nie tylko odpowiednie ustawodawstwo, ale też sprawozdawcy RE wizytują zakłady penitencjarne, areszty tymczasowe i izby zatrzymań. W procedurze tej wykorzystywane są również ustalenia innych organów, zwłaszcza CPT i Komisarza Praw Człowieka RE. Analizowane jest także wykonywanie orzeczeń ETPCz. Praktyka funkcjonowania RE dowodzi, że w przypadku licznych państw (m.in. Armenia, Azerbejdżan, Federacja Rosyjska, Gruzja, Mołdowa, Ukraina) zastrzeżenia dotyczące funkcjonowania systemów penitencjarnych miały zasadnicze znaczenie dla ocen związanych z wykonywaniem zobowiązań przyjętych przez te państwa i decydowały o tym, że procedura ta nie była zamykana, co było sygnałem, że w państwach tych w dalszym ciągu trwa proces realizacji standardów demokratycznych RE. Niejednokrotnie nawet prowadziło to do ocen, że przyjęcie niektórych państw do RE było przedwcześnie.

5. UWAGI KOŃCOWE

Przeprowadzona analiza ukazała, że egzekwowanie standardów Rady Europy dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności następuje w ramach złożonego systemu. RE dysponuje tu instrumentami konwencyjnymi (Europejska Konwencja Praw Człowieka, Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu), a także instrumentami o charakterze tzw. miękkiego prawa (zwłaszcza zalecenia Komitetu Ministrów), m.in. Europejskimi Regułami Więziennymi. Stanowią one system komplementarny, uwzględniający zarówno możliwość składania skarg do ETPCz, jak rów-

⁶⁶ Zob. J. Jaskiernia, *Zgromadzenie Parlamentarne...*, j.w., s. 321.

niez uruchamianie mechanizmów kontrolnych przez Europejski Komitet Przeciwdziałania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu (CPT). Istotne uprawnienia kontrolne ma tu również Komisarz Praw Człowieka Rady Europy, który co prawda nie rozpatruje skarg, ale analizuje przestrzeganie praw człowieka w skali krajowej i formułuje odpowiednie zalecenia.. Ważnym jest jednak również to, że sposób wykonywania kary pozbawienia wolności znalazł się w obszarze zainteresowań dwu kluczowych procedur RE: procedury akcesyjnej (decydującej o przyznaniu członkostwa) oraz procedury monitoringowej (analizującej wykonywanie przez państwo zobowiązań przyjętych wraz z członkostwem w RE). Ta ostatnia procedura ma szczególne znaczenie, bo sprzyja wyegzekwowaniu zmian ustawodawczych, związanych nie tylko z wymogami konwencyjnymi, ale też z realizacją dyspozycji o charakterze „miękkiego prawa”, m.in. Europejskich Reguł Więziennych. Również w odniesieniu do międzynarodowych standardów wykonywania kary pozbawienia wolności można stwierdzić, że autorytet Rady Europy będzie w przyszłości zależny nie od liczby przyjmowanych standardów demokratycznych, a od tego, jak skutecznie te standardy są wdrażane do praktyki państw członkowskich.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

1. Bindig R., Kleinsorge T., *Monitoring the Compliance of Member States with Obligations and Commitments: The Case of Estonia*, [w:] *Law in Greater Europe Towards a Common Legal Area. Studies in Honour of Heinrich Klebes*, eds B. Haller, H. Ch. Krüger, H. Petzold, The Hague, London 2000.
2. Bisztyga A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka*, Katowice 1997.
3. Bogunia L., Kwieciński A., *Kierowanie skazanych do właściwych zakładów karnych. Uwagi na tle zmian w zakresie regulacji prawnej klasyfikacji penitencjarnej*, [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacna, P. Wiktor-ska, Warszawa 2013.
4. Daems T., *Slaves and Statues: Torture Prevention in Contemporary Europe*, „British Journal of Criminology”, 2017, nr 3.
5. Dawidziuk E., *Prawa tzw. osadzonych niebezpiecznych na tle wyroków ETPC w sprawach przeciwko Polsce*, [w:] *Prawa człowieka a polski system penitencjarny. Edukacja, resocjalizacja, humanizm*, red. D. Rondalska, Poznań 2012.
6. de Vel G., *The Committee of Ministers of the Council of Europe*, Strasbourg 1995.
7. Dünkel F., Snacken S., *Les prisons en Europe*, Paris 2005.
8. Doliwa-Klepacki Z.M., *Rada Europy 1949–1991*, Białystok 1991.

9. Felczak J., *Polski system penitencjarny. Racjonalizacja kosztów*, Warszawa 2014.
10. Fitzmaurice M., Merkouris P., *The Interpretation and Application of the European Convention of Human Rights: Legal and Practical Implications*, Leiden 2013.
11. Gajdus D., Gronowska B., *O potrzebie działań na rzecz poprawy sytuacji więźniów. Uwagi na tle standardów międzynarodowych*, „Toruńskie Roczniki Praw Człowieka” 1996 [1998], nr 4.
12. Gorchkova S.A., *European Norms on the Protection of Human Rights: on the Development of Russian Human Rights Legislation*, „Revue of Central and East European Law” 2004, nr 3.
13. Gronowska B., *Więźniowie niebezpieczni w polskich zakładach karnych*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 7/8.
14. Grzegorzczak P., *Skutki wyroków ETPC w krajowym porządku prawnym*, „Gazeta Sądowa” 2006, nr 6.
15. Izdebski H., *Rada Europy. Organizacja demokratycznych państw Europy i jej znaczenie dla Polski*, Warszawa 1996.
16. Januszkiewicz E., *Oddziaływania penitencjarne prowadzone wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w świetle obowiązujących przepisów oraz raportów CPT „Przegląd Więziennictwa Polskiego”* 2016, nr 92.
17. Jaskiernia J., *Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – dorobek i perspektywy*, „Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka” 2008, nr 11.
18. Jaskiernia J., *Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – nowa instytucja międzynarodowej ochrony praw*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 11.
19. Jaskiernia J., *Oddziaływanie organizacji międzynarodowej na kształt ustroju politycznego państwa (Na przykładzie Rady Europy)*, [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002.
20. Jaskiernia J., *Rada Europy jako „organizacja wartości”*, [w:] *Wyjaśnianie polityki*, red. J. Błuszkowski, J. Zaleśny, „Studia Politologiczne”, vol. 17, Warszawa 2010.
21. Jaskiernia J., *Wpływ procedury monitoringowej na implementację standardów Rady Europy przez państwa członkowskie*, [w:] *60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych*, red. H. Machińska, Warszawa 2009.
22. Jaskiernia J., *Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy*, Warszawa 2000.
23. Kaczmarek J., *Rada Europy*, Wrocław 2002.
24. Karaźniewicz J., *System polskiego więziennictwa na tle europejskich standardów resocjalizacji i readaptacji skazanych*, [w:] *Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie*, red. E. Dynia, C. P. Kłak, Rzeszów 2005.
25. Kaiser G., *Detention in Europe and the European Committee for the Prevention of Torture*, „European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice”, 1995, nr 1.
26. Kicker R., Möstl M., *Standard-Setting through Monitoring?: The Role of Council of Europe Expert Bodies in the Development of Human Rights*, Strasbourg 2012.
27. Koller A., *The Legal Heritage of the Council of Europe*, „Human Rights Law Journal” 1990, nr 1–2.

28. Kreikmeyer A., Lukas M.R., *Pan-European Integration and European Institutions: The New Role of the Council of Europe*, „Journal of European Integration” 1992, nr 1.
29. Lasocik Z., *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, „Archiwum Kryminologiczne” 2009, nr 31.
30. Leach P., *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2011.
31. Lelental S., *Rzeczywiste przełudnienie jednostek penitencjarnych, jego przyczyny i skutki*, „Państwo i Prawo” 2010, nr 2, wkładka.
32. Leonardi D.A., *The Strasbourg System of Human Rights Protection: ‘Europeanization’ of the Law through the Confluence of the Western Legal Traditions*, „Revue européenne de droit public” 1996, nr 4.
33. Lovecy J., *Framing Decisions in the Council of Europe: An Institutionalist Analysis*, (w:) *Decision Making within International Organizations*, red. B. Reinalda, B. Verbeek, London 2004.
34. Migdał J., Skrobotowicz G., *Możliwość realizacji Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przełudnienie polskich jednostek penitencjarnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. 24, z. 1.
35. *Modernizowanie więziennictwa. V Kongres Penitencjarny*, red. T. Bulenda, A. Rzepliński, UW, Centralny Zarząd Służby Więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości, Warszawa 2015.
36. Nawój-Śleszyński A., *Przełudnienie więzień w Polsce. Przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013.
37. Nawój-Śleszyński A., *Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich potencjał reedukacyjny*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92.
38. Nikolaiew J., *Reguły Minimalne i Europejskie Reguły Więzienne a prawo więźniów do wolności sumienia i religii w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013, nr 16.
39. Niveau G., *Preventing Human Rights Abuses in Psychiatric Establishments: the Work of the CPT*, „European Psychiatry”, 2004, nr 3.
40. *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, opr. M.A. Nowicki, Zakamycze 2005.
41. *Oddziaływania penitencjarne wobec skazanych w przestrzeni więziennej. Uwarunkowania, doświadczenia, propozycje*, red. D. Kowalczyk, A. Glińska-Lachowicz, Opole 2016.
42. Petaux J., *L’Europe de la démocratie et des droits de l’homme: l’action du Conseil de l’Europe*, Strasbourg 2009.
43. Pikulski S., Gornowicz M., *Przełudnienie zakładów karnych w Polsce? Kierunki zmian legislacyjnych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2016, t. 33, s. 17.
44. Płatek M., *Europejskie Reguły Więzienne z 2006 r.*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 2.
45. Płatek M., *Istota i znaczenie Europejskich Reguł Więziennych (ERW-2006) z perspektywy pracy funkcjonariuszy więziennych*, [w:] *Pozbawienie wolności – funkcje i koszty. Księga Jubileuszowa Profesora Teodora Szymanowskiego*, red. A. Rzepliński, I. Rzeplińska, M. Niełacznna, P. Wiktorska, Warszawa 2013.

46. Poklek R., Mackiewicz Z., *Uwagi o kształceniu personelu więziennego w zakresie międzynarodowych reguł penitencjarnych*, [w:] *Prawa człowieka a polski system penitencjarny. Edukacja, resocjalizacja, humanizm*, red. D. Rondalska, UAM, Poznań 2012.
47. Pomiankiewicz J., *Status więźnia niebezpiecznego a ochrona praw osób pozbawionych wolności w polskim systemie penitencjarnym* [w:] *Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, t. 3, *Obszary analizy skuteczności europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, red. J. Jaskiernia, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
48. Pratchett L., Lowndes V., *Developing Democracy in Europe: An Analytical Summary of the Council of Europe*, Strasbourg 2004.
49. Przesławski T., *Struktura organizacyjna więziennictwa polskiego – między centralą a jednostką podstawową*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 92.
50. Przybyliński S., *Więźniowie „niebezpieczni” – ukryty świat penitencjarny*, Kraków 2012.
51. Rejman J., *Zmiana w polskim systemie penitencjarnym. Ograniczenia i możliwości*, Warszawa 2013.
52. *Rola Praw Człowieka w Polskim Systemie Penitencjarnym. Edukacja, resocjalizacja, humanitaryzm*, oprac. D. Rondalska, [w:] *Prawa człowieka a polski system penitencjarny. Edukacja, resocjalizacja, humanizm*, red. D. Rondalska, UAM, Poznań 2012.
53. Salas D., Lemeyre X., *Prisons: permanence d'un débat*, Paris 2004.
54. Skrobotowicz G., *Możliwość realizacji Europejskich Reguł Więziennych z 2006 r. w zakresie reintegracyjnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności a przebudowanie polskich jednostek penitencjarnych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2014, t. 24, z. 1.
55. Snacken S., *Prisons en Europe: pour une pénologie critique et humaniste*, Bruxelles 2011.
56. Sweeney J.A., *The European Court of Human Rights in the Post-Cold War Era: Universality in Transition*, Abington 2012.
57. Szyburska-Walczak G., *Oddziaływanie europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności na internacjonalizację standardów w dziedzinie demokracji i praw człowieka*, [w:] *Wpływ standardów międzynarodowych na rozwój demokracji i ochronę praw człowieka*, t. 2, red. J. Jaskiernia, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013.
58. Szymanowski T., *Międzynarodowe standardy wykonywania kary pozbawienia wolności i ich respektowanie w polskim systemie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2006, nr 50.
59. Szymanowski T., *Przemiany systemu penitencjarnego w Polsce*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1996.
60. Świątek-Rudoman J., *Praca osób pozbawionych wolności – wybrane zagadnienia z zakresu prawa pracy i prawa penitencjarnego* [w:] *Wybrane zagadnienia prawa pracy i prawa socjalnego*, red. J. Stelina „Gdańskie Studia Prawnicze” 2013, nr 30.

61. Tarwacki P., Warchoł M., *Prawo do wnoszenia skarg przez osadzonych w systemie penitencjarnym Polski i w wybranych krajach członkowskich Unii Europejskiej*, cz. 1, „Palestra” 2012, nr 9/10.
62. *The European Court of Human Rights. Agenda for the 21st Century*, Warsaw 2006.
63. Tomecka-Nabiałczyk B., *Niepelnosprawność fizyczna osób pozbawionych wolności i implikacje dla systemu penitencjarnego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 91.
64. van Zyl Smit D., *Humanizing Imprisonment: A European project?*, „European Journal on Criminal Policy and Research”, 2006, nr 2.
65. van Zyl Smit D., *International Imprisonment*, „International and Comparative Law Quarterly”, 2005, nr 2.
66. Walmsley R., *The European Prison Rules in Central and Eastern Europe*, „European Journal on Criminal Policy and Research”, 1995, nr 4.
67. Wassenberg B., *History of the Council of Europe*, Strasbourg 2013.
68. Wieczorek L., *Penitencjarne standardy Rady Europy i ONZ w ocenie Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom a polska praktyka. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Dwa-dziesiąt lat obowiązywania Konstytucji RP. Polska myśl konstytucyjna a międzynarodowe standardy demokratyczne*, red. J. Jaskiernia, K. Spryszak, Toruń 2017.
69. Winkler H., *Democracy and Human Rights in Europe. A Survey of Admission Practice of the Council of Europe*, „Austrian Journal of Public and International Law” 1995, nr 2–3.
70. Winkler H., *Survey of the Admission Practice of the Council of Europe*, „Austrian Journal of Public and International Law”, 1995, nr 2–3.

DOKUMENTY

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Treaties, ETS nr 005. Polski tekst: Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284 oraz Dz.U. z 1998 r. nr 147, poz. 962.
2. The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, ETS No. 126.
3. Resolution 1938 (2013), *Promoting alternatives to imprisonment*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 31 May 2013 (see [Doc. 13174](#), report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Ms Vučković).
4. Resolution 2077 (2015), *Abuse of pretrial detentions in the States Parties to the European Convention on Human Rights*. Assembly debate on 1 October 2015 (34th Sitting) (see [Doc. 13863](#), report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Pedro Agramunt). Text adopted by the Assembly on 1 October 2015 (34th Sitting).
5. Resolution 2082 (2015), *The fate of the critically ill detainees in Europe*. Text adopted by the Standing Committee, acting on behalf of the Assembly, on 27 November 2015 (see [Doc. 13919](#), report of the Committee on Legal Affairs and Human Rights, rapporteur: Mr Andreas Gross; and [Doc. 13924](#), opinion of the Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development, rapporteur: Mr Stefan Schennach).

6. Statut Rady Europy, Londyn, 5 maja 1949 r., European Treaty Series Nr 1. Tekst polski: Dz.U. z 1994 r. nr 118, poz. 565.
7. *Vienna Declaration (9 October 1993)*, „Europe Documents”, nr 1855, 15 October 1993.
8. Zalecenie Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych, (*Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów*) .

NETOGRAFIA

1. *Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu lub Karaniu*, http://strasburgre.msz.gov.pl/pl/o_re/monitoring/cpt/ (dostęp – 4.7.2017).
2. I.J. Bista, *Zakaz tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/52914/03_Izabela_Joanna_Bista.pdf (dostęp – 4.7.2017).

STRESZCZENIE

Jerzy JASKIERNIA

EGZEKWOWANIE STANDARDÓW RADY EUROPY DOTYCZĄCYCH WYKONYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Słowa kluczowe: Rada Europy, kara pozbawienia wolności, Europejska Konwencja Praw Człowieka, Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Komisarz Praw Człowieka, procedura akcesyjna, procedura monitoringowa

Autor dokonał analizy mechanizmów egzekwowania standardów Rady Europy dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności. Chodzi to o złożony system. RE dysponuje tu instrumentami konwencyjnymi (Europejska Konwencja Praw Człowieka, Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu), a także instrumentami o charakterze tzw. „miękkiego prawa” (zwłaszcza zalecenia Komitetu Ministrów), m.in. Europejskimi Regulami Więziennymi. Stanowią one system komplementarny, uwzględniający możliwość składania skarg do ETPCz, a także uruchamianie mechanizmów kontrolnych przez Europejski Komitet Przeciwdziałania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu (CPT). Istotne uprawnienia kontrolne ma tu również Komisarz Praw Człowieka Rady Europy. Ważnym jest jednak to, że sposób wykonywania kary pozbawienia wolności znalazł się w obszarze zainteresowań dwu kluczowych procedur

RE: procedury akcesyjnej (decydującej o przyznaniu członkostwa) oraz procedury monitoringowej (analizującej wykonywanie przez państwo zobowiązań przyjętych wraz z członkostwem w RE). Ta ostatnia procedura ma szczególne znaczenie, bo sprzyja wyegzekwowaniu zmian ustawodawczych, związanych nie tylko z wymogami konwencyjnymi, ale też z realizacją dyspozycji o charakterze „miękkiego prawa”, m.in. Europejskich Reguł Więziennych.

SUMMARY

Jerzy JASKIERNIA

ENFORCING STANDARDS OF THE COUNCIL OF EUROPE WITH REGARD TO IMPRISONMENT INDICATES THE MECHANISMS OF ENFORCING STANDARDS OF IMPRISONMENT IN THE SYSTEM OF THE COUNCIL OF EUROPE

Keywords: Council of Europe, sentences of imprisonment, European Convention on Human Rights, European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment, European Court of Human Rights, Commissioner for Human Rights, accession procedure, monitoring procedure

The author analyses mechanisms of realization of Council of Europe's standards concerning execution of sentences of imprisonment. It is a complex system. It includes convention instruments (European Convention on Human Rights, European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment and Punishment), as well as so called „soft law” instruments (e.g. CoE Committee of Ministers' recommendations), f.e. European Prison Rules. It creates a complementary system, which includes petition to the European Court of Human Rights and control mechanisms of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). Important controlling role play

the CoE's Commissioner of Human Rights. It is also important the CoE's standards dealing with execution of sentences of imprisonment that was included in two crucial CoE's procedures: accession procedure (deciding about granting CoE's membership) and monitoring procedure (analyses of realization of commitments taking with CoE's membership). This last procedure helps to execute that legislation will observe conventions disposals and „soft law's” recommendation, e.g. European Prison Rules.

NOTA O AUTORZE

Prof. dr hab. Jerzy Jaskiernia – profesor zwyczajny Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Dziekan Wydziału Prawa i Nauk Społecznych UJK. Członek Komitetu Nauk Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Wiceprezes Polskiego Towarzystwa Prawa Konstytucyjnego. Marszałek Stowarzyszenia Parlamentarzystów Polskich i wiceprezydent Europejskiego Stowarzyszenia Byłych Parlamentarzystów. Delegat do Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy 1994–2005. Minister sprawiedliwości 1995–1996.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Prof. dr hab. Jerzy Jaskiernia – Professor of the Jan Kochanowski University in Kielce, Dean of the Faculty of Law and Sciences Social UJK. Member of the Political Science Committee of the Polish Academy of Sciences. Vice-president of the Polish Society of Constitutional Law. Marshal of the Association of Polish Parliamentarians and vice-president European Association of Former Parliamentarians. Delegate to Of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe 1994–2005. Minister of affairs injustice 1995–1996

dr nauk prawnych Monika BATOR-BRYŁA
ORCID: 0000-0001-7734-3122
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

ORZĘKANIE I WYKONYWANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI WOBEC NIELETNICH W POLSCE

WSTĘP

Przedmiotem publikacji jest problematyka orzekania i wykonywania kary pozbawienia wolności w odniesieniu do nieletnich na gruncie ustawodawstwa polskiego. Autorka precyzuje pojęcie nieletniego w oparciu o kodeks karny oraz na podstawie prawa karnego wykonawczego, określa przesłanki pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej oraz zasady wymiaru kary wobec nieletnich, kwestię wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania, działania o charakterze resocjalizacyjnym, instytucje warunkowego przedterminowego zwolnienia oraz zatarcia skazania.

ORZĘKANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI WOBEC NIELETNICH

Uchwalona w dniu 26 października 1982 r. ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich¹, stworzyła zupełnie nowy stan prawny w zakresie odpowiedzialności nieletnich. Podstawę wszczęcia postępowania w sprawie nieletniego w świetle ustawy stanowi zarówno popełnienie czynu karalnego

¹ Tekst jednolity Dz.U. z 2016 poz. 1654.

go, jak i wykazywanie przejawów demoralizacji². Sprawy obu kategorii nieletnich (sprawców czynów karalnych oraz dzieci i młodzieży wykazującej przejawy demoralizacji) przekazano do właściwości sądu rodzinnego, który przy ich rozpoznawaniu powinien kierować się przede wszystkim dobrem nieletniego³. Przedmiotowa ustawa „w dużej mierze zatraciła swój karnoprawny charakter, zbliżając się do ustawodawstwa socjalnego, które dotychczas nie obejmowało problematyki niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży”⁴.

W świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich przez **nieletniego** rozumie się: osobę, która nie ukończyła 18 roku życia, a w stosunku do której stosuje się środki wychowawcze w związku z występującą demoralizacją; osobę pomiędzy 13 a 17 rokiem życia, wobec której toczy się postępowanie w sprawach o czyny karalne lub osobę do 21 roku życia, wobec której stosuje się orzeczone środki wychowawcze lub poprawcze. Kodeks karny definiuje natomiast nieletniego jako osobę, która w chwili popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła 17 roku życia. Na gruncie prawa karnego wykonawczego brak jest wyodrębnienia kategorii nieletnich⁵, w szczególności na gruncie wykonywania kary pozbawienia wolności. Ta grupa podmiotowa zawiera się w kategorii młodocianych. Tożsame jest to ze stosowaniem odrębności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, przewidzianych dla młodocianych, również w stosunku do nieletnich, skazanych na przedmiotową karę. Należy również podkreślić, że naganne zachowania nieletnich poniżej 13 roku życia mogą być rozpatrywane wyłącznie w kontekście przejawów ich demoralizacji, z kolei czyny dzieci do 17 roku życia, które wyczerpują znamiona przestępstw, są uwzględniane w postępowaniu o czyny karalne.

² Na temat podstaw wszczęcia postępowania w sprawie nieletniego zob. szerzej: A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Wydawnictwo ARCHE, Gdańsk 2000, s. 22 i n.; K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1991, s. 23.

³ J. Sawicki, *Odpowiedzialność nieletnich według art. 10 § 2 i 3 kodeksu karnego*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji w Poznaniu, „Hominis Hominibus” nr 1(4), 2008, s. 105; A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz* ..., op. cit., s. 24–26; P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wyd. Zakamycze, Kraków 2005, s. 20–23; K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha, *Ustawa...*, op. cit., s. 24–26.

⁴ A. Strzembosz, *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1985, s. 92.

⁵ Kategoria nieletnich na gruncie przepisów prawa karnego wykonawczego zawiera się w kategorii młodocianych.

Według danych statystycznych większość zachowań karalnych, popełnianych przez nieletnich kwalifikuje się do wszczęcia postępowania na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, natomiast skala czynów karalnych, wskazanych w przepisach kodeksu karnego jest stosunkowo niewielka⁶.

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich wprowadziła model o charakterze opiekuńczo-wychowawczo-ochronnym w zakresie postępowania z nieletnimi, dopuszczając wyłącznie w ograniczonym zakresie możliwość wymierzania nieletnim kar kryminalnych w przypadku popełnienia przez nich czynów o znamionach przestępstw⁷. Celem postępowania z nieletnimi jest takie rozwiązanie w sprawie nieletniego lub orzeczenie takiego środka, który spełni najbardziej pomocną rolę w aspekcie resocjalizacyjno-wychowawczym⁸. Przyjęty w ustawie model opiekuńczy zakłada więc, że nieletni przestępcy nie są zdolni do ponoszenia odpowiedzialności za swoje zachowanie z uwagi na brak dojrzałości umysłowej i społecznej. Nieletni przestępca w świetle przedmiotowej ustawy nie jest traktowany jak podmiot odpowiedzialny za swoje działania, lecz jako przedmiot działań ze strony sądu rodzinnego, zorientowanych na osiągnięcie korzystnych zmian w jego osobowości⁹.

Podstawą wszczęcia postępowania wobec nieletniego w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich jest wykazanie przejawów demoralizacji lub popełnienie czynu karalnego. Należy odróżnić czyn karalny będący podstawą wszczęcia postępowania w sprawie nieletnich na gruncie ustawy od czynu karalnego rozpatrywanego na gruncie odpowiedzialności karnej, albowiem ustawodawca włączył do czynów karalnych wyłącznie wybrane wykroczenia, ograniczając w ten sposób prawne podstawy wszczęcia postępowania wobec nieletniego¹⁰.

Konsekwencją stwierdzenia u nieletniego przejawów demoralizacji lub popełnienia czynu karalnego jest możliwość orzeczenia przez sąd rodzinny środków wychowawczych, wychowawczo-leczniczych oraz popraw-

⁶ Zob. *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2013, s. 9 i n.

⁷ V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 49.

⁸ Zob. K. Grześkowiak, A. Krukowski, W. Patulski, E. Warzocha, *Ustawa...*, op.cit.

⁹ B. Stańdo-Kawecka, *Prawo karne nieletnich (od opieki do odpowiedzialności)*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2007, s. 347 i n.

¹⁰ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa ...*, op.cit., s. 19.

czych. Przedmiotowe środki stosowane są tak długo, jak jest to konieczne do osiągnięcia zakładanych rezultatów wychowawczych, jednakże nie dłużej niż do ukończenia 18 roku życia przez nieletniego, a niekiedy nawet do 21 roku życia.

Zgodnie z art. 5 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wobec nieletniego mogą być stosowane środki wychowawcze oraz środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym, a kara może być orzeczona tylko w wypadkach prawem przewidzianych, jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizacji nieletniego. Bezsprzecznie zakład poprawczy, mimo zasadniczo odmiennych celów, jest środkiem zbliżonym do pozbawienia wolności i „nie pozostaje bez pewnych racji twierdzenie, że stanowi on swoisty środek karny o charakterze wychowawczo-poprawczym”¹¹. W nauce prawa nieletnich podkreśla się, że przepisy przewidujące wymierzenie nieletniemu kary mają charakter wyjątkowy i nie mogą być interpretowane rozszerzająco¹². Innymi słowy orzeczenie kary kryminalnej wobec nieletnich w polskim systemie prawnym stanowi instrument wyjątkowy, stosowany jedynie w sytuacji, gdy inne środki nie są w stanie zapewnić ich resocjalizacji i powrotu do normalnego życia społecznego.

Ustawodawca określił jako dolną granicę odpowiedzialności karnej ukończenie 17 roku życia, jednocześnie obniżył z 16 na 15 lat wiek, po osiągnięciu którego nieletni wyjątkowo może zostać pociągnięty do odpowiedzialności karnej na zasadach określonych w kodeksie karnym. Istotną przesłanką pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej jest stopień rozwoju sprawcy¹³. Ponadto w przeciwieństwie do kodeksu karnego z 1969 r. wprowadzono zamknięty katalog poszczególnych typów czynów zabronionych oraz obniżono granicę wymiaru kary wobec nieletnich do dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo. Wydaje się, że tak przyjęte rozwiązanie w kwestii granic wiekowych odpowiedzialności karnej nieletnich jest optymalne.

Przepis art. 10 § 2 Kodeksu karnego określa szereg przesłanek, których łączne spełnienie stanowi warunek pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej. Wśród przedmiotowych przesłanek ustawodawca wy-

¹¹ T. Bojarski, *Zasady odpowiedzialności nieletnich* (w:) *Postępowanie z nieletnimi*, red. T. Bojarski, Lublin 1998, s. 76.

¹² Zob. A. Gaberle, M. Korcyl-Wolska, *Komentarz ...*, op. cit., s. 45.

¹³ Zob. także L. Gardocki, *Prawo karne*, wyd. X, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 61.

mienia popełnienie czynu zabronionego przez nieletniego, który ukończył 15 lat, wypełnienie znamion jednego z enumeratywnie wskazanych przestępstw¹⁴, okoliczności sprawcy, stopień rozwoju sprawcy, właściwości sprawcy, warunki osobiste, w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne. Podkreślenia wymaga, że pomimo wysokiej szkodliwości społecznej czynów zabronionych, ujętych w treści art. 10 § 2 Kodeksu karnego, wypełnienie ich znamion nie stanowi jeszcze pełnej podstawy do pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej¹⁵. O przedmiotowej odpowiedzialności świadczą również okoliczności sprawy, które należy traktować jako szczególnie obciążające.

Kolejną przesłanką, konieczną dla dopuszczalności orzeczenia wobec nieletniego kary kryminalnej jest stopień rozwoju sprawcy, wyznaczający nie tylko wiek ale także poziom rozwoju umysłowego, moralnego i społecznego¹⁶. Ocena stopnia rozwoju sprawcy powinna przyczynić się do ustalenia, czy sprawca właściwie rozpoznaje znaczenie i wagę popełnionego czynu oraz kieruje swym postępowaniem.

Możliwość pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej obliгуje do uwzględnienia właściwości sprawcy, tj. wieku, poziomu jego rozwoju, stopnia przyswojenia wartości społecznych i moralnych jak również stanu zdrowia nieletniego. Przeciwno zastosowaniu art. 10 § 2 Kodeksu karnego będą przemawiały okoliczności, przemawiające za orzeczeniem wobec nieletniego wyłącznie środków leczniczych lub wychowawczych¹⁷. Co więcej, należy uwzględnić wszelkie okoliczności, pozwalające na ocenę, czy kara jest w stanie zapewnić resocjalizację nieletniego sprawcy¹⁸.

Znaczną rolę w kształtowaniu nieletniego odgrywają warunki osobiste, przez co należy rozumieć środowisko, w szczególności rodzinne, w tym

¹⁴ Zamach na życie Prezydenta RP, zabójstwo, umyślne spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, umyślne spowodowanie katastrofy, piractwo wodne lub powietrzne, spowodowanie katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, zgwałcenie zbiorowe lub osoby poniżej 15 lat lub kazirodce albo ze szczególnym okrucieństwem, spowodowanie uszczerbku na zdrowiu w wyniku czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego, rozbój.

¹⁵ A. Walczak-Żochowska, *Kodeks karny. Część ogólna*. Tom 1. Komentarz. Art. 1–31, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 296.

¹⁶ Por. J. Sawicki, *Odpowiedzialność nieletnich ...* op. cit., s. 109–110.

¹⁷ Zob. rów. W. Kubala, *Z rozważań nad pojęciem „właściwości i warunków osobistych” w ujęciu kodeksu karnego z 1969 r.*, „Palestra” 1977, nr 10, s. 26.

¹⁸ K. Buchała, M. Szewczyk, Z. Cwiąkański, A. Zoll, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, Wydawnictwo Prawnicze Warszawa 1990, s. 60.

warunki bytowe nieletniego, a więc wszystkie czynniki środowiska zewnętrznego, w których nieletni wzrasta i które determinują jego rozwój¹⁹.

Ostatnią przesłanką orzeczenia wobec nieletniego kary kryminalnej jest bezskuteczność uprzednio zastosowanych środków wychowawczych lub poprawczych. Nie ma ona jednak charakteru obligatoryjnego, co oznacza możliwość zastosowania dwóch wariantów. Po pierwsze można orzec karę kryminalną nawet pomimo braku wcześniejszego wykonania wobec nieletniego jakichkolwiek środków wychowawczych lub poprawczych. Po drugie istnieje możliwość niestosowania wobec nieletniego odpowiedzialności karnej, nawet pomimo wcześniejszego braku skuteczności tych środków. Uprzednie stosowanie środków wychowawczych lub poprawczych wobec nieletniego nie stanowi więc dla poniesienia przez niego odpowiedzialności karnej warunku koniecznego, jednakże stosowanie tego rodzaju środków stanowi dodatkową okoliczność przemawiającą za potraktowaniem nieletniego na zasadach określonych w Kodeksie karnym. Bezskuteczność przedmiotowych środków tym bardziej więc uzasadnia stosowanie silniejszych „bodźców” w formie kary²⁰.

Co prawda przepis art. 10 § 2 kodeksu karnego nie porusza problemu orzekania wobec nieletnich środków karnych, jednakże brak jest formalnych przeszkód do ich orzekania. Bez wątpienia natomiast sąd powinien dokładnie rozważyć celowość orzekania środka karnego, dokonać kompleksowej oceny przesłanek i zdecydować o pociągnięciu nieletniego do odpowiedzialności karnej²¹. Ponadto podkreślić należy, że brak jest również formalnych przeszkód w zakresie możliwości orzekania środków zabezpieczających wobec nieletnich, którzy w czasie czynu karalnego znajdowali się w stanie niepoczytalności.

Zasady wymiaru kary wobec nieletnich zostały określone w art. 10 § 3 i art. 54 Kodeksu karnego. W odniesieniu do nieletniego skazanego za jedno z enumeratywnie wskazanych przestępstw w art. 10 § 2 kodeksu karnego, może zostać orzeczona kara nieprzekraczająca dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia. Nie oznacza to jednak automatycz-

¹⁹ P. Kobes, *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, Wyd. Difin, Warszawa 2015, s. 82.; Por. W. Kubala, *Z rozważań nad pojęciem ...* op. cit., s. 25–26.

²⁰ M. Budyn-Kulik, *Zasady odpowiedzialności karnej*, (w:) *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, red. M. Mozgawa, Wyd. Zakamycze, Kraków 2006, s. 36.

²¹ M. Dietrich, B. Namysłowska-Gabrysiak, *Prawo karne – część ogólna*, wyd. III, Wyd. C. H. Beck, Warszawa 2003, s. 32.

nej pobłażliwości dla takich sprawców, ale wymóg, aby kara była dobrana odpowiednio do „potrzeb” sprawcy w zakresie oddziaływań wychowawczych²². Natomiast w świetle art. 38 § 3 kodeksu karnego, jeśli ustawa przewiduje obniżenie górnej granicy ustawowego zagrożenia, kara wymierzona za przestępstwo zagrożone karą dożywotniego pozbawienia wolności nie może przekroczyć 25 lat, a za przestępstwo zagrożone karą 25 lat pozbawienia wolności nie może przekroczyć 20 lat (nowelizacja Kodeksu karnego obowiązująca od 1 lipca 2015 r.).

Zgodnie z art. 54 § 2 Kodeksu karnego wobec sprawcy, który w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 roku życia, nie orzeka się kary dożywotniego pozbawienia wolności. Najwyższą karą stanowi kara 25 lat pozbawienia wolności. Zakładając, że górna granica ustawowego zagrożenia określona jest wyłącznie przez przepisy części szczególnej lub sankcje sformułowane w przepisach karnych innych ustaw, wynikający z art. 10 § 3 k.k. obowiązek wymierzenia nieletniemu kary nieprzekraczającej dwóch trzecich ustawowego zagrożenia odnosić należy do kary dożywotniego pozbawienia wolności, a nie kary 25 lat pozbawienia wolności²³.

Słusznie podnosi V. Konarska-Wrzosek, że kara 25 lat pozbawienia wolności jest karą o wybitnie izolacyjnym charakterze, w związku z czym należy postulować zakaz jej orzekania wobec nieletnich²⁴, a nawet zredukowania wysokości kar orzekanych wobec nieletnich do połowy ich wysokości ustawowego zagrożenia²⁵. Uzasadnienia należy upatrywać przede wszystkim w zapobieganiu destrukcji osobowości nieletniego, następującej na skutek długiej izolacji penitencjarnej oraz stopniu jego winy, który ze względu na rozwój psychiczny nie jest taki sam jak u dorosłego sprawcy przestępstwa. Co więcej, sprawca taki jest podmiotem o nieukształtowanej w pełni osobowości, a więc istnieje jeszcze (przynajmniej potencjalnie) możliwość ukształtowania jego zachowań zgodnych z zasadami współżycia społecznego. Założeniem ustawodawcy jest zatem ułatwienie sprawcy powrotu do życia w społeczeństwie²⁶.

²² W. Wróbel, *Artykuł 54, (w:) Komentarz do art. 1–116 (w:) Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Wyd. Zakamycze, Kraków 2004, s. 865.

²³ Wyrok SN z 22.09.1999 r., III KKN 195/99, OSNKW nr 11–12/1999, poz. 73.

²⁴ V. Konarska-Wrzosek, *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2002, s. 159 i n.

²⁵ V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 129.

²⁶ M. Budyn-Kulik, *Zasady odpowiedzialności karnej, (w:) Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, red. M. Mozgawa, Wyd. Zakamycze, Kraków 2006, s. 136.

Sąd posiada możliwość fakultatywnego nadzwyczajnego złagodzenia kary nieletniemu sprawcy, stosowaną w szczególności gdy nawet najniższa kara byłaby karą nieproporcjonalną²⁷, niezależnie od wystąpienia jakichkolwiek innych przesłanek przewidzianych w kodeksie dla tej instytucji. Ukaranie nieletniego stosownie do art. 10 § 2 k.k. stanowi bowiem samodzielną podstawę nadzwyczajnego złagodzenia kary²⁸.

Podkreślenia wymaga, że wymierzanie kary pozbawienia wolności wobec starszych nieletnich, skutkuje osadzeniem ich w zakładach karnych razem ze sprawcami młodocianymi oraz dorosłymi, co znacznie ogranicza osiągnięcie wychowawczych celów tej kary. Tym samym jest ona pozbawiona elementów resocjalizacyjnych. Co więcej, brak jest odrębnych instytucji izolacyjnych, przeznaczonych do wykonywania kary pozbawienia wolności wobec nieletnich, co świadczy o braku dostosowania polskiego systemu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec nieletnich do standardów międzynarodowych²⁹.

WYKONYWANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI PRZEZ SKAZANYCH NIELETNICH

Polski system penitencjarny nie przewiduje odrębnych miejsc do odbywania kary pozbawienia wolności przez nieletnich sprawców przestępstw, co skutkuje osadzeniem tej grupy w zakładach karnych w oddziałach dla młodocianych.

Skazani na podstawie art. 10 § 2 kodeksu karnego nieletni, wraz z młodocianymi, obligatoryjnie odbywają karę pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania, który nakierowany jest na resocjalizację skazanego³⁰. System ten jednakże nie koncentruje się na indywidualnym postrzeganiu przestępcy, w tym nieletniego, a raczej skupia się na pewnych działaniach schematycznych. Tym samym nie spełnia należycie swo-

²⁷ K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna*, Wyd. Zakamycze, Kraków 1998, s. 114.

²⁸ J. Giezek, (w:) M. Bojarski, J. Giezek, Z. Sienkiewicz, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, wyd. III, LexisNexis, Warszawa 2007, s. 94.

²⁹ P. Kobes, *Orzekanie ...*, op.cit., s. 124.

³⁰ G. Szczygieł, *Spoleczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wyd. Temida, Białystok 2002, s. 107 i n.; W. Rodakiewicz, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania*, [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, red. L. Bogunia, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, t. VI, Wrocław 2000, s. 255 i n.

jej funkcji, zmierzającej do resocjalizacji osadzonych, uwzględniającej ich zindywidualizowane cechy oraz możliwości³¹.

Oddziałując na skazanych poprzez przedmiotowy system należy uwzględnić przede wszystkim pracę, nauczanie, zajęcia sportowe, kulturalno-oświatowe, środki terapeutyczne oraz utrzymywanie kontaktów rodzinnych. Skazany powinien zrozumieć podejmowane wobec niego działania resocjalizacyjne i wykazać wolę uczestniczenia w nich³². Celem kary pozbawienia wolności jest m.in. kształtowanie w skazanym poczucia odpowiedzialności oraz przestrzegania porządku prawnego, a więc nie tylko zapobieżenie ponownemu popełnieniu przestępstwa ale również identyfikacja ze społeczeństwem i normami społecznymi.

Podstawa prawna wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania, zawarta jest w art. 81 kodeksu karnego wykonawczego, który przewiduje wykonanie tej kary w następujących systemach: programowego oddziaływania, terapeutycznym i zwykłym. Z treści tego przepisu wynika, iż głównym celem kary pozbawienia wolności jest prewencja indywidualna, zorientowana na przeciwdziałanie powrotowi sprawcy do przestępstwa. Osiągnięcie tego celu jest możliwe poprzez zindywidualizowane oddziaływania na skazanych w ramach przewidzianych przez prawo systemów wykonywania kary w różnych rodzajach i typach zakładów karnych, o czym stanowi art. 67 § 2 kodeksu karnego wykonawczego³³. W rzeczywistości w polskim systemie penitencjarnym nie ma odrębnych zakładów karnych dla młodocianych. Młodociani, w tym również nieletni odbywają karę pozbawienia wolności we wszystkich typach zakładów karnych zamkniętych, półotwartych i otwartych. W kwestii rodzaju zakładu i systemie odbywania kary pozbawienia wolności może zdecydować sąd w wyroku skazującym, natomiast brak tego rodzaju ustaleń powoduje nadanie kompetencji w tym zakresie komisji penitencjarnej³⁴.

System programowego oddziaływania powinien uwzględniać m.in. potrzebę wytworzenia nawyku pracy, potrzebę uzupełnienia wykształcenia czy udział w grupach prowadzących działalność sportową, społeczną i kultural-

³¹ P. Kobes, *Ułomności systemu programowego oddziaływania wobec nieletnich, odbywających karę pozbawienia wolności*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr 3 (20), 2016, s. 43.

³² Zob. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 352.

³³ P. Kobes, *Orzekanie...*, op.cit., s. 139.

³⁴ P. Kobes, *Ułomności systemu...* op. cit., s. 45.

no-oświatową³⁵. Dla każdego osadzonego opracowuje się indywidualny program oddziaływania w terminie 30 dni od jego osadzenia, po zgromadzeniu wyników badań osobopoznawczych. Program podlega aktualizacji w trakcie odbywania kary, w zależności od potrzeb wynikających z oceny postępów skazanego w realizacji tego programu.

W ramach oddziaływań resocjalizacyjnych wobec skazanych, w tym wobec nieletnich, istotną rolę odgrywa praca. Podstawa prawna świadczenia pracy przez osadzonego zawarta została w art. 121 Kodeksu karnego wykonawczego. Skazany może zostać zatrudniony na podstawie umowy o pracę, umowy zlecenia, umowy o dzieło, umowy o pracę nakładczą lub innej podstawie prawnej³⁶. Wskazane jest aby zapewnić pracę przede wszystkim skazanym zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych lub mającym trudną sytuację materialną, osobistą lub rodzinną. Co prawda skazani mogą wykonywać pracę nieodpłatnie, jednakże co do zasady praca skazanego jest odpłatna.

Znaczącym instrumentem o charakterze resocjalizacyjnym jest również nauczanie i doskonalenie zawodowe. Celem jest wykorzystanie okresu pozbawienia wolności na uzupełnienie braków w zakresie edukacji szkolnej czy też zdobycia określonych kwalifikacji zawodowych³⁷, co pozwala osadzonemu na łatwiejsze przystosowanie się do społeczeństwa po opuszczeniu zakładu karnego. Instytucją kierującą osadzonego do nauczania jest komisja penitencjarna. Przyjmowanie do szkół prowadzonych przy zakładach karnych następuje na podstawie wyników postępowania rekrutacyjnego. Niektórzy skazani mogą realizować naukę poza obrębem zakładu, przy czym uprawnienie tego rodzaju przysługuje osadzonemu w zakładach otwartych lub półotwartych.

Istotnym czynnikiem resocjalizacyjnym, mającym wpływ na osadzonego, jest działalność kulturalno-oświatowa. Zakłady karne mają obowiązek stworzenia skazanym warunków, pozwalających na spędzenie wolnego czasu tj. organizacji zajęć kulturalno-oświatowych, aktywności sportowej,

³⁵ Zasady postępowania wobec osadzonych, odbywających karę pozbawienia wolności reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. 2003, nr 151, poz. 1469).

³⁶ Zob. J. Zagórski, *Praca skazanych podczas wykonywania kar pozbawienia i ograniczenia wolności oraz w zamian na nieściągalną grzywnę*, „PWP” 2000, nr 27, s. 3 i n.

³⁷ Zob. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych (Dz.U. 2004, nr 37, poz. 337).

wypożyczalni książek i innych. Celem organizacji tego rodzaju zajęć jest przede wszystkim kreowanie postaw prospołecznych oraz kształtowanie samokontroli i samodyscypliny. Co więcej, w pełni uzasadnione wydaje się objęcie oddziaływaniem kulturalnym szczególnie zdemoralizowanych skazanych nieletnich, wobec których należy zintensyfikować działania resocjalizacyjne, a nie izolacyjne.

Nieletni osadzeni mogą zostać zwolnieni z odbywania reszty kary w drodze tzw. warunkowego przedterminowego zwolnienia. Przesłankami zastosowania tej instytucji są przede wszystkim: postawa skazanego, właściwości, warunki osobiste, okoliczności popełnienia przestępstwa, zachowanie po jego popełnieniu oraz zachowanie w czasie odbywania kary. Fundamentalną przesłankę stanowi więc pozytywna prognoza kryminologiczna³⁸. Niewątpliwie wskazane czynniki z uwagi na rozwój psychiczny i społeczny nieletnich nie mogą być wobec nich uwzględniane w takim samym stopniu jak w przypadku sprawców dorosłych.

Słuszny wydaje się pogląd w literaturze, iż należałoby po opuszczeniu zakładu karnego objąć przymusowym dozorem kuratora tych osadzonych, którzy zostali skazani na karę pozbawienia wolności jako nieletni. Pozwoliłoby to osadzonemu na usamodzielnienie się, załatwienie skomplikowanych spraw urzędowych czy też integrację z otoczeniem³⁹.

Kodeks karny przewiduje instytucję zatarcia skazania, która ma na celu likwidację konsekwencji prawnych i społecznych popełnionego przestępstwa, ułatwiając w ten sposób normalne życie skazanym, którzy przestrzegali porządku prawnego przez wymagany prawem okres⁴⁰. Kwestia zatarcia skazania wobec sprawców, którzy jako nieletni popełnili przestępstwa, stanowi jeden z najważniejszych determinantów, stanowiących o roli społecznej i funkcjonowaniu ukaranego w społeczeństwie.

Reasumując, należy podkreślić brak dostosowania systemu wykonywania kary pozbawienia wolności w Polsce do najmłodszych sprawców przestępstw. Tezę tę potwierdza przede wszystkim brak wyodrębnionych wyłącznie dla nieletnich zakładów karnych oraz zbyt ograniczone ukierunkowanie systemu programowego oddziaływania na potrzeby osadzonych. Co więcej, przedmiotowy system nie stwarza nieletnim skazanym prefe-

³⁸ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Wyd. Znak, Kraków 2010, s. 492.

³⁹ Zob. K. Daszkiewicz, *Dozór fakultatywny i obligatoryjny*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 10, s. 36.

⁴⁰ A. Marek, *Prawo karne*, Wyd. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2004, s. 384.

rencyjnych możliwości dostępu do kształcenia oraz zatrudnienia, brak jest jasnych kryteriów oceny zachowania w trakcie odbywania kary, co wpływa w sposób istotny na stosowanie instytucji warunkowego przedterminowego zwolnienia wobec tej grupy podmiotowej.

Z powyższych konkluzji wynika konieczność stworzenia ukierunkowanych i zindywidualizowanych działań resocjalizacyjnych, stworzenie jednostek penitencjarnych i zasad wykonywania kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. Bojarski T., *Zasady odpowiedzialności nieletnich* (w:) *Postępowanie z nieletnimi*, red. Tadeusz Bojarski, Lublin 1998.
2. Buchała K., Szweczyk M., Cwiakalski Z., Zoll A., *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1990.
3. Buchała K., Zoll A., *Kodeks karny. Część ogólna*, Zakamycze, Kraków 1998.
4. Budyn-Kulik M., *Zasady odpowiedzialności karnej*, (w:) *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, red. Mozgawa M., Zakamycze, Kraków 2006.
5. Daszkiewicz K., *Dozór fakultatywny i obligatoryjny*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 10.
6. Dietrich M., Namysłowska-Gabrysiak B., *Prawo karne – część ogólna*, wyd. III, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2003.
7. Gaberle A., Korcyl-Wolska M., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Wyd. ARCHE, Gdańsk: 2000.
8. Gardocki L., *Prawo karne*, wyd. X, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2004.
9. Giezek J., [w:] Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, wyd. III, Wyd. LexisNexis, Warszawa 2007.
10. Grześkowiak K., Krukowski A., Patulski W., Warzocha E., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1991.
11. Górecki P., Stachowiak S., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*. Wyd. Zakamycze, Kraków 2005.
12. Kobes P., *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce*, Wyd. Difin, Warszawa 2015.
13. Kobes P., *Ułomności systemu programowego oddziaływania wobec nieletnich, odbywających karę pozbawienia wolności*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, 2016, nr 3 (20).
14. Konarska-Wrzošek V., *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Wyd. Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.
15. Konarska-Wrzošek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
16. Kubala W., *Z rozważań nad pojęciem „właściwości i warunków osobistych” w ujęciu kodeksu karnego z 1969.*, „Palestra” 1977, nr 10.

17. Marek A., *Prawo karne*, Wyd. Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2004.
18. Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
19. Rodakiewicz W., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania*, (w:) *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, red. Leszek Bogunia, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego t. VI, Wrocław 2000.
20. Sawicki J., *Odpowiedzialność nieletnich według art. 10 § 2 i 3 kodeksu karnego*, „Homines Hominibus” nr 1(4), 2008.
21. Stańdo-Kawecka B., *Prawo karne nieletnich (od opieki do odpowiedzialności)*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2007.
22. Strzembosz A., *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1985.
23. Szczygieł G., *Społeczna readaptacja skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, Wyd. Temida, Białystok 2002.
24. Walczak-Żochowska A., *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz. Art. 1–31*, red. Królikowski M., Zawłocki R., Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2015.
25. Wróbel W., *Artykuł 54*, (w:) *Komentarz do art. 1–116 (w:) Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Wyd. Zakamycze, Kraków 2004.
26. Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Wyd. Znak, Kraków 2010.
27. Zagórski J., *Praca skazanych podczas wykonywania kar pozbawienia i ograniczenia wolności oraz w zamian na nieściągalną grzywnę*, „PWP” 2000, nr 27.

INNE DOKUMENTY

1. Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 r., Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2013.

AKTY PRAWNE

1. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. z 2003 r., nr 151, poz. 1469).
2. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2004 r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych (Dz.U. 2004 r., nr 37, poz. 337).

ORZECZNICTWO

1. Wyrok SN z 22.09.1999 r., III KKN 195/99, OSNKW nr 11–12/1999, poz. 73.

STRESZCZENIE

Monika BATOR-BRYŁA

ORZECANIE I WYKONYWANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI WOBEC NIELETNICH W POLSCE

Słowa kluczowe: orzekanie kary pozbawienia wolności, wykonywanie kary pozbawienia wolności, czyny karalne, nieletni, system programowego oddziaływania, warunkowe przedterminowe zwolnienie, zatarcie skazania.

W publikacji podniesiono problematykę orzekania kary pozbawienia wolności wobec nieletnich oraz jej realizację w jednostkach penitencjarnych. Autorka precyzuje pojęcie nieletniego w oparciu o Kodeks karny oraz na podstawie prawa karnego wykonawczego, określa przesłanki pociągnięcia nieletniego do odpowiedzialności karnej, zasady wymiaru kary wobec nieletnich, kwestię wykonywania kary pozbawienia wolności w odniesieniu do nieletnich w systemie programowego oddziaływania, działania o charakterze resocjalizacyjnym, instytucje warunkowego przedterminowego zwolnienia oraz zatarcia skazania.

SUMMARY

Monika BATOR-BRYŁA

THE ADJUDICATION AND EXECUTION OF CUSTODIAL SENTENCES AGAINST MINORS IN POLAND

Keywords: adjudication of a custodial sentence, enforcement of a custodial sentence, criminal offence, a juvenile, the system of the programme influence, the institution of the rehabilitation period, conditional early release.

The publication raised the issue of adjudication of the penalty of a custodial sentence towards juveniles and its implementation in penitentiary units. The author clarifies the concept of a juvenile based on the Criminal Code and on the basis of the executive criminal law; defines the grounds for juvenile delinquency, the principle of punishment of juveniles, the issue of execution of juvenile offenders in the program of influence, resocialisation activities, conditional early release and blatant conviction.

NOTA O AUTORZE

Monika Bator-Bryła – doktor nauk prawnych, wykładowca na Wydziale Prawa, Administracji i Zarządzania Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Autorka wielu publikacji m.in.: *Ochrona interesów prawnych państw i obywateli w związku ze stosowaniem ograniczeń swobody przepływu osób w Unii Europejskiej na tle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości*, „Studia i Analizy Europejskie” nr 10/2012, Wyd. Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy; *Restrykcje swobody przepływu pracowników – orzecznictwo TSUE*, „Prawo Europejskie w Praktyce” nr 11(101)/2012, Wyd. Wydawnictwo Naukowe pod patronatem Instytutu Prawa Międzynarodowego Uniwersytetu Warszawskiego; *Normatywno-gospodarcze aspekty stosowania ograniczeń przepływu osób w Unii Europejskiej w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej we Wrocławiu” nr 6 (38)/2013, Wyd. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu; *Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości UE. Zakaz dyskryminacji w praktyce, czyli przykłady wadliwej implementacji*, „Prawo Europejskie w Praktyce”, nr 12(102)/2012, Wyd. Wydawnictwo Naukowe pod patronatem Instytutu Prawa Międzynarodowego Uniwersytetu Warszawskiego; *Podstawy prawne ewolucji swobody przepływu obywateli EU i członków ich rodzin na terytorium Unii Europejskiej z uwzględnieniem orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej*, Księga Jubileuszowa prof. dr. hab. Wojciecha Saletry, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, 2015; *Ochrona interesów prawnych państw a ochrona obywateli UE oraz członków ich rodzin w związku ze stosowaniem odstępstw od zasady swobodnego przepływu osób*, VII. Międzynarodowa Konferencja Naukowa. Systemy ochrony praw człowieka: europejski i azjatyckie. Inspiracja uniwersalna – uwarunkowania kulturowe – bariery realizacyjne. 13–15 kwiecień 2015 r., Warszawa; *The restrictions of free movement of*

EU citizens and their family members in Poland on the ground of polish law system, VIII. International Conference on the occasions of 50th anniversary of signing of the International Conventions on Human Rights and 35th; *The competencies of Member States of the European Union to take measures in order to protect their legitimate national interests*, Współczesne wyzwania państwa i prawa. Księga Jubileuszowa prof. dr. hab. Jerzego Jaskierni, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017; *Migration Crisis in Europe as a Challenge for the European Union's Member States*, International Conference „Systems of Protection of Human Rights in Europe and in Australia and Oceania”, Warszawa 2017; (publikacja zwarta) *Traktatowe ograniczenia swobody przepływu osób w Unii Europejskiej*, Wyd. Compus, Kielce 2017, *Ograniczenia wolności przemieszczania się w świetle prawa międzynarodowego, prawa Unii Europejskiej oraz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Wyd. Współczesne Prawo 2017.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Monika Bator-Bryła – doctor of law, lecturer at the Faculty Law, Administration and Management at the Jan Kochanowski University in Kielce. Author of many publications, including: Protection of legal interests states and citizens in connection with the application of restrictions on the freedom of movement of people in the European Union against the background of the jurisprudence of the European Tribunal Justice, „European Studies and Analyzes” No. 10/2012, Wyd. University of Economy in Bydgoszcz; Restrictions on the freedom of movement employees – CJEU jurisprudence, „European law in practice” no. 11 (101) / 2012, Ed. Scientific Publisher under the patronage of the Institute International Law of the University of Warsaw; Normative- economic aspects of the application of restrictions on the movement of persons in the European Union in the light of the jurisprudence of the Court of Justice of the European Union, „Scientific Papers of the WSB University in Wrocław” No. 6 (38) / 2013, Ed. Publishing House of the WSB University in Poznań; Jurisprudence of the Court of Justice of the EU. No discrimination in practice, examples of faulty implementation, „European Law in Practice”, No. 12 (102) / 2012, Ed. Scientific Publisher under the patronage of of the Institute of International Law of the University of Warsaw; Legal bases for the evolution of the free movement of EU citizens and members their families in the territory of the European Union, taking into account the case law Of the Court of Justice of the European Union, Jubilee Book of prof. dr. hab. Wojciech Saletra, Jan Kochanowski University in Kielce, 2015; Protection of legal interests of states and protection of citizens EU and their family members in connection with the use of derogations from principles of free movement of persons, VII. International Conference Scientific. Human rights protection systems: European and Asian. In universal spiral – cultural conditions – implementation barriers. April

13–15, 2015, Warsaw; The restrictions of free movement of EU citizens and their family members in Poland on the ground of polish law system, VIII. International Conference on the occasions of 50th anniversary of signing of the International Covenants on Human Rights and 35th; The competencies of Member States of the European Union to take measures in order to protect their legitimate national interests, Constitution challenges of the state and law. Jubilee Book of prof. dr. hab. Jerzy Jaskiernia, Adam Marszałek Publishing House, Toruń 2017; Migration Crisis in Europe as a Challenge for the European Union's Member States, International Conference „Systems of Protection of Human Rights in Europe” rope and in Australia and Oceania ”, Warsaw 2017; (compact publication) Treaty restrictions on the free movement of people in the European Union, Ed. Compus, Kielce 2017, Restrictions on the freedom of movement in the light of international law, European Union law and Constitution of the Republic of Poland, Wyd. Modern Law 2017).

dr Diana DAJNOWICZ-PIESIECKA
(ORCID: 0000-0003-1609-8463)
University of Białystok

***PRZESTĘPSTWO UPROWADZENIA
LUB ZATRZYMANIA MAŁOLETNIEGO
(ART. 211 K.K.) W ŚWIECIE
NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO
Z DNIA 23 MARCA 2017 R.¹***

WSTĘP

Przestępstwo porwania małoletniego znane jest polskiemu ustawodawstwu od bardzo dawna. Pierwszym polskim aktem prawnym, który penalizował porwanie dziecka, był Kodeks karny z 1932 r.² (tzw. kodeks Makarewicza). Należy jednak zwrócić uwagę, że od odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. do chwili uchwalenia wspomnianej kodyfikacji z 1932 r. minęło blisko 15 lat, a w tym czasie na obszarze odrodzonego państwa polskiego tymczasowo obowiązywały porządki prawne mocarstw zaborczych i to nimi posługiwano się w II Rzeczypospolitej

¹ Opracowanie powstało w ramach projektu pn. *Porwania rodzicielskie w świetle polskiego orzecznictwa karnego – aspekty prawne i kryminologiczne* (nr rej. 2014/15/N/HS5/02688), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki. Projekt realizowany jest pod opieką naukową prof. zw. dr. hab. Emila W. Pływaczewskiego na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku przez kierownika projektu dr Dianę Dajnowicz-Piesiecką.

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r. nr 60, poz. 571), dalej jako: k.k. z 1932 r.

Polskiej w obliczu sytuacji porwania dziecka. W tym prawie 15-letnim okresie przejściowym niemożliwe było przywrócenie mocy obowiązującej dawnemu prawu sprzed okresu rozbiorów, ponieważ nie dość, że nie było ono skodyfikowane, to jego rozwój przerwany został w innej epoce historycznej³. Dlatego też pierwszym ukutym przez polskiego ustawodawcę przepisem prawa, który kryminalizował porwanie małoletniego, był art. 199 Kodeksu karnego z 1932 r.

We wspomnianym art. 199 k.k. z 1932 r. ustanowiono, że ten, kto wbrew woli osoby uprawnionej do opieki bądź nadzoru uprowadził lub zatrzymał nieletniego poniżej 17 roku życia bądź osobę znajdującą się pod opieką lub nadzorem ze względu na swoją nienormalność lub nieprzytomność, podlegał karze więzienia do lat 5. Chociaż od uchwalenia powołanego przepisu minęło już kilkadziesiąt lat, przestępstwo porwania dziecka wciąż jest obecne w polskim porządku prawnokarnym. Co więcej, współczesna postać przepisu regulującego tytułowe przestępstwo pozostaje zbliżona do wersji historycznej z 1932 r., zwłaszcza w zakresie górnej granicy zagrożenia karą. Przepis w obecnym kształcie obowiązuje jednak od niedługo czasu, wprowadzony bowiem został nowelizacją z dnia 23 marca 2017 r.⁴ Mając na uwadze, że nowelizowanie prawa co do zasady ma zmierzać do jego usprawnienia i udoskonalenia, za cel niniejszego artykułu uznano wyjaśnienie, czy w przypadku wspomnianej nowelizacji Kodeksu karnego kierowano się tego rodzaju motywacją, jak również udzielenie odpowiedzi na pytania: Dlaczego akurat w kontekście przestępstwa porwania dziecka zmiany ustawodawcze zostały uznane za konieczne?; W jaki sposób mają one poprawić ochronę rodziny przed tego typu bezprawnymi zachowaniami?; Jaką formę te zmiany przybrały oraz jak wyglądał proces modyfikacji przedmiotowej regulacji? Próba udzielenia odpowiedzi na zadane pytania podjęta zostanie poprzez wykorzystanie głosów wyrażanych w dyskursie publicznym i społecznym na temat przedmiotowego przestępstwa, ponieważ wydawanie nawet najlepszych ustaw bez umiejscawiania ich w rzeczywistości społecznej nie spowoduje

³ A. Korobowicz, W. Witkowski, *Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918)*, Warszawa 2012, s. 236.

⁴ Ustawa z dn. 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 773).

osiągnięcia zamierzonego celu w postaci powodzenia ich działania w życiu codziennym⁵.

PRZYCZYNY I ZAKRES ZMIANY ART. 211 KODEKSU KARNEGO

W kodeksie karnym z 1997 r.⁶ występował porwanie dziecka umiejscowiono w rozdziale XXVI, wyliczającym przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, a konkretnie w art. 211. Pierwotnie przepis art. 211 k.k. wskazywał, że ten, kto wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Regulacja w takiej postaci obowiązywała od chwili wejścia w życie ustawy karnej z 1997 r. (czyli od 1 września 1998 r.) do momentu wejścia w życie wspomnianej wyżej nowelizacji Kodeksu karnego z 23 marca 2017 r. (czyli do 13 lipca 2017 r.).

W aktualnej wersji art. 211 k.k. zmianie uległo zagrożenie sankcją, którą podwyższono, nadając tym samym regulacji następujące brzmienie: kto, wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Modyfikacja tego typu wprowadzona została z inicjatywy Prezydenta RP Andrzeja Dudy, który 8 września 2016 r. złożył w Sejmie projekt ustawy – o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁷.

O potrzebie modyfikacji postępowania wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania w obliczu porwania dziecka, w tym o potrzebie nowelizacji przepisu art. 211 k.k., sygnalizuje się w dyskursie publicznym od dłuższego czasu. Temat podejmowany jest zwłaszcza w kontekście rozważań o odpowiedzialności karnej za popełnienie przestępstwa porwania dziecka przez jego rodzica, czyli dopuszczenia się przez niego porwania

⁵ S. Pikulski, *Polityka karna w Polsce z perspektywy międzynarodowej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6, s. 14.

⁶ Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 t.j.), dalej jako: k.k.

⁷ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, druk nr 846 z dn. 5 września 2016 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C82FD2CAF85A8A2FC125803500244863/%24File/846.pdf> (dostęp – 11.08.2017).

rodzicielskiego. Od kilku lat bowiem zarówno organizacje pozarządowe (m.in. Fundacja Itaka – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych), jak i organy państwowe (przede wszystkim Rzecznik Praw Dziecka i Rzecznik Praw Obywatelskich) alarmują o narastającej dolegliwości problemu porwań rodzicielskich, co wymaga zmian w obszarze prawa karnego oraz praktyki jego stosowania.

Potwierdzeniem tego jest chociażby wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie porwań rodzicielskich, skierowane do Ministra Sprawiedliwości w kwietniu 2016 r.⁸ Rzecznik, powołując się na doświadczenia płynące z własnej działalności oraz na dane zajmującej się porwaniami rodzicielskimi Fundacji Itaka, wyraził zaniepokojenie wzmocnionymi sygnałami społecznymi o niedostatecznej ochronie rodziców małoletnich dzieci oraz ich uprawnień wynikających z przysługującej władzy rodzicielskiej. RPO podkreślił negatywne oddziaływanie sporów pomiędzy rodzicami na dobro małoletnich dzieci oraz zaalarmował o coraz częściej pojawiającym się aspekcie transgranicznym porwań rodzicielskich.

W dalszej części swojego wystąpienia Rzecznik Praw Obywatelskich odniósł się do pisma Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 marca 2015 r., w którym organ ten wyraził pogląd, że posiadające charakter subsydiarny prawo karne materialne nie powinno ingerować w te aspekty życia społecznego (w tym życia rodzinnego obywateli), w których wystarczające do załatwienia sprawy wydają się procedury prawnocywilne albo prawnoadministracyjne. Rzecznik nie zaprzeczył trafności argumentu przywołanego przez Ministra Sprawiedliwości, zwrócił jednak uwagę na to, że w kontekście porwań rodzicielskich wykorzystywane procedury cywilne i administracyjne okazują się kompletnie niewystarczające i niespełniające swoich podstawowych funkcji, co też wskazuje na potrzebę skuteczniejszego reagowania na przedmiotowe przestępstwo.

Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił w swoim wystąpieniu uwagę na najbardziej problematyczne aspekty dotyczące porwań rodzicielskich, wśród których wymienił m.in. wykluczenie spośród osób, które można

⁸ Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości ws. porwań rodzicielskich z dn. 22 kwietnia 2016 r., https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie_do_Ministra_Sprawiedliwosci_ws_porwan_rodzicielskich.pdf (dostęp – 11.08.2017). Odpowiedź na wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich udzielona została pismem Podsekretarza Stanu z dn. 23 czerwca 2016 r., <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/PORWANIA%20RODZICIELSKIE%20ODP%20MS%20czerwiec%202015%20%281%29.pdf> (dostęp – 31.07.2017).

pociągnąć do odpowiedzialności karnej za porwanie rodzicielskie, rodziców o pełnej władzy rodzicielskiej⁹. RPO wskazał także na potrzebę rozważenia wprowadzenia zmiany w przepisie art. 211 k.k. w taki sposób, aby pozwalał on pociągać do odpowiedzialności karnej również tych rodziców, którym przysługują pełne prawa rodzicielskie.

Również Rzecznik Praw Dziecka kierował do Ministra Sprawiedliwości pisemne wystąpienia, wśród których na szczególną uwagę zasługuje wystąpienie generalne z dnia 6 marca 2015 r. w sprawie podjęcia działań mających na celu zapewnienie skutecznego egzekwowania orzeczeń o przymusowym odebraniu dziecka i zasadności spenalizowania zachowań rodziców dokonujących tzw. porwań rodzicielskich¹⁰.

RPD zwrócił uwagę Ministra Sprawiedliwości na powtarzające się problemy w postępowaniach o porwania rodzicielskie, podkreślając, że główna trudność z nimi związana wynika z nieskuteczności postępowań o odebranie dziecka. Z doświadczeń Rzecznika wynikało, że niewykonanie postanowień o odebraniu małoletniego zazwyczaj jest skutkiem regularnych zmian miejsca zamieszkania przez rodziców zatrzymujących swoje dzieci. Konsekwencją tego jest późniejsze uznawanie się przez sądy za niewłaściwe miejscowo do dalszego procedowania w sprawach o wykonanie orzeczenia sądowego. Z kolei rezultatem uznawania się przez sąd za niewłaściwy jest ustalanie nowego miejsca zamieszkania rodzica przetrzymującego dziecko oraz przekazywanie postępowań do nowych sądów, co znacząco wydłuża całe postępowanie. W ocenie Rzecznika sytuacje takie, ze względu na długotrwałość izolowania dziecka od drugiego

⁹ Rzecznik Praw Obywatelskich oparł swój zarzut w tym zakresie na badaniach przeprowadzonych przez K. Drapałę i K. Buczkowskiego, z których wynika, że najczęstszą przyczyną braku wszczęcia lub umorzenia postępowania w sprawach o przestępstwo określone w art. 211 k.k. popełnione przez jednego z rodziców jest opieranie się sądu rozstrzygającego w sprawie na orzecznictwie Sądu Najwyższego, w myśl którego rodzic o pełnej władzy rodzicielskiej nie może dokonać uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego. Zob. szerzej: Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości ws. porwań rodzicielskich..., op. cit., s. 2.

¹⁰ Wystąpienie generalne do Ministra Sprawiedliwości w sprawie podjęcia działań mających na celu zapewnienie skutecznego egzekwowania orzeczeń o przymusowym odebraniu dziecka i zasadności spenalizowania zachowań rodziców dokonujących tzw. porwań rodzicielskich z dn. 6 marca 2015 r., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2015_03_06_ms.pdf (dostęp – 11.08.2017). Odpowiedź na wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka udzielona została pismem Ministra Sprawiedliwości z dn. 13 kwietnia 2015 r., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2015_03_06_ms_odp_01.pdf (dostęp – 11.08.2017).

rodzica, prowadzą do tego, że sądy decydują się w końcu na powierzenie władzy rodzicielskiej temu rodzicowi, który porwał własne dziecko.

Rzecznik Praw Dziecka podniósł przy tym, że niebagatelną rolę w przedmiotowych sprawach odgrywało utrwalone orzecznictwo sądowe dotyczące art. 211 k.k., wykluczające z grona podmiotów tego przestępstwa rodziców posiadających pełną władzę rodzicielską. Doświadczenie Rzecznika ujawniło bowiem, że takie orzecznictwo oraz praktyka wymiaru sprawiedliwości i organów ścigania podporządkowująca się judykaturze gwarantują poczucie bezprawności działania rodzicom ukrywającym swoje dziecko przed drugim rodzicem. Co więcej, według RPD rodzice o pełnej władzy rodzicielskiej, dokonujący porwań rodzicielskich, na podstawie obserwacji praktyki organów ścigania oraz tendencji orzeczniczych coraz częściej wykorzystują tę praktykę i w sposób świadomy podejmują decyzję o długotrwałej izolacji i niewydaniu dziecka drugiemu rodzicowi – pozwala to bowiem stać się takiemu rodzicowi-porywaczowi pierwszoplanowym opiekunem małoletniego, pod opieką którego i tak sąd w końcu pozostawi dziecko.

Prócz wspomnianego wystąpienia skierowanego do Ministra Sprawiedliwości, Rzecznik Praw Dziecka sformułował również wystąpienie do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z propozycją siedmiu nowych regulacji dla przepisów Kodeksu karnego¹¹. Rzecznik zaalarmował w wystąpieniu o pilnej potrzebie podjęcia inicjatywy ustawodawczej, która usprawniłaby prawnokarną ochronę przed przestępstwami popełnianymi w sposób bezpośredni i pośredni na szkodę małoletnich obywateli.

RPD przedstawił Prezydentowi swoje propozycje zmian dotyczących takich przepisów Kodeksu karnego, jak: art. 156, art. 244c, art. 240a, art. 189, art. 189a, art. 210 i art. 211. W zakresie zmian na gruncie art. 211 k.k. Rzecznik nie postulował wprowadzenia zmian bezpośrednio dotyczących porwań rodzicielskich czy zmiany kręgu podmiotów, które mogą być uznane za sprawcę uprowadzenia lub zatrzymania, lecz sygnalizował potrzebę zaostrzenia odpowiedzialności karnej za przedmiotowe przestępstwo karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5, zamiast aktualnie występującego zagrożenia do 3 lat pozbawienia wolności¹².

¹¹ Wystąpienie do Prezydenta RP z propozycją siedmiu nowych regulacji dla przepisów Kodeksu karnego z dn. 7 maja 2016 r., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2016_05_12_prezydent_rp.pdf (dostęp – 11.08.2017).

¹² Załącznik nr 7 do wystąpienia do Prezydenta RP propozycją siedmiu nowych regulacji dla przepisów Kodeksu karnego z dn. 7 maja 2016 r., <http://brpd.gov.pl/sites/>

Rzeczywiste zmiany prawne dotyczące porwań rodzicielskich – w ocenie Rzecznika – winny były zostaó wprowadzone w rozdziale grupującym przestęstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (rozdział XXX Kodeksu karnego). RPD wniósł w swoim wystąpieniu o wprowadzenie do Kodeksu karnego nowego art. 244c w brzmieniu: „kto, będąc powołany do opieki nad małoletniemu poniżej lat 15, uporczywie utrudnia lub uniemożliwia innej osobie wykonywanie wobec tego małoletniego obowiązków i uprawnień określonych orzeczeniem sądu, podlega karze grzywny, karze ograniczenia wolności lub karze pozbawienia wolności do lat 2”¹³.

Rzecznik Praw Dziecka wskazał, że propozycja wprowadzenia do ustawy karnej art. 244c obejmuje penalizację porwań rodzicielskich w węższym znaczeniu. Konieczność dodania wspomnianego przepisu Rzecznik uzasadniał doświadczeniami pozyskanymi w ramach działalności Biura Rzecznika Praw Dziecka, z których wynika, że porwania rodzicielskie przeważnie są efektem niestosowania się rodziców do orzeczeń sądowych o przekazaniu dziecka pod opiekę drugiego rodzica albo dotyczących realizacji uprawnień do określonych kontaktów z małoletnim. W ocenie Rzecznika niestosowanie się do orzeczeń sądowych stanowi naruszenie prawa powodujące potrzebę ingerencji prawa karnego w obszar życia prywatnego i rodzinnego.

Odnosząc się natomiast do postulatu Rzecznika w zakresie potrzeby zmiany treści art. 211 k.k., wskazać należy, że Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej zaaprobował propozycję RPD dotyczącą zmiany sankcji karnej we wspomnianym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, w którym zaproponował zmianę kary przewidzianej w art. 211 k.k. na karę pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

W uzasadnieniu¹⁴ do przedłożonego we wrześniu 2016 r. projektu ustawy nowelizującej art. 211 k.k. Prezydent podkreślał, że popełnienie czynu

default/files/wyst_2016_05_12_prezydent_rp.pdf (dostęp – 11.08.2017), s. 24.

¹³ Załącznik nr 2 do wystąpienia do Prezydenta RP z propozycją siedmiu nowych regulacji dla przepisów Kodeksu karnego z dn. 7 maja 2016 r., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2016_05_12_prezydent_rp.pdf (dostęp – 11.08.2017), s. 19.

¹⁴ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach Nieletnich z dn. 5 września 2016 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C82FD2CAF85A8A2FC125803500244863/%24File/846.pdf> (dostęp – 11.08.2017), s. 13.

zabronionego stypizowanego w art. 211 k.k. godzi nie tylko w instytucję opieki i nadzoru, ale również w bezpieczeństwo dóbr prawnych osób poddanych opiece lub nadzorowi, tj. w ich życie, zdrowie, integralność cielesną, a także w obowiązek zapewniania im właściwego rozwoju ich osobowości. Prezydent podkreślił następnie, że zagrożenie karą pozbawienia wolności do lat 3 za popełnienie przestępstwa określonego w art. 211 k.k. jest nieadekwatne do stopnia społecznej szkodliwości czynu i nie czyni zadość obowiązkowi ochrony karnoprawnej dobra, jakim jest nie tylko rodzina i opieka, ale także zdrowie i bezpieczeństwo małoletniego poniżej lat 15 lub osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. W tym stanie rzeczy zaproponował zmianę sankcji na karę pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Zainicjowany we wrześniu 2016 r. projektem prezydenckim proces legislacyjny zakończył się w zasadzie 11 kwietnia 2017 r., kiedy to Prezydent Andrzej Duda podpisał uchwaloną na posiedzeniu Sejmu nr 38 dnia 23 marca 2017 r. ustawę o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego. Tym samym ustawa weszła w życie po upływie 3 miesięcy od dnia jej ogłoszenia.

Należy jednak zwrócić uwagę, że argumentacja przedstawiona w prezydenckim projekcie ustawy nowelizującej m.in. art. 211 k.k., w zakresie przedmiotowego przestępstwa wydaje się bardzo skromna. Jako podstawę zmiany przepisu wskazano bowiem jedynie pogląd o nieadekwatności kary do stopnia społecznej szkodliwości czynu oraz przekonanie, że zagrożenie karą do 3 lat pozbawienia wolności nie czyni zadość obowiązkowi ochrony prawnokarnej dobra prawnego, które zabezpieczono na gruncie omawianej regulacji. Co jednak interesujące, zapoznając się z materiałem statystycznym Ministerstwa Sprawiedliwości, można dojść do wniosku, że praktyka wymierzania kary za przestępstwo określone w art. 211 k.k. świadczy o tym, iż wymiar sprawiedliwości nie podziela przekonania Prezydenta co do nieadekwatnie łagodnej skali sankcjonowania za porwanie dziecka – pomimo bowiem, że do 13 lipca 2017 r. zagrożenie karą określone w art. 211 k.k. kształtowało się w granicach do 3 lat pozbawienia wolności, to nigdy w historii stosowania tego przepisu sądy nie orzekły kary w wysokości nawet zbliżonej do górnej granicy tego zagrożenia. Informacje w tym zakresie przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Sądowy wymiar kary pozbawienia wolności za przestęstwo określone w art. 211 k.k. w latach 1998–2016

Wymiar kary	Liczba skazań		
	z warunkowym zawieszeniem wykonania	bez warunkowego zawieszenia wykonania	razem
1 miesiąc	2	0	2
2 miesiące	5	0	5
3 miesiące	35	0	35
4–5 miesięcy	47	3	50
6 miesięcy	107	4	111
7–11 miesięcy	108	9	117
1 rok	78	9	87
1–2 lata	18	2	20
2 lata	7	2	9
powyżej 2 lat	0	0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych udostępnionych przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Deregulacji Ministerstwa Sprawiedliwości.

Informacje udostępnione przez Wydział Statystycznej Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Deregulacji Ministerstwa Sprawiedliwości obejmowały sądowy materiał statystyczny za lata 1998–2016, w ciągu których na podstawie art. 211 k.k. doszło w całej Polsce do 566 skazań. Jak wynika z zaprezentowanej tabeli, wobec sprawców przestęstwa określonego w art. 211 k.k. sądy orzekały karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, jak i z warunkowym zawieszeniem, przy czym należy wskazać, że wyroki skazujące na ten pierwszy rodzaj pozbawienia wolności zapadały zdecydowanie rzadziej niż te z drugiej grupy. Zwracając jednak uwagę na wysokość orzekanej kary pozbawienia wolności, należy wskazać, że najczęściej sądy skazywały sprawców porwań małoletnich na karę od 7 do 11 miesięcy pozbawienia wolności. Karę w takim wymiarze orzeczono bowiem 108, spośród których 8 miało charakter bez zawieszenia wykonania, natomiast aż 100 orzeczono z warunkowym zawieszeniem ich wykonania.

Na karę 6 miesięcy pozbawienia wolności skazano prawie równie wiele sprawców, ponieważ środek reakcji karnej w tej wysokości orzeczono

wobec 104 skazanych, przy czym wobec 100 skazanych warunkowo zawieszono wykonanie kary, a wobec 4 osób sąd nie skorzystał z warunkowego zawieszenia wykonania przedmiotowej kary. Stosunkowo często orzekano także karę pozbawienia wolności w wymiarze 1 roku – na tyle trwającą karę skazano w sumie 86 osób, przy czym wobec 78 osób warunkowo zawieszono jej wykonanie, a 8 sprawców skazano na pozbawienie wolności bez warunkowego zawieszenia jego wykonania. Znacznie rzadziej orzekane były kary pozbawienia wolności w wymiarze niższym niż 5 miesięcy oraz wyższym niż 1 rok. Najmniej kar orzekano wobec sprawców przestępstwa określonego w art. 211 k.k. w wymiarze 2 miesięcy – w całym okresie objętym analizą orzeczono taką karę tylko 5 razy, a wykonanie każdej z tych kar warunkowo zawieszano.

Karę 3 miesięcy pozbawienia wolności orzeczono natomiast wobec 31 sprawców uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego. Również wykonanie każdej z tych kar zostało warunkowo zawieszone. Wobec 45 osób orzeczono karę pozbawienia wolności od 4 do 5 miesięcy pozbawienia wolności. Wobec 42 sprawców wykonanie tej kary warunkowo zawieszono, natomiast wobec 3 osób zrezygnowano z zastosowania tej instytucji prawa karnego. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 1., wobec 18 skazanych orzeczono karę pozbawienia wolności trwającą od 1 roku do 2 lat. Wykonanie 16 z tych kar warunkowo zawieszono. Na 2 lata pozbawienia wolności za przestępstwo określone w art. 211 k.k. skazanych zostało 9 osób – wobec 2 wykonania tej kary nie zawieszono, natomiast wobec 7 sąd zdecydował o warunkowym zawieszeniu wykonania. Co interesujące, żadnego ze sprawców nie skazano na karę wyższą niż 2 lata pozbawienia wolności, czy to w zawieszeniu, czy bez zawieszenia, choć taka wysokość kary nie równa się nawet górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego w art. 211 k.k.

Wedle danych zaprezentowanych w tabeli 1. liczba skazań za przestępstwo określone w art. 211 k.k. nie jest duża – w tym 18-letnim okresie objętym analizą, w związku z popełnieniem przedmiotowego występkę, według danych Ministerstwa Sprawiedliwości doszło do 566 skazań, wśród których przeważały orzeczenia skazujące na karę pozbawienia wolności nieprzekraczającą 2 lat, orzekaną z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Co interesujące, taka liczba skazań nie stanowi nawet połowy wszystkich przestępstw stwierdzonych przez organy, które prowa-

dziły postępowanie przygotowawcze dotyczące czynu penalizowanego w art. 211 k.k.¹⁵

Wnosząc więc po wymiarach orzekanych kar, można dojść do przekonania, że na gruncie art. 211 k.k. problemem nie był łagodny zakres odpowiedzialności karnej – sądy orzekające w sprawach i tak bowiem nigdy nie orzekły kary w górnej granicy ustawowego zagrożenia. Przyczynę tego należy upatrywać w fakcie, że co do zasady większość sprawców przestępstwa określonego w art. 211 k.k. stanowią rodzice porywanych małoletnich dzieci – tendencje takie potwierdzają zarówno badania przeprowadzone przez H. Kołakowską-Przełomiec¹⁶, jak i wyniki analiz zrealizowanych przez K. Buczkowskiego i K. Drapałę¹⁷, a także wyniki badań przeprowadzonych przez autorkę niniejszego tekstu¹⁸. Sądy, mając na uwadze, że sprawcą danego przestępstwa było któreś z rodziców dziecka, nie chcą narażać ani małoletniego, ani całej rodziny na powtórne przeżywanie traumy w postaci izolacji od rodzica, który za walkę o relacje z małoletnim¹⁹ został skazany na karę pozbawienia wolności. Problem, który ujawnił się w badaniach autorki opracowania w odniesieniu do przedmiotowego typu przestępstwa, nie polegał na przesadnej łagodności orzekanych kar ze względu na ograniczenia nałożone przez przepis, lecz na tym, że wymiar sprawiedliwości skutecznie niesłuszną praktykę

¹⁵ Zgodnie z danymi statystycznymi Policji odnoszącymi się do okresu od 1998 do 2016 roku na podstawie art. 211 k.k. wszczęto 3740 postępowań przygotowawczych, w rezultacie których stwierdzono popełnienie 1360 przedmiotowych przestępstw. Zob. szerzej: <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63511,Uprowadzenie-lub-zatrzymanie-maloletniego-albo-osoby-nieporadnej-art-211.html> (dostęp – 11.08.2017).

¹⁶ H. Kołakowska-Przełomiec, *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w projekcie kodeksu karnego*, „Przegląd Prawa Karnego” 1995, nr 12, s. 58.

¹⁷ K. Buczkowski, *Uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego wbrew woli osoby powołanej do opieki. Analiza orzeczeń sądowych w sprawach o przestępstwo z art. 211 k.k.*, „Prawo w Działaniu” 2014, nr 19; K. Drapała, K. Buczkowski, *Porwania rodzicielskie. Analiza umorzeń i odmów wszczęcia postępowania w sprawach o przestępstwo z art. 211 k.k.*, Warszawa 2013.

¹⁸ Wyniki badań aktowych całościowo przedstawiono w: D. Dajnowicz-Piesiecka, *Porwania rodzicielskie w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, praca doktorska, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2017 (maszynopis niepublikowany).

¹⁹ W sprawach o porwania rodzicielskie samodzielne i samowolne egzekwowanie kontaktów z dzieckiem spowodowane sporami o kontakty z małoletnim stanowiło jedną z głównych przyczyn dokonywania przedmiotowego przestępstwa – przyczynę tego typu stwierdzono w 53,4% badanych spraw. Szerzej na temat przyczyn porwań rodzicielskich w świetle akt spraw karnych: D. Dajnowicz-Piesiecka, op. cit., s. 172.

uznawania za sprawców przestępstwa z art. 211 k.k. jedynie takich rodziców, którym ograniczono, zawieszono lub odebrano władzę rodzicielską, wykluczając przy tym możliwość popełnienia przestępstwa przez rodzica o pełnej władzy rodzicielskiej.

Słusznie więc Rzecznik Praw Obywatelskich zwrócił uwagę na to, że dostrzega potrzebę rozważenia wprowadzenia zmiany w przepisie art. 211 k.k., ale w taki sposób, aby pozwalał on pociągać do odpowiedzialności karnej również rodziców o pełnych prawach rodzicielskich. Postulat Rzecznika Praw Dziecka, który wskazał, że rzeczywiście widzi potrzebę zaostreżenia odpowiedzialności karnej określonej w art. 211 k.k., wyda się więc przedwcześnie zrealizowany w drodze ustawy nowelizującej z dnia 23 marca 2017 r. Zanim bowiem wymiar sprawiedliwości zmodyfikuje swoje podejście do spraw o porwania dzieci przez ich rodziców i interpretację przepisu art. 211 k.k., to i tak nie będzie korzystał z pełnego spektrum konsekwencji prawnokarnych za dokonanie przez sprawcę porwania rodzicielskiego, z grona potencjalnych sprawców będzie bowiem wciąż wykluczał rodziców o pełnych prawach rodzicielskich, którzy nadwyreżając swoje uprawnienia, celowo izolują dziecko od drugiego rodzica, niejednokrotnie posiadającego jednakowy zakres władzy rodzicielskiej, a różnica między nim a pierwszym rodzicem polega na tym, że to właśnie przy pierwszym ustalono miejsce stałego pobytu dziecka.

PRÓBA PODSUMOWANIA

Przedstawione rozważania ukazują, że zmiana w zakresie przestępstwa uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego (art. 211 k.k.) w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 r. ograniczona została do modyfikacji zagrożenia karą za popełnienie przedmiotowego występkę. Od 1 września 1998 r. osobie, która wbrew woli powołanego do opieki lub nadzoru nad małoletnim uprowadziła lub zatrzymała tego małoletniego, groziła kara do 3 lat pozbawienia wolności. Obecnie, od dnia 13 lipca 2017 r., za ten sam czyn ustalono karę pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

W przedstawionym przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, który wpłynął do Sejmu RP dnia 8 września 2016 r., wskazywano, że zagrożenie sankcją karną za popełnienie przestępstwa uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego lub osoby nieporadnej w wysokości do 3 lat pozbawienia wolności było nieadekwatne do

stopnia społecznej szkodliwości czynu i nie czyniło zadość obowiązkowi ochrony karnoprawnej dobra, jakim jest nie tylko rodzina i opieka, ale także zdrowie i bezpieczeństwo małoletniego poniżej lat 15 lub osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. W tym stanie rzeczy zaproponowano zmianę sankcji na karę pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Jednak w świetle sądowych danych statystycznych udostępnionych przez Ministerstwo Sprawiedliwości trudno jednoznacznie ocenić wprowadzoną w zakresie art. 211 k.k. nowelizację jako słuszną i rozwiązującą problemy ogniskujące się wokół przedmiotowego czynu zabronionego.

Jak wynika z tabeli obrazującej sądowy wymiar kary pozbawienia wolności za przęstwo określone w art. 211 k.k., w latach 1998–2016 polski wymiar sprawiedliwości w sprawach o porwania dzieci za adekwatne sankcje uważał przeważnie karę pozbawienia wolności w wysokości nieprzekraczającej jednego roku, i to orzekane z warunkowym zawieszeniem wykonania przedmiotowej kary. Spoglądając na te dane z perspektywy wyników badań aktowych, można stwierdzić, że takie wyroki podyktowane były faktem, iż w większości spraw sprawcami przęstwa okazywali się najbliżsi porwanych małoletnich, czyli matka bądź ojciec dziecka, którzy dokonywali uprowadzenia lub zatrzymania w związku z problemami związanymi z egzekucją kontaktów z dzieckiem. Dlatego też sądy, nie chcąc narażać danej rodziny oraz małoletniego na izolację od rodzica oraz na poczucie współukarania małoletniego za czyn matki bądź ojca²⁰, decydowały się orzekać kary stosunkowo łagodne i realizowane w warunkach wolnościowych.

Praktyka względnie łagodnego traktowania sprawców porwań dzieci, a przede wszystkim porwań rodzicielskich, która utrzymała się na przestrzeni ostatnich lat, prowadzi do domniemania, że sądy nie zmodyfikują z automatu swojej praktyki w przedmiocie orzekanych kar, lecz wciąż będą oceniały dane sprawy zgodnie z dotychczasowymi doświadczeniami orzecznicznymi. Dlatego też modyfikacja art. 211 k.k. ujęta w ustawie nowelizującej z dnia 23 marca 2017 r. wydaje się niewystarczająca. Aby zaś mogła ona przysłużyć się poprawie jakości porządku prawnokarnego

²⁰ Skazanie rodzica na karę pozbawienia wolności mogłoby bowiem wywołać u dziecka nie tylko poczucie gwałtownego odizolowania, ale również przekonanie o jego przyczynieniu się do zaistniałej przęstnej sytuacji, wszak to z jego powodu rodzic zdecydował się na zachowanie w postaci uprowadzenia lub zatrzymania.

i lepszey ochronie instytucji rodziny i więzi rodzinnych, wskazana była by nie tylko zmiana regulacji, lecz również zmiana praktyki orzekania w sprawach o porwania małoletnich, w tym przede wszystkim w sprawach o porwania rodzicielskie. Wskazać należy, że zmiana ustawodawcza w kontekście przestępstwa porwania dziecka miała być odpowiedzią na zgłaszane coraz częściej postulaty społeczeństwa o nieskutecznej ochronie rodziny przed tego typu zachowaniami przestępnymi. Sygnalizowana nieskuteczność nie polegała jednak na zbyt łagodnych karach, lecz na niewystarczającym przeciwdziałaniu porwaniom rodzicielskim poprzez wykluczanie spośród podmiotów przestępstwa określonego w art. 211 k.k. rodziców o pełnej władzy rodzicielskiej²¹.

Aby taki stan rzeczy mógł ulec poprawie, potrzebna jest przede wszystkim zmiana praktyki orzeczniczej i zaprzestanie opierania się w niej tylko i wyłącznie na interpretacji przepisu art. 211 k.k. ukutej na podstawie orzecznictwa Sądu Najwyższego, wyrosłego jeszcze za czasów obowiązywania kodeksu karnego z 1969 r.²² Uznanie przez sądy karne, że sprawcą uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego może być również rodzic powołany do opieki nad dzieckiem, o ile działa on wbrew woli drugiego rodzica, również powołanego do opieki nad małoletnim, wydaje się najlepszym rozwiązaniem dla polepszenia skuteczności i efektywności działań wymiaru sprawiedliwości podejmowanych w obliczu porwań rodzicielskich.

²¹ Zob. m.in.: D. Bartosik, *Za porwanie własnego dziecka nie ma kary. Rzecznik Praw Dziecka postuluje, aby porwania rodzicielskie były karane*, <http://mama-du.pl/117309,za-porwanie-wlasnego-dziecka-nie-ma-kary> (dostęp – 11.08.2017); K. Nowosielska, *Porwania dzieci: porwania rodzicielskie bezkarne*, <http://www.rp.pl/artukul/995206-Porwania-dzieci—porwania-rodzicielskie-bezkarne.html> (dostęp – 11.08.2017); A. Cygan-Kukła, *Porwanie własnego dziecka? Polskie prawo tego nie przewiduje*, <http://dzieci.pl/kat,1033599,title,Porwanie-wlasnego-dziecka-Polskie-prawo-tego-nie-przewiduje,wid,17086569,wiadomosc.html> (dostęp – 11.08.2017).

²² Uchwała Sądu Najwyższego z dn. 21 listopada 1979 r., sygn. VI KZP 15/79, OSNIKW 1980, nr 1–2, poz. 2; Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 5 lutego 1987 r., sygn. V KRN 468/86, OSNWPG 1988, nr 3, poz. 26; Postanowienie Sądu Najwyższego z dn. 18 grudnia 1992 r., sygn. I KZP 40/92, Wokanda 1993, nr 2, poz. 8.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. Buczkowski K., *Uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego wbrew woli osoby powołanej do opieki. Analiza orzeczeń sądowych w sprawach o przestępstwo z art. 211 k.k.*, „Prawo w Działaniu” 2014.
2. Dajnowicz-Piesiecka D., *Porwania rodzicielskie w ujęciu prawnym i kryminologicznym*, praca doktorska, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2017 (maszynopis niepublikowany).
3. Drapała K., Buczkowski K., *Porwania rodzicielskie. Analiza umorzeń i odmów wszczęcia postępowania w sprawach o przestępstwo z art. 211 k.k.*, Warszawa 2013.
4. Kołakowska-Przełomiec H., *Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w projekcie kodeksu karnego*, „Przegląd Prawa Karnego” 1995, nr 12.
5. Korobowicz A., Witkowski W., *Historia ustroju i prawa polskiego (1772–1918)*, Warszawa 2012.
6. Pikulski S., *Polityka karna w Polsce z perspektywy międzynarodowej*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2009, z. 6.

AKTY PRAWNE

1. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r. nr 60, poz. 571).
2. Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 t.j.).
3. Ustawa z dn. 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 773).

ORZECZNICTWO

1. Postanowienie Sądu Najwyższego z dn. 18 grudnia 1992 r., sygn. I KZP 40/92, Wokanda 1993, nr 2, poz. 8.
2. Uchwała Sądu Najwyższego z dn. 21 listopada 1979 r., sygn. VI KZP 15/79, OSNIKW 1980, nr 1–2, poz. 2
3. Wyrok Sądu Najwyższego z dn. 5 lutego 1987 r., sygn. V KRN 468/86, OSNWPG 1988, nr 3, poz. 26.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1. Bartosik D., *Za porwanie własnego dziecka nie ma kary. Rzecznik Praw Dziecka postuluje, aby porwania rodzicielskie były karane*, <http://mamadu.pl/117309,za-porwanie-wlasnego-dziecka-nie-ma-kary>.
2. Cygan-Kukła A., *Porwanie własnego dziecka? Polskie prawo tego nie przewiduje*, <http://dzieci.pl/kat,1033599,title,Porwanie-wlasnego-dziecka-Polskie-prawo-tego-nie-przewiduje,wid,17086569,wiadomosc.html>.
3. Nowosielska K., *Porwania dzieci: porwania rodzicielskie bezkarne*, <http://www.rp.pl/arttykul/995206-Porwania-dzieci—porwania-rodzicielskie-bezkarne.html>.

4. Odpowiedź Ministra Sprawiedliwości z dn. 13 kwietnia 2015 r. na wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2015_03_06_ms_odp_01.pdf.
5. Odpowiedź Podsekretarza Stanu z dn. 23 czerwca 2016 r. na wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/PORWANIA%20RODZICIELSKIE%20ODP%20MS%20czerwiec%202015%20%281%29.pdf>.
6. Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, druk nr 846 z dn. 5 września 2016 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C82FD2CAF85A8A2FC125803500244863/%24File/846.pdf>.
7. Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dn. 5 września 2016 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/C82FD2CAF85A8A2FC125803500244863/%24File/846.pdf>.
8. Wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości ws. porwań rodzicielskich z dn. 22 kwietnia 2016 r., https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie_do_Ministra_Sprawiedliwosci_ws_porwan_rodzicielskich.pdf.
9. Wystąpienie do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z propozycją siedmiu nowych regulacji dla przepisów Kodeksu karnego z dn. 7 maja 2016 r., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2016_05_12_prezydent_rp.pdf.
10. Wystąpienie generalne do Ministra Sprawiedliwości w sprawie podjęcia działań mających na celu zapewnienie skutecznego egzekwowania orzeczeń o przymusowym odebraniu dziecka i zasadności spenalizowania zachowań rodziców dokonujących tzw. porwań rodzicielskich z dn. 6 marca 2015 r., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2015_03_06_ms.pdf.
11. Załącznik nr 2 do wystąpienia do Prezydenta RP z propozycją siedmiu nowych regulacji dla przepisów Kodeksu karnego z dn. 7 maja 2016 r., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2016_05_12_prezydent_rp.pdf.
12. Załącznik nr 7 do wystąpienia do Prezydenta RP z propozycją siedmiu nowych regulacji dla przepisów Kodeksu karnego z dn. 7 maja 2016 r., http://brpd.gov.pl/sites/default/files/wyst_2016_05_12_prezydent_rp.pdf.
13. <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestępstwa-przeciwko-7/63511,U-prowadzenie-lub-zatrzymanie-maloletniego-albo-osoby-nieporadnej-art-211.html>.

STRESZCZENIE

Diana Dajnowicz-Piesiecka

PRZESTĘPSTWO UPROWADZENIA LUB ZATRZYMANIA MAŁOLETNIEGO (ART. 211 K.K.) W ŚWIECIE NOWELIZACJI KODEKSU KARNEGO Z DNIA 23 MARCA 2017 R.

Słowa kluczowe: porwanie małoletniego, porwanie rodzicielskie, art. 211 Kodeksu karnego, nowelizacja, Rzecznik Praw Dziecka, przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece

Występek porwania dziecka określa art. 211, umiejscowiony w rozdziale XXVI aktualnie obowiązującego Kodeksu karnego, wyliczającym przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Do niedawna art. 211 k.k. wskazywał, że ten, kto wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Regulacja w takiej postaci obowiązywała od chwili wejścia w życie ustawy karnej z 1997 r. (od 1 września 1998 r.) do momentu wejścia w życie nowelizacji Kodeksu karnego z 23 marca 2017 r. (do 13 lipca 2017 r.). Przepis w obecnym kształcie przewiduje wyższe zagrożenie sankcją – wskazuje, że ten, kto wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru porwuje dziecko albo osobę nieporadną, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5. Mając na uwadze,

że nowelizowanie prawa co do zasady zmierzać ma do jego usprawnienia i udoskonalenia, za cel niniejszego artykułu uznano wyjaśnienie, czy także w przypadku ostatniej nowelizacji Kodeksu karnego kierowano się tego rodzaju motywacją, jak również udzielenie odpowiedzi na pytania: Dlaczego akurat w kontekście przestępstwa porwania dziecka zmiany ustawodawcze zostały uznane za konieczne?; W jaki sposób mają one poprawić ochronę rodziny przed tego typu zachowaniami bezprawnymi?; Jaką formę te zmiany przybrały oraz jak wyglądał proces modyfikacji przedmiotowej regulacji? Do wyjaśnienia wymienionych problemów posłużyła analiza pojawiających się w dyskursie publicznym i społecznym informacji na temat przedmiotowego przestępstwa.

SUMMARY

Diana DAJNOWICZ-PIESIECKA

OFFENSE OF KIDNAPPING OR DETENTION OF A MINOR (ARTICLE 211 OF THE CC) IN THE LIGHT OF THE AMENDMENT OF THE CRIMINAL CODE OF 23 MARCH 2017

Keywords: kidnapping, parental abduction, Article 211 of the Criminal Code, amendment, Ombudsman for the Child, crime against the family and care

Child abduction is defined in art. 211 located in chapter XXVI of the current Criminal Code, enumerating crimes against family and caring. Recently art. 211 CC indicated that a penalty of deprivation of liberty for a term of up to 3 years was imposed on a person who abducted or detained a minor or a helpless person against the will of a person appointed for custody or supervision. The regulation was in force since the entry into force of the Criminal Code of 1997 (1 September 1998) until the entry into force of the amendment of the Criminal Code from 23 March 2017 (until 13 July 2017). The regulation in the current form foresees a higher criminal sanction – indicates that anyone who, against the will of a person appointed to care or supervision, kidnaps a child or a helpless person, may be subject to imprisonment from 3 months to 5 years. The purpose of this article is to clarify the reasons for the recent amendment of the

Criminal Code, as well as to determine the motive, as well as to answer the questions: why legislative changes have been considered in the area of child abduction, How legislative changes are supposed to improve the protection of the family against such unlawful behaviors, what form the discussed changes have taken, and how the process of modifying the regulation has looked. The method of analyzing the information appearing in public and social discourse on the subject crime was used to explain these problems.

NOTA O AUTORZE

Diana Dajnowicz-Piesiecka – doktor nauk prawnych, asystent w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii (Zakład Kryminologii) Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. W latach 2015–2017 kierownik projektu naukowego pn. *Porwania rodzicielskie w świetle polskiego orzecznictwa karnego – aspekty prawne i kryminologiczne* (nr rej. 2014/15/N/HS5/02688), finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki. Pracę doktorską poświęciła tematowi: *Porwania rodzicielskie w ujęciu prawnym i kryminologicznym*. Autorka kilkunastu artykułów naukowych, opublikowanych w czasopismach naukowych oraz monografiach.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Diana Dajnowicz-Piesiecka – Doctor of law, assistant at Katedra of Criminal Law and Criminology (Department of Criminology) of the Faculty Law of the University of Białystok. In 2015–2017, the head of the a scientific project entitled Parental kidnapping in the light of Polish judgments criminal justice – legal and criminological aspects (reg. no. 2014/15 / N / HS5 / 02688), financed by the National Science Center. Work doc- torso devoted to the topic: Parental kidnapping in legal terms and criminological. Author of several scientific articles, published important in scientific journals and monographs.

mgr Agnieszka NYMŚ-GÓRNA
(ORCID: 0000-0001-5538-1953)
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

KWESTIA PRZESTĘPCÓW SEKSUALNYCH JAKO SZCZEGÓLNIIE WAŻNE WYZWANIE DLA POLSKIEGO SYSTEMU EDUKACYJNEGO, TERAPEUTYCZNEGO I PENITENCJARNEGO

Tematyka sprawców przestępstw seksualnych nie należy do łatwych. Głównie z tego względu, że wciąż jest bardzo kontrowersyjna, a przestępstwa seksualne wzbudzają powszechne wzburzenie w opinii publicznej (szczególnie te, których ofiarami są dzieci). Celem niniejszego tekstu będzie zwrócenie uwagi na samą problematykę oraz przegląd podejść terapeutycznych. Na początku należy sobie jednak uzmysłowić kogo, w świetle prawa, uznać można za przestępcę seksualnego (przy czym podkreślić trzeba, iż osoby te cierpią na zdiagnozowane zaburzenia preferencji seksualnych). Kwestię tę bardzo klarownie przedstawiają przepisy Kodeksu karnego (art. 197–203). Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje¹:

1. kto przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza inną osobę do obcowania płciowego lub doprowadza inną osobę do poddania się innej czynności seksualnej albo wykonania takiej czynności.
2. kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania.

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

3. kto dopuszcza się obcowania płciowego w stosunku do wstępnego, zstępnego, przysposobionego, przysposabiającego, brata lub siostry.
4. kto publicznie prezentuje treści pornograficzne w taki sposób, że może to narzucić ich odbiór osobie, która tego sobie nie życzy (szczegółowe przepisy w tym względzie uwzględniają małoletnich).

Statystyki prowadzone przez Służbę Więzienną podają, że tymczasowo aresztowanych skazanych oraz ukaranych jest aktualnie 74 490 osób, w tym 2 890 kobiet (stan na 30 listopada 2017). W systemie terapeutycznym (gdzie obok innych szczególnych przypadków, jak różnego rodzaju uzależnienia, niepsychotyczne zaburzenia psychiczne, niepełnosprawność intelektualna oraz fizyczna, przebywają przestępcy seksualni) karę odbywało 4 761 skazanych, co stanowi 7,1% całej populacji osadzonych². Szacuje się, iż odsetek osadzonych z zaburzeniami preferencji seksualnych wynosi od 10% do 25%³.

Przestępców seksualnych dzieli się na trzy główne grupy: kazirodców, gwałcicieli oraz pedofilów. W ICD-10 parafilie mają określone kryteria diagnostyczne (nie różnią się od kryteriów wyznaczonych w klasyfikacji DSM-V). Osoba zaburzona odczuwa wyraźnie silny, a jednocześnie powtarzający się popęd. Towarzyszą temu fantazje seksualne, które dotyczą niestandardowych przedmiotów lub działań (np. dzieci). Osoba zaburzona odczuwa wyraźną przykrość. Co ważne, preferencje muszą występować co najmniej przez okres sześciu miesięcy⁴.

Ta grupa skazanych swoją karę odbywa w zakładach karnych typu zamkniętego (czyli takich o najwyższym stopniu zabezpieczenia). Przeniesienie osadzonego do zakładu karnego typu półotwartego lub otwartego o zmniejszonym stopniu zabezpieczenia i izolacji skazanych zostaje do decyzji sędziego penitencjarnego. Ponadto nawet w momencie opuszczenia zakładu karnego (po odbyciu kary) dyrektor zakładu karnego lub sędzia penitencjarny zobowiązany jest do poinformowania o tym fakcie Policji (podobną procedurę przyjmuje się w przypadku ucieczki skazanego z zakładu karnego oraz przepustki). Natomiast jeśli chodzi o warunkowe

² <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka—miesieczna>, [dostęp – 19.12.2017].

³ A. D. Nawój-Śleszyński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym w świetle zasady indywidualnego oddziaływania*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65, s. 99.

⁴ R. Kowalczyk, B. Ciesielska, *Zaburzenia preferencji seksualnych (parafilie)*, [w:] *Podstawy seksuologii*, red. Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2010, s. 227.

przedterminowe zwolnienie, ustawodawca przewidział zasięgnięcie opinii biegłych seksuologów przed wydaniem ostatecznej decyzji przez sąd penitencjarny. Jeżeli decyzja sądu jest pozytywna, wówczas pod uwagę brane jest oddanie sprawcy pod dozór kuratora⁵. Wszystkie te podejmowane czynności świadczą o tym, jak bardzo specyficznie traktowana jest ta grupa niebezpiecznych przestępców.

W literaturze przedmiotu wymienia się czynniki ryzyka (statyczne oraz dynamiczne), które wpływają na popełnianie przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności. Wśród czynników statycznych wymienić należy⁶:

1. deficyty w sferze intymnej (m.in. emocjonalna identyfikacja z dziećmi, wrogość wobec kobiet);
2. wadliwa seksualna samoregulacja;
3. postawy wspierające napaści seksualne (w tym poczucie krzywdy);
4. zaburzenia ogólnej samoregulacji (m.in. impulsywność, niskie umiejętności rozwiązywania problemów, ograniczone możliwości poznawcze).

Natomiast do czynników dynamicznych należą⁷:

1. poziom izolacji społecznej;
2. poziom funkcjonowania psychologicznego (w tym nadużywanie substancji psychoaktywnych oraz kryzysy emocjonalne);
3. zaabsorbowanie seksem;
4. poziom gniewu (ze szczególnym uwzględnieniem agresji);
5. jakość współpracy z nadzorem i zespołem terapeutycznym jeśli terapia została już wdrożona (motywacja do leczenia, poziom zaangażowania);
6. dostęp do potencjalnych ofiar.

Rozpatrując natomiast przyczyny biologiczno-psychologiczno-społeczne wymieniane w literaturze na szczególną uwagę zasługują⁸:

⁵ T. Kalisz, A. Kwieciński, *Skazani z zaburzeniami preferencji seksualnych w polskim systemie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60, s. 75–76.

⁶ P. Marcinek, A. Peda, *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Psychoterapia” 2010, nr 3 (154), s. 50.

⁷ Tamże

⁸ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012, s. 302.

1. dysfunkcje życia rodzinnego (w tym doświadczanie przemocy seksualnej);
2. zaburzenia rozwoju własnej seksualności na etapie dojrzewania;
3. zaburzenia osobowości;
4. choroby psychiczne;
5. uzależnienia (szczególnie od alkoholu i środków psychotropowych);
6. brak satysfakcji z dotychczasowego życia seksualnego.

Z badań wynika jednak, że najczęstszym katalizatorem występowania przestępstw seksualnych w dorosłości jest przemoc doznawana przez sprawcę w dzieciństwie (w różnej formie, łącznie z seksualną) oraz zdiagnozowane zaburzenia psychopatyczne⁹.

Psychopaci mają duże problemy w tworzeniu stałych więzi interpersonalnych. Dlatego też uprzedmiotawiają oni uczucia, z dużą częstotliwością dokonują zmian partnerów seksualnych, a same kontakty seksualne są dla nich jedynie formą stymulacji oraz poszukiwania nowych wrażeń. Z badań R. D. Hare wynika, że psychopaci są częściej gwałcicielami (40%–50%) niż pedofilami (10%–15%). Udowodnione zostało, że przestępstwa seksualne dokonywane przez osoby psychopatyczne są bardziej sadystyczne oraz przepełnione przemocą. Ponadto istnieje zależność między zabójstwami na tle seksualnym, a psychopatią – osoby z cechami psychopatycznymi częściej zabijają na tle seksualnym (zazwyczaj także szczegółowo planują swój czyn)¹⁰. W kwestii resocjalizacji, wobec psychopatycznych sprawców przestępstw seksualnych stosuje się terapię grupową, przy czym szczególnie zwraca się uwagę na narcystyczne skłonności psychopatów oraz ogólną atrakcyjność dobieranych technik pracy¹¹.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że terapia w przypadku oddziaływań terapeutycznego ma pierwszeństwo nad innymi formami pracy penitencjarnej, takimi jak zatrudnienie czy nauczanie. Przestępstwa seksualne kwalifikuje się podczas oddziaływań terapeutycznych w kategorii uzależnień. Praca ze sprawcami jest stosunkowo trudna, ponieważ bardzo często pozostają oni dosyć obojętni lub nawet nieczuli na nowe propozycje

⁹ J. K. Gierowski, *Czynniki ryzyka przemocy i psychopatyczne zaburzenia osobowości u sprawców przestępstw seksualnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65, s. 24.

¹⁰ B. Pastwa-Wojciechowska, *Skuteczność resocjalizacji przestępców seksualnych o cechach psychopatycznych – przegląd badań*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65, s. 53–54.

¹¹ Tamże, s. 58.

oferowane w ramach procesu terapeutycznego. Dzieje się tak nie tylko ze względu na to, że osoby takie mają podatną na uzależnienia osobowość, ale także dlatego, że resocjalizując, należy zmierzyć się z dwoma bardzo silnymi doznaniem cielesnymi, które gwarantują przestępcom dewiacje seksualne. Chodzi mianowicie o erotyczne fantazje same w sobie oraz orgazm jako najbardziej satysfakcjonujący przestępcę stan uniesienia. Dlatego też terapia okazuje się jeszcze trudniejsza do wdrożenia, a tym bardziej osiągnięcia zadowalających efektów, jeżeli, zgodnie z opiniami profesjonalistów, dewiacyjne skłonności można jedynie „zaleczyć” (podobnie jak w przypadku wszystkich innych uzależnień). Niemniej jednak, warto już w tym miejscu podkreślić, że podejmowane działania są bardzo cenne, zarówno dla sprawcy, jak i dla ofiary przestępstwa oraz całego społeczeństwa. Warto również podkreślić, iż oddziaływania terapeutyczne skierowane do przestępców seksualnych powinny być kontynuowane także w warunkach wolnościowych, już po opuszczeniu zakładu karnego, co niestety nie jest najczęściej realizowane¹².

Kiedy myśl resocjalizacyjna dopiero się rozwijała, specjaliści spoglądali na nią z perspektywy dwóch różnych ujęć. Pierwsze – „od wewnątrz” odnosi się do psychoanalizy i skupiała się na dokonywaniu zmian w podświadomości, co zwrótnie miało się przekładać na realne zachowania człowieka. Natomiast druga – „z zewnątrz” bazowała na behawioralnym modyfikowaniu postaw oraz zachowań społecznie nieaprobowanych. Obecnie dochodzi się do przekonania, iż efektywna resocjalizacja opiera się na przenikaniu się w pewnym stopniu tych dwóch ujęć, czerpaniu z obu tych sposobów myślenia i wzajemnym uzupełnianiu się metod i technik działania¹³. Niemniej jednak najczęściej obecnie stosowaną i preferowaną ze względu na wymierne efekty jest terapia poznawczo-behawioralna, o której będzie jeszcze mowa.

Ponadto warto zwrócić uwagę na kilka elementów, które mają na celu dotarcie do głębszych warstw podświadomości – do prawdziwego, głębokiego otwarcia się. Jest to kluczowe w terapii, ponieważ dzięki temu terapeuta może pracować z osadzonym, rozpoczynając od trudności tkwiących u podstaw zaburzeń. W tym też kontekście bardzo istotny jest sposób stawiania pytań podczas terapii. Pytania muszą być zadawane

¹² K. Pospiszyl, *Przestępstwa seksualne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 102–103.

¹³ Tamże, s. 110.

z niezwykłą ostrożnością, ponieważ pacjenci odznaczają się ponadprzeciętną wrażliwością psychiki, a chcąc dotrzeć do właściwych problemów emocjonalnych, należy najpierw zadać wiele pytań niebezpośrednich (tzw. okrężnych). Kolejną ważną rzeczą jest stworzenie właściwej przestrzeni terapeutycznej, która polega na wykreowaniu takiej atmosfery, która służy uruchomieniu „mechanizmu myślenia symbolicznego”. Bez tego elementu nie jest możliwe wydobycie urazu oraz wspólna praca nad nim. Zadanie to okazuje się dużo trudniejsze podczas terapii grupowych, jednak jeśli uda się pomyślnie zrealizować ten etap, dotarcie do sedna problemów pacjentów może przynosić szybsze efekty, niż podczas sesji indywidualnych. Ostatnią już częścią jest światopogląd terapeuty oraz jego „miękkie” kompetencje społeczne. Składać się na to będzie nie tylko wiedza i doświadczenie, ale także umiejętności w zakresie przewidywania możliwych reakcji pacjenta (szczególnie ważne jeśli pacjent jest impulsywny) oraz dystansowanie się od przyswajania stanów emocjonalnych i systemów wartościowania od osób poddanych wyspecjalizowanej terapii¹⁴.

Należy wspomnieć również o trudnościach z jakimi borykają się terapeuci. Po pierwsze, momentem szczególnym dla rozwoju zaburzeń ukie-
runkowanych na molestowanie seksualne jest czas, gdy ofiara przemocy staje się oprawcą. Prawie we wszystkich sytuacjach terapeutycznych powtarza się schemat, w którym sprawca przestępstwa sam w dzieciństwie doznawał przemocy (różnego rodzaju). Należy bardzo starannie przeanalizować cały ten proces. Drugą obligatoryjną kwestią jest zdiagnozowanie hierarchii urazów pacjenta, aby móc wyznaczyć kolejność ich płynnego neutralizowania. Po trzecie, przestępcy seksualni są tak zafascynowani swoimi fantazjami seksualnymi, że bardzo lubią się nimi dzielić z terapeutą. Prawdopodobnie będą próbowali nawet zainteresować tym terapeutę. Czasem dodatkowo obudowują historię całkowicie wymyślonymi przygodami. Tego typu próby podejmowane zazwyczaj na samym początku terapii muszą być jak najszybciej niwelowane ze względu na to, że pojmowane są one jako czynniki znacząco utrudniające terapię. Jeśli jest taka możliwość, terapeuta powinien zmienić tory myślenia sprawcy – z własnych przeżyć na doznania ofiary (przynosi to bardzo pozytywne skutki). Czwartą trudnością jest ukierunkowanie pacjenta na kreatywność

¹⁴ Tamże, s. 112–113.

zamiast (jak wskazuje dotychczasowy wzorzec postępowania) na agresję w sytuacjach poczucia odtrącenia przez najbliższe osoby¹⁵.

W trakcie kolejnych etapów pracy z pacjentem terapeuta skupia się na przekształcaniu niewłaściwych praktyk seksualnych oraz stara się wyposażyć osadzonego w takie kompetencje, które będą mu ułatwiały zachowywanie się w społecznie aprobowany sposób. Jednym z kierunków pracy jest zmodyfikowane awersywne powtarzanie. Do resocjalizacji pedofilów praktykę tę preferowali T. A. Smith oraz R. W. Wolpe. Pacjenta wprowadzano do sali, w której znajdowała się kukła podobna do ofiary przestępcy (pod względem wieku, płci, cech wyglądu zewnętrznego). Jego zadaniem było przedstawienie sposobu w jaki skrzywdził ofiarę, bądź ofiary. Cała sytuacja była nagrywana (pedofil zdawał sobie z tego sprawę). Następnie nagranie było kilkakrotnie analizowane i krytycznie komentowane przez terapeutę, samego pacjenta oraz osoby, które były dla niego ważne. W ten sposób wyrażona krytyka ma hamować występowanie zachowań dewiacyjnych. Podobny kierunek pracy przyjęto w stosunku do resocjalizowanych gwałcicieli; wówczas kukła była tak skonstruowana, że przypominała przestępcy charakterystyczne cechy urody kobiecej. Oddziaływania mają wpływać na samoocenę osadzonego, pobudzić samokontrolę popędu seksualnego oraz wykształcić mechanizm oceny czynów zabronionych. Kolejnym pomysłem na pracę z przestępcą seksualnym jest imaginatywna desensytyzacja (czyli wyobrażeniowe odzmysłowienie). Polega to na swego rodzaju manipulacji w sferze fantazji osadzonego w kierunku stłumienia siły oddziaływania jako bodźca stricte seksualnego niepoprawnego obiektu (np. dziecka), zasługującego na potępienie sposobu realizowania popędów seksualnych oraz używania przemocy dla ich pełnego zaspokojenia. Ten obszar terapii poznawczo-behawioralnej można podzielić na dwa główne zagadnienia: skrupulatne poznanie i korekta treści wyobrażeń seksualnych, a także rozpoznanie charakterystycznego (dla każdej jednostki) cyklu przestępczego, aby dowiedzieć jak można zapobiegać jego etapom. Aby to uczynić, należy w pierwszej kolejności odnaleźć (poprzez rzetelną analizę reakcji na określone bodźce) sytuację spustową, czyli porażająco silną motywację do popełniania czynów dewiacyjnych. Moment ten znajduje się na środku cyklu przestępczego. Przyczynia się do uruchomienia błędnego koła niebezpiecznych (dla samego osadzonego, a także dla całego społeczeństwa) zdarzeń, dlatego też

¹⁵ Tamże, s. 114–115.

jego rozpoznanie jest kluczowe dla dalszej pracy przestępcy nad sobą. Natomiast pierwszy z przytoczonych problemów jest stosunkowo jasny. Warto nadmienić, iż istnieją specjalnie skonstruowane kwestionariusze, które pomagają psychologom oraz terapeutom w ich codziennej pracy. Ostatnim już kierunkiem postępowania terapeutycznego (w podejściu poznawczo-behawioralnym) i resocjalizacyjnego jest zapobieganie nawrotom przestępstwa. Wykorzystanie tej orientacji w pracy z przestępcami seksualnymi przedstawił W. D. Pithers. Określana jest także jako „parasol ochronny”, ponieważ jej zadaniem jest utrwalanie wcześniejszych efektów terapii, które udało się wypracować w trakcie trwania procesu resocjalizacyjnego. Poznane mechanizmy kontroli popędów, a także wykształcone umiejętności społeczne muszą się niemal zautomatyzować. W tym celu wykorzystuje się kilka strategii, do których należą m.in.: zdefiniowanie tego, co występuje przed popełnieniem przestępstwa (w tym uczucia, sytuacje), unikanie ryzykowanych sytuacji (np. bezsensowne chodzenie po ulicach, świadomość bycia ocenianym przez ważną dla siebie osobę), posiadanie przy sobie numeru telefonu do osoby, która jest w stanie wesprzeć w przypadku odczuwania bardzo silnego popędu (np. kolega lub koleżanka poznany podczas spotkań grupy wsparcia¹⁶). Jeśli wszystkie omówione perspektywy uda się pomyślnie zrealizować, wówczas rośnie szansa na to, że przestępca seksualny po opuszczeniu zakładu karnego będzie funkcjonował w społeczeństwie w zgodzie z normami aprobowanymi przez społeczeństwo.

Dopełnieniem terapii poznawczo-behawioralnej jest czasami praktykowanie technik, których zadaniem jest regularne obniżanie dewiacyjnych popędów seksualnych. Do najczęściej stosowanych należą¹⁷:

1. wążanie czegoś wyjątkowo nieprzyjemnego w momencie odczuwania błędnie ukierunkowanego popędu seksualnego;
2. wprowadzenie technik relaksacyjnych;
3. werbalizacja, czyli przedstawianie swoich fantazji seksualnych możliwie często, do momentu, w którym podopieczny zacznie się tym nudzić, a tym samym przedstawiane w wyobrażeniach obiekty przestaną być tak bardzo atrakcyjne jak dotychczas;
4. stosowanie wstrząsów elektrycznych (siła rośnie wraz z napięciem seksualnym podczas fantazjowania o zabronionych zachowaniach);

¹⁶ Tamże, s. 122–137.

¹⁷ Tamże, s. 137–139.

5. techniki masturbacyjne (utrwalenie możliwości uzyskania satysfakcji seksualnej za pomocą wyobrażeń społecznie akceptowanych);
6. wyuczenie umiejętności rozmawiania o samych potrzebach seksualnych, a także o ich zaspokajaniu w społecznie akceptowany sposób.

Poza terapią kognitywno-behawioralną preferuje się także stosowanie farmakoterapii, a także elementów terapii psychodynamicznej. Ponadto sama terapia budzi kilka dylematów. Jednym z nich jest uzależnienie skutków podejmowanych działań terapeutycznych od motywacji sprawcy. Do innych należy choćby niezgodność interesu jednostki oraz społeczeństwa, czy też nieustająca debata nad możliwością zaostreżenia groźących sankcji przy jednoczesnym zmniejszeniu udziału leczenia¹⁸.

Dla sprawców przestępstw seksualnych przygotowuje się konkretne programy penitencjarne. Osoby odpowiedzialne za ich wdrażanie stoją przed niezwykle odpowiedzialnym zadaniem – profilowania w skazanych pożądanych nawyków¹⁹. Jeden z najpopularniejszych takich programów dedykowany specjalnie dla omawianej w niniejszym artykule grupy przestępców jest realizowany (na gruncie polskim) w Zakładzie Karnym w Rzeszowie. Cały program składa się z trzech faz (I – „Cechy charakterystyczne przestępstw”, II – „Trening empatii względem ofiar przestępstw seksualnych”, III – „Trening zapobiegania nawrotom”). Te są podzielone na moduły. W ramach każdego z nich odbywa się kilka sesji grupowych. Są one przeprowadzane w oparciu o wcześniej przygotowane scenariusze zajęć. Dodatkowo osadzeni często muszą przygotowywać prace pisemne, które następnie analizowane i omawiane są na forum grupy. Co interesujące, jednym ze sposobów ewaluacji wyników programu jest porównywanie (na podstawie metod kwestionariuszowych – wystandaryzowanych skal) wskaźników powrotności do przestępstwa zarówno przed, jak i po zrealizowaniu programu (dokonuje się dwukrotnego pomiaru każdego osadzonego biorącego udział w programie)²⁰. Warto podkreślić, iż tego typu inicjatywy (podejmowane coraz częściej) są niezwykle potrzebne dla przywracania

¹⁸ M. Beisert, *Psychologia zaburzeń seksualnych*, [w:] *Psychologia kliniczna*, t. 2, red. H. Sęk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 216–217.

¹⁹ L. Hyb, *Praca ze skazanymi w środowisku zamkniętym*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, red. S. Bębas, Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2010, s. 50–51.

²⁰ R. Rutkowski, W. Sroka, *Program terapii sprawców przestępstw seksualnych*, [w:] *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, red. M. Marczak, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009, s. 233–241.

poczucia sprawstwa oraz stabilizacji jednostce. Przeprowadzone zostały badania efektywności tego programu na grupie terapeutycznej, która miała go realizować w latach 2012/2013. Badania miały dwie części – najpierw przebadano wszystkich osadzonych zakwalifikowanych do programu (16 osób), a następnie badanie zostało powtórzone po siedmiu miesiącach oddziaływań (wówczas przebadano 9 osób, które pozostały w programie)²¹. Z analiz wynika, iż biorąc pod uwagę część mierzoną wystandaryzowanymi kwestionariuszami w aspekcie przemian poczucia kontroli, samooceny oraz zniekształceń poznawczych, to nie zauważono poprawy w czasie trwania programu. Jednakże wymienione obszary to stosunkowo stabilne wymiary osobowości i trudno o widoczną zmianę w badaniach kwestionariuszowych po upływie zaledwie siedmiu miesięcy oddziaływań. Natomiast analizując informacje zwrotne otrzymywane od skazanych zaangażowanych w program, efektywność przedstawia się zupełnie inaczej, bowiem zauważają oni rezultaty uczęszczania na terapię (włącznie z tym, że sprawcy deklarowali chęć podjęcia terapii także po odbyciu kary). Przy interpretacji tych wyników również należy zachować pewną ostrożność. Być może osadzeni chcieli wyidealizować nieco obraz siebie samych, aby cały tron terapeutyczno-resocjalizacyjny uznał ich za coraz mniej zagrażających, a w konsekwencji sprawca mógłby się starać o przedterminowe zwolnienie z jednostki penitencjarnej²². Niemniej jednak realizowane w zakładach penitencjarnych terapie w ramach resocjalizacji przestępców seksualnych są niezwykle ważne nie tylko z perspektywy praktyków, ale także osób, które zajmują się tym zagadnieniem stricte naukowo.

W Wielkopolsce od 2006 roku tego typu program penitencjarny realizowany jest w Zakładzie Karnym w Rawiczu. Jest on traktowany jako podstawowy element pracy terapeutycznej z tą grupą skazanych. Podobnie jak program realizowany w Rzeszowie, ten również składa się z trzech etapów (faza wstępna – kontrakt, diagnoza, kształtowanie motywacji, faza zasadnicza – rozpoznanie i interpretacja uwarunkowań, mechanizmów i istoty przestępstwa), faza zapobiegania nawrotom. Cała terapia przyjmuje postać spotkań w grupie, przy czym istnieje możliwość skorzystania z dodatkowych kontaktów indywidualnych. Grupa jest zamknięta. Aby zadbać o większą efektywność otrzymywanych rezultatów pracy, powinno w niej uczestni-

²¹ M. Dziadosz, *Terapia poznawczo-behawioralna w resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych*, "Probacja" 2013, nr III, s. 111.

²² Tamże, s. 114–115.

czyć około osiem osób oraz dwóch wykwalifikowanych terapeutów. Każde zajęcia trwają trzy godziny i odbywają się raz w tygodniu. Pierwsza i druga faza programu jest najdłuższa, ponieważ trwa około dziesięciu miesięcy. Natomiast trzecia z nich trwa co najmniej trzy miesiące i różni się od pozostałych tym, iż może być realizowana zarówno w grupie terapeutycznej jak i w ramach sesji indywidualnych z psychologiem. Co ważne, realizowany program jest poddawany podwójnej superwizji – wewnętrznej oraz zewnętrznej²³, co wpływa na możliwość bieżącego (lub ex post) modyfikowania jego założeń i celów, a także technik i metod pracy.

Należy podkreślić, iż właściwie przygotowany i zrealizowany program przynosi rzeczywiste rezultaty. Leczenie poza obniżeniem wskaźnika powrotności do przestępstw seksualnych, ma wpływ również na zmniejszenie wskaźnika recydywy pozaseksualnej. Prawdopodobieństwo popełnienia ponownie przestępstwa przeciwko wolności seksualnej w przypadku nieuczestniczenia w programie terapeutycznym jest rzędu 17%, natomiast w przypadku tych sprawców, którzy byli objęci pomocą oraz zaangażowali się w terapię, kształtuje się na poziomie 10%. Warto się więc zastanowić w jaki sposób tworzyć takie programy, aby przynosiły jak najlepsze skutki. Przede wszystkim do terapii powinni być w pierwszej kolejności kierowani przestępcy o wysokim poziomie ryzyka recydywy (zdiagnozowanym wcześniej), ze względu na to, iż to ta grupa przestępców wymaga głównie profesjonalnego oraz wszechstronnego leczenia. Drugą ważną rzeczą jest uprzednie dokładne przemyślenie struktury programu, w tym stosowanych technik i metod oddziaływań. Po trzecie – fachowa, kompetentna kadra (uwzględnia się również realizowanie specjalnie do tego dedykowanych dodatkowych szkoleń). Po czwarte – uwzględnienie w trakcie oddziaływań społeczności lokalnej, do której powróci przestępca. Ostatnią kwestią jest forma terapii i resocjalizacji²⁴. Wszystkie wymienione czynniki powinny ze sobą współgrać oraz wzajemnie się uzupełniać, gdyż ma to bardzo duże znaczenie dla bezpieczeństwa społeczeństwa po opuszczeniu zakładu karnego przez sprawcę przestępstw seksualnych.

W trakcie pracy z przestępcą bardzo ważny jest udział jego rodziny w procesie resocjalizacyjnym. Podejście systemowe w tym aspekcie gwa-

²³ P. Marcinek, A. Peda, *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Psychoterapia” 2010, nr 3 (154), s. 61–62.

²⁴ Z. Izdebski, *Leczenie i resocjalizacja osób wykorzystujących seksualnie dzieci*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, tom 2, red. B. Urban, J. M. Stanik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 153–154.

rantuje lepszą efektywność podejmowanych działań na terenie zakładu karnego. Na początku często terapia odbywa się bez sprawcy (ze względu na jego pobyt w zakładzie karnym), jednakże jest ona niezbędna dla odbudowania relacji emocjonalnych oraz zminimalizowania ilości konfliktów w rodzinie. Głównym celem jest, aby rodzina, po powrocie agresora potrafiła w sposób zintegrowany i wydajny oddziaływać na sprawcę, aby lepiej sobie radził z codziennym przewyciężaniem dewiacyjnych form postępowania. Zazwyczaj są to terapie długotrwałe, przy udziale pracownika socjalnego. Ponadto przyjmują one postać hybrydowego modelu postępowania terapeutycznego, czyli łączą w sobie terapię grupową oraz indywidualną²⁵. Obecnie coraz częściej podkreśla się znaczenie tej terapii nie tylko dla samego sprawcy, ale także dla rodziny, która dzięki temu może przepracować odpowiednio swoje emocje (zwłaszcza jeśli ofiarami przemocy seksualnej byli członkowie rodziny).

Dla uzyskania szerszej perspektywy organizacji kary pozbawienia wolności dla przestępców seksualnych warto przytoczyć przykład Niemiec. Kara wykonywana jest w zakładach karnych (szczególnie w wyspecjalizowanych jednostkach socjoterapeutycznych) lub w zakładach wykonujących środki zabezpieczające (czyli w zakładach psychiatrycznych i zakładach leczenia odwykowego). Podobnie jak w Polsce, bazuje się na kognitywno-behawioralnym modelu postępowania terapeutycznego²⁶. Terapia ta jest więc popularna w różnych krajach ze względu na udowodnione pozytywne efekty oddziaływań.

Po opuszczeniu zakładu karnego przez sprawcę, readaptację społeczną utrudnia negatywne nastawienie społeczeństwa (zwłaszcza jest tak jeśli chodzi o pedofilów). Sprawcy są oceniani jedynie w kontekście czynów, których się dopuścili, zapomina się natomiast o wszystkich okolicznościach, które do tego doprowadziły. Oczywiście jest, że nie można w żaden sposób lekceważyć faktu powrotu do społeczeństwa tego typu przestępcy. Dlatego tak istotne byłoby wprowadzenie dodatkowych rozwiązań oraz udoskonalenie obowiązujących, aby przestępcy seksualni otrzymali nie tylko odpowiednie wsparcie (co jest niezwykle istotne), ale także nadzór oraz kontrolę po odbyciu kary. W pierwszej kolejności podejmowane działania powinny polegać na zapewnieniu bezpieczeństwa społecz-

²⁵ K. Pospiszyl, *Przestępstwa seksualne*, dz.cyt., s. 141–143.

²⁶ B. Wischka, *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w więziennictwie Republiki Federalnej Niemiec*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65, s. 221–223.

stwu. Agresor powinien mieć zapewniony dostęp do wyspecjalizowanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej nie tylko dla otrzymania samego wsparcia, ale także, aby utrwalić skutki terapii (odbywanej w zakładzie karnym), co przełoży się zwrotnie na przeciwdziałanie powrotu do przestępstwa²⁷. Niestety jednak w Polsce system ten jest nadal nieudolny i potrzeba jeszcze wielu działań, aby mógł stać się on dużo bardziej efektywny, zarówno dla jednostki, jak i dla całego społeczeństwa.

Nie bez znaczenia w kwestii prewencji przestępstw seksualnych jest zerwanie z obecnym tabu. Temat zaburzeń preferencji seksualnych obecny jest w dyskursie publicznym jedynie w sytuacjach, w których dochodzi do bardzo głośnych przestępstw – zwłaszcza morderstw seksualnych, gwałtów i rozmaitych czynów o charakterze pedofilnym. Poprzez ukrywanie tego tematu tworzy się w przestrzeni publicznej atmosferę sprzyjającą powszechnej nieświadomości i niewiedzy w zakresie rozpoznawania przeróżnych niepokojących symptomów – zarówno mogących alarmować o tym, że jakaś osoba może być ofiarą przestępstw seksualnych, jak również tych, które mogą ostrzegać, iż ktoś inny z pewnym prawdopodobieństwem może być sprawcą tychże przestępstw.

W związku z tym istnieje bardzo duża potrzeba uruchomienia na dużą skalę programów rządowych i pozarządowych, mających na celu wytworzenie odpowiedniej świadomości społecznej tak, aby zarówno osoby dorosłe, jak i małoletni mogli mieć rzetelny dostęp do informacji o tym, co powinno ich niepokoić i gdzie zgłosić się po pomoc. Konieczne jest też znaczne zwiększenie nacisku na rozwój programów terapeutycznych (zwłaszcza w warunkach wolnościowych) skierowanych do samych przestępców seksualnych tak, by możliwie mocno ograniczyć ryzyko ich recydywy lub w ogóle wejścia na zaawansowaną drogę przestępczą.

Największe deficyty w polskim systemie występują jednak w zakresie pomocy osobom dotkniętym niebezpiecznymi parafiliami (na czele z pedofilią), które chciałyby uzyskać pomoc i być odpowiednio leczone zanim stracą kontrolę nad własnym postępowaniem i popełnią czyn zabroniony lub karalny. Wobec tego specjaliści powinni jak najgłośniej postulować utworzenie instytucji, które anonimowo pomagałyby osobom, które potrzebują takiego wsparcia.

²⁷ M. H. Kowalczyk, *Przestępcy seksualni. Zabójcy, gwałciciele, pedofile i ich resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014, s. 436–437.

BIBLIOGRAFIA

1. Beisert M., *Psychologia zaburzeń seksualnych*, [w:] *Psychologia kliniczna*, t. 2, red. H. Sęk, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
2. Dziadosz M., *Terapia poznawczo-behawioralna w resocjalizacji sprawców przestępstw seksualnych*, „Probacja” 2013, nr III.
3. Gierowski J.K., *Czynniki ryzyka przemocy i psychopatyczne zaburzenia osobowości u sprawców przestępstw seksualnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65.
4. Hyb L., *Praca ze skazanymi w środowisku zamkniętym*, [w:] *Współczesne oblicze resocjalizacji penitencjarnej*, red. S. Bębas, Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2010.
5. Izdebski Z., *Leczenie i resocjalizacja osób wykorzystujących seksualnie dzieci*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, tom 2, red. B. Urban, J. M. Stanik, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
6. Jaworska A., *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2012.
7. Kalisz T., Kwieciński A., *Skazani z zaburzeniami preferencji seksualnych w polskim systemie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60.
8. Kowalczyk M.H., *Przestępcy seksualni. Zabójcy, gwałciciele, pedofile i ich resocjalizacja*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2014.
9. Kowalczyk R., Ciesielska B., *Zaburzenia preferencji seksualnych (parafilie)*, [w:] *Podstawy seksuologii*, red. Z. Lew-Starowicz, V. Skrzypulec, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2010.
10. Marcinek P., Peda A., *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w warunkach izolacji więziennej*, „Psychoterapia” 2010, nr 3 (154).
11. Nawój-Śleszyński A.D., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym w świetle zasady indywidualnego oddziaływania*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65.
12. Pastwa-Wojciechowska B., *Skuteczność resocjalizacji przestępców seksualnych o cechach psychopatycznych – przegląd badań*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65.
13. Pospiszył K., *Przestępstwa seksualne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
14. Rutkowski R., Sroka W., *Program terapii sprawców przestępstw seksualnych*, [w:] *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Służbę Więzienną w Polsce*, red. M. Marczak, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2009.
15. Wischka B., *Terapia sprawców przestępstw seksualnych w więziennictwie Republiki Federalnej Niemiec*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64–65.

AKTY PRAWNE

1. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553).

STRONY INTERNETOWE

1. <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka—miesieczna>

STRESZCZENIE

Agnieszka NYMŚ-GÓRNA

KWESTIA PRZESTĘPCÓW SEKSUALNYCH JAKO SZCZEGÓLNIIE WAŻNE WYZWANIE DLA POLSKIEGO SYSTEMU EDUKACYJNEGO, TERAPEUTYCZNEGO I PENITENCJARNEGO

Słowa kluczowe: agresor, zakład karny, przemoc seksualna, terapia, resocjalizacja

Artykuł ma na celu zwrócenie uwagi na problem przestępstw seksualnych. Szczególnie ważne dla resocjalizacji jest przedstawienie możliwości terapii osób z różnymi parafiliami. Artykuł zawiera opis przestępcy seksualnego oraz czynników ryzyka popełnienia przestępstwa. Pokazane zostały także konkretne przykłady programów terapeutycznych. Na końcu znajduje się postulat dotyczący możliwości propagowania różnych form działań.

SUMMARY

Agnieszka NYMS-GÓRNA

THE ISSUE OF SEX OFFENDERS AS A PARTICULARLY IMPORTANT CHALLENGE FOR THE POLISH EDUCATIONAL, THERAPEUTIC AND PENITENTIARY SYSTEM

Key words: aggressor, prison, sexual abuse, therapy, social rehabilitation, treatment

The article is to draw attention to the problem of sexual offenses. It is essential important for rehabilitation is to present the possibilities for the treatment of people with different paraphilias. The article contains a description of a sex offender and risk factors. There are also shown specific examples of therapeutic programs. At the end there is a postulate about opportunities to promote various forms of therapy.

NOTA O AUTORZE

Mgr Agnieszka Nymś-Górna jest doktorantem w Zakładzie Penitencjarystyki na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

agnieszka.nyms@gmail.com, agnieszka.nyms@amu.edu.pl

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Agnieszka Nymś-Górna is a PhD student at the Department of Penitentiary Studies at the Faculty of Educational Studies at the University of Adam Mickiewicz in Poznań

agnieszka.nyms@gmail.com, agnieszka.nyms@amu.edu.pl

mgr Wiola FRIEDRICH
(ORCID: 0000-0001-7072-2605)
Areszt Śledczy w Katowicach
Instytut Psychologii UŚ w Katowicach

BADANIA PSYCHOLOGICZNE POKRZYWDZONEGO I ŚWIADKA W PROCEDURZE KARNEJ – ASPEKTY PSYCHOLOGICZNE I PRAWNE

WSTĘP

Psychologia zeznań świadków i wyjaśnień oskarżonego to jeden z kierunków psychologii sądowej. W przesłuchaniu uczestniczy kilka osób, które wywierają realny wpływ na przebieg zeznania. W problematyce psychologii zeznań istotną rolę odgrywają modele psychologicznych uwarunkowań rezultatów zeznań świadków, które uwzględniają cały szereg zmiennych porządkujących elementy wpływające na percepcję zdarzeń, następnie przetwarzania dostrzeżonych informacji i ostatecznie relacjonowania zdarzenia podczas przesłuchania.

Jeden z modeli – model oceny wiarygodności zeznań świadków autorstwa J.M. Stanika¹ jest propozycją trafną i syntetyczną, uwzględniającą również aspekt sytuacyjny. Zgodnie z powyższym modelem można wyodrębnić trzy podstawowe grupy zmiennych, które wywierają wpływ na ostateczny rezultat zeznań oraz dwie grupy zmiennych pośredniczących.

¹ Stanik J.M., *Psychologia i prawo. Węzłowe problemy teoretyczne i aplikacyjne*, „Chowanna”, 2011, tom 2 (37).

Między zmiennymi zachodzą również pewne relacje. Model ten potwierdza także wprowadzony przez P.S. de Laplace podział na cztery kategorie zeznań świadków, uwzględniając fakt, iż zeznanie świadka nie będzie dokładnym i identycznym odzwierciedleniem spostrzeganej sytuacji z uwagi na wiele czynników pośredniczących i zniekształcających obserwację świadka. P.S. de Laplace wyróżnił cztery następujące kategorie zeznań:

- prawdziwe i szczere (obiektywnie i subiektywnie prawdziwe),
- nieprawdziwe i nieszczerze (obiektywnie i subiektywnie fałszywe),
- nieprawdziwe i szczere (obiektywnie fałszywe, subiektywnie prawdziwe),
- prawdziwe i nieszczerze (obiektywnie prawdziwe, subiektywnie nieprawdziwe)².

Trudno więc mówić, upraszczając, o prawdziwych bądź fałszywych zeznaniach, ponieważ uwarunkowania wiarygodności są złożone i dokonując oceny, należy brać pod uwagę wszystkie wskazane wyżej elementy. Istotnym kierunkiem badawczym będzie zjawisko wymuszonej konfabulacji, jako zagrażające trafności oceny zeznania. Związany z tym jest efekt dezinformacji polegający na włączaniu do pamięci elementów, które dotyczą zdarzeń przeszłych i są niezgodne z przebiegiem rekonstruowanego zdarzenia³. Innym elementem warunkującym wiarygodność zeznań jest wiek osoby badanej, przebieg i funkcjonowanie procesów poznawczych u osoby, różne cechy psychopatologiczne, stan emocjonalny, czyli czynniki określane jako subiektywne, ale także warunki obserwacji, a więc czynniki obiektywne⁴.

² B.W. Wojciechowski, *Ocena wiarygodności zeznań świadków dorosłych przy zastosowaniu psychologicznych i prawnych kryteriów treściowych*. Praca doktorska niepublikowana, Katowice 2012, s. 70–74.

³ R. Koper, *Badanie świadka w aspekcie jego ochrony w procesie karnym*, Warszawa 2015, s. 86–90; A. Cyganiewicz, M. Szpiralak, *Świadek może nie pamiętać. Wymuszona konfabulacja jako zagrożenie dla trafności zeznań*, (w:) M. Szpitalak, K. Kaspark (red.), *Psychologia sądowa. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2014, s. 204–214. R. Koper, *Jawność rozprawy głównej a ochrona prawa do prywatności w procesie karnym*, Warszawa 2010.

⁴ M. Bartelak, *Specyfika funkcjonowania pamięci osób starszych w kontekście przesłuchania*, (w:) M. Szpitalak, K. Kaspark (red.), *Psychologia sądowa. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2014, s. 240–252.; F. Szumski, M. Krotoszyński, *Świadek niepełnosprawny intelektualnie*, (w:) M. Szpitalak, K. Kaspark (red.), *Psychologia sądowa. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2014, s. 253–265. Z. Marten, *Psychologia zeznań*, Warszawa 2012, s. 255–286. E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2009, s. 66–86.

Praktyka psychologiczna i prawnicza doprowadziła w latach pięćdziesiątych XX wieku do poszukiwania rozwiązania problemu umarzania postępowań z powodu braku dowodów. Zaczęto poszukiwać metod, które pozwolą na ocenę wiarygodności zeznań świadków⁵. Za najbardziej znaczące do dziś można uznać metody oceny zeznań następujących autorów: F. Arntztzeta, U. Urdeutsche, M. Steller, A. Trankella, H. Szewczyk i E. Littmann. W polskiej psychologii sądowej również odnotować można kilka koncepcji wiarygodności zeznań. Wśród nich wyróżnić można badania T. Hanauska, B. Hołysty, B. Wojciechowskiego⁶, które okazały się przydatne dla psychologów sądowych. Celem procesu karnego jest wydanie orzeczenia, które ma się opierać na faktycznych ustaleniach, najbliższych faktycznej sytuacji (zasada prawdy materialnej). Dlatego wiarygodność źródła dowodowego jakim jest świadek jest bardzo ważna z punktu widzenia zagadnień procesualistyki⁷.

Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka badań psychologicznych z udziałem świadka, biorąc pod uwagę aspekty prawne i psychologiczne. Psycholog może przeprowadzić analizę psychologicznych kryteriów wiarygodności, posiłkując się koncepcjami wiarygodności zeznań wyżej wymienionych autorów, jednak przede wszystkim uwzględniając indywidualne cechy osoby badanej. Dokonując tej analizy powinien wziąć pod uwagę:

- sprawność funkcjonowania procesów poznawczych: uwagi, pamięci, spostrzegania, myślenia, świadomości, uczenia się, rozwiązywania problemów,
- czynniki podmiotowe (osobowościowe, temperamentalne, obraz samego siebie),
- ewentualne czynniki psychopatologiczne, jak np. zaburzenia myślenia (urojenia), zaburzenia spostrzegania (omamy), zaburzenia uwagi, zaburzenia afektywne itp.,
- społeczne warunki spostrzegania związane z funkcjonowaniem w grupie, naciskiem społecznym, nawykami, stereotypami itp.⁸

⁵ B.W. Wojciechowski, op.cit, s. 18–21. Z. Marten, *Zarys historii psychologii zeznań świadków*, [w:] M. Szpitalak, K. Kasperek (red.), *Psychologia sądowa. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2014. s. 183–193.

⁶ Z. Marten, *Zarys...*, s. 183–194.

⁷ Z. Marten, *Psychologia zeznań...*, s. 54–57.

⁸ E. Gruza, *Psychologia...*, s. 287; Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*. Warszawa 2001, s. 104–130; R. Koper, *Badanie...* s. 99–105.

Należy podkreślić, że psychologowie sądowi nie mają prawa oceniać czy zeznanie świadka jest wiarygodne, czego potwierdzenie znajdziemy również w postanowieniu SN, który stwierdza, iż „przedmiotem ocen biegłych z psychologii jest poziom rozwoju umysłowego i emocjonalnego człowieka oraz próby wyjaśnienia pobudek, które kierują jego zachowaniami. Nie zaś ocena, czy świadek zeznający w danej sprawie zeznał prawdę. Kwestia wiarygodności może być przedmiotem ocen biegłego, tylko w kontekście zaobserwowania u badanego jakiegoś defektu psychicznego”⁹. Powoduje to, że przedmiot i zakres ekspertyzy psychologicznej w sprawach dotyczących zeznań świadków i wyjaśnień oskarżonych budzi sporo kontrowersji.

UDZIAŁ PSYCHOLOGA W BADANIU STANU POKRZYWDZONEGO ORAZ SPECYFIKA PRZESŁUCHANIA ŚWIADKA

Ingerencja psychologa w badanie pokrzywdzonego i świadka może przybierać różne formy. Kwestie badania pokrzywdzonego i świadka na potrzeby postępowania karnego reguluje przepis art. 192 k.p.k. Co do zasady świadka można poddać badaniom jedynie za jego zgodą (art. 192 § 4). Wyjątki określone są w § 1 gdy świadek jest pokrzywdzonym i § 2 jeśli chodzi o przesłuchanie z udziałem biegłego. Nawet jeśli świadek skorzysta z prawa do odmowy składania zeznań lub zostanie zwolniony od złożenia zeznań lub odpowiedzi na pytanie, za jego zgodą można poddać go badaniom¹⁰. Zgodnie z wyrokiem SN „brak jest jakichkolwiek podstaw do przyjęcia, że fakt skorzystania przez osobę najbliższą dla oskarżonego z prawa odmowy zeznań automatycznie wyłącza możliwość poddania takiej osoby, za jej zgodą, badaniom o których mowa w art. 174 k.p.k.”¹¹.

⁹ Postanowienia SN z 5 maja 2006 r., V KK 387/05, <http://sip.lex.pl/#/orzeczenie/520280666/1?directHit=true&directHitQuery=V%20KK%20387~2F05> (dostęp – 29.04.2016).

¹⁰ D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Warszawa 2015, s. 660.

¹¹ Wyrok SN z 20 listopada 1972 r. III KR 213/72, http://sip.lex.pl/?utm_source=Borg&utm_medium=banner&utm_campaign=Lex-TIMP-Image#/orzeczenie/520112261/1?directHit=true&directHitQuery=III%20KR%20213~2F72 (dostęp – 29.04.2016).

Paragraf 2 k.p.k. z 1970 roku w swej treści był podobny do aktualnej regulacji z art. 192 k.p.k. dlatego orzeczenie to jest do dziś aktualne¹².

Warto również na wstępie wspomnieć o pojęciu dopuszczalności badania świadka, które dotyczy możliwości przeprowadzenia badania świadka na gruncie procesu karnego. Konieczne jest również określenie celu, dla którego ma zostać przeprowadzone badanie świadka oraz jakie warunki powinny być spełnione, by móc zdecydować o uwzględnieniu badań świadka. Świadkiem jest często osoba, która przypadkowo znalazła się na miejscu zdarzenia, dlatego konsekwencje jakie ponosi w związku z pełnieniem tej roli powinny być ściśle uregulowane¹³.

Zgodnie z art. 192 § 1 pokrzywdzony nie może sprzeciwić się następującym badaniom:

- oględzinom,
- badaniom niepołączonym z zabiegiem chirurgicznym,
- obserwacją w zakładzie leczniczym¹⁴
- o ile zostaną spełnione pozostałe przesłanki, czyli:
- osobą badaną jest świadek szczególnego rodzaju, czyli pokrzywdzony,
- a karalność czynu zależy od jego stanu zdrowia¹⁵.

Jak już zostało zaznaczone wcześniej, a o czym mówi art. 300 § 2a k.p.k., świadka przed pierwszym przesłuchaniem należy pouczyć o wiążących go obowiązkach i prawach, w tym również tych zawartych w treści art. 192 k.p.k. Poddanie się pokrzywdzonego obserwacji w zakładzie leczniczym jest obowiązkowe, jeśli od wyników tych badań zależy karalność czynu. Nie znaleziono orzecznictwa, które wskazywałoby, iż przez zakład leczniczy należy również rozumieć np. obserwację w zakładzie psychiatrycznym. Nieobowiązujące dziś rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 22 marca 1928 roku o zakładach leczniczych definiowało zakłady lecznicze jako miejsca przeznaczenia dla osób potrzebujących stałego pomieszczenia w celu leczenia i pielęgnowania względnie obserwacji i porady lekarskiej¹⁶. Również do dziś obowiązująca ustawa o działalności leczniczej

¹² K. Eichstaedt E., P. Gałęcki, A. Depko, *Metodyka pracy biegłego psychiatry, psychologa oraz seksuologa w sprawach karnych*, Warszawa 2014, s. 158–161.

¹³ R. Koper, *Badania...*, s. 82–83.

¹⁴ Gabriel-Więglowski M., *Kodeks postępowania karnego. Zestawienie nowelizacji*, Warszawa 2015, s. 129.

¹⁵ J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Warszawa 2015, s. 461–462.

¹⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o zakładach leczniczych, Dz.U.1928.38.382 z dnia 1928.03.26; akt utracił moc; wersja od: 1

określa podmioty lecznicze w sposób bardzo ogólny¹⁷. Wydawać więc by się mogło, że obserwacja w zakładzie leczniczym nie wyklucza również obserwacji psychiatrycznej¹⁸.

Jak należy rozumieć karalność czynu, która jest kolejną przesłanką? Podkreślić należy nie tylko samą realizację znamion danego czynu karalnego, ale także kwestie związane z określeniem czy w ogóle doszło do popełnienia przestępstwa oraz ustalenie czy nie wystąpiły inne okoliczności, które są związane ze stanem zdrowia pokrzywdzonego, a mogą mieć wpływ na rodzaj i wymiar kary¹⁹.

Pokrzywdzony jest również zobowiązany poddać się oględzinom polegającym na „zmysłowym zapoznaniu się przez organ procesowy z (...) ciałem osoby w celu poznania ich cech i właściwości ze względu na ich znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy lub ujawnienia innego źródła bądź środka dowodowego”²⁰. Definicja ta podkreśla również możliwość dokonania oględzin w sytuacji kiedy karalność czynu może od tego zależeć. Tylko i wyłącznie akt prawny rangi ustawy może zezwolić na przeprowadzenie oględzin. Kwestia oględzin została uregulowana w art. 208 i 209 § 1–3 k.p.k.²¹

Ostatnia forma ingerencji w badanie świadka to badania niepołączone z zabiegiem chirurgicznym. Wskazuje to, iż dopuszczalne jest również przeprowadzenie badań psychologicznych, które niewątpliwie mają charakter wskazany w treści przepisu. Efektem takich badań ma być określenie stanu zdrowia pokrzywdzonego, od którego zależy karalność czynu. Przedmiotem badań psychologicznych będzie więc określenie związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy zaistniałym czynem (przestępstwem), a jego aktualnym stanem zdrowia. Szczególne istotne w tego rodzaju opiniodawstwie będzie określenie stanu zdrowia psychicznego i określenie charakteru przejawianych zaburzeń. Różne kategorie psychiatryczne mogą być podstawą stwierdzenia, iż sytuacja w której uczestniczył pokrzywdzony, miała wpływ na jego aktualny stan. Na skutek urazu

stycznia 1989 r.

¹⁷ Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej, Dz.U.2015.618 z dnia 2015.05.06.

¹⁸ L. Paprzycki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Tom I, Warszawa 2013, s. 653. J. Skorupka (red.), op.cit., s. 462.

¹⁹ J. Skorupka (red.), op.cit., s. 462.

²⁰ T. Grzegorzczuk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 524.

²¹ Tamże, s. 525.

u pokrzywdzonego mogą wystąpić pewne jednostki chorobowe z zakresu zaburzeń nerwicowych, zaburzeń afektywnych, organicznych zaburzeń psychicznych itp. Kwestia diagnozy nozologicznej leży jednak w kompetencjach psychiatrii. Zadaniem psychologa jest określenie związku pomiędzy zdarzeniem, w którym uczestniczył pokrzywdzony, ewentualnymi urazami jakich doznał, a stanem zdrowia psychicznego. Przepięstwo mogło być dla świadka źródłem lęku i strachu i skutkować mogło doznana traumą, czy aktualnie przeżywanym kryzysem²².

Kolejny paragraf (§ 2) art. 192 k.p.k. określa możliwość przesłuchania pokrzywdzonego i świadka niebędącego pokrzywdzonym przez biegłych różnych specjalności – zarówno lekarzy jak i psychologów. Artykuł określa trzy źródła, które mogą być podstawą do przesłuchania świadka z udziałem biegłego:

- wątpliwość co do stanu psychicznego świadka,
- wątpliwość co do rozwoju umysłowego świadka,
- wątpliwość co do zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń²³.

To organ procesowy decyduje o tym czy zasadne jest przesłuchanie świadka w obecności biegłego, co jest dokonywane na podstawie uzasadnionego podejrzenia do co wystąpienia wyżej określonych źródeł, które mogą obniżać zdolność świadka do relacjonowania. Zastosowanie regulacji zawartych w tym przepisie ma więc charakter ocenny. Sąd lub prokurator może w formie postanowienia zdecydować o przesłuchaniu z udziałem biegłego. Może to nastąpić na wniosek lub z urzędu. Organ postępowania jakim może być Policja prowadząca dochodzenie, nie jest uprawniona do wydania decyzji w przedmiocie przesłuchania świadka z udziałem psychologa²⁴.

Organ procesowy powinien również skonsultować ze specjalistą (psychologiem) możliwość przesłuchania świadka w ogóle, jeśli istnieją uzasadnione wątpliwości co do jego stanu. Nie można więc świadka przesłuchać w obecności biegłego, jeśli nie jest to konieczne dla oszacowania wartości dowodowej złożonych przez niego zeznań. Łączy się to również z jedną z zasad rządzących procesem karym – zasadą prawdy. Jeśli stan

²² P. Kruszyński (red.), *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory pism procesowych*, 2015. s. 49–50.

²³ R. Koper, *Badania...*, s. 94.

²⁴ J. Skorupka, op.cit., s. 463.

świadka daje uzasadnioną wątpliwość co do wartości dowodowej jego zeznań, należy skonsultować jego stan z psychologiem. Biegły psycholog po przeprowadzeniu określonych badań, określa czy wątpliwości co do stanu świadka są uzasadnione, bez względu na to jak bardzo istotne są jego zeznania. Do powołania biegłego nie wystarczy sam fakt stwierdzenia wcześniejszego leczenia psychiatrycznego lub zdiagnozowana choroba psychiczna. Psycholog prócz obecności podczas przesłuchania może zadawać pytania, a także wydać opinię na zasadach ogólnych, po to, by określić nie tylko czy u świadka wystąpił stan uzasadniający wątpliwość co do jego stanu psychicznego, rozwoju umysłowego czy zdolności postrzegania i odtwarzania postrzeżeń, ale przede wszystkim jaka jest zależność między stanem świadka a treścią złożonych przez niego zeznań. Przede wszystkim występuje tutaj jednak w charakterze osoby konsultującej, ustnie wyrażającej swoje spostrzeżenia²⁵. Określenie stanu psychicznego świadka, rozwoju umysłowego i zdolności do postrzegania lub odtwarzania przez niego spostrzeżeń jest istotne z punktu widzenia określenia wpływu tych zaburzeń na zdolność postrzegania i odtwarzania spostrzeżeń²⁶.

Sam fakt rozpoznania u świadka np. uzależnienia od środków psychoaktywnych, wiek świadka, leczenie psychiatryczne świadka, nie uzasadnia wątpliwości o charakter jego zeznań. Stosowanie przepisu art. 192 § 2 nie ma więc charakteru automatycznego, jeśli stwierdzona zostanie jedna z wyżej wymienionych okoliczności. Owe wątpliwości nie muszą być jednak udowodnione. Wystarczy spełnienie wymogu ich uprawdopodobnienia. Jeśli więc świadek znajduje się w stanie nasilonych objawów abstynencyjnych, jest osobą w wieku podeszłym o postępujących zmianach otępiennych, jest na takim etapie rozwojowym, który daje uzasadnienie wpływu owych zmian na zdolność spostrzegania, zapamiętywania i odtwarzania spostrzeżeń, udział psychologa w przesłuchaniu może być wtedy uzasadniony²⁷. Z uwagi na prawo nietykalności osobistej świadka i jego prawo do prywatności, kwestia możliwości ingerencji w te dobra musi być chroniona, stąd potrzeba uprawdopodobnienia wątpliwości organu co do stanu świadka. Wątpliwości powinny również opierać się

²⁵ L. Paprzycki (red.), *Kodeks...*, s. 653–654. D. Świecki (red.), op.cit., s. 660–662. R. Koper, *Badania...*, s. 83–94. J. Gierowski J.K., T. Jaśkiewicz- Obydzińska, M. Najda, *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010, s. 268.

²⁶ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 244–245.

²⁷ J. Skorupka, op.cit., s. 462–463.

na indywidualnych rozważaniach sytuacji świadka, bez odwoływania się do jakiś generalnych kryteriów. Wątpliwości na które wskazuje przepis powinny być oparte na czynnikach subiektywnych, które są zależne od osoby spostrzegającej, a wśród których należy wymienić m.in.: chorobę, osobowość świadka, funkcjonowanie procesów poznawczych (uwagi, myślenia, pamięci, afekt itp.). Określenie ewentualnych zaburzeń sfery zdrowia psychicznego świadka wpływa na etapy kształtowania się jego wypowiedzi podczas składania zeznań, a więc i na cały proces. Prócz zaburzeń i stanów chorobowych na proces ten wpływają również jego cechy osobowości, które nadają procesowi składania zeznań szczególny charakter. Ewentualne zaburzenia procesów poznawczych, które są zaliczane do zjawisk związanych z psychopatologią ogólną, mogą współtowarzyszyć różnym zaburzeniom psychicznym²⁸.

Mimo, że przepis ten ma charakter fakultatywny: „sąd lub prokurator może zarządzić”, to jednak w niektórych kategoriach spraw zarządzenie przesłuchania z udziałem specjalisty może stać się obowiązkiem organu procesowego. Może to mieć miejsce w sytuacji łącznego rozpatrywania przepisu art. 192 § 2 k.p.k i art. 193 k.p.k. Drugi z nich zobowiązuje organ do skorzystania z opinii biegłych, jeśli wymagane są wiadomości specjalne, niezbędne dla rozstrzygnięcia sprawy²⁹.

Kwestia dopuszczalności badania świadka, którego zeznania byłyby jedyną podstawą do skazania oskarżonego, jest sprawą szczególnie kontrowersyjną. W takich sytuacjach szczególnie ważne i istotne jest skorzystanie z możliwości badania psychologicznego świadka. W sytuacji braku innych dowodów, określenie wątpliwości co do stanu psychicznego świadka może być szczególnie trudne. Czy w takich sytuacjach można analizować przepis art. 192 § 2 zgodnie z wykładnią rozszerzającą? Z uwagi na fakt ingerencji w obszar nietykalności osobistej świadka i w jego prywatność jest to bardzo kontrowersyjne³⁰. Zgodnie z wyrokiem SA psycholog, który uczestniczy w przesłuchaniu świadka prócz obserwacji może również zadawać pytania, a nawet, jeśli wymaga tego sytuacja, przeprowadzić jakieś dodatkowe badania specjalistyczne (Wyrok SA w Krakowie z dnia 28 listopada 2002 r., II AKa 319/02)³¹.

²⁸ R. Koper, *Badania...*, s. 96–104.

²⁹ J. Skorupka, *op.cit.*, s. 463.

³⁰ R. Koper, *Badania...*, s. 104–107.

³¹ L. Paprzycki (red.) *Opiniowanie psychiatryczne i psychologiczne w procesie karnym. Orzecznictwo i piśmiennictwo*, Kraków 2006, s. 246.

W kompetencjach psychologa leży więc określenie kwestii rozwoju umysłowego świadka, jego zdolności do postrzegania i odtwarzania postrzeżeń. Nie jest jednak uprawniony do wypowiedzania się w przedmiocie oceny wiarygodności zeznań. Psycholog jednak może, a wręcz powinien wskazać, na ile świadek jest przekonany co do wiarygodności swoich zeznań i jakie cechy wskazują na takie a nie inne przekonanie³². Udział psychologa jest więc uzasadniony nie tylko wątpliwościami co do stanu psychicznego świadka, ale też wynikać może z konkretnych zachowań i faktów, które mają charakter zindywidualizowany (Wyrok SA w Krakowie z dnia 27 maja 1999 r., sygn. II AKa80/99)³³.

Przepis art. 193 § 3 określa, iż wyniki badania psychologicznego mogą stanowić dowód wtedy, gdy pokrzywdzony lub świadek skorzystał z prawa do odmowy zeznań albo został zwolniony z tego obowiązku³⁴. Nie stosuje się więc wyżej opisanego przepisu art. 192 § 1 i 2 jeśli świadek odmówił złożenia zeznań a podstawie art. 182 § 1 i 2 k.p.k. lub został z tego obowiązku zwolniony na podstawie art. 185 k.p.k. Jeśli świadek jest oskarżonym o współudział w popełnieniu przestępstwa to wyłączenie to nie ma względem niego zastosowania. W stosunku do świadka, który nie ma obowiązku zeznawania z uwagi na wskazane wyżej przyczyny, nie wolno więc przeprowadzić badania wbrew jego woli³⁵.

Ostatni paragraf tego artykułu (art. 192 § 4 k.p.k.) zwraca uwagę, iż nie tylko sąd i prokurator, ale także inny organ procesowy, może zdecydować o poddaniu świadka badaniom, jeśli świadek wyraził na to zgodę³⁶. Niezależnie więc od wszystkich wyjątków wskazanych w powyższych paragrafach po spełnieniu łącznym dwóch przesłanek, świadka można poddać badaniom zawsze. Owe kumulatywne przesłanki to:

- badanie lekarskie lub psychologiczne oraz oględziny mają znaczenie dla celów dowodowych,
- świadek wyraził na nie zgodę³⁷.

³² J. Skorupka (red.), op.cit., s. 464.

³³ L. Paprzycki, *Opiniowanie...*, s. 249.

³⁴ L. Paprzycki (red.), *Kodeks...*, s. 653–656.

³⁵ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, Tom I. *Komentarz do artykułów 1–296*, Warszawa 2011, s. 1083; J. Skorupka, op.cit., s. 464,

³⁶ R. Koper, *Badania...*, s. 118–119.

³⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, op.cit., s. 1083; J. Skorupka (red.), op.cit., s. 464–465.

Badania świadka na podstawie regulacji zawartej w tym przepisie możliwe są w bardzo szerokim zakresie. Dotyczy to nie tylko wskazanych wyżej badań, ale także obserwacji psychiatrycznej. Jeśli badania takie zostaną przeprowadzone, a okaże się, że świadek nie wyraził na nie zgody, to badania takie nie mogą zostać wykorzystane w toku procesu karnego. Podkreśla się w tym zakresie autonomię świadka i jego wolę decydowania o sobie samym, a więc uzyskanie jego zgody jest warunkiem koniecznym. W związku z tym można również dopuścić możliwość wycofania przez świadka zgody na badanie³⁸.

Oględziny, którym może zostać poddany świadek za jego zgodą rozumieć należy tak samo jak wyżej, przy omawianiu art. 192 § 1. Świadek, który nie jest pokrzywdzonym na podstawie tego artykułu również może zostać poddany tej czynności, która ma na celu ustalenie jego cech i właściwości, które mogą mieć znaczenia dla efektu końcowego sprawy. Celem tego zabiegu jest określenie czy ciało badanego zawiera jakieś ślady, które mogą być przydatne w określeniu pewnych faktów dowodowych³⁹.

Jeśli chodzi o badania psychologiczne to podlegają one takim samym prawom jak regulacje opisane powyżej. Przepis art. 192 § 4 nie daje jednak podstawy do odtworzenia sylwetki świadka nieżyjącego na podstawie przeprowadzonych badań psychologicznych osób dla świadka bliskich⁴⁰.

Udział biegłego psychologa może przybrać jeszcze jedną formę – jego udział w eksperymencie procesowym, który może być przeprowadzony w myśl art. 211 k.p.k. w celu sprawdzenia ważnych dla sprawy okoliczności, które pomogą rozstrzygnąć sprawę. Do obecności w tej czynności może zostać powołany na mocy art. 193 k.p.k. Wskazuje się jednak na bardzo marginalny charakter udziału biegłego psychologa w tej czynności, jeszcze węższy niż w przypadku obecności przy przesłuchaniu⁴¹.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując rozważania dotyczące udziału psychologa w badaniach świadka, należy wskazać, iż w ekspertyzie psychologicznej z zakresu wiarygodności zeznań świadków, psycholog powinien ustalić czynniki,

³⁸ R. Koper, *Badania...*, ss. 114–115, 119–123.

³⁹ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 398, R. Koper, *Badania...*, s. 115–117, K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2015, s. 257–258.

⁴⁰ R. Koper, *Badania...*, s. 118–119.

⁴¹ Tamże, s. 123–125.

które mogły wpływać na zniekształcenie zeznań, dokonać interpretacji mechanizmów psychologicznych, które są podstawą tych zniekształceń, uwzględniając kryteria wiarygodności zeznań określić psychologiczną ich ocenę oraz ustalić jaka jest zależność pomiędzy występującym u świadka zaburzeniem, a zdarzeniem. Charakter takiej ekspertyzy jest wysoce zindywidualizowany, gdyż brak jednoznacznych cech, które byłyby charakterystyczne tylko dla zeznań wiarygodnych lub właściwości wskazujących z całą pewnością na niewiarygodność zeznania⁴².

Zadaniem psychologa jest również charakterystyka ewentualnych przyczyn zeznań fałszywych. Prócz ewentualnych zaburzeń w zakresie funkcjonowania procesów poznawczych czy zaburzeń psychicznych, które mogą zniekształcać spostrzeganie, a tym samym być przyczyną zeznań fałszywych, do czynników związanych z niewiarygodnością zeznań można zaliczyć: obawę świadka przed odpowiedzialnością karną, obawę świadka przed osobą podejrzaną, oskarżoną i osobami z nią związanymi, obawę świadka przed drugą stroną: pokrzywdzonym, obawę świadka przed własnymi bliskimi i rodziną, współczucie, chęć zemsty, chęć uzyskania korzyści majątkowej, poczucie solidarności z którąś ze stron i aprobata zachowania strony, względy ambicjonalne⁴³. Opis procesów motywacyjnych leżących u podstaw zeznawania jest często wspierający dla sądu orzekającego.

Należy podkreślić, iż w polskim procesie karnym brak ograniczeń co do wskazania konkretnych kategorii osób, które mogą występować w procesie w tej roli. Bez względu na wystąpienie pewnych właściwości lub nie (np. wiek, stan psychiczny itp.) istnieje domniemanie, które mówi o tym, iż każdy w tej roli może wystąpić. Świadek jest bowiem bardzo ważnym źródłem dowodowym, w pewny sensie wyjątkowym, jest kimś kogo nie można zastąpić. W związku z ogólnym charakterem stwierdzenia zdolności do pełnienia roli świadka, wskazuje się również na zdolność do postrzegania i relacjonowania, jako kategorii trochę węższej, łatwiejszej do operacjonalizacji. Pojęcie to ma szczególne znaczenie dla oceny wartości dowodowej zeznania. Jeśli zdolność do postrzegania i relacjonowania nie była w żaden sposób zaburzona, to istnieją pewne przesłanki, by

⁴² J. K. Gierowski, T. Jaśkiewicz- Obydzińska, M. Najda, op.cit., s. 268–269. R. Koper, *Badania...*, s. 108.

⁴³ T. Hanausek, *Kryminalistyka: zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 216–219. J. K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, M. Najda, op.cit., s. 264–266.

móc uznać zeznanie za mające pewną wartość dowodową. Rozróżnienie to pozwala zauważyć, iż mimo posiadania zdolności do zeznawania, osoba może nie posiadać zdolności do postrzegania i relacjonowania. Ostatnia kategoria pojęciowa, która pozwala zrozumieć problematykę zeznań świadków to zdolność fizyczna i psychiczna świadka rozumiana szczególnie w kategoriach psychologicznych. Odwołując się do typologii P.S. de Laplace omówionej wyżej, zdolność psychofizyczna świadka może skutkować uznaniem zeznania, które jest prawdziwe lub nieprawdziwe, za szczere lub nieszczerze. Owa szczerość lub jej brak może skutkować przeświadczeniem świadka o prawdziwości swoich spostrzeżeń i braku intencji do zeznania nieprawdy, jednak zaburzona zdolność psychiczna wywołała taki a nie inny skutek (niezamierzony)⁴⁴. Dlatego biegły psycholog powołany w sprawie powinien, uwzględniając wyżej opisane problemy, zwracać uwagę na motywację świadka do składania zeznań oraz brać pod uwagę również wpływ przesłuchania i sposób jego prowadzenia na składane przez świadka relacje, a także ewentualną weryfikację zdolności fizycznej, a przede wszystkim umysłowej.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. Bartelak B., *Specyfika funkcjonowania pamięci osób starszych w kontekście przesłuchania*, [w:] Szpitalak M., Kaspark K. (red.), *Psychologia sądowa. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2014.
2. Ciosek M., *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2001.
3. Cyganiewicz A., Szpitalak M., *Świadek może nie pamiętać. Wymuszona konfabulacja jako zagrożenie dla trafności zeznań*, [w:] Szpitalak M., Kaspark K. (red.), *Psychologia sądowa. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2014.
4. Dudka K., Paluszkiewicz H., *Postępowanie karne*, Warszawa 2015.
5. Eichstaedt E., Gałęcki P., Depko A., *Metodyka pracy biegłego psychiatry, psychologa oraz seksuologa w sprawach karnych*, Warszawa 2014.
6. Gabriel-Więglowski M., *Kodeks postępowania karnego. Zestawienie nowelizacji*, Warszawa 2015.
7. Gierowski J.K., Jaśkiewicz-Obydzińska T., Najda M., *Psychologia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010.
8. Gruza E., *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2009.
9. Grzeszczyk W., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014.
10. Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowania karne*, Warszawa 2014.

⁴⁴ R. Koper, *Badanie...*, s. 82–91.

11. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do artykułów 1–296*, Warszawa 2011.
12. Koper R., *Badanie świadka w aspekcie jego ochrony w procesie karnym*, Warszawa 2015.
13. Koper R., *Jawność rozprawy głównej a ochrona prawa do prywatności w procesie karnym*, Warszawa 2010.
14. Kruszyński P. (red.), *Dowody i postępowanie dowodowe w procesie karnym. Komentarz praktyczny z orzecnictwem. Wzory pism procesowych*, 2015.
15. Marten Z., *Psychologia zeznań*, Warszawa 2012.
16. Marten Z., *Zarys historii psychologii zeznań świadków*, [w:] Szpitalak M., Kaspark K. (red.), *Psychologia sądowa. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2014.
17. Paprzycki L. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2013.
18. Paprzycki L. (red.) *Opiniowanie psychiatryczne i psychologiczne w procesie karnym. Orzecnictwo i piśmiennictwo*, Kraków 2006.
19. Pawelec K., *Proces dowodzenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010.
20. Skorupka J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015.
21. Stanik J.M., *Psychologia i prawo. Węzłowe problemy teoretyczne i aplikacyjne*, „Chowanna”, 2011, tom 2 (37).
22. Szumski F., Krotoszyński M., *Świadek niepełnosprawny intelektualnie*, [w:] Szpitalak M., Kaspark K. (red.), *Psychologia sądowa. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2014.
23. Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz, tom 1*, Warszawa 2015.
24. Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016.
25. Wojciechowski B., *Ocena wiarygodności zeznań świadków dorosłych przy zastosowaniu psychologicznych i prawniczych kryteriów treściowych*, praca doktorska niepublikowana, Katowice 2012.

ORZECZNICTWO

1. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 maja 2006 r., V KK 387/05, <http://sip.lex.pl/#/orzeczenie/520280666/1?directHit=true&directHitQuery=V%20KK%20387~2F05>, (dostęp – 29.04.2016).
2. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 1972 r. III KR 213/72, http://sip.lex.pl/?utm_source=Borg&utm_medium=banner&utm_campaign=Lex-TIMP-Image#/orzeczenie/520112261/1?directHit=true&directHitQuery=III%20KR%20213~2F72, (dostęp – 29.04.2016).

AKTY PRAWNE

1. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. z 2005, nr 33, poz. 299 z dnia 24.02.2005).
2. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 kwietnia 2013 r. w sprawie określenia stawek wynagrodzenia biegłych, taryf zryczałtowanych oraz sposobu dokumentowania wydatków niezbędnych dla wydania opinii w postępowaniu karnym (Dz.U. z 2013, poz. 508).

3. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o zakładach leczniczych; (Dz.U. z 1928, nr 38, poz. 382).
4. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 2 grudnia 2004 r. w sprawie wykazu zakładów psychiatrycznych i zakładów leczenia odwykowego przeznaczonych do wykonywania obserwacji oraz sposobu finansowania obserwacji, a także warunków zabezpieczenia zakładów dla osób pozbawionych wolności (Dz.U. z 2004, nr 269, poz. 2679).
5. Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz.U. z 2015, poz. 618).
6. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny* (Dz.U. z 1997, nr 88, poz. 55).
7. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks postępowania karnego* (Dz.U. z 1997, nr 89, poz. 555).
8. Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2016, poz. 546 z dnia 20.04.2016).

STRESZCZENIE

Wiola FRIEDRICH

BADANIA PSYCHOLOGICZNE POKRZYWDZONEGO I ŚWIADKA W PROCEDURZE KARNEJ – ASPEKTY PSYCHOLOGICZNE I PRAWNE

Słowa kluczowe: proces karny, badania psychologiczne, biegły, opinia, świadek

Problematyka udziału psychologa w postępowaniu karnym jest bardzo szeroka. Aktualnie proces sądowy coraz częściej opiera się dowodach z opinii biegłych. Może to mieć swoje podłoże w stale rosnącej potrzebie uzupełniania zakresu ustaleń faktycznych, czego z uwagi na brak wiadomości specjalnych sąd nie może zrobić samodzielnie, a powołanie biegłego jest obowiązkiem organu w sytuacji kiedy wymaga to ustaleń z zakresu wiadomości specjalnych. Obowiązek ten związany jest z realizacją zasady dążenia do ustalenia prawdy materialnej, gdzie biegły ma udostępnić organom procesowym wiedzę specjalną i ułatwić w ten sposób dokonania oceny dowodów oraz czynienia na tym tle ustaleń faktycznych będących podstawą rozstrzygnięcia. Efekt pracy biegłych – opinia – ma być narzędziem, które wspierać będzie proces decyzyjny organu orzekającego. Psycholog może występować w różnych rolach w procesie karnym. Niniejszy artykuł skupia się na charakterystyce roli psychologa w badaniach świadka i pokrzywdzonego, uwzględniając aspekty zarówno prawne jak i psychologiczne.

SUMMARY

Wiola FRIEDRICH

PSYCHOLOGICAL EXAMINATIONS OF THE VICTIM AND THE WITNESS IN CRIMINAL PROCEEDINGS – PSYCHOLOGICAL AND LEGAL ASPECTS

Key words: criminal trial, psychological investigation, witnesses, psychologist

Involvement psychologist in criminal process may be broad. Very often criminal trial is based on evidence from expert opinions. This can be connected with ever-growing need to supplement the scope of factual findings, which, due to the lack of special news, can not be done by the court itself. This obligation is connected with truth rule with is one of the most important rule in criminal trial. Expert is to provide special expertise to the procedural organs and thus facilitate the assessment of evidence and to make the findings of fact based on that fact. The effect of expert work – opinion, is to be a tool that will support the decision-making process. A psychologist may appear in various roles in criminal proceedings. This article focus on psychological examination of the witness taking into account psychological and legal aspects.

NOTA O AUTORZE

mgr Wiola Friedrich – Areszt Śledczy w Katowicach (młodszy psycholog działu penitencjarnego); Zakład Psychologii Klinicznej i Sądowej; Instytut Psychologii; Uniwersytet Śląski w Katowicach (asystent; doktorant na kierunku psychologia).

NOTE ABOUT THE AUTHOR

mgr Wiola Friedrich – Detention Center in Katowice (junior psychologist of the penitentiary department); Department of Clinical and Forensic Psychology; Institute of Psychology; University of Silesia in Katowice (assistant; PhD student in the field of psychology).

mgr Agnieszka Urszula ROMANOWSKA
(ORCID: 0000-0003-4365-4883)
Doktorantka w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii
Wydział Prawa
Uniwersytet w Białymstoku

PRZESTĘPSTWA Z NIENAWIŚCI W ŚWIELE ORZECZNICTWA SĄDÓW APELACYJNYCH I SĄDU NAJWYŻSZEGO

WPROWADZENIE

W polskim ustawodawstwie brak jest legalnej definicji przestępstwa z nienawiści. Doktryna przyjmuje jednak, iż istnieje pewna kategoria przestępstw odnosząca się pośrednio do tego terminu¹. Zostały one określone w art. 119, 256 i 257 kodeksu karnego², jako przestępstwa z nienawiści *sensu stricto*. Pojawienie się tej kategorii przestępstw jest wynikiem

¹ F. Adler, G.O.W. Mueller, W.S. Laufer, *Criminology*, McGraw-Hills, New York 1995; M. Duda, *Przestępstwa z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, UWM, Olsztyn 2016; E. Jurgielewicz-Delegacz, „Przestępstwa z nienawiści”, „Policja 997”, nr 102/09, 2013; J. Levin, J. McDevitt, *Hate Crimes*, (w:) Kurtz L. (red.), *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict*, 2nd Ed. Academic Press, Cambridge 2008; A. Lipowska-Teutsch, E. Ryłko (red.), *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści*, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007; *Przestępstwa z nienawiści hate crimes*, opracowanie przygotowane w ramach projektu „W obliczu zbrodni z nienawiści”, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007; Ł. Szwejkowski, *Przestępstwa z nienawiści. Wybrane zagadnienia*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2012; M. Wydra, R. Rauhut, M. Wołoszyn-Siemion, A. Malmon, W. Prejs, *Przestępstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy dla trenera*, Warszawa 2010.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Karny, Dz.U. nr 88, poz. 553, ze zm.

ratyfikacji konwencji międzynarodowych, skutkujących zobowiązaniem do przeniesienia na grunt polskiego ustawodawstwa norm traktatowych. W dużej mierze legislacyjny zabieg wdrożenia Międzynarodowej konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej³, a także Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych ONZ⁴ przyczyniły się do ukształtowania krajowego prawodawstwa w tej materii.

W toku podjętej analizy orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych obejmującej lata 2002–2018 dostrzeżono wielokrotne pochylenie się judykatury nad zagadnieniem przesłanek przesądzających o odpowiedzialności karnej za popełnienie tzw. przestępstw z nienawiści, określonych w art. 119, 256 i 257 k.k., które będą stanowiły przedmiot dalszych rozważań. Zostanie poruszona kwestia sądowego poglądu na kwestie podmiotu tychże przestępstw, zamiaru sprawcy oraz motywów nim kierujących. Następnie przedmiotem analizy będzie sądowa interpretacja pojęć „propagowania” i „nawoływania”, gdyż to właśnie te zagadnienia w kontekście art. 256 k.k. stanowiły przedmiot rozstrzygnięć wymiaru sprawiedliwości na szczeblu sądów apelacyjnych i Sądu Najwyższego. Zostanie również zasygnalizowane stanowisko judykatury w zakresie problematyki znieważenia z art. 257 k.k., które posiada konkretne umotywowanie w opozycji do art. 216 k.k., a także definiowanie „naruszenia nietykalności”. Na zakończenie rozważania nakierunkowane zostaną na problematykę zbiegu występków z art. 119, 256 i 257 k.k. z innymi przestępstwami.

I. PROBLEMATYKA ZNAMION PRZESTĘPSTWA Z ART. 119 K.K.

Ustawodawca w art. 119 k.k. poddał penalizacji proceder stosowania przemocy oraz groźby bezprawnej wobec grupy osób lub poszczególnej jednostki ze względu na przynależność narodową, etniczną, rasową, polityczną, wyznaniową lub bezwyznaniową. Termin „przemoc” należy rozumieć, jako każde działanie powodujące fizyczne przełamanie oporu. Działanie sprawcy może bowiem polegać na czynnym targnięciu się na

³ Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r., Dz.U. 1969 nr 25, poz. 187.

⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977 nr 38, poz. 167.

osoby bądz też na zmuszeniu siłą do znoszenia pewnych dolegliwości narzuconych przez sprawcę, na przykład poprzez zamknięcie osoby w pomieszczeniu. Chodzi zatem o użycie siły fizycznej w stosunku do człowieka, bez względu na to, czy siła ta bezpośrednio czy mechanicznie ma prowadzić do pewnego zachowania czy oddziaływać determinująco na osobę zmuszaną⁵. Przemoc takowa może być skierowana jednakowoż na osobę lub na rzecz. Jednakże w odniesieniu do art. 119 § 1 k.k. „istotą przestęstwa jest stosowanie groźby bezprawnej (przemocy) wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodów w tym przepisie określonych. (...). W jego świetle chodzi wyłącznie o przemoc wobec właśnie osoby lub grupy osób. Użycie jakiegokolwiek przemocy stosowanej wobec rzeczy nie jest na tej podstawie prawnej penalizowane”⁶. Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Lublinie działanie sprawcze w postaci wyrażenia dezaprobaty dla „Stowarzyszenia (...) w taki sposób, że [oskarżony] obrzucił kamieniami budynek, położony przy ul. (...) w L., stanowiący własność Miasta L., mieszczący siedzibę tego Stowarzyszenia, wskutek czego wybite zostały szyby w trzech oknach i uszkodzona została rama w jednym oknie (...) w żaden sposób nie wpływał na znajdujące się w budynku osoby, nie dotyczył ich w tym sensie, o który chodzi w art. 119 § 1 k.k.”⁷. Zamiarem atakującego było co prawda, dokuczenie konkretnym osobom, jednak celem oskarżonego nie było wywarcie wpływu fizycznego na kogokolwiek. Ponadto warto zaznaczyć, iż nie jest koniecznością, by użyta przemoc wywołała szkodę na zdrowiu osoby pokrzywdzonej⁸.

Jak podkreślił Sąd Apelacyjny w Lublinie, istota przepisu zawarta w treści normy prawnej jest jasna i klarowna, wobec czego nie wymaga innych metod wykładni niż prosta wykładnia językowa⁹. Mimo to praktyka ukazuje, iż zastosowanie przepisu budzi niekiedy wątpliwości natury interpretacyjnej. Użycie w hipotezie przepisu zaimka „kto” bez wątpienia wskazuje na to, że mamy do czynienia z powszechnym podmiotem

⁵ D. Drózd, (w:) M. Królikowski (red.), R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz, t. I, art. 119*, CH. Beck, Warszawa 2017, s.28.

⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 14 maja 2014 r., II AKa 79/14, Lex nr 1488654.

⁷ *Ibidem*.

⁸ M. Flemming, J. Wojciechowska, *Zbrodnie wojenne. Przestęstwa przeciwko pokojowi, państwu i obronności. Rozdział XVI, XVII, XVIII Kodeksu karnego. Komentarz*, CH Beck, Warszawa 1999, s. 52

⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 14 maja 2014 r., II AKa 79/14, Lex nr 1488654.

przestępstwa. Oznacza to, iż mimo szczególnego charakteru przestępstw z art. 119, 256 oraz 257 k.k. jakim jest działanie z pobudek odmienności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej (art. 119 k.k.), wyznaniowej czy brak wyznaniowości ofiary, dla wypełnienia znamienia podmiotowego nie jest konieczne aby sprawca należał do danego zgrupowania politycznego, sekty, antagonistycznego wyznania czy kierował się określoną ideologią¹⁰. Przykładem może być działanie sprawców polegające na stosowaniu przemocy wobec obywatela Nigerii z powodu jego przynależności rasowej „poprzez uderzenie go pięścią w twarz w okolicę podoczołową prawą, zadawanie ciosów pięścią po całym ciele i uderzanie w plecy plastikowymi butelkami” oraz publicznie znieważenie ww. pokrzywdzonego z powodu przynależności rasowej, zwracając się do niego słowami powszechnie uznanymi za obelżywe i rasistowskie np. „małpa”¹¹. Dodatkowo, jak zaznaczył Sąd Apelacyjny we Wrocławiu bez znaczenia jest narodowość sprawcy, gdyż znieważenie, naruszenie nietykalności cielesnej osoby czy też grupy osób z powodu przynależności narodowej, może stanowić działanie osoby o tej samej narodowości¹². W przedmiotowej sprawie obrona podnosiła, iż doszło do naruszenia przepisów postępowania karnego, poprzez nieuwzględnienie, że sam oskarżony „jest obywatelem Ukrainy, zatem nieracjonalnym byłoby wskazywanie na nienawiść do osób tej narodowości, przy jednoczesnym utrzymywaniu więzi przyjaźni (przez oskarżonego) z osobą o takiej właśnie przynależności narodowościowej”. W odpowiedzi na powyższy zarzut Sąd pokreślił, że powyższa teza jest wręcz absurdalna, gdyż utrzymywanie więzów przyjaźni z konkretną osobą będącą obywatelem Ukrainy jest „wyłącznie jego sprawą osobistą, zawężoną do tej osoby. Natomiast zachowanie oskarżonego wobec pokrzywdzonych, jednoznacznie wynikało z jego nienawiści do obywateli Ukrainy, czemu dał wyraz w wypowiedzianych słowach zawierających także groźby pozbawienia życia, z powodu ich przynależności narodowościowej, ale także stopień jego agresji przekroczył werbalne groźby i słowa wulgarne wobec nich, spowodował użycie siły wobec pokrzywdzonych”¹³. Trafne wydaje się być stwierdzenie, iż „art. 119

¹⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 8 kwietnia 2015 r., II AKa 60/15, Lex nr 1668701.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 26 lipca 2018 r., II AKa 202/18, Lex nr 2567674.

¹³ *Ibidem*.

k.k. charakteryzuje się szczególną stroną podmiotową opartą na motywach dyskryminacyjnych”¹⁴, bowiem dla bytu powyższego przepęstwa istotne jest stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby czy grupy z powodu przynależności narodowej, rasowej, etnicznej, politycznej, wyznaniowej lub bezwyznaniowości. sprawy. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż sformułowanie „grupa” nie musi charakteryzować się zorganizowaniem, hierarchią czy formalnością. Istota ustalenia kryterium przynależności jednostki do danej grupy stanowi kategorię ocenną. Przynależność narodowa zawiera w nazwie bezpośrednie odniesienie do pojęcia narodu. Przynależność etniczna zaś, odnosi się do członków grupy skorelowanych poprzez wspólny język, tradycję czy kulturę, co ewidentnie wyróżnia ich z większej grupy, np. właśnie z narodu. Następnie poprzez przynależność rasową należy rozumieć zaliczenie do danej rasy, o czym zwykle świadczy m.in. kolor skóry czy kolor włosów. Przynależność wyznaniowa nawiązuje do określonego wyznania religijnego, natomiast polityczna odnosi się do wyznawanych poglądów w sferze polityki, co nie jest równoznaczne z przynależnością do ugrupowania czy partii politycznej. Na koniec przymiot bezwyznaniowości, oznaczający, iż dana grupa bądź jednostka nie wykazuje jakiegokolwiek aktywności pod względem religii¹⁵.

Kolejna kwestia warta poruszenia odnosi się do zamiaru sprawcy przepęstwa dyskryminacji. Jest on bowiem faktem natury psychicznej, stanowiącym domniemanie realnego wypełnienia obietnic złożonych przez sprawcę w postaci przemocy lub groźby bezprawnej. Mimo, iż zamiar istnieje jedynie w świadomości sprawcy, podlega identycznemu dowodzeniu, co okoliczności z obszaru przedmiotowego. Jeśli zatem sprawca nie wyrazi własnego zamiaru słowami, wówczas dochodzi do wnioskowania poprzez analizę okoliczności całego zajęcia¹⁶. Prócz świadomości sprawcy istotna jest jego wola, co oznacza, że musi on chcieć zastosować przemoc lub groźbę bezprawną wobec osoby lub grupy osób oraz to, iż musi być to spowodowane odmienną przynależnością narodową, etnicz-

¹⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 4 maja 2017 r., II AKa 88/17, OSAW 2017/2/361, OSA 2018/1/3-21, Lex nr 2346782.

¹⁵ P. Petasz, *Forma zamiaru w przepęstwach z art. 119 § 1 k.k. i art. 257 k.k. z 1997 r., Glosa do wyroku s. apel. z dnia 13 czerwca 2017 r.*, II AKa 131/17, GSP-Prz.Orz. 2018/3/110-117.

¹⁶ Postanowienie SN z dnia 22 grudnia 2006 r., II KK 92/06, OSNwSK 2006/1/2576.

ną, rasową, polityczną, wyznaniową lub bezwyznaniowością ofiary¹⁷. Przykładem może być działanie sprawcy polegające na niszczeniu młotkiem szyb samochodu, którym poruszali się pokrzywdzeni, twierdząc, iż „Polska jest dla Polaków”, stosowaniu groźby bezprawnej pozbawienia życia z powodu przynależności rasowej w postaci usiłowania uderzenia młotkiem w głowę pokrzywdzonego oraz używaniem wulgaryzmów typu „Ukraińcy spier...”¹⁸. Wypowiedź zawierająca groźbę użycia przemocy musi być zatem skierowana bezpośrednio do pokrzywdzonego lub osoby by trzeciej z zamiarem, by ta przekazała ją innej osobie¹⁹. *A contrario* znamiona przestępstwa nie zostaną wypełnione w sytuacji, gdy groźba będzie skierowana do osoby trzeciej lub niezindywidualizowanych osób niebędących adresatami normy²⁰. Zarówno przestępstwo z art. 119 § 1 k.k. jak i z art. 257 k.k. należą do grupy przestępstw umyślnych, przy czym sprawca popełnia je z zamiarem bezpośrednim o szczególnym zabarwieniu (*dolus directus coloratus*)²¹. Przy przestępstwie stosowania przemocy lub groźby bezprawnej (art. 119 § 1 k.k.), a także publicznego znieważania grupy ludności, jednostki lub naruszenia nietykalności cielesnej innej osoby (art. 257 k.k.) bezpośredni zamiar dotyczy szczególnego nastawienia sprawcy, motywowanego pobudkami dyskryminacyjnymi, dla których dopuszcza się wymienionych zachowań. Pobudki działania sprawcy mogą być różnorodne, m.in. z powodu ideologii faszystowskiej, fundamentalizmu religijnego lub wojującego ateizmu, czy też mieć podłoże czysto materialne, np. chęć zwalczania konkurencji²².

¹⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 3 kwietnia 2018 r., II AKa 73/18, Lex nr 2490119.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 listopada 2003 r., II AKa 338/03, OSA 2005 nr 6, poz. 39, w którym zaznaczył, że „dla wypełnienia przedmiotowych znamion czynu określonego w art. 119 § 1 k.k., jak też innych, w których jednym ze znamion ustawowych jest groźba (np. art. 190 § 1, art. 191 § 1, art. 224 § 1 i § 2, art. 232, 246, 249, 250, 260 k.k.), nie jest wymagane, aby sprawca osobiście groził pokrzywdzonemu lub pokrzywdzonym, gdyż wystarczającym jest posłużenie się osobą trzecią, która zgodnie z poleceniem sprawcy przekazuje treść groźby pokrzywdzonemu”.

²⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 30 września 2015 r., II AKa 237/15, Lex nr 1927508.

²¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2017 r., II AKa 131/17, Lex nr 2329064; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2007 r., OSNwSK 2007/1/367, Lex nr 245307.

²² Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2017 r., II AKa 131/17, Lex nr 2329064.

Jak podkreęlił Sąd Apelacyjny w Białymstoku wypełnienie znamion przestępstwa art. 119 k.k. stanowi działanie bez powodu, względnie z oczywiece błahego powodu (w rozumieniu art. 115 § 21 k.k.)²³. To pierwsze oznacza, iż nie można znaleźć żadnego racjonalnego wytłumaczenia dla danego czynu i nie jest ono powszechnie akceptowalne. Ponadto nie sposób zrozumieć argumentacji wysuniętej przez obronę, która wskazała, iż ciemniejszy kolor skóry ofiar stanowi „poważny powód”, dla którego oskarżony dopuęcił się znieważenia i użycia przemocy. Powyższa pobudka jest karygodna także z moralnego punktu widzenia, a wszelkie rasistowskie czy ksenofobiczne przyczyny dokonywania tego typu czynów są na tyle poważne i naganne, że nie sposób uznać ich za błahe. Wypełnienie znamion przestępstwa w postaci uderzania obywateli Republiki Południowej Afryki, Wielkiej Brytanii oraz Kanady, a także kopania, szarpania, popychania, przytrzymywania, znieważenia poprzez plucie oraz używanie słów obraźliwych z powodu ich przynależności rasowej i narodowej („zaj... czarnuchy”) z pewnością stanowi działanie bez powodu²⁴.

II. PRZESŁANKI ŚWIADCZĄCE O REALIZACJI ZNAMION „PUBLICZNEGO PROPAGOWANIA” USTROJU TOTALITARNEGO ORAZ „NAWOŁYWANIA” DO NIENAWIĘCI Z ART. 256 K.K.

Przestępstwo propagowania faszyzmu lub innego totalitarnego ustroju państwa, lub nawoływania do nienawięci, penalizowane art. 256 k.k. jest również niezwykle ciekawe pod względem wykładni judykatury. Użycie sformułowania „propaguje” odnosi się do tego rodzaju czynności, które prezentują faszystowski bądź inny totalitarny ustrój państwa w zamiarze przekonania do niego potencjalnych odbiorców. To wszelkie działania skutkujące szerzeniem wiedzy, zachęcaniem do wprowadzenia danego ustroju, uwydatnianiem zalet przy jednoczesnym pomijaniu wad. Jak słusznie zauważył Sąd Najwyższy, propagowanie może być połączone z pochwalaniem danego ustroju, jednak nie stanowi to warunku *sine qua*

²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 października 2014 r., II AKa 221/14, Lex nr 1602865. Zob. także Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 4 maja 2017 r., II AKa 88/17, OSAW 2017/2/361, OSA 2018/1/3-21, Lex nr 2346782.

²⁴ Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 12 listopada 2013 r., VIII Ka 651/13, Lex nr 1715640; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 listopada 2014 r., II AKa 189/14, Lex nr 1623860.

non. W pojęciu propagowania będzie się mieściło także „wystawienie na widok publiczny symboli takiego państwa czy też wykonywanie określonych gestów identyfikowanych z takim ustrojem”²⁵. W praktyce dana osoba może publicznie prezentować zasady danego ustroju totalitarnego, mimo iż personalnie się z tym nie utożsamia. Co więcej dopuszczalne jest cytowanie i publikowanie artykułów i książek autorów gloryfikujących tenże ustrój (w celach innych niż propagandowy), działalność artystyczna czy kolekcjonerska, a nawet prezentacje służące osobistym manifestacjom poglądów. Wszelkie powyższe czynności nie będą wypełniały znamion przestępstwa z art. 256 k.k., o ile nie wystąpi element przekonywania kogokolwiek²⁶. Przykładowo fakt noszenia przez osobę kurtki z motywem swastyki nie wypełniło znamion przestępstwa, gdyż w żaden sposób oskarżony nie nakłaniał innych do tożsamego zachowania²⁷. Z drugiej zaś strony odpowiedzialność karna została przypisana sprawcom, którzy „podczas manifestacji zorganizowanej przez Narodowe Odrodzenie Polski oraz Stowarzyszenie Nacjonalistyczne Zadruga wygłaszali przemówienia o charakterze rasistowskim, odwołujące się do idei czystości rasy, prezentowali flagi z symbolem swastyki, transparenty o treści „Europa dla białych, Afryka dla HIV” oraz wznosili okrzyki o treści „Biała siła”, „Każdy inny, wszyscy biali”, „Europa dla białych, Afryka dla HIV”, gdyż takie działanie jednoznacznie można określić jako publiczne propagowanie totalitarnego ustroju oraz nawoływanie do nienawiści na tle różnic rasowych i narodowościowych²⁸.

Kolejnym zagadnieniem wielokrotnie podejmowanym przez judykaturę jest świadomość publicznego działania sprawcy. Oznacza to, iż do zdarzenia dochodzi w miejscu dostępnym dla nieograniczonej liczby osób, a sprawca taką możliwość przewidywał i się na nią godził²⁹. Ustawodaw-

²⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2002 r., OSNKW 2002/5-6/32, Lex nr 51722.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 4 sierpnia 2005 r., II AKa 251/05, Lex nr 167924.

²⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 września 2011 r., V KK 98/11, Lex nr 950444.

²⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2017 r., II AKa 131/17, Lex nr 2329064. Por. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 września 1973 r., VI KZP 26/73, OSNKW 1973, z. 11, poz. 132; Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1973 r., Rw 279/73, OSNKW 1973, z. 7–8, poz. 101; Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2013 r., II AKa 398/13, Lex nr 1322868. Sąd zaznaczył, że „propagowanie w rozumieniu art. 256 § 1 k.k. może być kierowane zarówno do osób,

ca ocenił zachowania polegające na propagowaniu totalitarnego ustroju państwa, a nawet nienawięci narodowościowej, rasowej, wyznaniowej, ze względu na odmiennosć poglądów politycznych lub ze względu na przynależnosć do tzw. mniejszości seksualnych i innych, jako groźne społecznie dopiero wtedy, gdy są one wyrażane publicznie bądź przejawiają się w „produkowaniu, utrwalaniu lub sprowadzaniu, nabywaniu, przechowywaniu, posiadaniu, prezentowaniu, przewożeniu lub przesyłaniu druku, nagrania lub innego przedmiotu, zawierającego treść określoną w art. 256 § 1 k.k. w celu ich rozpowszechnienia”³⁰. Za przykład takiego zachowania można niewątpliwie uznać „organizację koncertów podczas których publicznie pochwalano totalitarny ustrój państwa oraz nawoływano do nienawięci na tle różnic narodowościowych, rasowych, etnicznych i wyznaniowych, a także znieważano poszczególne grupy ludności na tle ich przynależności narodowej, etnicznej, rasowej i wyznaniowej (...) oraz publiczne znieważenie grupy ludności muzułmańskiej z powodu jej przynależności etnicznej, wyznaniowej i rasowej poprzez rozkolportowanie ulotek na przystankach MPK oraz na drzwiach wejściowych do klatek schodowych budynków mieszkalnych”³¹.

Jak zaznaczył Sąd Najwyższy, użycie pojęcia „nawoływanie” w kontekście przedmiotowego przepęstwa sprowadza się do tego typu wypowiedzi, które budzą silne negatywne uczucia, niechęć, złość, brak akceptacji w stosunku do określonej grupy czy jednostki, bądź też podtrzymują pejoratywne nastawienie, podkreślając przy tym wyższość konkretnego narodu, rasy, grupy etnicznej, wyznania czy osób o danych poglądach politycznych³². Nawoływanie do nienawięci, choć zwykle odnosi się do

kóre są już przekonane do negacji demokratycznego ustroju państwa i pochwalają ustrój totalitarny, gdyż w tym wypadku utwierdza te osoby w swoich poglądach, jak i do osób, które sprawcy chcą przekonać do swoich antydemokratycznych idei. Działanie oskarżonych miało charakter publiczny nie tylko dlatego, że koncerty były otwarte dla nieograniczonego kręgu osób, które zapłaciły za bilet i których wygląd nie wzbudzał podejrzeń, że reprezentują poglądy przeciwnie. Poza tym, na stronach internetowych reprezentujących poglądy neonazistowskie były zamieszczone informacje o czasie i miejscach tych koncertów, a po koncertach zamieszczane relacje z nich”.

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2013 r., II AKa 398/13, Lex nr 1322868.

³¹ *Ibidem*.

³² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 24 września 2013 r., II AKa 301/13, Lex nr 1422288. „(...) oskarżony zwrócił się w miejscu publicznym, w którym mogła znaleźć się nieokreślona liczba osób, do pokrzywdzonego słowami „czarnuch, czar-

osób potencjalnie mogących dyskryminować, może także dotrzeć do samych dyskryminowanych. Logicznym wydaje się być zatem, iż w sferze opinii, przekonań religijnych, publicznych wypowiedzi, należy unikać takich wyrażań, które mogłyby niepotrzebnie obrazić inne osoby, szczególnie, że wypowiedzi motywowane nienawiścią nie stanowią konstruktywnej krytyki, ani też nie wnoszą do debaty publicznej realnych sposobów rozwiązania problemów³³.

III. PRZESŁANKI ŚWIADCZĄCE O REALIZACJI ZNAMION „ZNIEWAŻENIA” ORAZ „NARUSZENIA NIETYKALNOŚCI CIELESNEJ” Z ART. 257 K.K.

Judykatura wielokrotnie podkreślała, iż zamiar sprawcy w postaci znieważania czy naruszenia nietykalności cielesnej musi mieć nierozdzielny związek z powodem, którym jest przynależność narodowa, rasowa, etniczna, wyznaniowa lub fakt bezwyznaniowości³⁴. Zatem, aby uznać dane zachowanie za rasistowskie, należy każdorazowo wykazać związek pomiędzy „innością” pokrzywdzonego, przejawiającą się w jego odmienności ze względu na wyżej wymienione cechy, a świadomością oskarżonego wobec powyższego faktu³⁵. Sprawca musi chcieć naruszyć godność jednostki bądź też grupy osób właśnie z tego powodu, gdyż przeciwstawiane sobie osoby (charakteryzowane jako „inne”) stanowią niższą kategorię, a ich prawa do równego traktowania podlegają negacji³⁶.

Znieważenie w aspekcie językowym oznacza pogardę, wyrażającą się negatywnym stosunkiem do wartości czy osoby, o mocniejszym wydźwięku niż lekceważenie. Ze względu na ocenny charakter terminu

na świnią”, to niewątpliwie znieważał go publicznie obrażając go i naruszając jego prawo do dobrego imienia z powodu przynależności rasowej. Jego działanie nie było skierowane zatem do bliżej nieokreślonej grupy osób i nie było umotywowane chęcią wzbudzenia w niej wrogości na tle różnic rasowych, a nadto przekazywany przez oskarżonego komunikat trudno uznać za taki, który mógłby wzbudzić w odbiorcach negatywne emocje, o jakich mowa w przepisie art. 256 § 1 k.k.”.

³³ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2007 r., OSNwSK 2007/1/367, Lex nr 245307.

³⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2013 r., II AKa 398/13, Lex nr 1322868.

³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 19 lipca 2018 r., II AKa 192/18, KSAG 2018/4/118-128, Lex nr 2615879.

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 kwietnia 2015 r., II AKa 26/15, Lex nr 1711578.

„zniewaga” nie jest wystarczające subiektywne odczucie pokrzywdzonego, bowiem wypowiedź sprawcy musi przejawiać się w sposób obiektywny. Dodatkowo istotną kwestią jest lokalne znaczenie danych słów, gdyż w różnych społecznościach mogą posiadać one inne znaczenie. Powyższe elementy są konieczne do oceny, czy dana wypowiedź narusza godność i cześć jednostki czy grupy osób. Sąd Najwyższy stwierdził, że „określenie znieważenie występuje w art. 257 k.k. w podobnym znaczeniu jak w 216 § 1 k.k., z tym że pokrzywdzonym jest dana zbiorowość, a nie określona osoba. Przepęstwo stypizowane w art. 257 k.k. atakuje więc cześć człowieka, ściślej – cześć wewnętrzną czyli godność osobistą rozumianą jako poczucie własnej wartości (cześć zewnętrzną czyli dobre imię w społeczeństwie chroni art. 212 § 1 i 2 k.k.)”³⁷. Sąd Najwyższy w wyroku z 16 stycznia 1976 r. przyznał, że „przy ocenie naruszenia czci należy mieć na uwadze nie tylko subiektywne odczucie osoby żądającej ochrony prawnej, ale także obiektywną reakcję opinii społeczeństwa. Nie można też przy tej ocenie ograniczać się tylko do analizy pewnego zwrotu w abstrakcji, ale należy też zwrot wykładać na tle całej wypowiedzi”³⁸. Natomiast Sąd Apelacyjny w Lublinie zaznaczył, iż „dla oceny, czy określone zachowanie stanowi zniewagę, istotne znaczenie ma obiektywna ocena tego zachowania, rozważenie jego społecznego odbioru przez pryzmat generalnie akceptowanych norm obyczajowych. Uznać zatem trzeba, że zniewagę mogą stanowić jedynie takie zachowania, które są powszechnie uznane za obelżywe”³⁹.

Rozważania na temat naruszenia nietykalności zależy rozpocząć od wyjaśnienia, iż pod pojęciem tym rozumiemy wszelkie czynności powodujące godzenie w ciało osoby, ingerencja w nie, np. w postaci uderzenia, kopnięcia, targania za włosy, oplucia itp. Innymi słowy jest to zachowanie sprawcy, które powoduje niechciany kontakt fizyczny sprawcy z ciałem ofiary, lecz nieskutkujące naruszeniem czynności ciała bądź rozstrojem zdrowia. Na poparcie niniejszych stwierdzeń, warto przytoczyć także poglądy judykatury. Już w wyroku z 1969 r. Sąd Najwyższy stwierdził że: „Za naruszenie nietykalności cielesnej może być uznane tylko takie uderzenie, które nie powoduje żadnych zmian anatomicznych lub fizjolo-

³⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 sierpnia 2016 r., IV KK 53/15 .

³⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 1976 r., U II CR 692/75, OSNC1976, nr 11, poz. 251 .

³⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 6 czerwca 2011 r., akt II AKa 91/11, Lex nr 895936.

gicznych w organizmie człowieka i nie pozostawia na jego ciele żadnych śladów lub – co najwyżej – nieznaczny i przemijający ślad np. w postaci niewielkiego i krótkotrwałego zasinienia. Natomiast kilkakrotne uderzenia, które powodują nieznaczny wprawdzie, ale bolesny obrzęk, oraz liczne zaczerwienienia i żółte przebarwienia skóry ze śladami po zadrapaniach, które powodują ból, nie mogą być uznane – ze względu na liczbę i rodzaj śladów, umiejscowienia ich i skutki – tylko za naruszenie nietykalności cielesnej, zmierzające wyłącznie do sprawienia bólu lub przykrego wrażenia. Tego rodzaju działanie wykracza więc poza zakres naruszenia nietykalności cielesnej i stanowi lekkie uszkodzenie ciała⁴⁰. Należy także zgodzić się ze współczesnym poglądem Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, który stwierdził, iż naruszenie nietykalności cielesnej stanowi najłagodniejszą formę oddziaływania fizycznego na drugiego człowieka⁴¹. Do wypełnienia powyższego znamienia przestępstwa konieczne jest zatem działanie sprawcy, np. w postaci spoliczkowania, motywowanego przynależnością narodową, etniczną, rasową, wyznaniową lub bezwyznaniowością ofiary, w przeciwnym razie prawidłową kwalifikacją prawną będzie art. 217 k.k.

IV. ZBIEG WYSTĘPKÓW Z ART. 119, 256 I 257 K.K. Z INNYMI PRZESTĘPSTWAMI

Dotychczasowe rozważania na temat przestępstw z nienawiści należy uznać za niekompletne, jeśli zabraknie odniesienia do zbiegu występów z art. 119, 256 i 257 k.k. z innymi przestępstwami. Judykatura podkreśliła, że niekiedy zachowania wypełniające znamiona czynu z art. 119 k.k. są połączone z udziałem w bójce lub pobiciu, bądź też w swej konsekwencji powodują uszczerbek na zdrowiu. Wówczas kwalifikacja prawna oskarżenia przybiera postać art. 119 § 1 k.k. w zbiegu z art. 158 § 1 k.k.. Przykładem powyższej kwalifikacji prawnej może być sprawa rozpatrzona przez Sąd Okręgowy w Łodzi przeciwko sprawcom, którzy „w czerwcu 2017 r. w Łodzi wzięli udział w pobiciu z powodu przynależności narodowej i rasowej obywateli Wenezueli oraz Tunezji. Działali w ten sposób, że uderzali pokrzywdzonych pięścią po twarzy, szarpali za odzież, przewrócili

⁴⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 września 1969, V KRN 106/69, OSNKW 1970, nr 1, poz. 3.

⁴¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 19 lipca 2018 r., II AKa 192/18, KSAG 2018/4/118-128, Lex nr 2615879.

ich na ziemię i kopali nogami po całym cieie, w wyniku czego pokrzywdzeni doznali obrażeń ciała m.in. w postaci rozcięcia wargi i zasinienia oka, wielołamowego złamania kości nosa z przemieszczeniem, stłuczenia prawego przewodu nosowego, rany prawego łuku brwiowego, które to obrażenia naruszyły – w przypadku jednego z pokrzywdzonych – czynności narządów ciała pokrzywdzonych na czas powyżej 7 dni⁴². Inną egzemplifikacją może być przypisanie odpowiedzialności karnej przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu na podstawie art. 119 § 1 k.k. w zb. z art. 257 k.k.w. w zb. z art. 157 § 1 k.k i art. 158 § 1 k.k. w związku z art. 11 § 2 k.k. za czyn polegający na znieważeniu pokrzywdzonej z powodu jej przynależności etnicznej – romskiej poprzez użycie zwrotu „Ty cygańska kurwo, teraz Cię zajebimy!” oraz stosowaniu przemocy w postaci „złapania jej rękoma za włosy i ciągnięcie, bicie pięściami po twarzy, w okolicy skroni, bicie pięściami po głowie, karku, kopanie po nogach i pośladkach, uderzanie kolaniem o twarz pokrzywdzonej, w następie czego [pokrzywdzona] doznała obrażeń ciała w postaci stłuczenia i podbiegnięcia krwawego policzka lewego i powieki dolnej oka lewego, podbiegnięć krwawych okolicy skroniowej prawej, na obydwu przedramionach, pośladkach i lewym podudziu oraz ubytku włosów skóry głowy, a powyższe obrażenia spowodowały u pokrzywdzonej naruszenie czynności narządów ciała i rozstrój zdrowia trwający nie dłużej niż 7 dni⁴³. Powyższe orzeczenie ukazuje, iż agresja słowna bardzo często przeradza się w przemoc fizyczną, a nawet przybiera postać pobicia.

Przepępczość z nienawiści może również wiązać się z udziałem w zorganizowanej grupie przepępczej, co ukazał wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie⁴⁴. W przedmiotowej sprawie oskarżeni zostali uznani za winnych tego, że „w okresie od stycznia 2012 r. do 15 kwietnia 2013 r. w L., działając wspólnie i w porozumieniu pomówili Dyrektora Ośrodka (...) w L. T. P. i jego syna S. P. o takie postępowanie i właściwości, które mogły poniżyć ich w opinii publicznej oraz narazić T. P. na utratę zaufania potrzebnego dla prowadzenia tego Ośrodka w ten sposób, że zaprojektowali i wykonali plakaty przedstawiające wizerunki T. P. i S. P.

⁴² Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 12 kwietnia 2018 r., IV K 6/18, Lex nr 2485351.

⁴³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Wrocławiu z dnia 7 czerwca 2018 r., II AKa 122/18, Lex nr 2522794.

⁴⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 3 października 2017 r., II AKa 172/17, Lex 2391891.

i umieścili na nich napisy „Z Ojca na Syna”, „W rolach głównych T. P. i S. P.”, „Ośrodek (...), L. – Europejska Stolica Bolszewizmu”, które następnie umieścili na wiatach przystanków komunikacji miejskiej oraz na drzwiach wejściowych klatki schodowej w miejscu zamieszkania T. P., tj. czynu z art. 212 § 1 k.k., a nadto działając wspólnie i w porozumieniu z nieustalonymi osobami w celu rozpowszechniania wyprodukowali plakaty nawołujące do nienawiści na tle różnic narodowościowych i wyznaniowych: z wizerunkiem redaktor naczelnej Gazety (...) oznaczonej Gwiazdą Dawida i napisami: Manifest i Pierwsze dekrety (...) Komitetu”, „L. Obudźmy martwe palce” oraz zawierające treści graficzne w postaci szczurów na tle bramy kamienicy oznaczonej Gwiazdą Dawida, a także plakaty zawierające groźbę bezprawną wobec grupy osób z powodu ich przynależności narodowej, politycznej i wyznaniowej z napisem „Palić! Wieszać! Wysterylizować!” między innymi z wizerunkiem J. P., przekreślonym logo partii (...) i przekreśloną Gwiazdą Dawida, które następnie zostały rozmieszczone na wiatach przystanków komunikacji miejskiej, tj. czynu z art. 256 § 2 k.k. w zw. z art. 119 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. i mocy art. 119 § 1 k.k. w zw. art. 11 § 3 k.k. (...) oraz wyprodukowali plakaty nawołujące do nienawiści na tle różnic narodowościowych i wyznaniowych, przedstawiające wizerunki jedenastu osób z symbolem Gwiazdy Dawida oraz napisem na koszulce jednej z tych osób „Gwałcę Małych Chłopców” oraz napisami: „Syjoniści Won z L.” „Nasze Ulice Nasze Kamienice” a następnie rozwiesili te plakaty na wiatach przystanków komunikacji miejskiej, nawołując w ten sposób publicznie do nienawiści na tle różnic narodowościowych i wyznaniowych i znieważając publicznie grupę osób z powodu ich przynależności do narodowości żydowskiej, tj. czynu art. 256 § 1 i 2 k.k. w zb. z art. 257 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. (...)⁴⁵.

ZAKOŃCZENIE

Lektura orzeczeń wyraźnie wskazuje, że przestępstwa z nienawiści określone art. 119, 256 i 257 k.k. mogą przybierać różnorodne formy. Z reprezentatywnego stanowiska praktyków, wyrażonego w przytoczonych orzeczeniach, należy wnioskować, że cechą łączącą powyższe przestępstwa jest fakt odmienności ofiary, a tym samym motyw działania sprawcy ze

⁴⁵ *Ibidem*.

względu na różnice narodowościowe, etniczne, rasowe, wyznaniowe albo ze względu na bezwyznaniowość. Dostrzega się wyraźnie wykształcenie jednolitego stanowiska judykatury zakładającego, że skoro strona podmiotowa tychże występów stanowi formę umyślności, to sprawca posiadał świadomość oraz godził się na zadanie dolegliwości ofierze. Lektura orzeczeń ukazuje również przekonanie wymiaru sprawiedliwości o tym, że przypisanie sprawcy winy nie jest zależne od przynależności do zgrupowania politycznego, sekty, antagonistycznego wyznania czy kierowania się określoną ideologią. Nadto nie jest istotna narodowość sprawcy. Istotę stanowi szczególnie umotywowany zamiar sprawcy. Jednocześnie judykatura wielokrotnie podkreślała, iż nie ma przyzwolenia na tego typu procedury, a także iż rzekomy motyw sprawcy, jakim jest odmienność ofiary, jest *de facto* działaniem bez powodu, względnie z oczywiście błędnego powodu. Przepęstwa te są naganne nie tylko z prawnego punktu widzenia, ale także ze względów moralnych.

BIBLIOGRAFIA

AKTY PRAWNE

1. Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej, otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 7 marca 1966 r., Dz.U. 1969 nr 25, poz. 187.
2. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz.U. 1977 nr 38, poz. 167.
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks Karny, Dz.U. nr 88, poz. 553, ze zm.

WYROKI

1. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 września 1973 r., VI KZP 26/73, OSNKW 1973, z. 11, poz. 132.
2. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2002 r., OSNKW 2002/5-6/32, Lex nr 51722.
3. Postanowienie Sądu Najwyższego dnia 22 grudnia 2006 r., II KK 92/06, OSNwSK 2006/1/2576.
4. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2007 r., OSNwSK 2007/1/367, Lex nr 245307.
5. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 września 2011 r., V KK 98/11, Lex nr 950444.
6. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 sierpnia 2016 r., IV KK 53/15
7. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 września 1969, V KRN 106/69, OSNKW 1970, nr 1, poz. 3.
8. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1973 r., Rw 279/73, OSNKW 1973, z. 7–8, poz. 101.

9. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 1976 r., U II CR 692/75, OSNC1976, nr 11, poz. 251.
10. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 24 września 2013 r., II AKa 301/13, Lex nr 1422288.
11. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 27 listopada 2003 r., II AKa 338/03, OSA 2005 nr 6, poz. 39.
12. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 4 sierpnia 2005 r., II AKa 251/05, Lex nr 167924.
13. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 6 czerwca 2011 r., akt II AKa 91/11, Lex nr 895936.
14. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 7 marca 2013 r., II AKa 398/13, Lex nr 1322868.
15. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 14 maja 2014 r., II AKa 79/14, Lex nr 1488654.
16. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 października 2014 r., II AKa 221/14, Lex nr 1602865.
17. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 7 listopada 2014 r., II AKa 189/14, Lex nr 1623860.
18. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 8 kwietnia 2015 r., II AKa 60/15, Lex nr 1668701.
19. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 kwietnia 2015 r., II AKa 26/15, Lex nr 1711578.
20. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 30 września 2015 r., II AKa 237/15, Lex nr 1927508.
21. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 4 maja 2017 r., II AKa 88/17, OSAW 2017/2/361, OSA 2018/1/3-21, Lex nr 2346782.
22. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 czerwca 2017 r., II AKa 131/17, Lex nr 2329064.
23. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 3 października 2017 r., II AKa 172/17, Lex 2391891.
24. Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 26 lipca 2018 r., II AKa 202/18, Lex nr 2567674.
25. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 3 kwietnia 2018 r., II AKa 73/18, Lex nr 2490119.
26. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Wrocławiu z dnia 7 czerwca 2018 r., II AKa 122/18, Lex nr 2522794.
27. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 19 lipca 2018 r., II AKa 192/18, KSAG 2018/4/118-128, Lex nr 2615879.
28. Wyrok Sądu Okręgowego w Białymstoku z dnia 12 listopada 2013 r., VIII Ka 651/13, Lex nr 1715640.
29. Wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 12 kwietnia 2018 r., sygn. akt: IV K 6/18, Lex nr 2485351.

LITERATURA

1. Adler F., Mueller G.O.W., Laufer W. S., *Criminology*, McGraw-Hills, New York 1995.
2. Duda M., *Przestępstwa z nienawiści. Studium prawnokarne i kryminologiczne*, UWM, Olsztyn 2016.
3. Dróżdż D., (w:) Królikowski M. (red.), Zawłocki R. (red), *Komentarz KK,T .I, art. 119*, CH. Beck, Warszawa 2017.
4. Flemming M., Wojciechowska J., *Zbrodnie wojenne. Przestępstwa przeciwko pokojowi, państwu i obronności. Rozdział XVI, XVII, XVII Kodeksu karnego. Komentarz*, CH Beck, Warszawa 1999.
5. Jurgielewicz-Delegacz E., *Przestępstwa z nienawiści*, „Policja 997”, 2013, nr 9 (102).
6. Levin J., McDevitt J., *Hate Crimes*, (w:) Kurtz L. (red.), *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict*, 2nd Ed. Academic Press, Cambridge 2008.
7. Lipowska-Teutsch A., Ryłko E. (red.), *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści*, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007.
8. *Przestępstwa z nienawiści hate crimes*, opracowanie przygotowane w ramach projektu „W obliczu zbrodni z nienawiści”, Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007.
9. Szwejkowski Ł., *Przestępstwa z nienawiści. Wybrane zagadnienia*, Centrum Szkolenia Policji, Legionowo 2012.
10. Wydra M., Rauhut R., Wołoszyn-Siemion M., Malmon A., Prejs W., *Przestępstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy dla trenera*, Warszawa 2010.

STRESZCZENIE

Agnieszka Urszula ROMANOWSKA

PRZESTĘPSTWA Z NIENAWIŚCI W ŚWIELE ORZECZNICTWA SĄDÓW APELACYJNYCH I SĄDU NAJWYŻSZEGO

Słowa kluczowe: przestępstwa z nienawiści, nienawiść, przemoc, groźba bezprawna, propagowanie, znieważenie, naruszenie nietykalności cielesnej

Artykuł zawiera analizę orzeczeń Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych obejmującą lata 2002–2018 pod kątem przesłanek przesądzających o odpowiedzialności karnej za popełnienie tzw. przestępstw z nienawiści. Poruszono w nim kwestie poglądu judykatury na podmiot tychże przestępstw, zamiaru sprawcy oraz pobudek nim kierujących. Ujęto interpretację pojęć „propagowanie” i „nawoływanie”, jako przedmiotu rozstrzygnięć wymiaru sprawiedliwości na szczeblu apelacyjnym i najwyższym, a także terminów „znieważenie” i „naruszenie nietykalności cielesnej” oraz problematykę zbiegu występków z art. 119, 256 i 257 k.k. z innymi przestępstwami.

SUMMARY

Agnieszka Urszula ROMANOWSKA

HATE CRIMES IN THE LIGHT OF JURISPRUDENCE OF APPELLATE COURTS AND THE SUPREME COURT

Key words: hate crime, hatred, violence, unlawful threat, propagation, insult, violation of bodily integrity.

The article contains analysis of the rulings of the Supreme Court and Appeals Court covering the years 2002–2018 in terms of prerequisites determining criminal liability for committing the so-called hate crimes. It touched upon the issues of the judiciary's view of the subject of these crimes, the intention of the perpetrator and their motivation. The article includes the interpretation of the terms „propagation” and „exhortation” as the subject of judicial decisions at the Appeals and Supreme level, the terms „insulting” and „violation of bodily integrity” as well as the issues of the convergence of misdemeanors from Articles 119, 256 and 257 Penal Code with other crimes.

O AUTORZE

Agnieszka Urszula Romanowska, Doktorantka w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii, Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Agnieszka Urszula Romanowska, PhD student at the Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, University of Białystok

mgr Aleksandra SOBIK
(ORCID: 0000-0002-9791-7047)
Uniwersytet Opolski, Instytut Politologii

***KRADZIEŻ
JAKO CZYN PRZEPOLOWIONY –
W ŚWIECIE USTAWY O ZMIANIE
USTAWY – KODEKSU WYKROCZEŃ
ORAZ NIEKTÓRYCH INNYCH USTAW
Z DNIA 4 PAŹDZIERNIKA 2018 R.
(DZ.U. Z 2018 R., POZ. 2077).
ANALIZA PORÓWNAWCZA***

WSTĘP

Kradzież jest czynem przepołowionym. Penalizacja kradzieży i przywłaszczenia została zawarta w ustawie Kodeks wykroczeń oraz w ustawie Kodeks karny. W artykule poruszony zostanie historyczny aspekt regulacji ze szczególnym uwzględnieniem nowelizacji zawartej w ustawie o zmianie ustawy – Kodeksu wykroczeń oraz niektórych innych ustaw z dnia 4 października 2018 r. W artykule zostaną porównane dwa stany prawne – obowiązujący od 9 listopada 2013 r. do 14 listopada 2018 r. wprowadzony ustawą z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 1247) z mocą od 9 listopada 2013 r., w miejsce wcześniej obowiązującej granicy 250 zł oraz obowiązujący od dnia 15 listopada 2018 r.

STUDIUM

Kradzież jest czynem przepołowionym. Popelnia przestępstwo ten „kto zabiera w celu przywłaszczenia cudzą rzecz ruchomą [...]”¹. Wcześniej przedstawiona regulacja nie zawiera wyjaśnienia, jaka wartość skradzionego mienia stanowi przestępstwo. Jednakże, aby dowiedzieć się jakie kryterium decyduje o kwalifikacji czynu kradzieży jako przestępstwa czy wykroczenia, należy sięgnąć do ustawy Kodeks wykroczeń². Jeżeli chodzi o przepołowienie to „mogło następować bądź przez wprowadzenie znamion ocennych, wyodrębniających w ten sposób określone zachowania ze sfery prawa karnego [...] bądź też – wyrażoną w kwocie pieniężnej wartość przedmiotu czynu lub wysokość wyrządzonej szkody”³. W aktualnym stanie prawnym polega to na wskazaniu określonej kwoty jako kryterium wartości skradzionego mienia. Do polskiego ustawodawstwa wprowadzono to dekretem z dnia 4 marca 1953 r. o ochronie własności społecznej przed drobnymi kradzieżami, który stanowił, że „drobną kradzieżą mienia społecznego jest kradzież mienia o wartości nie przekraczającej 300 zł”⁴ oraz dekretem z dnia 4 marca 1953 r. o wzmożeniu ochrony własności społecznej. Z biegiem czasu kradzież została zakwalifikowana jako wykroczenie na mocy ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o przekazaniu niektórych drobnych przestępstw jako wykroczeń do orzecznictwa karno-administracyjnego w oparciu o kryterium kwotowe w 1966 r.⁵ Do 14 listopada 2018 r. obowiązywało brzmienie wprowadzone ustawą z 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 1247) z mocą od 9 listopada 2013 r., w miejsce obowiązującej wcześniej granicy 250 zł⁶. W nowelizacji ustawy kodeks wykroczeń wprowadzono nowe brzmienie art. 119, zgodnie z którym „kto kradnie lub przywłaszcza sobie cudzą rzecz ruchomą, jeżeli jej wartość nie przekracza 1/4 minimalnego wynagrodzenia, podlega

¹ Art. 278 § 1 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. nr 88, poz. 553) t.j. z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1600)

² Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz.U. nr 12, poz. 114) t.j. z dnia 1 marca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 618)

³ T. Grzegorzczak [w:] T. Grzegorzczak, W. Jankowski M. Zbrojewski (red.), Kodeks Wykroczeń. Komentarz, Warszawa 2010, s. 19–20

⁴ Art. 3, Dekret z dnia 4 marca 1953 r. o ochronie własności społecznej przed drobnymi kradzieżami Dz.U. 1953 nr 17 poz. 69 Dz.U. 1953 nr 17 poz. 68

⁵ Dz.U. 1966 nr 23 poz. 149

⁶ M. Gałązka [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak, Kodeks karny. Komentarz, wyd. 5, C. H. Beck, Warszawa 2018 s. 1323

karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny”. Artykuł ten określa dwa wykroczenia, kradzież i przywłaszczenie cudzej rzeczy ruchomej⁷. Po zmianie treści artykułu konieczne było rozpoznanie przez Sąd Najwyższy kwestii dotyczącej wskazania, która kwota obowiązuje przy orzekaniu w przypadku zmiany wysokości wynagrodzenia za pracę, w związku z tym Sąd Najwyższy podzielił wyrażany jednolicie w orzecnictwie pogląd, że „przy orzekaniu w sprawach o czyny przeciwko mieniu, wobec których od dnia 9 listopada 2013 r. kryterium uznania takiego zachowania za przestępstwo albo za wykroczenie stanowi określony w Kodeksie wykroczeń wskaźnik minimalnego wynagrodzenia za pracę, należy mieć na uwadze minimalne wynagrodzenie z daty orzekania w przedmiocie odpowiedzialności za taki czyn, a nie z daty jego popełnienia”⁸.

Od 15 listopada 2018 r. kryterium przepołowienia uległo zmianie. Przyjęto ustawę z dnia 4 października 2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw⁹, która zmieniła lub dodała następujące artykuły do Kodeksu wykroczeń: art. 10a § 1, 2; art. 27 § 1, art. 65 § 1, art. 77 § 1, 2, art. 78, art. 108, art. 119 § 1, art. 120 § 1, art. 122 § 1 i 2, art. 124 § 1 oraz uchyliła art. 47 § 9. Na jej mocy powrócono do progu kwotowego, który został określony na poziomie 500 zł.

Przyczyną nowelizacji była potrzeba naprawy funkcjonowania dotychczasowego systemu. Już w samej opinii do ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw zważono na treść i skutki kontrawencjonalizacji. Okazało się, że ze względu na treść art. 2a kodeksu wykroczeń, który reguluje skutki kontrawencjonalizacji¹⁰, polegającej na przeniesieniu danego czynu z kategorii przestępstw do kategorii wykroczeń, w następstwie każdorazowej (corocznej) zmiany w drodze rozporządzenia wartości minimalnego wynagrodzenia, zachodzi potrzeba dokonywania przez sądy przeglądu wszystkich prawomocnych wyroków skazujących, w przypadku których orzeczone kary nie zostały jeszcze wykonane i ponownego rozstrzygania w sprawie ewentualnej zamiany kar,

⁷ T. Bojarski [w:] T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Lexisnexis, wyd. 1, Warszawa 2007, s. 348

⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2018 r., III KK 434/17, (zob. także: wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 9 listopada 2015 r., II KK 209/14, i z dnia 15 listopada 2017 r., IV KK 322/17)

⁹ Dz. U. 2018 poz. 2077

¹⁰ Pojęcie kontrawencjonalizacji, zwanej również depenalizacją częściową, dotyczy przesunięcia określonej kategorii przestępstw do wykroczeń tak: M. Bojarski, W. Radecki, Kodeks wykroczeń, Warszawa 2005, s. 11 i n

gdyż prawomocne wyroki upadają w zakresie dotyczącym kary. Dotyczyło to również kar łącznych¹¹.

Aby dogłębnie zapoznać się z tym zagadnieniem, należy także wskazać art. 95 Kodeksu postępowania karnego¹², w którym zakres przedmiotowy dotyczy spraw, które są objęte zakresem normowania art. 2a § 1 i § 2 kodeksu wykroczeń, co oznacza, że według nowej ustawy czyn objęty prawomocnym wyrokiem skazującym za przestępstwo na karę pozbawienia wolności stanowi wykroczenie. Należy zauważyć, że „orzekanie sądu na podstawie art. 95a nie prowadzi do wzruszenia prawomocnych wyroków skazujących co do faktu popełnienia przestępstwa. Tym samym kontrawencjonalizacja nie prowadzi do przekształcenia prawomocnie osądzonych przestępstw w wykroczenia”¹³. Dlatego „zamiana kar na podstawie art. 2a § 1 i § 2 kodeksu wykroczeń stanowi orzekanie w sprawach o przestępstwa, a nie w sprawach o wykroczenia, ponieważ kontrawencjonalizacja nie prowadzi do zmiany charakteru już prawomocnie osądzonego czynu”¹⁴. Przepis stanowi, że sąd orzeka o zmianie kary za przestępstwo na karę przewidzianą za wykroczenie, wydając postanowienie – nie wyrok. Zmiana ta może nastąpić, gdy zostanie stwierdzone, że czyn opisany w wyroku skazującym nie stanowi już przestępstwa, a wykroczenie. Zgodnie z art. 2a §1 Kodeksu wykroczeń to przypadek obligatoryjnej zmiany kary, jednakże należy zaznaczyć, że zmianie tej podlegają tylko kary, a nie środki karne, środki kompensacyjne, środki związane z poddaniem sprawcy próbie, środki zabezpieczające, o których mowa w art. 93a k.k., ani przepadek, które podlegają wykonaniu na podstawie przepisów dotychczasowych¹⁵.

Aby zauważyć doniosłość dokonanej nowelizacji, należy dokonać przeglądu Rozporządzeń Rady Ministrów w konkretnych latach oraz porównania wysokości kwot wskazanych w nich do tych wskazanych w art. 119 ustawy Kodeks wykroczeń.

¹¹ Opinia do ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw (druk nr 943) z dnia 19 września 2018 r., <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatekspertyzy/4849/plik/943o.pdf> [dostęp – 27.02.2019]

¹² Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. nr 89, poz. 555) t.j. z dnia 14 września 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1987)

¹³ A. Sakowicz, [w:] A. Sakowicz (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. 8, Warszawa 2018, s. 330

¹⁴ Por. uzasadnienie uchwały SN z 30.04.2014 r., I KZP3/14, OSNKW 2014, nr 6, poz. 45, por. uchwała SN z 23.02.1999 r., I KZP 37/98, OSNKW 1999, nr 3–4, poz. 10

¹⁵ H. Paluszkiwicz [w:] K. Dudka (red.) Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2018, s. 253

Podstawa prawna	Czas obowiązywania wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę	Kwota brutto	¼ minimalnego wynagrodzenia	Wysokość wskazana w Kodeksie wykroczeń
Rozporządzenie Rady Ministrów z 5.10.2010 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2011 r. ¹	1 stycznia – 31 grudnia 2011 r.	1386,00 zł	346,50 zł	250,00 zł
Rozporządzenie RM z 13.09.2011 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2012 r. ²	1 stycznia – 31 grudnia 2012	1500,00 zł	375,00 zł	250,00 zł
Rozporządzenie RM z 14.09.2012 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2013 r. ³	1 stycznia – 31 grudnia 2013	1600,00 zł	400,00 zł	250,00/ /400,00 zł
Rozporządzenie RM z 11.09.2013 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2014 r. ⁴	1 stycznia – 31 grudnia 2014	1680,00 zł	420,00 zł	420,00 zł
Rozporządzenie RM z 11.09.2014 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2015 r. ⁵	1 stycznia – 31 grudnia 2015	1750,00 zł	437,50 zł	437,50 zł
Rozporządzenie RM z 11.09.2015 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2016 r. ⁶	1 stycznia – 31 grudnia 2016	1850,00 zł	462,50 zł	462,50 zł
Rozporządzenie RM z 9.09.2016 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2017 r. ⁷	1 stycznia – 31 grudnia 2017	2000,00 zł	500,00 zł	500,00 zł
Rozporządzenie RM z 12.09.2017 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej w 2018 r. ⁸	1 stycznia – 31 grudnia 2018	2100,00 zł	525,00 zł	525,00/ /500,00 zł
Rozporządzenie RM z 11.09.2018 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej w 2019 r. ⁹	1 stycznia – 31 grudnia 2019	2250,00 zł	562,50 zł	500,00 zł

¹ Dz.U. 2010 nr 194 poz. 1288.² Dz.U. 2011 nr 192 poz. 1141.

³ Dz.U. 2012 poz. 1026.

⁴ Dz.U. 2013 poz. 1074

⁵ Dz.U. 2014 poz. 1220

⁶ Dz.U. 2015 poz. 1385

⁷ Dz.U. 2016 poz. 1456

⁸ Dz.U. 2017 poz. 1747

⁹ Dz.U. 2018 poz. 1794

Jak wskazuje ustawa Kodeks wykroczeń art. 45§1¹⁶ Kodeksu wykroczeń, karalność wykroczenia ustaje, jeżeli od czasu jego popełnienia upłynął rok; jeżeli w tym okresie wszczęto postępowanie, karalność wykroczenia ustaje z upływem 2 lat od zakończenia tego okresu. Problem prawny powstał wówczas, gdy początkowo czyn, który okazał się wykroczeniem, oceniono jako przestępstwo, w związku z czym toczyło się postępowanie przygotowawcze. Zagadnienie okazało się na tyle istotne, że wymagało rozstrzygnięcia przez SN w składzie powiększonym. Teza podjętego w tej kwestii postanowienia głosi: „wskazany w art. 45 § 1 zd. 2 k.w. warunek przedłużenia okresu przedawnienia karalności wykroczenia jest spełniony wtedy, gdy w ciągu roku od jego popełnienia postępowanie o wykroczenie zostało wszczęte przez prezesa sądu na podstawie art. 59 § 2 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, zaś o ile czyn stanowiący wykroczenie został początkowo oceniony jako przestępstwo także wówczas, gdy w tym samym okresie zostało wszczęte postępowanie przygotowawcze przeciwko osobie”¹⁷.

Należy ocenić dotychczasową regulację oraz nowo wprowadzoną. Wskazującą jako pierwsze wady regulacji dotyczącej regularnej zmiany stosunkowej wysokości granicznej wartości mienia w postaci rozporządzeń w sprawie minimalnego wynagrodzenia za pracę. Jako pierwszą należałoby wskazać zmianę prawomocnych orzeczeń, które jeszcze nie zostały wykonane – istniała potrzeba dokonywania przez sądy przeglądu wszystkich prawomocnych wyroków skazujących. W związku z możliwością kontrapunkcjonalizacji, sprawcy, którzy popełnili czyn będący przestępstwem, a później – z początkiem nowego roku – czyn ten stał się wykroczeniem, celowo powodowali przewlekłość postępowań w związku ze stosowaniem ustawy względniejszej dla sprawcy. Ponad-

¹⁶ Art. 45 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (Dz.U. nr 12, poz. 114) t.j. z dnia 1 marca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 618)

¹⁷ Postanowienie Sądu Najwyższego (7) z 21.10.2003 r., I KZP 9/03, OSNKW 2003, nr 11–12, poz. 92 z aprobowaną glosą K. Marszał, OSP 2004, nr 8, poz. 102]

to, jeżeli więc osoba miała zostać skazana za przestępstwo, mogło to wpływać na jej dalsze zatrudnienie – w wielu zawodach wymagane jest świadectwo o niekaralności, zazwyczaj przekreślało to osobę do piastowania stanowiska na którym niekaralność była wymagana.

Zaletą regulacji jest to, że granica przepołowienia dotychczas rosła adekwatnie do wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę, a więc odzwierciedlała możliwości ekonomiczne społeczeństwa. Nowa regulacja dotycząca wartości granicznej na poziomie 500 zł spowodowała odciążenie wymiaru sprawiedliwości, jak już wskazano wcześniej, nie było potrzeby zmian prawomocnych orzeczeń. Zmiana ta także gwarantuje pewność prawa. Jednakże podstawową wadą jest to, że kwota ta nie jest odzwierciedleniem realnej wartości progu spowodowanej inflacją, ponieważ jest stała i nie jest adekwatna do minimalnego wynagrodzenia za pracę.

Omawiana nowelizacja prawa karnego jest wymierzona w sprawców, którzy chcą uczynić z kradzieży stałe lub dodatkowe źródło dochodu. Należy zauważyć brzmienie art. 12. Kodeksu karnego – Ustawodawca wprowadził oznaczenie § 1 i § 2 dodane ustawą z dnia 4 października 2018 r.¹⁸, która weszła w życie 15 listopada 2018 r. „odpowiada jak za jeden czyn zabroniony wyczerpujący znamiona przestępstwa ten, kto w krótkich odstępach czasu, przy wykorzystaniu tej samej albo takiej samej sposobności lub w podobny sposób popełnia dwa lub więcej umyślnych wykroczeń przeciwko mieniu, jeżeli łączna wartość mienia uzasadnia odpowiedzialność za przestępstwo”. Należy zwrócić uwagę na „utrwalony pogląd, że na gruncie konstrukcji czynu ciągłego, czyli obecnego art. 12 Kodeksu karnego, a więc w sytuacji, gdy sprawca działa w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, to dwa lub więcej jego czynów uważa się za jeden czyn zabroniony (tzw. przestępstwo ciągłe) także wtedy, gdy każdy z tych czynów rozpatrywany jednostkowo, stanowi jedynie wykroczenie, ale łącznie tworzą one przestępstwo, tyle, że popełniane „na raty”. Istotne jest tu bowiem jedynie, że wszystkie te zachowania objęte są wskazanym wyżej podjętym uprzednio zamiarem i dokonywane w owych odstępach czasu”¹⁹. „W kwalifikacji prawnej czynu ciągłego, w skład

¹⁸ Dz.U. z 2018 r. poz. 2077

¹⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 19 marca 2015 r., II KK 56/15 Teza

którego wchodzi zachowanie lub zachowania wyczerpujące znamiona wykroczenia, nie może być zastosowany przepis określający wykroczenie. Zachowania takie tracą bowiem przymiot wykroczeń, a poza tym art. 10 KW i art. 11 § 1 i 2 k.k. wykluczają kumulatywny zbieg przepisów typizujących przestępstwo i wykroczenie” (zob. wyr. SN z 17.10.2013 r. IV KK 147/13, Prok. I Pr. – wykl. 2014, nr 1, poz.1; wyr. SN z 21.1.2016 r., II KK 370/15, Legalis).

Regulacje te korespondują także z dodanym art. 20f ustawy o policji art. 20f dodany ustawą z dnia 4 października 2018 r., regulacja ta wprowadzie wejdzie w życie 1 listopada 2019 r. zgodnie z nią „policja może pobierać, uzyskiwać, gromadzić, przetwarzać i wykorzystywać w celu wykrywania i ścigania sprawców wykroczeń oraz przestępstw informacje, w tym dane osobowe, o sprawcach wykroczeń przeciwko mieniu określonych w art. 119 § 1, art. 120 § 1, art. 122 § 1 i 2 oraz art. 124 § 1 Kodeksu wykroczeń, osobach podejrzanych o ich popełnienie oraz obwinionych i ukaranych za te wykroczenia, także bez ich wiedzy i zgody. Informacje te są gromadzone i przetwarzane w elektronicznym zbiorze danych dotyczących sprawców wykroczeń – „rejestrze wykroczeń”, prowadzonym w systemie teleinformatycznym przez Komendanta Głównego Policji, który jest ich administratorem w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych²⁰.

ZAKOŃCZENIE

Trudnym dogmatycznie problemem może się okazać kwestia oceny czynu jako dokonania wykroczenia kradzieży lub usiłowania przestępstwa kradzieży, niemniej jednak niniejszą nowelizację należy ocenić pozytywnie, regulacja ta jest kompleksowa i przełomowa. Ustawa nowelizująca jest zaadresowana do sprawców, którzy uczynili sobie z kradzieży podstawowe lub dodatkowe źródło dochodu. Choć regulacja jest obszerna, usprawni funkcjonowanie dotychczasowego systemu. Istotnym *novum* jest wprowadzenie rejestru wykroczeń, co bez wątpienia pozwoli na sprawne działanie wymiaru sprawiedliwości oraz organów ścigania.

²⁰ Dz.U. z 2016 r. poz. 922 oraz z 2018 r. poz. 138, 723 i 1000

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. Dekret z dnia 4 marca 1953 r. o ochronie własności społecznej przed drobnymi kradzieżami Dz.U. 1953 nr 17, poz. 69; Dz.U. z 1953 r. nr 17, poz. 68.
2. Ustawa z dnia 4 października 2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw Dz.U. z 2018 r., poz. 2077.
3. Kodeks postępowania karnego, z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. nr 89, poz. 555) t.j. z dnia 14 września 2018 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 1987).
4. Ustawa Kodeks karny, z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. nr 88, poz. 553) t.j. z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 1600).
5. Ustawa Kodeks wykroczeń, z dnia 20 maja 1971 r. (Dz.U. nr 12, poz. 114) t.j. z dnia 1 marca 2018 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 618) .
6. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 października 2010 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2011 r. (Dz.U. z 2010 r. nr 194, poz. 1288).
7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2012 r. (Dz.U. z 2011 r. nr 192, poz. 1141).
8. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 2012 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2013 r. (Dz.U. z 2012 r., poz. 1026).
9. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 września 2013 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2014 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1074).
10. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 września 2014 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2015 r. (Dz.U. z 2014 r., poz. 1220).
11. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 września 2015 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2016 r. (Dz.U. z 2015 r., poz. 1385).
12. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 września 2016 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę w 2017 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 1456).
13. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 września 2017 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej w 2018 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1747).
14. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 września 2018 r. w sprawie wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę oraz wysokości minimalnej stawki godzinowej w 2019 r. (Dz.U. z 2018 r., poz. 1794).

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1. Opinia do ustawy o zmianie ustawy – Kodeks wykroczeń oraz niektórych innych ustaw (druk nr 943) z dnia 19 września 2018 r. <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatekspertyzy/4849/plik/943o.pdf> [dostęp – 27.02.2019].

KOMENTARZE

1. Bojarski T., [w:] Bojarski T. (red.), *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2007.
2. Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń*, Warszawa 2005.

3. Gałązka M [w:] Grześkowiak A (red.) *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
4. Grzegorzczak T. [w:] Tomasz Grzegorzczak (red.), *Kodeks Wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2010.
5. Grześkowiak A, Wiak K, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018.
6. Sakowicz A., [w:] Sakowicz A. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2018.
7. Paluszkiwicz H. [w:] Dudka K. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2018.

ORZECZNICTWO

1. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2018 r., III KK 434/17, (zob. także: wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 9 listopada 2015 r., II KK 209/14, i z dnia 15 listopada 2017 r., IV KK 322/17).
2. Postanowienie Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 19 marca 2015 r., II KK 56/15, Teza.
3. Postanowienie Sądu Najwyższego, SN(7) z 21.10.2003 r., I KZP 9/03, OSNKW 2003, nr 11–12, poz. 92 z aprobowaną glosą K. Marszał, OSP 2004, nr 8, poz. 102.
4. Uchwała Sądu Najwyższego z 23.02.1999 r., I KZP 37/98, OSNKW 1999, nr 3–4, poz. 10.
5. Uchwała Sądu Najwyższego z 30.04.2014 r., I KZP3/14, OSNKW 2014, nr 6, poz. 45.

STRESZCZENIE

Aleksandra SOBIK

KRADZIEŻ JAKO CZYN PRZEPÓŁOWIONY – W ŚWIETLE USTAWY O ZMIANIE USTAWY – KODEKSU WYKROCZEŃ ORAZ NIEKTÓRYCH INNYCH USTAW Z DNIA 4 PAŹDZIERNIKA 2018 R. (DZ.U. Z 2018 R., POZ. 2077). ANALIZA PORÓWNAWCZA

Słowa kluczowe: prawo karne, prawo wykroczeń, kradzież, przestępstwo, wykroczenie

Przedmiotem artykułu jest skrótowa analiza regulacji dotyczącej zaboru cudzego mienia – kradzieży jako przestępstwa i wykroczenia. W związku z nowelizacją Kodeksu wykroczeń, zmieniono wartość rzeczy ruchomej od której zależy kwalifikacja prawna czynu jako wykroczenie lub jako przestępstwo. Jest to zmiana mająca ogromne znaczenie zarówno dla sprawców jak i dla organów ścigania. W artykule zostały porównane ustawy Kodeks wykroczeń oraz Kodeks karny i ich nowelizacje, ponadto *poruszone są zalety i wady stosowania tych regulacji prawnych.*

SUMMARY

Aleksandra SOBIK

THEFT AS A WOBBLER – PURSUANT TO THE ACT AMENDING THE ACT – CODE OF PETTY OFFENCES AND SOME OTHER ACTS, AS OF 4 OCTOBER 2018 (JOURNAL OF LAWS AS OF 2018, ITEM 2077). COMPARATIVE ANALYSIS

Key words: criminal law, petty offence law, theft, crime, petty offence

The aim of the paper is to present an abridged analysis of regulations on taking someone else's property – a theft – as a crime and petty offence. Pursuant to the amended Code of Petty Offences, the value of a movable property, used for classifying an act as a crime or offence, was changed. The change will be of considerable importance for both offenders and law enforcement authorities. In the article the author will compare the Code of Petty Offences and the Criminal Code, along with their amendments. What is more, the author shall ponder on advantages and disadvantages of applying the said legal regulations.

NOTA O AUTORZE

Aleksandra Sobik, radca prawny, doktorant Uniwersytetu Opolskiego, Instytut Politologii.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Aleksandra Sobik, Legal Counsel, the Opole University, Institute of Political Science

mgr Katarzyna MRÓZ
(ORCID: brak)
Uczelnia Łazarskiego w Warszawie

„ZAKAZ STADIONOWY” W POLSKIM PRAWIE KARNYM A BEZPIECZEŃSTWO IMPREZ MASOWYCH

WSTĘP

Sport jest „lustrem naszego czasu” (SeVC 3) (Janus 2014, 55). Trudno nie zgodzić się z poglądem, że rozrywka ta stanowi „fenomen ery nowożytnej, podobnie jak towarzyszące mu zjawisko kibicowania, nierzadko wykraczające poza zwykłe zainteresowanie widzów sportową rywalizacją” (Antonowicz i Wrzesiński 2010, 6). Słusznie zauważa W. Lipoński, że: „Otaczający nas sport wymyka się coraz bardziej spod wpływów pedagogiki. Z jednej strony jest polem afer dopingowych, poddawany wpływom komercjalizacji, manipulacji i eksploatacji przez mass media, z drugiej zaś stał się schroniskiem dla młodzieżowych subkultur, pretekstem stadionowego buntu i w konsekwencji miejscem poważnych zaburzeń społecznych” (Lipoński 2000, 26). Jak pisał Eibl-Eibesfeld: „Patrząc na stadion, jako na miejsce, gdzie w sposób pokojowy, dozwolony znajdujemy sposobność do rozładowania napięcia, nie możemy zapominać, że uczymy się tam agresji” (Eibl-Eibesfeld 1987, 31). Seneka dodawał: „Za każdym razem, kiedy wracam ze stadionu, czuję, że we mnie jest mniej człowieczeństwa” (Gajewski 1997, 38).

Doniosłość społeczna imprez masowych zrodziła konieczność poszukiwania alternatywnych sposobów służących skuteczniejszemu zwalczaniu przestępczości stadionowej. Zmiana dotychczasowej polityki karnej poprzez wprowadzenie przepisów niedopuszczających możliwości uznaniowej interpretacji (Janus 2014, 260), stanowiła wyraz przyjętego kompromisu między wartością porządku prawnego a wymuszoną przez praktykę koniecznością elastyczności i adekwatności rozwiązań normatywnych (Wyrykowski 1986, 49–50). Wydarzenia towarzyszące imprezom masowym, w szczególności organizacja przez Polskę i Ukrainę Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej w 2012 r., przyczyniły się do skutecznej walki z niepożądanymi zachowaniami w związku z narastającym zjawiskiem chuligaństwa stadionowego.

Niniejsze opracowanie stanowi przyczynek do dyskusji nad skutkami wprowadzenia nowych rozwiązań w płaszczyźnie kryminalnopolitycznej. Kwestia bezpieczeństwa imprez masowych stanowi uzupełnienie rozważań, a jednocześnie rezultat dociekań wybitnych umysłów filozoficznych. Opracowanie nie pretenduje do miana kompleksowej analizy zjawiska, lecz zwraca uwagę jedynie na jego węzłowe zagadnienia.

PRAWNOKARNE REGULACJE DOTYCZĄCE PRZESTĘPCZOŚCI STADIONOWEJ

Chociaż duch sportu i rywalizacji towarzyszy ludziom od starożytności (Zimniak 2017, 147), stadionowe chuligaństwo znane jest dopiero od ponad 100 lat (Slavoy). Przyczyn powstawania zjawisk o charakterze chuligańskim leżących u podłoża przemocy stadionowej należy poszukiwać w konstelacji różnych czynników, które doprowadziły do uformowania dyscypliny sportowej zwanej piłką nożną. Pomimo iż pierwsze wzmianki na temat chuligaństwa stadionowego można odnaleźć już w czasach antycznych, historia rozwoju przestępczości stadionowej rozpoczęła się na przełomie XIX i XX wieku.

Podstawowe elementy konstrukcyjne normatywnego modelu zwalczania tego rodzaju przestępczości wykreowała Europejska Konwencja nr 120 w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej¹. Dokument ten uznawany jest za jeden z najważniejszych dokumentów regulujących kwestię zwalczania

¹ Sporządzona w Strasburgu 19.08.1995, Dz.U. 1995, nr 129, poz. 625, uchylona 1.04.2018.

chuligaństwa stadionowego. Preambuła Konwencji stanowi, że głównym celem tego aktu prawnego jest zapewnienie bezpieczeństwa imprez masowych przez odpowiednie władze państwowe oraz samodzielne organizacje sportowe, które ponoszą odrębną i jednocześnie wzajemnie uzupełniającą się odpowiedzialność za zwalczanie aktów przemocy i wybryków widzów. Konwencja stworzyła mechanizm przeciwdziałania zjawisku oparty na modelu związanym z ryzykiem, jakie dla społeczeństwa niesie inkryminowana grupa społeczna chuliganów stadionowych (*risk orientated crime control model*) (Sochacka 2010, 238). Wobec przyjęcia „nieaktualnego i niezgodnego z obecnymi europejskimi doświadczeniami i dobrymi praktykami części przepisów”, „zbyt wąsko ujmowanego zagadnienia bezpieczeństwa” oraz „niespójności, a nawet sprzeczności ze współczesnym podejściem i doświadczeniami państw-sygnatariuszy umowy w zakresie poprawy bezpieczeństwa imprez sportowych”², delegaci Ministrów Rady Europy przyjęli podczas posiedzenia w Strasburgu w 2016 r. projekt Konwencji Rady Europy w sprawie zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa, zabezpieczenia i obsługi podczas meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych³. W 2017 r. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej podpisał dokumenty wprowadzające do polskiego porządku prawnego Konwencję Rady Europy (CETS nr 218). Celem umowy międzynarodowej jest zapobieganie incydentom i zakłóceniom porządku publicznego stanowiącym zagrożenie dla uczestników meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych. Innowacyjnym rozwiązaniem w tym obszarze jest przyjęcie jako nadrzędnej zasady zintegrowanego, wielopodmiotowego podejścia do bezpieczeństwa realizowanego w oparciu o trzy filary (bezpieczeństwo, zabezpieczenie i obsługa) oraz współpracę wszystkich instytucji i stron⁴. Według twórców nowej Konwencji dokument ten ma charakter wybitnie prewencyjny.

² <https://www.gov.pl/web/sport-turystyka/polska-przyjela-konwencje-rady-europy-w-sprawie-bezpieczenstwa-imprez-sportowych> (dostęp – 10.03.2019).

³ Sporządzona w Strasburgu 4.05.2016. Zob. także decyzję Rady upoważniającą państwa członkowskie do stania się w interesie Unii Europejskiej stroną Konwencji Rady Europy w sprawie zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa, ochrony i obsługi podczas meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych (CETS nr 218), COM(2018) 247 *final*.

⁴ W projekcie ustawy dotyczącej wypowiedzenia Konwencji wskazano, że zgodnie z art. 3 nowej Konwencji Rady Europy w sprawie zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa, zabezpieczenia i obsługi podczas meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych: „państwa strony zobowiązały się do podjęcia wszelkich środków bezpieczeństwa na rzecz przeciwdziałania incydentom, w tym np. wprowadzenia przepisów karnych i administracyjnych w celu penalizacji sprawców aktów przemocy

Analizując dorobek prawny państw w zakresie zwalczania przestępczości stadionowej nie sposób pominąć istotnego *novum* na gruncie krajowego porządku, jakie wprowadziła ustawa z 22.08.1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych⁵. Uchylony już akt prawny zawierał regulacje dotyczące nieznanej wcześniej ustawodawstwu polskiemu instytucji zakazu wstępu na imprezę masową, zwanej również w literaturze przedmiotu instytucją zakazu stadionowego. Zakaz ten był wzorowany na środku karnym przyjętym w Wielkiej Brytanii na podstawie aktu normatywnego o nazwie *Public Order Act* z 1986 r.⁶ (por. *Exclusion Orders*), zmieniony w 1989 r. na mocy *Football Spectators Act (Restriction Orders)*⁷, a następnie – *Football Act*⁸. Pierwotnie zakaz ten mógł być orzekany na gruncie polskich przepisów jedynie za wykroczenia określone w art. 50 (niedopuszczalne zbiegowiska), 51 (zakłócanie spokoju i porządku publicznego), 52a (nawoływanie do przestępstwa), 124 (niszczenie mienia) lub 143 (utrudnianie korzystania) Kodeksu wykroczeń⁹ oraz w art. 21 ust 1-3, 5, 7 i 10 ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych (Soroka 2014, s. 100). Kolejne nowelizacje¹⁰ zmieniały kształt i zakres czasowy zakazu, jednakże dopiero

podczas meczów piłkarskich”. Przepisy dopuszczają także możliwość występowania z wnioskiem o ekstradycję osób podejrzanych o dopuszczenie się czynów przestępnych oraz przekazywania osób skazanych za popełnienie przestępstw do innego państwa w celu odbycia tam orzeczonej kary.

⁵ Dz.U. 2005 r., nr 108, poz. 909 z późn. zm.

⁶ The law no 410 of 13 december 1989, „Gazetta Ufficiale”, 18 december 1989, 294.

⁷ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/37/contents> (dostęp – 10.03.2019).

⁸ Dokument ten zlikwidował podział na zakaz krajowy i międzynarodowy, wprowadzając jednolitą definicję zakazu stadionowego – *football banning order* (FBO). Jego skutki w odniesieniu do meczów rozgrywanych na terytorium Anglii i Walii polegają na zakazie uczestnictwa w określonych meczach, a w odniesieniu do spotkań zagranicznych są połączone z obowiązkiem stawienia się na lokalnym posterunku Policji. Por. Section 14(4) *Football (Disorder) Act* 2000.

⁹ Ustawa z 20.05.1971 – Kodeks wykroczeń, Dz.U. 2010, nr 46, poz. 275 z późn. zm.

¹⁰ Zob. Ustawę z 30.03.2001 o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych i ustawy o Policji, Dz.U. 2001, nr 41, poz. 465, która zamieniła określenie „kary dodatkowej” zakazu wstępu na „środek karny”, ujednolicając terminologię normatywną wynikającą z przepisów prawa wykroczeń, a ponadto podniosła granice czasowe zakazu na okres od 1 roku do 3 lat, wprowadzając możliwość połączenia zastosowania zakazu z obowiązkiem osobistego stawienia się na wezwanie powiatowego (miejskiego) komendanta Policji, we właściwej dla miejsca zamieszkania ukaranego jednostce organizacyjnej Policji w czasie trwania imprezy masowej; Ustawę z 22.07.2004 o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2004, nr 187, poz. 1922, która zwiększyła ramy czasowe zastosowania środka karnego na okres od 2 do 6 lat; Ustawę z 9.05.2007 o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2007, nr 99, poz. 663.

decyzja Komitetu Wykonawczego Europejskiej Unii Piłkarskiej (UEFA), przyznająca Polsce i Ukrainie prawo do organizacji Mistrzostw Europy w piłce nożnej – Euro 2012, stworzyła całkowicie nową sytuację w zakresie bezpieczeństwa imprez masowych (Buczkowski i Jankowski 2015, 38). Kwestia utrzymania porządku publicznego na polskich stadionach nie tylko przestała stanowić wyłącznie wewnętrzny problem naszego kraju, lecz nabrała charakteru międzynarodowego (Chlebowicz 2009, 168).

Celem zapewnienia odpowiednich warunków porządku publicznego w czasie imprez masowych uchwalono nową ustawę o bezpieczeństwie imprez masowych¹¹, która weszła w życie 1.08.2009 r. W założeniu projektodawców zarówno spójność systemu prawnego, jak i „zamkniętość” katalogu środków karnych przewidzianych w art. 39 Kodeksu karnego¹² przemawiały za wprowadzeniem do polskiej ustawy karnoprawnej zakazu wstępu na imprezę masową orzeczanego za przestępstwo. W doktrynie podkreśla się, że takie usytuowanie zakazu wstępu na imprezę masową niejako wyeksponowało rolę i znaczenie tej instytucji (Chlebowicz 2010, 117).

Po około dwóch latach obowiązywania kodeksowej regulacji zakazu wstępu na imprezę masową ustawą z 31.08.2011 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych i niektórych innych ustaw¹³, która w zakresie dotyczącym omawianego środka karnego weszła w życie 1.01.2012 r., prawodawca zmienił w sposób zasadniczy dotychczasowe przepisy. Nowelizacja obejmowała swym zakresem część dotyczącą przesłanek materialnoprawnych orzeczenia analizowanego środka karnego i zakresu przedmiotowego, zawierającego wszystkie imprezy masowe, które odbywają się na terytorium Polski oraz mecze piłki nożnej rozgrywane przez polską kadrę narodową lub polski klub sportowy poza terytorium Polski (Zawartka 2013, 15). Omawianą nowelizacją dokonano dywersyfikacji obowiązków związanych z orzeczeniem zakazu wstępu na imprezę masową poprzez wyodrębnienie obowiązku kontrolowanego przebywania w określonym miejscu stałego pobytu oraz obowiązku stawiennictwa w jednostce Policji lub w określonym miejscu (Zawartka 2013, 15).

Nowelą dokonano również zróżnicowania okresu obowiązków nakładanych na sprawcę – oddzielając go od okresu, na jaki orzeczono środek kar-

¹¹ Ustawa z 20.03.2009 o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2009, nr 62, poz. 504.

¹² Ustawa z 6.06.1997– Kodeks karny, Dz.U. nr 88, poz. 553 z późn. zm.

¹³ Dz.U. 2011, nr 217, poz. 1280.

ny, pozostawiając jednocześnie sądowi swobodę w zakresie kształtowania treści obowiązków odnośnie rodzaju i zakresu terytorialnego imprez, których te obowiązki dotyczą (Licznernski 2012, 53). Zaostrzone zostały między innymi sankcje karne dla osób zagrażających bezpieczeństwu imprezy masowej (Zawartka 2013, 15). Jak wynika z treści uzasadnienia do projektu ustawy nowelizującej art. 41b k.k.: „Rozwiązanie takie pozwala sądowi na maksymalnie elastyczne – uwzględniające zarówno względy prewencyjne, jak i ciężar czynu, którego popełnienie stanowi podstawę orzekanego środka karnego – wyznaczenie zakresu nakładanych na skazanego obowiązków, a tym samym przysłuży się realizacji zasady indywidualizacji kary”¹⁴.

MIĘDZY DOLEGLIWOŚCIĄ A EFEKTYWNOŚCIĄ ŚRODKA KARNEGO W POSTACI ZAKAZU WSTĘPU NA IMPREZY MASOWE

„Czy bodźcami naszego życia – stawia pytanie W. Wolter – mają być na każdym kroku zakazy karne, czy życie ma być nieustannym tańcem wśród mieczy (jeden biegun), czy też zakazów tych ma być tak mało, by życie rozwijać się mogło zupełnie żywiołowo, a państwo pełniło tylko funkcję »stróża nocnego« (drugi biegun); czy też należy dążyć do jakiegoś złotego środka, gdzie działać mają w pierwszym rzędzie inne, legalne bodźce, a norma karna ma być tą *ultima ratio*” (Wolter 1967, 2). Jak słusznie zwraca uwagę M. Jędrzejewski, „nikt jeszcze nie wychował nikogo poprzez same kary” (Janus 2011).

Prawo karne wymaga wielopłaszczyznowego podejścia do kwestii represji celem realizacji koncepcji określanej jako *friendly but firm*, czyli „przyjaznej lecz stanowczej”. Akcentując potrzebę wdrożenia reglamentacji prawnokarnej wskazać należy, iż represyjność prawa karnego (Szeleszczuk 2015, s. 83–84) wcale nie musi dokonywać się za pomocą tradycyjnych instrumentów w postaci kary, ale poprzez zwiększenie liczby środków karnych, modyfikowanie podmiotowego i przedmiotowego ich zakresu czy też wydłużanie terminów, na które są orzekane (Zalewski 2015). Współczesne prawo karne charakteryzuje się zróżnicowaniem środków reakcji na przestępstwo. Środek karny, do których należy analizowany w niniejszym opracowaniu zakaz wstępu na imprezy masowe, stanowi wyraz racjonalnej polityki kryminalnej, mającej na celu zapobieganie przestępstwom. Nie

¹⁴ Druk sejmowy nr 4281, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/CFB1540F5938-F1E4C12578A800272E21/\\$file/4281-uzasadnienie.doc](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/CFB1540F5938-F1E4C12578A800272E21/$file/4281-uzasadnienie.doc), s. 17.

chodzi tu o „społeczną zemstę, owa *vindicta publica*, która przejawia się w stosunkach pierwotnych, a polega na poszukiwaniu równania pomiędzy szkodą społeczną a dolegliwością sprawcy” (Makarewicz 1936, 95).

Celem decyzji politycznokryminalnej w zakresie wprowadzenia na grunt polskiego prawa karnego zakazu wstępu na imprezy masowe było urzeczywistnienie dążenia do efektywnej polityki karnej. Przyjęcie odpowiednich proporcji represji, prewencji i perswazji (Chlebowicz 2014, 124) wiązało się z odrzuceniem koncepcji, zgodnie z którą „każdy uczestnik imprezy masowej to potencjalny chuligan” (Chlebowicz 2009, 26). Nowelizacja racjonalizacji polityki kryminalnej umożliwiła nałożenie na skazanego dwójakiego rodzaju obowiązków: obowiązku kontrolowanego przebywania oraz obowiązku stawieństwa, zakreślając wprost lub w sposób pośredni zakres czasowy orzekania tych obowiązków, odrywając jednocześnie ich okres od czasu, na jaki orzeczono środek karny (Licznarski 2012, 71–72).

Regulacja zmierzająca do wyeliminowania spośród uczestników imprez masowych osób naruszających prawo, z jednoczesnym zapewnieniem kontroli tych osób w trakcie trwania określonych imprez, uelastycznia prewencyjny charakter środka. Jednocześnie takie unormowanie otwiera sądom możliwość dostosowania wymiaru środka oraz związanych z nim obowiązków do okoliczności sprawy, stopnia winy i społecznej szkodliwości czynu (Licznarski 2012, 72). Za postępowe uznać należy wprowadzenie obowiązku kontrolowanego przebywania, które nie tylko uwzględnia postęp techniki, ale przede wszystkim wzmacnia funkcję prewencyjną zakazu wstępu na imprezy masowe (Licznarski 2012, 73).

STAN BEZPIECZEŃSTWA IMPREZ MASOWYCH W UJĘCIU STATYSTYCZNYM

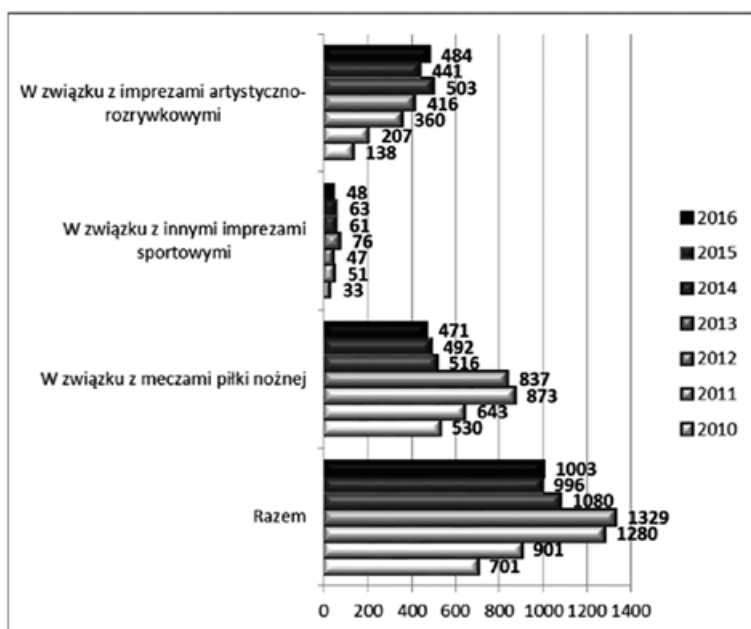
Od zarania dziejów najwybitniejsi filozofowie „usiłowali uchwycić, opisać, objaśnić pojęcie wspólnego dobra, które stanowi rację bytu każdej społeczności. I natrafili na fundamentalną potrzebę bezpieczeństwa, której zaspokojenie jest warunkiem zaspokojenia innych potrzeb” (Buhler 2014, 88). Bezpieczeństwo nie jest dane raz na zawsze (Moczuk 2015, 52), „(...) nie jest wartością samą w sobie, tzn. nie jest godną zabiegów ze względu na nią samą, jest natomiast wartością wyraźnie utylitarną, użytkową, tzn. będącą środkiem do osiągnięcia innych wartości np. życia, zdrowia, własności itp.” (Szmyd 2000, 48).

Filozofia „Baw się dobrze – czuj bezpiecznie” (*Have fun – feel safe*) rodzi konieczność analizy problematyki bezpieczeństwa powszechnego oraz publicznego w przypadku wystąpienia zagrożeń na meczach i turniejach piłkarskich (Stanejko 2012, 163). Utrzymanie porządku i bezpieczeństwa publicznego (Siejczuk 2011, 184) stanowi ważny element działań prewencyjnych podejmowanych przez policję.

Chociaż chuligaństwo stadionowe stanowi skomplikowany obszar, na który składają się rozmaite formy zachowań, często odbiegające od stereotypowego wyobrażenia (Morgała 2012, 78), warto przybliżyć jego rzeczywisty obraz. Nieocenionym źródłem informacji w tym zakresie są wydawane co pół roku przez Komendę Główną Policji (dalej: KGP) raporty „Bezpieczeństwo imprez masowych”.

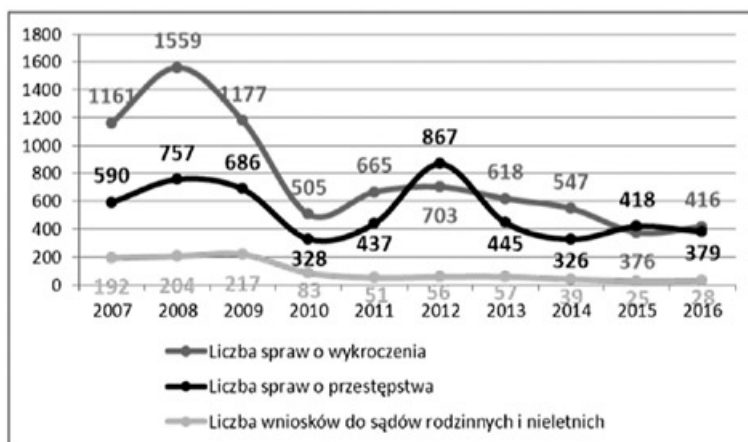
W kontekście liczby zdarzeń (zbiorowe naruszenia porządku publicznego, przestępstwa i wykroczenia) zauważalny jest wyraźny wzrost poziomu bezpieczeństwa imprez masowych, także tych o charakterze sportowym. Zgodnie z Raportem o stanie bezpieczeństwa w Polsce, w 2016 roku w związku z imprezami masowymi odnotowano ogółem 1003 przestępstwa i 7187 wykroczeń (w roku 2015 – 996 przestępstw i 9109 wykroczeń).

Wykres nr 1. Liczba przestępstw ujawnionych w związku imprezami masowymi w latach 2010–2016.

Źródło: *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, Biuletyn Informacji Publicznej MSWiA, s. 253.

Wykres nr 2. Liczba spraw kierowanych do sądów w związku z imprezami masowymi w latach 2007–2016.

Źródło: *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, Biuletyn Informacji Publicznej MSWiA, s. 255.

W wyniku spraw prowadzonych w 2016 roku w 92 przypadkach sądy orzekły prawomocne zakazy wstępu na imprezę masową, w tym 14 połączonych z nakazem obowiązku osobistego stawiennictwa we właściwej ze względu na miejsce zamieszkania ukaranego jednostce Policji (Raport MSWiA 2016, 255). W dniu 31 grudnia 2016 roku w policyjnych systemach figurowało 1291 osób z aktywnymi zakazami wstępu na imprezy masowe oraz 39 osób z orzeczonym obowiązkiem powstrzymania się od przebywania w określonym miejscu – na terenie imprezy masowej (razem 1330 osób). Stan na dzień 31 grudnia 2015 roku przedstawia się następująco: 1515 osób miało orzeczony zakaz wstępu na imprezy masowe, a 41 osób – obowiązek powstrzymania się od przebywania w określonym miejscu na terenie imprezy masowej (razem 1556 osób) (Raport MSWiA 2016, 255).

Do sądów skierowano 416 wniosków w sprawach o wykroczenia popełnione w związku z imprezami masowymi, to jest o 10,6% więcej niż w roku poprzednim (376). W związku z tymi wykroczeniami w 2016 roku Policja wnioskowała o orzeczenie środka karnego w postaci zakazu wstępu na imprezy masowe w 134 przypadkach (w roku 2015 – 92). Wśród skierowanych do sądów w 2016 roku wniosków w sprawach o wykrocze-

nia 305 (73%) dotyczyło meczów piłki nożnej, 91 (22%) miało związek z imprezami masowymi artystyczno-rozrywkowymi, a 20 (5%) z masowymi imprezami sportowymi innymi niż piłka nożna (Raport MSWiA 2016, 255).

W 2016 roku skierowano do sądów rodzinnych i nieletnich 28 wniosków o wszczęcie postępowania wobec nieletnich sprawców czynów zabronionych, popełnionych w związku z imprezami masowymi (w roku 2015 – 25).

Analizując dane statystyczne Komendy Głównej Policji trudno zgodzić się z poglądem wyrażonym przez W. van Oorschoota, że „jedynie 1% tłumu kibiców to osoby, które stwarzają problemy, przy czym chuligani stanowią jedynie część tego procentu” (Chlebowicz 2014, 134). Bardziej adekwatne wydaje się twierdzenie, iż sport w swojej odsłonie „zamiast promować dobrą wolę i pokój, w istocie forsuje agresywne współzawodnictwo i nacjonalistyczną pychę” (Fromm 1998, 40). Najlepszym tego dowodem jest wzrastająca liczba orzekanych przez sąd środków zakazu wstępu na imprezy masowe.

ZAKOŃCZENIE

„Poczucie brutalnej siły, chociaż nietrwałej, ale za to potężnej” (Le Bon 1986, 70–71) zajmuje miejsce świadomości chwilowej potęgi. Świat widowni sportowej (piłkarskiej) „nie jest obrazem rzeczywistym, dokładnie i szczegółowo nakreślonym, lecz raczej mozaiką szczegółów, podchwyconych przypadkowo, fragmentarycznie, o nieostrych różnicach” (Wojcik 2001, 38). Chuligaństwo stadionowe przejawia się w najróżniejszych formach zachowań, z których obecnie tylko niektóre związane są *stricte* z terenem stadionu piłkarskiego (Morgała 2012, 120).

Od pewnego czasu zauważalna jest tendencja do wyprowadzania negatywnej aktywności kibiców piłkarskich poza stadiony, do miejsc, przez które prowadzą główne trasy przejścia lub przejazdu uczestników tych imprez. Ze względu na niższą odpowiedzialność karną za takie czyny wymienione miejsca umożliwiają popełnianie przestępstw i wykroczeń, których popełnienie w miejscu i w czasie trwania imprezy masowej byłoby zagrożone wysokimi karami przewidzianymi w przepisach karnych ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych.

Wprowadzenie na grunt prawa polskiego środka karnego w postaci zakazu wstępu na imprezy masowe nie eliminuje przestępczości stadionowej. W praktyce analizowany środek karny nie stanowi *per se* skutecz-

nego, a przy tym jedyne remedium na zjawiska patologiczne, które w różnym nasileniu współwystępują na imprezach masowych. Okazuje się, że nawet najlepsze prawo może stanowić tylko narzędzie i jeden z elementów tworzących warunki bezpieczeństwa imprez masowych. Poszukiwanie skuteczniejszych środków, które będą stanowiły swoiste *ultima ratio* między prawem gwarancyjnym dla społeczeństwa a narzędziem represji w stosunku do tych, którzy prawo to naruszają, stanowi wyzwanie naszych czasów.

Mając na uwadze, że świat piłkarskich rozgrywek nierzadko pełen jest sprzeczności, niepewności, niejednoznaczności, paradoksów i ryzyka, nauka prawa karnego długo jeszcze nie będzie potrafiła przezwyciężyć wszelkich trudności związanych z zagrożeniem bezpieczeństwa wywołanym przez stadionowych chuliganów. Wszak „jednostka w tłumie to ziarno piasku wśród innych ziarenek, którym wiatr miota według własnego kaprysu” (Le Bon 1986).

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. Antonowicz D., Wrześniński Ł., *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii*, (w:) *Kibicowanie jako uniwersalny język*, red. Michał Karaś, Wydawnictwo Sendsport, Żelechów 2010.
2. Buczkowski K., Jankowski M., *Postępowanie w sprawach o przestępstwa „stadionowe” – trudności z ustalaniem sprawstwa oraz ich wpływ na sprawność procesu*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. profesora Stanisława Batawii”, 2015, nr 22, 38.
3. Buhler P., *O potęgę w XXI wieku*, przeł. Grażyna Majcher, Wydawnictwo Akademickie DIALOG, Warszawa 2014.
4. Chlebowicz P., *Strategia oraz taktyka zapobiegania i zwalczania czynów zabronionych związanych z bezpieczeństwem meczu piłki nożnej jako problem polityki kryminalnej*, „Nowa kodyfikacja prawa karnego”, 2014, nr 3609.
5. Chlebowicz P., *Instytucja tzw. zakazu stadionowego w polskim prawie karnym*, „Przegląd Policyjny”, 2010, nr 1(97).
6. Chlebowicz P., *Podnoszenie kompetencji Policji w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa imprez masowych – Euro 2012 (Szczytno, 4–5 grudnia 2008 r.)*, „Prokuratura i Prawo”, 2009, nr 3.
7. Chlebowicz P., *Chuliganstwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
8. Druk sejmowy nr 4281, [http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/CFB1540F5938-F1E4C12578A800272E21/\\$file/4281-uzasadnienie.doc](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/CFB1540F5938-F1E4C12578A800272E21/$file/4281-uzasadnienie.doc), s. 17.
9. Eibl-Eibesfeld I. *Miłość i nienawiść*, PAN, Warszawa 1987.

10. Fromm E., *Anatomia ludzkiej destrukcyjności*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1998.
11. Gajewski J., *Kibic kontra kibic*, „Detektyw”, 1997, nr 2 (wydanie specjalne).
12. Janus T. *Zjawisko agresji w widowiskach sportowych. Charakterystyka i ocena*, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014.
13. Le Bon G. *Psychologia tłumu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986.
14. Licznarski M., *Środek karny zakazu wstępu na imprezy masowe*, „Prokuratura i Prawo”, 2012, nr 5.
15. Lipoński W., *Olimpizm dla każdego. Popularny zarys wiedzy o historii, organizacji i filozofii ruchu olimpijskiego*, AWF, Poznań 2000.
16. Makarewicz J., *Prawo karne i prawa obywatela*, Lwów 1936.
17. Moczuk E., *Bezpieczeństwo jako fakt społeczny w teorii Emila Durkheima*, „Kwartalnik Policyjny”, 2015, nr 2.
18. Morgała D. *Rozprawa odmiejszczona jako środek do walki z chuligaństwem stadionowym?*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”, 2012, nr 3.
19. Morgała D., *Definicja i zakres pojęcia „chuligaństwo stadionowe”*, „Prokuratura i Prawo”, 2012, nr 7–8.
20. *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*. Biuletyn Informacji Publicznej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji.
21. Slavoy, *Historia chuligaństwa*, ZIN „Ultras Hools”, Tomaszów. Info (dostęp – 14.03.2019).
22. Sochacka A., *Chuligaństwo stadionowe jako samodzielne zjawisko społeczne i przedmiot regulacji prawnych. Zarys problematyki*, „Archiwum Kryminologii”, 2010.
23. Soroka P., *„Zakaz stadionowy” w prawie polskim*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.
24. Stanejko B., *Bezpieczeństwo imprez masowych na przykładzie EURO 2012*, (w:) *Problemy Prawa i Administracji*, red. Andrzej Kojder, 2012, nr 1–2.
25. Szeleszczuk D., *Środki karne w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z dnia 20 lutego 2015 r.*, „Studia Prawnicze KUL”, 2015, nr 4 (64).
26. Szmyd J., *Bezpieczeństwo jako wartość, refleksja aksjologiczna i etyczna*, (w:) *Zarządzanie bezpieczeństwem*, pod red. Pawła Tyrała, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000.
27. *The law no 410 of 13 december 1989*, „Gazetta Ufficiale” 18 december 1989, nr 294.
28. Wojcik K., *Public relations*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2001.
29. Wolter W., *Granice i zakres prawa karania*, „Państwo i Prawo”, 1967, nr 2.
30. Wyrzykowski M., *Pojęcie interesu społecznego w prawie administracyjnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1986.
31. Zalewski W., *Kodeks karny. Część ogólna. t. 2, Komentarz do art. 32–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Legalis/el.
32. Zawartka M., *Prawne uregulowania związane z ograniczeniem agresywnych zachowań pseudokibiców na imprezach masowych oraz w związku z ich organizacją*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa”, 2013, nr 1.

33. Zimniak R. *Przestępczość stadionowa – stara Hydra, nowe głowy*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały”, 2017, nr 1(20).

AKTY PRAWNE

1. Decyzja Rady upoważniająca państwa członkowskie do stania się w interesie Unii Europejskiej stroną Konwencji Rady Europy w sprawie zintegrowanego podejścia do bezpieczeństwa, ochrony i obsługi podczas meczów piłki nożnej i innych imprez sportowych (CETS nr 218), COM(2018) 247 *final*.
2. Europejska Konwencja nr 120 w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej z dnia 19 sierpnia 1995 r., Dz.U. nr 129, poz. 625.
3. *Football Spectators Act* 1989.
4. *Football Act* 2000.
5. *Public Order Act* 1986.
6. Ustawa z 31.08.2011 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych i niektórych innych ustaw (Dz.U. 2011, nr 217, poz. 1280).
7. Ustawa z 20.03.2009 o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2009, nr 62, poz. 504.
8. Ustawa z 9.05.2007 o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2007, nr 99, poz. 663.
9. Ustawa z 22.07.2004 o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2004, nr 187, poz. 1922.
10. Ustawa z 30.03.2001 o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych i ustawy Policji, Dz.U. 2001, nr 41, poz. 465.
11. Ustawa z 22.08.1997 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz.U. 2005, nr 108, poz. 909 z późn. zm.
12. Ustawa z 6.06.1997 – Kodeks karny, Dz.U. nr 88, poz. 553 z późn. zm.
13. Ustawa z 20.05.1971 – Kodeks Wykroczeń, Dz.U. 2010, nr 46, poz. 275 z późn. zm.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1. Janus T. *OZSK: Kibice zaprezentowali projekt ustawy*, http://legionisci.com/news/43185_OZSK_Kibice_zaprezentowali_projekt_ustawy.html (dostęp – 10.03.2019).
2. <https://www.gov.pl/web/sport-turystyka/polska-przyjela-konwencje-rady-europy-w-sprawie-bezpieczenstwa-imprez-sportowych> (dostęp – 10.03.2019).
3. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/37/contents> (dostęp – 10.03.2019).

STRESZCZENIE

Katarzyna MRÓZ

„ZAKAZ STADIONOWY” W POLSKIM PRAWIE KARNYM A BEZPIECZEŃSTWO IMPREZ MASOWYCH

Słowa kluczowe: środek karny, imprezy masowe, zakaz stadionowy, chuligaństwo

Doniosłość społeczna imprez masowych zrodziła konieczność poszukiwania alternatywnych sposobów służących skuteczniejszemu zwalczaniu przestępczości stadionowej. Zmiana dotychczasowej polityki karnej poprzez wprowadzenie do krajowego porządku prawnego środka karnego w postaci zakazu wstępu na imprezy masowe stanowiła wyraz przyjętego kompromisu między wartością porządku prawnego a wymuszoną przez praktykę koniecznością elastyczności i adekwatności rozwiązań normatywnych. Wydarzenia towarzyszące imprezom masowym, w szczególności organizacja przez Polskę i Ukrainę Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej w 2012 r., przyczyniły się do skutecznej walki z niepożądanymi zachowaniami w związku z narastającym zjawiskiem chuligaństwa stadionowego. Opracowanie stanowi przyczynek do dyskusji nad skutkami wprowadzenia nowych rozwiązań w płaszczyźnie kryminalnopolitycznej. Kwestia bezpieczeństwa imprez masowych stanowi uzupełnienie niniejszych rozważań.

SUMMARY

Katarzyna MRÓZ

„STADIUM BAN” IN POLISH CRIMINAL LAW AND SECURITY OF MASS EVENTS

Keywords: penal measure, mass events, stadium ban, hooliganism

The social importance of mass events gave rise to the need to look for alternative ways to more effectively combat stadium crime. Changing the current penal policy by introducing in the national legal order a criminal measure in the form of a ban on access to mass events was an expression of the compromise agreed between the value of the legal order and forced by practice the necessity of flexibility and adequacy of normative solutions. The events accompanying mass events – in particular the organization by Poland and Ukraine of the European Football Championship in 2012 – contributed to the effective fight against unwanted behavior in connection with the increasing phenomenon of stadium hooliganism. The study is a contribution to the discussion on the effects of introducing new solutions in the criminally-political plane. The issue of the safety of mass events is a supplement to these considerations.

NOTA O AUTORZE

Katarzyna Mróz – adwokat w Izbie Adwokackiej w Warszawie, z wyróżnieniem ukończyła Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. Absolwentka Podyplomowego Studium Prawa Medycznego, Bioetyki i Socjologii Medycyny na WPiA UW, Kliniki Mediacji na WPiA UW oraz Szkoły Ekonomicznej Analizy Prawa w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie. Uczestniczka Akademii Liderów Prawa, Akademii Inspektora Ochrony Danych Osobowych oraz ogólnopolskich projektów edukacyjnych i programów szkoleniowych realizowanych przez Okręgową Radę Adwokacką w Warszawie, Okręgową Izbę Radców Prawnych w Warszawie oraz Stowarzyszenie im. Prof. Zbigniewa Hołdy. Współpracuje z Wydawnictwem Wolters Kluwer Polska. Prowadzi zajęcia na Uczelni Łazarskiego oraz w liceach w ramach programu „Edukacja prawna”. Członek Sekcji Prawa i Postępowania Karnego, Sekcji Prawa Publicznego i Compliance, Sekcji Prawa Medycznego i Farmaceutycznego oraz Sekcji Praw Człowieka, działających przy Okręgowej Radzie Adwokackiej w Warszawie. Specjalizuje się w prawie karnym materialnym i procesowym, w sprawach medycznych oraz w sprawach z zakresu prawa prasowego i dóbr osobistych. Autorka licznych publikacji naukowych, artykułów, glos i sprawozdań.

NOTE ABOUT THE AUTOR

Katarzyna Mróz – Advocate at the Bar Association in Warsaw, with Graduated from the Faculty of Law and Administration at the University of Warsaw and the Faculty of Journalism and Political Science at the University Warszawski. Graduate of the Postgraduate Studies in Medical Law, Bioethics and Medical Sociology at the Faculty of Law and Administration of the University of Warsaw, Mediation Clinic at Faculty of Law and Administration at the University of Warsaw and the School of Economic Analysis of Law at the Warsaw School of Economics Handlowa in Warsaw. Participant of the Academy of Law Leaders, Academy of Personal Data Protection Inspector as well as nationwide educational projects and training programs implemented by District Bar Council in Warsaw, District Chamber of Counselors Legal in Warsaw and Stowarzyszenie im. Prof. Zbigniew Hołda. He cooperates with the Wolters Kluwer Polska publishing house. He conducts classes at the Lazarski University and in high schools as part of the „Education legal”. Member of the Criminal Law and Procedure Section, Law Section Public and Compliance, the Section of Medical and Pharmaceutical Law and the Human Rights Section, operating at the District Council of Adwokacka in Warsaw. He specializes in substantive and procedural criminal law, in medical matters, and in matters related to press law and personal rights. Author of numerous scientific publications, articles, glosses and reports.

PUBLIKACJE STUDENCKIE

STUDENT'S PUBLICATIONS

Agnieszka Magdalena ŚWIERGAŁA
(ORCID: brak)
Uniwersytet Jagielloński

WIDZENIA W POLSKIM SYSTEMIE PENITENCJARNYM

WSTĘP

Rozważając o skutecznych metodach postępowania z osobami pozbawionymi wolności nie sposób pominąć kwestii tak istotnej jak utrzymywanie kontaktów skazanego ze światem zewnętrznym. Jest to problematyka szczególnie ważna, gdyż kontakty te wpływają pozytywnie na stan psychiczny skazanych, zapobiegają prizonizacji, a także sprzyjają podtrzymywaniu więzi rodzinnych, a nie budzi wątpliwości fakt, że rodzina odgrywa znaczącą rolę w procesie readaptacji społecznej skazanych¹. Kontakty ze światem zewnętrznym mają ponadto istotne znaczenie dla poprawnego przebiegu procesu resocjalizacji penitencjarnej i jej końcowego efektu². Ustawodawca w wielu miejscach Kodeksu karnego wykonawczego zdecydował się na bardzo wyraźnie wyeksponowanie prawa

¹ E. Pindel, *Podtrzymywanie więzi rodzinnych w warunkach izolacji*, „Probacja” 2011, nr 1, s. 92; szerzej zob. D. Sarzała., *Rodzina osoby przebywającej w izolacji więziennej jako środowisko wsparcia społecznego*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio” 2016, nr 4, s. 311–326; 17); Wolińska P., *Znaczenie instytucji rodziny w życiu osób odbywających karę pozbawienia wolności w świetle stanu badań socjologicznych*, „Rozprawy Społeczne” 2016, nr 2, s. 62–68.

² H. Machel, *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7, s. 45.

skazanego do utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym, w tym między innymi z rodziną i osobami bliskimi (zob. m.in. art. 63 § 3 k.k.w., art. 102 pkt 2 k.k.w. czy art. 105 § 1 k.k.w.). Wyzaczył jednocześnie sposoby, przy pomocy których osadzeni mogą to prawo realizować. Istotną rolę w tym zakresie pełnią widzenia, będące zasadniczą i jednocześnie przysługującą każdemu osadzonemu formą utrzymywania kontaktu ze światem zewnętrznym.

WIDZENIA NA TLE STANDARDÓW MIĘDZYNARODOWYCH

Problematyka kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym została szeroko omówiona na gruncie aktów międzynarodowych. Warte uwagi są między innymi zalecenia Organizacji Narodów Zjednoczonych³. Wzorcowe reguły minimalne ONZ dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli)⁴ w kwestii kontaktów skazanych ze światem zewnętrznym stanowią między innymi o zezwoleniu więźniom na komunikowanie się pod odpowiednim nadzorem z rodziną i przyjaciółmi w regularnych odstępach czasu poprzez korespondencję pisemną oraz, jeżeli to możliwe, za pomocą m.in. środków telekomunikacyjnych czy elektronicznych oraz innych środków, a także przez przyjmowanie odwiedzin. Co ciekawe, poruszono w nich również kwestię tzw. widzeń intymnych poprzez wskazanie, iż prawo to winno być stosowane bez dyskryminacji, co oznacza, że kobiety skazane na karę pozbawienia wolności mają z niego korzystać na równi z mężczyznami. Celem realizacji powyższego prawa należy utworzyć adekwatne procedury oraz udostępnić obiekty, tak by zapewnić sprawiedliwy i jednakowy dostęp wszystkim osadzonym, z odpowiednim uwzględnieniem bezpieczeństwa i godności (zob. reg. 58). Godzi się również zauważyć, że w reg. 43 zwrócono uwagę na to, że kary dyscyplinarne lub środki restrykcyjne nie powinny zawierać całkowitego zakazu kontaktów z rodziną, który to może zostać ograniczony wyłącznie na określony czas w wyjątkowych sytuacjach, wymaganych do utrzymania bezpieczeństwa i porządku. Oczywiście, nie pominięto także kwestii ewentualnych kontaktów osadzonych z obrońcą, wskazując, że należy więźniom przyznać stosowne możliwości, czas i środki niezbędne

³ Dalej: ONZ.

⁴ Zob. https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf (dostęp – 17.05.2018).

do widzeń, konsultowania się i komunikowania z obrońcą przez siebie wybranym lub osobą świadczącą pomoc prawną – bez zwłoki, podsłuchiwanie i cenzury oraz w pełni poufnie – w jakiegokolwiek kwestii prawnej, zgodnie z obowiązującym prawem krajowym.

Szeroko na temat kontaktów z rodziną, w tym widzeń, wypowiadają się także Europejskie Reguły Więzienne z 2006 roku (reg. 24.1–24.12)⁵, zgodnie z którymi więźniowie mają prawo porozumiewania się, tak często jak jest to możliwe, poprzez listy, telefon lub inne formy komunikacji, z ich rodzinami, przedstawicielami organizacji zewnętrznych i z innymi osobami oraz do odwiedzin tych osób (reg. 24.1). Europejskie Reguły Więzienne zalecają, by wizyty zorganizowane były w sposób pozwalający więźniom na podtrzymanie i rozwijanie tak dalece jak to jest możliwe normalnych więzi rodzinnych (reg. 24.4). Jakkolwiek nie wykluczają one poddania widzeń w uzasadnionych sytuacjach (np. ze względu na wymogi prowadzonego postępowania karnego czy w celu utrzymania porządku, bezpieczeństwa osób i instytucji) ograniczeniom i monitoringowi (reg. 24.2), to wskazano, iż ograniczenia, włączając w to szczególne ograniczenia zarządzane przez władze sądowe, powinny mimo to zezwalać na dopuszczalny minimalny kontakt. Zgodzić należy się z prezentowanym w literaturze poglądem w kontekście widzeń, że jeżeli mogą one stanowić zagrożenie ze względów bezpieczeństwa, to nie należy ich zakazywać, lecz trzeba zwiększyć odpowiednio nad nimi nadzór⁶. Europejskie Reguły Więzienne nie wypowiadają się na temat tzw. widzeń intymnych, jednak warto wskazać, iż zdaniem Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu i Poniżającemu Traktowaniu pozytywnie należy ocenić działania państw, zmierzające do wprowadzenia tego rodzaju rozwiązań⁷. Również Zgromadzenie Parlamentarne Rady

⁵ Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów) <http://www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/prawaczl/document.pdf> (dostęp – 17.05.2018).

⁶ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 229.

⁷ Zob. m.in. Raport CPT z Węgier z 24 marca 2009 r. – 2 kwietnia 2009 r. – „The delegation observed that a facility for conjugal visits had been built in anticipation that the rules might change to allow this type of visit in the future; this would be a welcome development”, [Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 24 March to 2 April 2009], § 108.

Europy⁸ zachęca do stworzenia możliwości korzystania ze wspomnianych widzeń, podkreślając także konieczność równego traktowania w tym względzie kobiet i mężczyzn oraz potrzebę zapewnienia dostępu do środków antykonceptyjnych (zob. Rezolucja 1663 (2009) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy – Kobiety w więzieniu – 12.4.)⁹. W zakresie organizowania widzeń z kobietami przebywającymi w więzieniach, Zgromadzenie zachęca również do upewnienia się, że wszystkie jednostki mają pomieszczenia dla odwiedzających, z których w szczególności mogłyby skorzystać małe dzieci (12.1.) czy upewnienia się, że podjęto specjalne starania w celu umożliwienia dzieciom więźniarek odwiedzanie swoich matek oraz przeszkolono pracowników więzień w zakresie postępowania z odwiedzającymi dziećmi (12.2). Warto również wskazać, iż Komitet Ministrów Rady Europy w rekomendacji dotyczącej tzw. więźniów niebezpiecznych z 1982 r.¹⁰ zaleca, aby posługiwać się wobec tej kategorii osadzonych tak dalece jak to możliwe, zwykłymi przepisami więziennymi, a środki bezpieczeństwa stosować z poszanowaniem godności ludzkiej oraz praw człowieka, tylko w takim zakresie, w jakim są one niezbędnie konieczne.

Godzi się również zauważyć, że Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu¹¹, po przeprowadzeniu kontroli polskich jednostek penitencjarnych w 2009 roku stwierdził, że co do zasady praktyka korzystania z widzeń przez skazanych jest odpowiednia, jednak pożądanym byłoby zwiększenie częstotliwości widzeń w stosunku do obecnie obowiązujących zasad w tym zakresie, który to pogląd należy podzielić. Komitet podnosi ponadto, iż „stosowne przepisy prawa powinny zostać zmienione w celu przyznania wszystkim kategoriom osadzonych prawa do równoważnika co najmniej jednej godziny widzenia na tydzień; najlepiej byłoby, gdyby osadzeni mogli uzyskać widzenie w każdym tygodniu”¹². Polski rząd wskazał jednak

⁸ Dalej: Zgromadzenie.

⁹ B. Stańdo-Kawecka, *Komentarz do Rezolucji 1663 (2009) Kobiety w więzieniu*, [w:] *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2011, nr 72–73, s. 161–167.

¹⁰ Rekomendacja nr R (82) 17 dotycząca warunków izolacji i postępowania z więźniami niebezpiecznymi (przyjęta przez Komitet Ministrów 24 września 1982 r. podczas 350. spotkania zastępców ministrów).

¹¹ Dalej: Komitet.

¹² Report to the Polish Government on the visit to Poland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or

w odpowiedzi, iż w jego opinii obowiązujące obecnie regulacje pozwalają osadzonemu na utrzymywanie kontaktów zewnętrznych¹³. Komitet poruszył również problematykę widzeń osób tymczasowo aresztowanych, wskazując, że osoby te powinny co do zasady uzyskiwać widzenia i być uprawnione do komunikowania się ze swoją rodziną i innymi osobami w taki sam sposób, jak osoby skazane (zob. § 95).

Na temat widzeń wielokrotnie wypowiadał się również Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu¹⁴ (zarzut naruszenia prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego ustanowionego w art. 8 EKPC¹⁵). Trybunał podkreśla przede wszystkim, że „tymczasowe aresztowanie, jak i wszelkie inne środki pozbawiające osobę wolności, pociąga za sobą ograniczenia życia prywatnego i rodzinnego. Jednak integralnym elementem prawa aresztowanego do poszanowania życia rodzinnego jest to, by władze umożliwiły lub, jeżeli jest to konieczne, pomogły mu w utrzymaniu kontaktów z najbliższą rodziną”¹⁶ oraz, że „ograniczenia w liczbie widzeń członków rodziny, nadzór nad odwiedzinami i (...) poddanie zatrzymanego specjalnemu reżimowi więziennemu lub specjalnym warunkom, w jakich odbywają się odwiedziny, stanowią ingerencję w prawo skarżącego chronione art. 8, ale nie są same w sobie naruszeniem tego przepisu”¹⁷. Trybunał podnosi również, że restrykcje tego rodzaju muszą być stosowane „zgodnie z prawem”, a ponadto muszą być „niezbędne w społeczeństwie demokratycznym”¹⁸.

Punishment (CPT) from 26 November to 8 December 2009, § 94, <https://rm.coe.int/168069791c> (dostęp – 18.05.2018).

¹³ Sprawozdanie władz polskich dla Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, s. 57, <https://rm.coe.int/168069792a> (dostęp – 18.05.2018).

¹⁴ Dalej: EKPCz lub Trybunał.

¹⁵ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

¹⁶ Wyrok ETPC z dnia 3 kwietnia 2003 r. w sprawie Klamecki przeciwko Polsce, skarga nr 31583/96, § 144.

¹⁷ Wyrok ETPC z dnia 21 września 2010 r. w sprawie Mazgaj przeciwko Polsce, skarga nr 41656/02, § 49.

¹⁸ Zob. szerzej Wyrok ETPC z dnia 11 października 2005 r. w sprawie Bagiński przeciwko Polsce, skarga nr 37444/97, § 89; Wyrok ETPC z dnia 9 października 2012 roku w sprawie Popenda przeciwko Polsce, skarga nr 39502/08, § 72.

WIDZENIA NA GRUNCIE KODEKSU KARNEGO WYKONAWCZEGO

Z przeprowadzonych przez T. Szymanowskiego badań wynika między innymi, iż widzenia są najbardziej cenioną przez skazanych formą kontaktowania się z bliskimi¹⁹. W literaturze podnosi się, że widzenia zdecydowanie bardziej oddziałują na osoby pozbawione wolności, niż rozmowy telefoniczne czy korespondencja, a w konsekwencji powinny być organizowane w taki sposób, by umożliwić fizyczny kontakt między skazanym a osobami odwiedzającymi, a wszelkie ograniczenia w tym zakresie powinny mieć charakter wyjątkowy²⁰.

W przepisach prawa polskiego sposób oraz częstotliwość widzeń zależy od zakładu karnego, w jakim skazany odbywa karę oraz od jego statusu. I tak w zakładzie karnym typu zamkniętego skazani mogą korzystać z dwóch widzeń w miesiącu, a za zgodą dyrektora zakładu karnego wykorzystać je jednorazowo (art. 90 pkt 6 k.k.w.). Widzenia skazanych podlegają nadzorowi administracji zakładu karnego, natomiast rozmowy w trakcie widzeń podlegają kontroli administracji zakładu karnego (art. 90 pkt 7 k.k.w.). W zakładzie karnym typu półotwartego skazani mogą korzystać w miesiącu już z trzech widzeń, które za zgodą dyrektora zakładu karnego mogą być połączone (art. 91 pkt 8 k.k.w.). Tak samo jak w zakładzie karnym typu zamkniętego widzenia skazanych podlegają nadzorowi administracji zakładu karnego. Jeżeli zaś chodzi o rozmowy skazanych w trakcie widzeń – kontrola administracji zakładu karnego nie jest już w tym przypadku obligatoryjna (art. 91 pkt 9 k.k.w.). W zakładzie karnym typu otwartego skazany może korzystać z nieograniczonej liczby widzeń, które mogą podlegać nadzorowi administracji zakładu karnego (art. 92 pkt 10 k.k.w.). Rozmowy skazanych z osobami odwiedzającymi nie podlegają jednak kontroli administracji zakładu karnego (art. 92 pkt 11 k.k.w.). Osobom odbywającym karę pozbawienia w zakładach karnych dla młodocianych typu zamkniętego i półotwartego przysługuje prawo do dodatkowego widzenia w miesiącu (art. 91a k.k.w.). Prawo to przysługuje także dorosłym wyróżniającym się dobrą postawą, którzy jeżeli jest to uzasadnione potrzebami oddziaływania, za swoją zgodą odbywają karę

¹⁹ T. Szymanowski, *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005, s. 205.

²⁰ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności...*, s. 228.

w zakładzie karnym dla młodocianych (art. 84 par 2 k.k.w) oraz skazanym sprawującym stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15 (art. 105a § 3 k.k.w.).

Jeżeli mowa o kontaktach skazanych z rodzinami, a przede wszystkim z dziećmi, na szczególną aprobatę zasługują różnego rodzaju imprezy organizowane w celu wzmocnienia więzów rodzinnych²¹. Dla przykładu wskazać można działania z AŚ w Międzyrzeczu, w którym są organizowane minimum 3 razy w roku takie wydarzenia tj. spotkania rodzinne z okazji Świąt Bożego Narodzenia, Świąt Wielkanocnych, Dnia Dziecka. Widzenia te są poprzedzone warsztatami plastycznymi, w ramach których osadzeni wykonują upominki dla bliskich. Podczas spotkania osadzeni mają możliwość również wykonać wspólnie z rodziną np. ozdoby świąteczne. Należy więc dążyć do jak najszerzego pogłębiania więzi rodzinnych osadzonych poprzez widzenia możliwie najbardziej zbliżone do warunków domowych.

Co oczywiste, w przypadku tzw. osadzonych niebezpiecznych, a więc osób stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych, kontakty ze światem zewnętrznym podlegają większym rygorom w stosunku do pozostałych skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładzie typu zamkniętego. Jak stanowi art. 88b pkt 8 k.k.w. widzenia skazanych odbywają się w wyznaczonych miejscach pod wzmocnionym dozorem. Osoby te nie mogą korzystać z widzeń w obecności skazanych, wobec których nie podjęto decyzji o zakwalifikowaniu ich jako tzw. niebezpiecznych. Dyrektor zakładu karnego może zdecydować, że widzenie odbywać się będzie w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobami odwiedzającymi, jeżeli zachodzi poważne zagrożenie dla ich bezpieczeństwa. Decyzja dyrektora jako ingerująca bezpośrednio w sferę praw i wolności skazanego, mimo że jest uznaniowa, podlega kontroli sądu penitencjarnego w trybie art. 7 k.k.w.²² Jak wynika z badań przeprowadzonych w 2009 roku przez Z. Lasocika w jednostkach penitencjarnych, w których funk-

²¹ Raport Najwyższej Izby kontroli: Informacja o wynikach kontroli – Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności, s. 41 i n., <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/14/044/> (dostęp – 11.05.2018).

²² K. Postulski, *Komentarz do art. 88(b) Kodeksu karnego wykonawczego*, (w:) K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV, WKP, 2017, LEX nr 10609.

cjonują tzw. oddziały „N” ścisła izolacja oraz zabezpieczenia fizyczne negatywnie wpływają na kontakty z rodziną w czasie widzeń²³.

Zgodnie z art. 105a § 1 k.k.w. – widzenie trwa 60 minut. Zasadą jest, że w tym samym dniu skazanemu udziela się tylko jednego widzenia, z zastrzeżeniem wspomnianych uprzednio – art. 90 pkt 6 oraz art. 91 pkt 8 k.k.w. W widzeniu mogą uczestniczyć nie więcej niż dwie osoby pełnoletnie, chyba że dyrektor zakładu karnego, w uzasadnionych wypadkach, wyrazi zgodę na udział większej liczby osób. Rozwiązanie to ocenić należy jednoznacznie pozytywnie, bowiem nie są rzadkością sytuacje, w których osoby odwiedzające przyjeżdżają na widzenie z odległych miejscowości. Spowodowane jest to głównie przeludnieniem jednostek penitencjarnych i osadzaniem więźniów niejednokrotnie bardzo daleko od uprzedniego miejsca zamieszkania. Liczba osób niepełnoletnich w czasie widzeń nie podlega ograniczeniu, jednak mogą one korzystać z nich wyłącznie pod opieką osób pełnoletnich (art. 105a § 2 k.k.w.). W przypadku widzeń z osobami niebędącymi członkami rodziny osadzonego lub z inną osobą bliską konieczne jest uzyskanie zezwolenia dyrektora zakładu karnego (art. 105a § 4 k.k.w.). Co istotne, widzenia umożliwiają bezpośredni kontakt skazanych z osobami odwiedzającymi, jednak odbywają się pod nadzorem funkcjonariusza (art. 105a § 5 k.k.w.). W czasie widzenia dopuszczalne jest spożywanie artykułów żywnościowych i napojów zakupionych przez odwiedzających na terenie zakładu karnego, jednak artykuły, które nie zostały spożyte w czasie widzenia, przekazuje się osobie odwiedzającej (art. 105a § 6 k.k.w.). W razie naruszenia przez skazanego lub osobę go odwiedzającą ustalonych zasad odbywania widzenia, może być ono przerwane lub zakończone przed czasem (art. 105a § 7 k.k.w.). Dyrektor zakładu karnego podaje do wiadomości szczegółowe warunki i zasady odbywania widzeń w formie ogłoszenia, w miejscu dostępnym dla odwiedzających (art. 105a § 8 k.k.w.). Jeżeli chodzi o kontakty osadzonych z obrońcami, pełnomocnikami, przedstawicielami zaaprobowanymi przez Przewodniczącego Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka do reprezentowania skazanego przed tym Trybunałem – mają oni prawo porozumiewania się z nimi podczas nieobecności innych osób, a rozmowy z tymi osobami w trakcie widzeń i rozmowy telefoniczne nie

²³ Zob. Z. Lasocik, *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. 'więźniów niebezpiecznych' w Polsce*, Archiwum Kryminologii, tom 31, 2009, s. 299–344.

podlegają kontroli (art. 8 § 3 k.k.w.). Nie dotyczą ich jednak ograniczenia określone w art. 105a § 1, 2, 5 k.k.w.

Istotne znaczenie mają możliwości wynikające z przyznawania skazanym nagród. Zgodnie z art. 138 § 1 pkt 1–3 k.k.w. skazany może otrzymać zezwolenie na dodatkowe lub dłuższe widzenie, zezwolenie na widzenie bez osoby dozorującej, a także zezwolenie na widzenie bez osoby dozorującej w oddzielnym pomieszczeniu. Zauważyć trzeba, że nagrody w formie widzeń bez osoby dozorującej nie dotyczą tzw. osadzonych niebezpiecznych, jak już bowiem wcześniej wskazano widzenia tej grupy skazanych odbywają się w wyznaczonych miejscach pod wzmocnionym dozorem²⁴. Jeżeli chodzi o wspomniane uprzednio tzw. widzenia intymne – w literaturze podnosi się, iż „realizacja zasady normalizacji wymaga, aby zezwalano na kontakty seksualne więźniów z ich partnerami, jeśli to możliwe, w relatywnie jak najnormalniejszych warunkach²⁵. W wielu systemach penitencjarnych taka możliwość została przewidziana²⁶. Przepisy polskiego prawa karnego wykonawczego nie stanowią jednak o tym wprost. Przyjmuje się, iż przyznawane w formie nagród widzenia bez osoby dozorującej, w oddzielnym pomieszczeniu w praktyce mogą temu celowi służyć. Jak wskazuje się w literaturze, tego rodzaju nagroda przyczynia się w wydatny sposób do utrzymania prawidłowej więzi małżeńskiej²⁷. Widzenia w oddzielnym pomieszczeniu nie tylko służą podtrzymaniu więzi rodzinnych osadzonych, a co za tym idzie – poczucia bliskości i wsparcia, ale również zmniejszają napięcie i poziom agresji u skazanych²⁸. Odczuwanie wzmożonego popędu seksualnego w warunkach stresu, osłabienia kondycji psychicznej może rodzić frustracje u skazanych, wydaje się więc właściwe dążenie do jak najszerzej dostępności

²⁴ K. Dąbkiewicz, *Komentarz do art. 138 Kodeksu karnego wykonawczego*, (w:) K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. III, WK 2015, LEX nr 10220.

²⁵ E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności...*, s. 229 i literatura tam cytowana.

²⁶ P. Wierzbicki, *Kontakty skazanych ze światem zewnętrznym i ich znaczenie w społecznej readaptacji*, (w:) B. Hołyst (red.), *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. I, Warszawa 1984, s. 131–132.

²⁷ K. Linowski, *Kontakty skazanych na karę pozbawienia wolności ze światem zewnętrznym*, Ostrowiec Świętokrzyski 2005, s. 71.

²⁸ A. Pilarska-Jakubczak, *Za kratą całkiem bez miłości?*, „Forum Penitencjarne” 2012, nr 4, s. 19; O wyposażeniu oddzielnych pomieszczeń zob. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. nr 186, poz. 1820).

tego rodzaju nagród. Z uwagi na brak odpowiedniej infrastruktury oraz przepelnienie zakładów karnych wiele jednostek nie posiada takich pomieszczeń. Ich utworzenie leży w gestii dyrektorów konkretnych jednostek, których ustawa nie zobowiązuje jednak do utworzenia tego rodzaju pomieszczeń.

Zmierzając ku końcowi przedstawionych uwag wskazać trzeba, że ustawodawca przewidział jako jedną z kar dyscyplinarnych udzielanie widzeń w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą, na okres do 3 miesięcy (art. 143 § 1 pkt 6 k.k.w.), a ponadto umieszczenie w celi izolacyjnej na okres do 28 dni, podczas którego skazanego pozbawia się m.in. możliwości korzystania z widzeń (art. 143 § 1 pkt 8 oraz § 3 pkt 1 k.k.w.). Co jednak istotne, w czasie wykonywania kary dyscyplinarnej w formie umieszczenia w celi izolacyjnej dyrektor zakładu karnego może, w wypadkach uzasadnionych względami rodzinnymi, osobistymi lub wychowawczymi, zezwolić skazanemu na widzenie lub rozmowę telefoniczną. Jakkolwiek na pierwszy rzut oka nie wydaje się właściwe obejmowanie karą dyscyplinarną ograniczenia kontaktu ze światem zewnętrznym, to przyjmując trzeba, że mogą zdarzyć się sytuacje, w których okaże się to konieczne. Większa izolacja od świata zewnętrznego niesie ze sobą ryzyko wielu negatywnych konsekwencji dla skazanego, należy zatem sięgać po ewentualne ograniczenia w tym względzie z daleko idącą ostrożnością. Ograniczenia w kwestii udzielania widzeń osadzonym przewiduje również art. 247 § 1 k.k.w., zgodnie z którym w wypadkach uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi albo poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może na czas określony wstrzymać lub ograniczyć ich udzielanie. Zgodnie zaś z § 3 komentowanego przepisu – jeżeli widzenie, ze względu na osobę odwiedzanego lub odwiedzającego, stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego lub aresztu śledczego albo dla porządku prawnego, dyrektor zakładu lub aresztu może uzależnić jego odbycie od spełnienia warunków zapewniających bezpieczeństwo.

Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego opracowania nie sposób omówić problematyki widzeń osób tymczasowo aresztowanych, jednak na marginesie należy wskazać, iż doznają one daleko idących ograniczeń – w porównaniu do takiego prawa przysługującego skazanemu²⁹,

²⁹ Z. Hołda, K. Postulski, *Komentarz do art. 217 Kodeksu karnego wykonawczego*, (w:) Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX nr 7749.

co jednak często uzasadnione jest potrzebą zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania (zob. art. 217 k.k.w.).

ZAKOŃCZENIE

Widzenia są formą kontaktu ze światem zewnętrznym, z którą wiąże się stosunkowo niewielkie ryzyko nadużyć ze strony osadzonych, zaś jeśli chodzi o ich zalety, są one nieporównywalnie większe, dlatego ważne, by promować kontakty ze światem zewnętrznym tak często, jak to możliwe. Jak słusznie wskazuje się w literaturze „nie można uczyć wolności pozbawiając jej”, kontakty zewnętrzne powinny stanowić więc swego rodzaju namiastkę życia w społeczeństwie, kształtując tym samym prospołeczną postawę skazanych³⁰. Pożądane wydaje się zbadanie praktyki sposobu realizacji widzeń skazanych – przede wszystkim objętych tzw. reżimem „N”, co pozwoli na ustalenie czy nie dochodzi do nieprawidłowości w traktowaniu poszczególnych grup więźniów, a dodatkowo umożliwi rzetelną ocenę praktyki funkcjonowania kontaktów osadzonych ze światem zewnętrznym oraz wysunięcie ewentualnych postulatów na przyszłość. Ponadto, wydaje się, iż *de lege ferenda* postulować należy wyraźne uregulowanie w przepisach Kodeksu karnego wykonawczego kwestii korzystania przez osadzonych z tzw. widzeń intymnych, oczywiście na równych zasadach dla kobiet i mężczyzn. Rozwiązanie to przyczyniłoby się przede wszystkim do wyeliminowania jednego z przejawów deprywacji więziennej, jakim jest brak możliwości zaspokojenia potrzeb seksualnych.

BIBLIOGRAFIA

1. Dawidziuk E., *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
2. Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. III, WK 2015, LEX nr 10220.
3. Hołda Z., Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX nr 7749.
4. Linowski K., *Kontakty skazanych na karę pozbawienia wolności ze światem zewnętrznym*, Ostrowiec Świętokrzyski 2005.
5. Linowski K., *Możliwości rozwoju człowieka w warunkach izolacji penitencjarnej poprzez utrzymywanie kontaktów zewnętrznych*, Acta Scientifica Academiae Ostroviensis 2001, nr 8.

³⁰ K. Linowski, *Możliwości rozwoju człowieka w warunkach izolacji penitencjarnej poprzez utrzymywanie kontaktów zewnętrznych*, Acta Scientifica Academiae Ostroviensis 2001, nr 8, 141.

6. Machel H., *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej, readaptacji i reintegracji społecznej*, Resocjalizacja Polska 2014, nr 7.
7. Pilarska-Jakubczak A., *Za kratą całkiem bez miłości?*, Forum Penitencjarne 2012, nr 4.
8. Pindel E., *Podtrzymywanie więzi rodzinnych w warunkach izolacji*, Probacja 2011, nr 1.
9. Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV, WKP 2017, LEX nr 10609.
10. Raport Najwyższej Izby kontroli: *Informacja o wynikach kontroli – Readaptacja społeczna skazanych na wieloletnie kary pozbawienia wolności*, <https://www.nik.gov.pl/kontrola/P/14/044/> (dostęp – 11.05.2018).
11. Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów) <http://www.bip.sw.gov.pl/SiteCollectionDocuments/CZSW/prawaczl/document.pdf> (dostęp – 17.05.2018).
12. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 października 2003 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz.U. nr 186, poz. 1820).
13. Sarzała D., *Rodzina osoby przebywającej w izolacji więziennej jako środowisko wsparcia społecznego*, Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio 2016, nr 4.
14. Stańdo-Kawecka B., *Komentarz do Rezolucji 1663 (2009) Kobiety w więzieniu*, (w:) *Międzynarodowe standardy wykonywania kar*, Przegląd Więziennictwa Polskiego 2011, nr 72–73.
15. Szymanowski T., *Polityka karna i penitencjarna w Polsce w okresie przemian prawa karnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
16. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2018 r. poz. 652 t.j.).
17. Wierzbicki P., *Kontakty skazanych ze światem zewnętrznym i ich znaczenie w społecznej readaptacji*, (w:) B. Hołyst (red.), *Problemy współczesnej penitencjarystyki w Polsce*, t. I, Warszawa 1984.
18. Wolińska P., *Znaczenie instytucji rodziny w życiu osób odbywających karę pozbawienia wolności w świetle stanu badań socjologicznych*, Rozprawy Społeczne 2016, nr 2.
19. Wzorcowe reguły minimalne Organizacji Narodów Zjednoczonych dotyczące postępowania z więźniami (Reguły Mandeli) https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Reguly_Mandeli.pdf (dostęp – 17.05.2018).

STRESZCZENIE

Agnieszka Magdalena ŚWIERGAŁA,

WIDZENIA W POLSKIM SYSTEMIE PENITENCJARNYM

Słowa kluczowe: więźniowie, widzenia, zakład karny, kara pozbawienia wolności, prawa człowieka

Utrzymywanie kontaktów ze światem zewnętrznym pełni znaczącą rolę w procesie resocjalizacji osób skazanych. Zdaniem osób pozbawionych wolności widzenia stanowią jedną z najlepszych form kontaktu z rodziną i osobami bliskimi. Co istotne, pełnią one również ważną rolę w redukowaniu recydywy. W niniejszym opracowaniu problematyka widzeń została omówiona nie tylko na gruncie polskiego ustawodawstwa, ale również na tle standardów międzynarodowych, z uwzględnieniem między innymi zaleceń Organizacji Narodów Zjednoczonych, Europejskich Reguł Więziennych czy orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (art. 8 EKPC). Omawiana problematyka jest szczególnie istotna, gdyż umożliwienie kontaktu z najbliższymi stanowi podstawowy element prawa osób pozbawionych wolności do poszanowania życia rodzinnego.

SUMMARY

Agnieszka ŚWIERGAŁA

PRISON VISITS IN POLISH PENITENTIARY SYSTEM

Key words: prisoners, jail, prison visits, imprisonment, human rights

Maintaining contacts with the outside world plays a significant role in the process of resocialization of convicted persons. Convicts consider visits to be one of the best forms of contact with family and relatives. What is important, visits play a significant role in reducing recidivism also. In this study, these issues will be discussed not only on the basis of Polish legislation, but also on the background of international standards, taking into account, inter alia, recommendations of the United Nations, European Prison Rules or the jurisprudence of the European Court of Human Rights (Article 8 ECHR). The issues discussed are especially important, as enabling contact with family and relatives is a basic element of the right of convicts to respect for family life.

NOTA O AUTORZE

Agnieszka Magdalena Świergała – studentka V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przewodnicząca Koła Naukowego Postępowania Karnego Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. Seminarzystka w Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego UJ.

Zainteresowania naukowe: prawo karne wykonawcze, postępowanie karne, prawa człowieka.

NOTE ABOUT THE AUTHOR

Agnieszka Magdalena Świergała – Law student at the Faculty of Law and Administration of the Jagiellonian University. Chairwoman. Scientific Society of Criminal Procedure of the Society of Law Students' Library of the Jagiellonian University. A seminar student at the Department of Executive Criminal Law of the Jagiellonian University. Research interests: executive criminal law, proceedings, criminal, human rights.

Karolina PIASECKA
(ORCID: brak)
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

WYKONYWANIE TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

WPROWADZENIE

Wśród środków zapobiegawczych, przewidzianych przez Kodeks postępowania karnego (dalej jako k.p.k.), można wyróżnić zarówno środki izolacyjne – tymczasowe aresztowanie, jak i nieizolacyjne – poręczenie, dozór (zwykły) Policji, dozór warunkowy Policji, nakaz opuszczenia lokalu, nakaz lub zakaz określonego zachowania oraz zakaz opuszczania kraju przez oskarżonego. Środki zapobiegawcze stosowane są wobec oskarżonego (podejrzanego), celem zabezpieczenia prawidłowego toku procesu. Szczególnie dolegliwe dla potencjalnego sprawcy czynu zabronionego jest tymczasowe aresztowanie, ponieważ pozbawia się taką osobę wolności i izoluje od społeczeństwa. Okres stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego może być bardzo długi (w postępowaniu przygotowawczym może trwać 2 lata, w pozostałych etapach procedowania, k.p.k. nie wskazuje maksymalnego okresu) i czynić wiele złego w psychice potencjalnego sprawcy, który jeszcze przecież nie został uznany za winnego popełnienia czynu, a mimo to jest odbierana mu konstytucyjna wolność. W związku z powyższym ustawodawca szczególnie obostrzył stosowanie tego środka określonymi warunkami, a także wprowadził określone zasady wykonywania orzeczonego środka.

Tymczasowe aresztowanie jest stosowane zarówno w postępowaniach toczących się przed sądami rejonowymi jak i okręgowymi. Dane statystyczne z 2017 r. wskazują, że sądy w Polsce wydały łącznie 9 630 razy postanowienia orzekające izolacyjny środek zapobiegawczy¹. Porównując okres lat 2005–2017 w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania można zaobserwować tendencję spadkową. W roku 2005 o izolacyjnym środku zapobiegawczym zdecydowano 34 549 razy. Zestawiając dane statystyczne z pierwszego i ostatniego spośród obejmujących sprawozdanie lat, można wywnioskować iż tymczasowe aresztowanie jest orzekane 3,5-krotnie rzadziej. Tendencja spadkowa nie wynika z mniejszej ilości popełnianych przestępstw, a z większej powściągliwości sądów do pozbawiania ludzi wolności. Niesłuszna izolacja naraża państwo na wielotysięczne odszkodowania, które nie zrekompensują czasu straconego za murami jednostek penitencjarnych, a także powodują ogromne problemy w życiu osobistym osadzonego.

FUNKCJE I CELE STOSOWANIA TYMCZASOWEGO ARESztOWANIA

Tymczasowe aresztowanie, tak jak pozostałe środki zapobiegawcze spełniają jedną funkcję zasadniczą oraz dwie akcesoryjne².

Funkcja zasadnicza inaczej nazywana funkcją prewencyjną, wyznacza główny cel – zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, o czym stanowi art. 249 § 1 k.p.k. Poprzez zabezpieczenie można rozumieć uniemożliwienie ucieczki lub jej przerwanie oskarżonemu oraz pozbawienie go możliwości naruszania prawidłowego toku procesu. Stosowanie środka zapobiegawczego nie obala domniemania niewinności, chociaż wskazuje, że jest wysokie prawdopodobieństwo uznania za winnego. Także prawo międzynarodowe pozwala na stosowanie tymczasowego aresztowania, jeżeli występuje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa przez osobę aresztowaną, a także jeśli ma zapobiegać popełnieniu kolejnego czynu zabronionego bądź ucieczki przed wymiarem sprawiedliwości.

Funkcja ochronna ma minimalizować ryzyko popełnienia kolejnego przestępstwa przez oskarżonego. Jednak biorąc pod uwagę wysoką demo-

¹ *Środki zapobiegawcze orzeczone przez SR i SO w latach 2005–2016 oraz w I półroczu 2017 roku*, <https://danepubliczne.gov.pl/dataset/srodki-zapobiegawcze-orzeczone-przez-sr-i-so-w-latach-2005-i-p-2016>] (dostęp – 11.05.2018).

² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 432 i n.

ralizację osadzonych w aresztach śledczych, nie można całkowicie wyeliminować zagrożenia popełnienia nowego czynu zabronionego nawet w jednostkach izolacji totalnej. Stosowanie środków zapobiegawczych ma zachodzić, gdy istnieje uzasadniona obawa ponownego popełnienia czynu zabronionego. Kolejną funkcją akcesoryjną jest funkcja represyjna, która występuje w przypadku gdy społeczeństwo pod wpływem przestępstwa zasługującego na szczególne potępienie, domaga się od razu pozbawienia wolności podejrzanego, zanim jeszcze zostaną podjęte konkretne działania w celu postawienia zarzutów. Ustawa jednak zdecydowanie sprzeciwia się takiemu wykorzystywaniu środków zapobiegawczych. W związku z prawdopodobieństwem popełnienia przestępstwa organy ścigania bardzo często podejmują kroki, które mają zabezpieczyć postępowanie. Stosując środki zapobiegawcze, jednocześnie rozpoczyna się represje. Z pomocą rekompensaty za zastosowane represje przychodzi Kodeks karny (dalej jako: k.k.), wprowadzając zaliczenie środków zapobiegawczych na poczet kary i środków karnych, a także Kodeks postępowania karnego, wyznaczając drogę do ubiegania się o odszkodowania za niesłuszne pozbawienie wolności.

STOSOWANIE TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

Zastosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania jest uzależnione od wielu czynników, które są ujawnione w toku postępowania oraz będą wskazywały na wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego przez oskarżonego o czym stanowi art. 249 § 1 k.p.k. Istotnymi okolicznościami są przede wszystkim dowody zebrane w toku postępowania przygotowawczego. Niedopuszczalne jest orzekanie o tymczasowym aresztowaniu czy jakimkolwiek innym środku zapobiegawczym, z nadzieją że wraz z upływem czasu znajdą się dowody na winę oskarżonego bądź chociażby jej domniemanie. Ze wspomnianego przepisu wynika że „duże prawdopodobieństwo” to takie, w którym niemal istnieje pewność popełnienia przestępstwa przez oskarżonego. Musi być ono większe niż możliwość uniewinnienia czy umorzenia³. Ponadto, aby można było orzec o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, musi istnieć co najmniej jedna z kilku dodatkowych prze-

³ Eichstaedt K., [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, M. Kurowski, *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, System Informacji Prawnej LEX, 2018 (dostęp – 2.05.2018).

ślanek, np. obawa ucieczki lub ukrycia się, obawa mactwa, gdy zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku, którego górna granica wskazuje co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji wydał wyrok skazujący na minimum 3 lata pozbawienia wolności, a także wyjątkowo wtedy gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził (art. 258 k.p.k.).

Istnieje także szereg przesłanek, które uniemożliwiają zastosowanie tymczasowego aresztowania – o nich stanowi art. 259 k.p.k. Wyróżnia się wśród nich przede wszystkim zagrożenie dla życia lub zdrowia oskarżonego, spowodowanie wyjątkowo ciężkich skutków dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny, możliwość orzeczenia przez sąd w stosunku do oskarżonego kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub karę łagodniejszą albo że okres tymczasowego aresztowania przekroczy przewidywany wymiar kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia, a także jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku. Nie stosuje się również tymczasowego aresztowania, gdy wystarczający jest inny środek zapobiegawczy⁴.

O zastosowaniu takiego środka zapobiegawczego jakim jest tymczasowe aresztowanie może zdecydować wyłącznie sąd. Ma on kompetencje do zastosowania izolacyjnego środka we wszystkich stadiach postępowania, zaliczając do nich także postępowanie kasacyjne czy wznowienie postępowania. Przyznanie wyłącznej kompetencji sądowi, ma podstawę w aktach międzynarodowych, takich jak Europejska Konwencja Praw Człowieka, czy Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Stanowi o tej zasadzie także Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która w art. 41 ust. 2 wskazuje, że pozbawienie wolności może odbyć się jedynie na podstawie wyroku sądowego, a niewątpliwie przy zastosowaniu tymczasowego aresztowania, mamy do czynienia z pozbawieniem podstawowego prawa człowieka – prawa do wolności. Zanim sąd wyda postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, powinien przesłuchać oskarżonego, jednak jeśli nie ma takiej możliwości np. z powodu ukrywania się oskarżonego, ma możliwość wydania postanowienia bez wysłuchania. Oczywiście wydaje się fakt, iż oskarżony ma prawo

⁴ Ł. Chojniak, *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie oraz za niesłuszne oskarżenie*, Warszawa 2013, s. 139.

do obrony, a w związku z tym, jeżeli ustanowił obrońcę bądź zachodzą przesłanki obrony obligatoryjnej, organy procesowe zawiadamiają obrońcę o terminie przesłuchania i mają obowiązek przypomnieć o przysługującym prawie oskarżonemu.

Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu podlega zażaleniu na zasadach ogólnych zgodnie z brzmieniem art. 252 k.p.k. Możliwość wniesienia zażalenia przed sąd ma oskarżony oraz jego obrońca, prokurator oraz pokrzywdzony jeżeli jest stroną w postępowaniu.

Kodeks postępowania karnego przewiduje możliwość uchylenia bądź zmiany środka zapobiegawczego, jeżeli zmieniły się okoliczności na podstawie których został orzeczony. Dokonanie zmiany może nastąpić na wniosek bądź z urzędu. Oskarżony ma prawo złożyć w każdym czasie wniosek o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego. Sąd wydając postanowienie o tymczasowym aresztowaniu może zastrzec, że środek ten ulegnie zmianie z chwilą złożenia określonego poręczenia majątkowego. Organ procesowy ma natomiast obowiązek permanentnego nadzoru oraz oceny konieczności stosowania orzeczonego środka. Dlatego też, aby zapobiegać nadużywaniu prawa bądź niesłusznego pozbawiania wolności, możliwość uchylenia tymczasowego aresztowania lub zmiany na inny środek ma także prokurator, jednak tylko w trakcie trwania postępowania przygotowawczego⁵. Prokurator, uchylający postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, ma obowiązek niezwłocznego przesłania odpisu do sądu, który zdecydował o zastosowaniu tego środka, a także do zakładu karnego bądź aresztu śledczego, w którym przebywa oskarżony, wraz z nakazem zwolnienia. Jednocześnie organ ma obowiązek zawiadomić pokrzywdzonego lub świadka o zwolnieniu oskarżonego lub zmianie środka zapobiegawczego.

WYKONYWANIE TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA

Do wykonywania tymczasowego aresztowania można przystąpić po wydaniu postanowienia przez sąd w tym przedmiocie. Kodeks karny wykonawczy (dalej jako: k.k.w.) powiela cele wykonywania tymczasowego aresztowania, o których stanowi k.p.k., podkreślając, że ma ono służyć realizacji postanowień dla których zostało zastosowane, a w szczególności zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania karnego. Oskarżo-

⁵ Eichstaedt K., [w:] D. Świecki, B. Augustyniak, Michał Kurowski, *Kodeks postępowania karnego...*, dz. cyt.

nego, wobec którego orzeczono taki środek zapobiegawczy, umieszcza się w areszcie śledczym, który działa jako samodzielny areszt lub jest wyodrębniony w zakładzie karnym.

Wykonując izolacyjny środek zapobiegawczy, należy odpowiednio stosować przepisy odnoszące się do wykonywania kary pozbawienia wolności. Osadzonego w chwili przyjęcia należy pouczyć o jego prawach oraz obowiązkach, a także umożliwić mu zapoznanie się z przepisami k.k.w., a także regulaminem organizacyjno-porządkowym wykonywania tymczasowego aresztowania. Podobnie jak przy wykonywaniu kary pozbawienia wolności, należy w sposób przemyślany i racjonalny umieszczać tymczasowo aresztowanych w areszcie śledczym, tak aby zapobiegać ich nadmiernej demoralizacji. W szczególności należy oddzielić niekaranych od uprzednio odbywających karę pozbawienia wolności oraz młodocianych od dorosłych (art. 212 k.k.w.). Komisja penitencjarna ma obowiązek kwalifikować tymczasowo aresztowanych jako stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenia dla bezpieczeństwa aresztu i tym samym osadzać ich na wyznaczonych oddziałach lub celach w warunkach zapewniających wzmożoną ochronę (art. 212a k.k.w.). W ich przypadku stosuje się przepisy o sprawcach szczególnie niebezpiecznych. Należy zwrócić uwagę na tymczasowo aresztowanego, któremu zagraża niebezpieczeństwo lub istnieje obawa zagrożenia jego życia lub zdrowia. Dyrektor aresztu śledczego obejmuje go szczególną ochroną w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia, szczególnie poprzez kontrolę stanu jego zdrowia, udzielanie pomocy psychologicznej, stały nadzór i cenzurę korespondencji, kontrolę rozmów w trakcie widzeń. Ochrona może zostać udzielona aresztowanemu na jego wniosek bądź na wniosek sądu. Zarówno o zakwalifikowaniu tymczasowo aresztowanego jako niebezpiecznego, jak i o objęciu osadzonego szczególną ochroną, należy zawiadomić sędziego penitencjarnego.

Tymczasowo aresztowanemu przysługują szereg praw, z których korzystają także skazani w zakładach karnych typu zamkniętego, odbywający karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym. Stosowanie ograniczeń może wynikać jedynie z konieczności zapewnienia prawidłowego toku postępowania, utrzymania porządku oraz bezpieczeństwa w areszcie śledczym, a także zapobiegania wzajemnej demoralizacji. Pozbawiając wolności tymczasowo aresztowanego, należy bezzwłocznie zawiadomić o miejscu jego pobytu osobę najbliższą, inną osobę, stowarzyszenie bądź instytucję, a także obrońcę jeżeli jest on wyznaczony. Osadzeni

mają prawo m.in. do właściwego wyżywienia, odpowiednich warunków bytowych, pomieszczeń, utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi, wolności religijnej, kształcenia, korzystania z zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, radia, książek i telewizji. Osadzony ma także możliwość korzystania ze świadczeń zdrowotnych. Kolejnym z praw tymczasowo aresztowanego jest możliwość korzystania z własnej odzieży, leków i innych przedmiotów, pod warunkiem, że nie zagraża to porządkowi ustalonymu w areszcie śledczym bądź bezpieczeństwu lub względom sanitarnym⁶. Tymczasowo aresztowany ma także możliwość co najmniej jednego widzenia w ciągu miesiąca z osobą najbliższą po uzyskaniu zgody organu do dyspozycji którego pozostaje. Jednakże można odmówić osadzonemu możliwości widzenia, gdyby mogło ono spowodować bezprawne utrudnienie postępowania karnego, a także mogłoby być wykorzystane do popełnienia przestępstwa bądź podżegania do jego popełnienia. Zasadą jest, że widzenia są organizowane w taki sposób, aby uniemożliwić bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą. Istnieją wyjątki od tej reguły, gdy organ, do dyspozycji którego pozostaje tymczasowo aresztowany, zezwoli na widzenie podczas którego będzie możliwość bezpośredniego kontaktu. Aresztowany ma także możliwość bycia zatrudnionym na terenie aresztu śledczego, bądź poza jego obrębem – wówczas wymagana jest zgoda organu do którego dyspozycji pozostaje.

Najważniejszym prawem tymczasowo aresztowanego z punktu widzenia procesu jest możliwość kontaktu z obrońcą. Wynika ono z fundamentalnego aktu prawnego – Konstytucji RP (art. 42 ust. 2), a także aktów międzynarodowych. Jednakże podczas kontaktowania się z obrońcą czy to w sposób bezpośredni podczas widzenia, czy w czasie rozmowy telefonicznej, organ do dyspozycji którego pozostaje tymczasowo aresztowany, może zastrzec swoją obecność przy widzeniu. Należy wiązać ze sobą prawo organu wynikające z przepisu art. 73 § 2 k.k.w. i 4 k.p.k. Obecność prokuratora lub osoby przez niego uprawnionej, może być dokonywana tylko w ciągu 14 dni od dnia tymczasowego aresztowania i tylko wtedy gdy wymaga tego dobro postępowania karnego⁷. Odnosi się to także do kontroli korespondencji z obrońcą. Nie ma w takiej sytuacji zastosowana art. 217a k.k.w. Możliwość kontaktu z obrońcą nie musi być związana

⁶ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV [online], Wolters Kluwer Polska, 2017 (dostęp – 2.05.2018).

⁷ *ibidem*

z toczącym się postępowaniem karnym, w ramach którego zastosowano tymczasowe aresztowanie, ale także innych postępowań karnych czy cywilnych. Prawa te są gwarancją humanitarnego traktowania tymczasowo aresztowanego, które zmuszają właściwe ogranę do ochrony dóbr osobistych i majątkowych.

Poza szeregiem podstawowych praw, wydanych przez ustawodawcę, wprowadził on także zakazy, którym musi podporządkować się tymczasowo aresztowany. Objęta bezwzględnym zakazem jest możliwość posiadania środków łączności, urządzeń technicznych służących do rejestrowania i odtwarzania informacji, sprzętu komputerowego a także poza depozytem, przedmiotów i dokumentów, które mogą utrudniać prawidłowy tok postępowania karnego (art. 216 §1 k.k.w.). Tymczasowo aresztowany może natomiast korzystać z aparatu telefonicznego na zasadach określonych w regulaminie organizacyjno-porządkowym wykonywania tymczasowego aresztowania za zgodą organu do dyspozycji którego pozostaje.

Tymczasowo aresztowany może być ukarany za zawinione naruszenie nakazów lub zakazów wynikających z ustawy, regulaminów lub innych przepisów karą dyscyplinarną (art. 222 § 1 k.k.w.). Nie zostaje naruszona zasada domniemania niewinności, zastosowanie kary dyscyplinarnej ma na celu doraźne ukaranie za naruszenie przepisów obowiązujących w areszcie śledczym.

Wykonywanie tymczasowego aresztowania może także odbywać się w zakładzie leczniczym, w tym w zakładzie psychiatrycznym, pod warunkiem, że wymaga tego stan zdrowia tymczasowo aresztowanego. Orzecznictwo słusznie stwierdza, iż u oskarżonego u którego biegli stwierdzili chorobę psychiczną jest wystarczającą podstawą do umieszczenia oskarżonego w szpitalu psychiatrycznym w celu podjęcia leczenia⁸.

Warunkiem prawidłowego wykonywania tymczasowego aresztowania jest sprawowanie nadzoru nad jego legalnością oraz celowością. W świetle art. 256 k.p.k. nadzór nad prawidłowością zatrzymania i wykonania środków zapobiegawczych sprawuje sąd, a w postępowaniu przygotowawczym, także prokurator. Jednak tylko sąd ma możliwość dokonywania nadzoru nad prawidłowością wykonywania wszystkich środków zapobiegawczych, także nad izolacyjnymi. Prokurator ma możliwość kontroli wykonywania jedynie środków nieizolacyjnych. Zgodnie z art. 32 k.k.w. nadzór nad legalnością i prawidłowością wykonywania tymczasowego

⁸ postanowienie SA we Wrocławiu z 9.08.2007 r., II AKz 402/07, LEX nr 301495.

aresztowania sprawuje sędzia penitencjarny. Kontroli powinny podlegać wszelkie instytucje prawne, które sprowadzają się do przymusowego pozbawienia wolności⁹.

PODSUMOWANIE

Stosowanie tymczasowego aresztowania, pomimo widocznego spadku w statystykach, jest ciągle częstą praktyką organów procesowych. Jednak należy pamiętać, iż każde pozbawienie wolności pozostawia nieodwracalne zmiany w psychice człowieka. Ostrożność oraz racjonalizm w stosowaniu izolacyjnego środka zapobiegawczego są pożądane, szczególnie gdy celem ma być zapobieganie demoralizacji tymczasowo aresztowanego, a także ochrona zasady domniemania niewinności. Istotne jest zatem, aby instytucja tymczasowego aresztowania była stale nadzorowana i nienadużywana. Pomimo dość powszechnego pozbawiania wolności przestępców oraz stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego, warto ograniczyć zabieranie podstawowego prawa człowieka jakim jest wolność, przez organy sądowe, szczególnie za przestępstwa o niskiej szkodliwości społecznej. Istnieje szereg możliwości ukarania sprawcy w sposób nieobciążający budżetu państwa, a także odciążający zagrożone przeludnieniem zakłady karne i areszty śledcze. Podstawowe cele jakimi powinny kierować się organy procesowe, to ochrona społeczeństwa przed przestępczością, a także zapobieganie powstawaniu kolejnych. Niestety pobyt w instytucjach totalnych nie przyczynia się do resocjalizacji osadzonych, a wręcz przeciwnie – demoralizuje. Dlatego należy przede wszystkim zapobiegać popełnianiu przestępstw, a przestępców uczyć brania odpowiedzialności za swoje czyny w warunkach wolnościowych.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

1. Chojniak Ł., *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie oraz za niesłuszne oskarżenie*, Warszawa 2013.
2. Dudek D., *Konstytucyjna wolność człowieka i tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999.
3. Eichstaedt K., [w:] Świecki D., Augustyniak B., Kurowski M., *Kodeks postępowania karnego. Tom I. Komentarz aktualizowany*, System Informacji Prawnej

⁹ A. Tomporek, *Zakres nadzoru penitencjarnego w nowym kodeksie karnym wykonawczym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 24–25, s. 45 i n.

- LEX, 2018 <https://sip-1lex-1pl-1000019zc003d.buhan.kul.pl/#/commentary/587748545/554101> (dostęp – 2.05.2018).
4. Grodziński O., *Karnoprocesowe elementy nadzoru nad wykonywaniem środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania*, Nowa kodyfikacja prawa karnego. t. XXV, Wrocław 2009.
 5. Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. IV [online], Wolters Kluwer Polska, 2017, <https://sip-1lex-1pl-1000019zc003d.buhan.kul.pl/#/commentary/587334988/537424> (dostęp – 2.05.2018).
 6. Tomporek A., *Zakres nadzoru penitencjarnego w nowym kodeksie karnym wykonawczym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1999, nr 24–25.
 7. Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016.

AKTY PRAWNE

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78 poz. 483).
2. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2017, poz. 2204).
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2017, poz.1904).
4. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2018 poz. 652).

ORZECZNICTWO

1. Postanowienie SA we Wrocławiu z 9.08.2007 r., II AKz 402/07, LEX nr 301495.

INNE

1. Środki zapobiegawcze orzeczone przez SR i SO w latach 2005–2016 oraz w I półroczu 2017 roku, <https://danepubliczne.gov.pl/dataset/srodki-zapobiegawcze-orzeczone-przez-sr-i-so-w-latach-2005-i-p-2016>] (dostęp – 11.05.2018).

STRESZCZENIE

Karolina PIASECKA

WYKONYWANIE TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

Słowa kluczowe: tymczasowe aresztowanie, skazany, środek zapobiegawczy, zakład karny, sąd

W artykule zostały podjęte zagadnienia i problemy związane tymczasowym aresztowaniem. Wskazano funkcje tymczasowego aresztowania, a także opisano cele wykonywania środków zapobiegawczych w polskim systemie karnym. Wskazano przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania oraz możliwości jego zmiany lub uchylecia. Autorka opisuje sposoby wykonywania orzeczonego środka zapobiegawczego oraz prawa i obowiązki osadzonego w jednostce penitencjarnej. W artykule zostały opisane sposoby wykonywania nadzoru nad wykonywaniem tymczasowego aresztowania i obowiązków nałożonych na sąd w drodze ustawy. Autorka podejmuje współczesne problemy związane z zastosowaniem tego środka zapobiegawczego.

SUMMARY

Karolina PIASECKA

PRE-TRIAL DETENTION PROCEDURES IN THE POLISH PENAL SYSTEM

Key words: pre-trial detention, preventive measures, prisons, convict, court

The paper deals with the issues related with pre-trial detention. The author lists the functions of pre-trial detention, and the objectives of preventive measures in the Polish penal system. The premises for applying pre-trial detention are indicated, together with the possibilities of changing the measure or reversing the decision. The author describes the ways of implementing the ordered preventive measure, and the rights and obligations of suspects detained in penal institutions. The paper describes the methods of supervising the implementation of pre-trial detention procedures, and obligations placed on courts under the relevant act. The author outlines today's problems related to applying this preventive measure.

NOTA O AUTORZE

Karolina Piasecka – studentka Prawa na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; w kręgu jej zainteresowań pozostaje szczególnie prawo karne, a także jego obecność w innych gałęziach prawa, w tym wpływ na postępowanie cywilne i znaczenie dla jednostki.

NOTE ABOUT THE AUTOR

Karolina Piasecka – Law student at the Faculty of Law, Canon Law and Administration of the John Paul II Catholic University of Lublin; her interests include, in particular, criminal law, as well as its presence in other branches of law, including the impact on civil procedure and importance for the individual.

Paula SKRZECZOWSKA
(ORCID: brak)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

BADANIA TRASEOLOGICZNE W KRYMINALISTYCE

Każde zdarzenie pozostawia po sobie ślad, który jest nieodłącznym elementem każdej czynności i jakiegokolwiek działania. Zatem na miejscu przestępstwa sprawca pozostawia po sobie zmiany w obiektywnej rzeczywistości. Czasem są one widoczne na pierwszy rzut oka, czasem mogą pozostać w ogóle niezauważone. Z punktu widzenia kryminalistyki ślady i ich identyfikacja mają znaczenie wtedy, gdy jest możliwe zakreślenie ich przestrzenno-czasowych granic. Z reguły granicami tymi jest czas i miejsce zdarzeń, które są przedmiotem badań kryminalistycznych. Jednakże taki zarys granic jest niepełny, ponieważ nie obejmuje zjawisk, które miały miejsce przed zdarzeniem, miały wpływ na jego przebieg czy były jego przyczyną bezpośrednią. Dlatego też ślad kryminalistyczny jest stanem rzeczy, który musi spełniać szereg warunków. Przede wszystkim jest to stan rzeczywistości (materii), stwierdzony na miejscu, będący aktualnie lub w przyszłości przedmiotem działań kryminalistycznych, czyli można go poddać oględzinom, przeszukaniu czy eksperymentowi. Stan ten pozostawać musi w określonym związku przyczynowym ze zdarzeniem podlegającym badaniu, tzn. być jego następstwem, przyczyną, czy oddziaływać na przebieg. Ślad kryminalistyczny ma mieć znaczenie dla wyjaśnienia badanego zdarzenia i przewidywania w przyszłości takich samych zdarzeń. Ponadto stan ten jest poznawalny, tzn. jest możliwy do wykrycia, zabezpieczenia i wyjaśnienia. Na podstawie wymienionych warunków można powiedzieć, że ślad kryminalistyczny jest to stan rzeczywistości

pod postacią zjawisk i obiektów materialnych, które mają związek z badanym zdarzeniem, jest możliwy i przydatny do badań dla celów kryminalistycznych, wykrywczych i dowodowych¹.

Niezwycie istotnym działem techniki kryminalistycznej badającej ślady jest traseologia. Termin ten pochodzi od dwóch słów: fr. *trace*, czyli ślad oraz gr. *logos*, czyli nauka. Traseologia oznacza więc naukę o śladach². A dokładniej dziedzina ta zajmuje się badaniem śladów przemieszczania się z miejsca na miejsce osób, zwierząt oraz przedmiotów będących środkami transportu. Ślady pozostawiane przez stopę należą do jednych z najstarszych śladów kryminalistycznych. Ze względu na stan w jakim stopa się znajduje można wyróżnić: ślady stóp bosych, ślady stóp odzianych oraz ślady stóp obutych. Do śladów traseologicznych zaliczają się również ślady pozostawione przez narzędzia służące do przemieszczania się ludzi np. szczudła i kule. Ślady zwierzęce to odbicia kopyt, łap czy racic. Natomiast jeżeli chodzi o ślady środków transportu, dzielą się na ślady pozostawione przez pojazdy szynowe, pojazdy drogowe, kołowe, gąsienicowe i na płozach. Ślady nie zawsze mają czytelne odwzorowanie kształtu, budowy czy wzoru. Na jakość śladów wpływają czynniki obiektywne, takie jak rodzaj podłoża, ukształtowanie terenu, warunki atmosferyczne, elastyczność spodu obuwia, mechanizm powstawania śladów oraz czynniki subiektywne, czyli doświadczenie, wiedza teoretyczna i wyposażenie technika kryminalistyki. Rodzaj podłoża może wpłynąć na wielkość śladu wgłębionego. W zależności od rodzaju gleby, np. biorąc pod uwagę suchy piasek i mokrą glinę, różnice w odcisku buta mogą wynosić kilka (2–3) centymetrów. Odwzorowanie śladów zależy od plastyczności i lepkości substancji. Na czytelność śladu wpływ ma również ukształtowanie terenu, a dokładniej jego pochylenie. Jeżeli poruszamy się w terenie równinnym, to ślady wykazują cechy związane z rodzajem podłoża i mechaniką chodu. Idąc pod górkę ciężar ciała przenosimy na przód stopy i palce, natomiast idąc w dół obciążamy część piętową stopy. Warunki atmosferyczne również zmieniają ślad. Długotrwały upał może ślad powiększyć, suchy piasek zasypuje ślad, przez co jest zniekształcony, a padający deszcz rozmywa. Stopień elastyczności spodu obuwia ma

¹ M. Goc i J. Moszczyński, *Ślady kryminalistyczne – ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Difin, Warszawa 2007, s. 17–18.

² M. Bartnik, W. Lis, *Leksykon kryminalistyki 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 296.

wpływ na odciskanie podeszwy. Sztywne spody bez elementów wypukłych pozostawiają ślady w postaci dynamicznych smug o małej wartości identyfikacyjnej. Jednakże największe znaczenie ma mechanika powstawania śladów, ponieważ od szybkości osoby poruszającej się zależy wielkość i rodzaj odwzorowań³.

Najczęściej badanymi śladami traseologicznymi na miejscu przestępstwa są ślady obuwia. Zawsze sprawca do miejsca przestępstwa musi jakoś dotrzeć, poruszać się w jego obrębie i oddalić się. Każda z tych czynności pozostawia ślad, dlatego każde miejsce przestępstwa powinno być uznawane jako potencjalne źródło śladów obuwia, które można znaleźć zarówno na miejscu zdarzenia jak i w jego obrębie. Analiza śladów pozwala na grupowe lub indywidualne identyfikowanie przedmiotów – obuwia czy opony pojazdu pod warunkiem, że są prawidłowo ujawnione i zabezpieczone. Ślady ujawniane i zabezpieczane są w toku oględzin na miejscu zdarzenia. Metody ujawniania śladów zależą od rodzaju śladu, charakteru podłoża, sposobu występowania i formy odwzorowania. W związku z tym w zależności od rodzaju podłoża wyróżniamy wgłębiane i powierzchniowe ślady obuwia. Ślady wgłębiane powstają w miękkiej glebie, piasku, śniegu, substancjach plastycznych, sypkich, półtwardych, czy stężonych smarach. Powstają gdy spód buta odwzorowuje się w podłożu trójwymiarowo, czyli przestrzennie (wysokość, głębokość, szerokość). Mogą być bardzo głębokie, głębokie i bardzo płytkie. Natomiast ślady powierzchniowe powstają na podłożach twardych. Są one dwuwymiarowe, czyli płaskie (długość, szerokość). Ślady tego rodzaju mogą być bezbarwne i niewidoczne gołym okiem, bądź zabarwione substancjami lepкими, pyłowymi czy ciekłymi. Na twardych podłożach będących pokrytymi przez cienką warstwę pyłu wyróżniamy ślady powierzchniowe nawarstwione i ślady powierzchniowe odwarstwione. Nawarstwione tworzą się, gdy podeszwa zabrudzona określoną substancją (lepłą, sypką, ciekłą) przenosi ją na podłoże, pozostawiając własne całościowe odwzorowanie lub jego część. Z kolei ślady odwarstwione powstają, gdy gładka podeszwa lub wypukłe elementy wzoru zabierają określoną substancję z podłoża i pozostawiają na nim własne odwzorowanie lub jego część. Podział ten jest bardzo ważny, ponieważ ze względu na niego wybiera się rodzaj metody zabezpieczenia śladów. Jeżeli ślad jest wystarczająco przestrzenny, żeby można zastosować odlew, to wtedy ślad określa się jako ślad wgłębiany.

³ M. Goc, J. Moszczyński, *Ślady kryminalistyczne...*, dz. cyt., s. 215–216.

Odrębnym rodzajem są ślady obuwia na skórze ludzkiej, które dzielą się na powierzchniowe i wewnętrzne. Powierzchniowe nawarstwione występują, gdy substancje pyłowe, lepkie czy ciekłe znajdujące się na podeszwie przenoszone są na podłoże, którym jest skóra ludzka. Powierzchniowe odwarstwione tworzą się, kiedy źródło nośnika znajduje się na ciele ofiary, a wypukłe elementy wzoru podeszwy zabierają je z podłoża. Tzw. ślady wewnętrzne powstają w procesie wynaczynienia krwi w obrębie tkanki podskórnej, takie jak zasinienia, krwiaki i podbiegnięcia krwawe⁴.

Na zasadzie wymienionego podziału niewidoczne ślady powierzchniowe ujawniane są poprzez obserwację w świetle ukośnym oświetlaczem halogenowym lub ksenonowym stosowanym w daktyloskopii. Następnie wykonywana jest fotografia i stosuje się ujawniacz proszkowy kontrastujący z podłożem. Widoczne ślady powierzchniowe, które są zabarwione i naniesione jakąś substancją wstępnie rejestruje się poprzez fotografię i absolutnie nie można ich wzmacniać proszkami. Ślady powierzchniowe pyłowe pozostawiane na wykładzinach, dywanach, materiałach obiciowych i pochodnych, które nie są widoczne gołym okiem można ujawnić za pomocą metody elektrostatycznej. Urządzenie do tej metody nazywa się „MES” i działa w następujący sposób: w miejscu śladu rozkłada się czarną folię winylową, a na niej folię aluminiową działającą jak elektroda i podłączając urządzenie z napięciem uzyskuje się czytelne odwzorowanie śladów pyłowych na arkuszu winylowym. Takie ślady są przeważnie niewidoczne i o delikatnej strukturze, dlatego należy ich poszukiwać w pierwszej kolejności.

Jeżeli chodzi o zabezpieczanie śladów, to wyróżnia się trzy najczęstsze metody. Podstawową i obligatoryjną metodą jest fotografowanie widocznych śladów obuwia. Fotografie wykonuje się z linijką fotograficzną, ze światłem padającym z ukosa i pod kątem dającym odpowiedni kontrast. Najefektywniejszą metodą jest zabezpieczenie śladów obuwia wraz z podłożem o ile jest to oczywiście możliwe, ponieważ stanowi to najlepszą podstawę do późniejszych badań. Przenoszenie na folię kryminalistyczną jest metodą, którą stosuje się do zabezpieczenia śladów powierzchniowych gładkich, niechłonnych, niewidocznych, ujawnionych proszkami jak również nawarstwionych i odwarstwionych nośnikiem pyłowym. Używa się do tego żelatynowej folii, którą kładzie się na ślad. Wygładzając a następnie odrywając żelatynową część folii od podłoża nakłada się

⁴ Tamże, s. 211–213.

równomiernie celuloidową nakładkę. Nie nakrywa się nakładką odbicia śladów powstałych z zabrudzeń przeniesionych na podszwie, ponieważ mogą zawierać informację przydatną w badaniach porównawczych. Do trójwymiarowych odcisków obuwia stosuje się metodę wykonywania odlewów. Polega to na wypełnieniu formy odcisniętej przez but w podłożu, materiałem, który przybiera i zachowuje cechy charakterystyczne tego odcisku. Odlewy najczęściej dokonuje się gipsem, ale dobre rezultaty dają także masy silikonowe, kamień dentystyczny czy wosk⁵.

Ślady obuwia prawidłowo ujawnione i zabezpieczone stanowią cenny materiał do identyfikacji obuwia i ścieżki chodu człowieka. Ichnogram, czyli wspomniana ścieżka chodu i jego analiza dostarcza informacji o zdarzeniu, o sprawcy oraz pozwala na tworzenie wersji śledczych. W ichnogramie wyróżnia się następujące parametry: oś chodu, linia chodu, długość kroku, szerokość kroku, kąt kroku, linia stopy i kąt stopy. Oś chodu, tzw. kierunek chodu, to linia przebiegająca pośrodku między śladami buta z lewej i prawej nogi wskazująca cel, ku któremu zmierzają ślady. Dzięki linii chodu można ustalić czy osoba pozostawiająca ślad jest otyła, jest starcem czy kobietą w ciąży. Linię chodu uzyskuje się ze złączenia naprzemianległych, środkowych punktów krawędzi obcasa butów z lewej i prawej nogi. Długość kroku mierzy się między dwoma takimi samymi punktami na śladach stóp np. czubków i obcasów. Parametr ten zależy od wzrostu osoby, wieku, tuszy, właściwości budowy, czy nawet prędkości kroku. Długość kroku kobiety wynosi przeciętnie około 50–60 cm, a mężczyzny 60–80 cm. Krok dłuższy niż 100 cm pochodzi od osoby biegnącej. Szerokość kroku można wyznaczyć sumując odległości środków krawędzi lewego i prawego obcasa od osi chodu. Przeciętna wynosi od kilkunastu do kilkudziesięciu centymetrów, u kobiet będąc odrobinę większą. Kąt kroku to przedłużone linie wzdłuż śladów stopy lewej i prawej tworzące kąt w wyniku przecięcia się tych linii. Linię stopy tworzy podłużna oś śladu stopy służąca do ustalania kąta stopy. Wykreślana jest jako linia, która łączy środki krawędzi półokrągłej obcasa i czubka. Ostatni parametr ichnogramu to kąt stawiania stopy, który zawiera się pomiędzy linią stopy a kierunkiem chodu. Dzięki niemu można stwierdzić wady anatomiczne lub funkcjonalne sprawcy czy szybkość z jaką się poruszał⁶. Niewąt-

⁵ J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Difin, Warszawa 2015, s. 136–137.

⁶ J. Widacki *Kryminalistyka*, 2 wydanie, Wydawnictwo C.H. Beck, s. 324–326.

pliwie dogłębna analiza ścieżki chodu jest źródłem informacji pozwalającym ustalić materiały tworzące następujące hipotezy: 1. ustalenie jaka jest liczba potencjalnych sprawców oraz uczestników zdarzenia, 2. ustalenie drogi wejścia i odejścia z miejsca zdarzenia, 3. ustalenie sposobu zachowania osób na miejscu zdarzenia (szybkość poruszania się, czy ktoś stał, czy się przewrócił). Na bazie tych hipotez możemy przeprowadzić identyfikację grupową osoby bądź osób, określenie ich zachowania i innych okoliczności przy poruszaniu się. Najważniejsza z tego jest jednak funkcja identyfikacyjna pojedynczego śladu, który umożliwia identyfikację obuwia, a w związku z tym pośrednio identyfikację użytkownika tego obuwia. Aby do tego dojść, pobiera się materiał porównawczy, który stanowi obuwiu zakwestionowane u osób podejrzanych. Wyróżnia się co do identyfikacji śladów obuwia badania grupowe i indywidualne. Badania grupowe prowadzą do wyróżnienia cech grupowych takich jak: kształt podeszwy, budowa spodu podeszwy, kompozycja wzornicza podeszwy, rozmiary poszczególnych elementów podeszwy. Polegają one głównie na porównaniu wzoru spodów obuwia, który jest na śladzie zabezpieczonym ze wzorem na obuwiu podejrzanego oraz wykonaniu pomiarów. Analizując konkretny spód obuwia można też wyróżnić cechy indywidualne takie jak rysy, ubytki, rozerwania, co stanowi cechy użytkowania buta, a oprócz tego cechy napraw obuwia czy elementy przyczepione do spodu obuwia. Jeżeli całokształt takich badań będzie zgodny, to ekspert jest w stanie stwierdzić, czy ślady pochodzą z obuwia zakwestionowanego u podejrzanego.

Identyfikacji obuwia można dokonać też na podstawie śladów stóp pozostawionych we wnętrzu obuwia, które tworzą się od zapocenia bądź zabrudzenia. Sprawdzając m.in. wielkość i układ palców, kształt stopy, można określić, czy obuwiu znalezione na miejscu zdarzenia należy do osoby podejrzanego. Zweryfikować to można przy użyciu podometru, który ukazuje siłę nacisku bosej stopy na płycie podometrycznej. Dodatkowo stosuje się zestawienie obuwia do pary, typowanie obuwia porównawczego oraz wnioskowanie o cechach somatycznych i motorycznych osób. Jeżeli chodzi o ślady stóp bosych, to niestety są one spotykane rzadko, ale mają ogromną wartość identyfikacyjną, ponieważ dzięki nim można ustalić genetyczne, wrodzone, czy nabyte deformacje stopy. A co istotne,

na stopach istnieją linie papilarne, które są niepowtarzalne i pomagają typować konkretnego sprawcę⁷.

Do śladów traseologicznych należą również ślady pozostawione przez środki transportu. Wyróżnia się transport lądowy, wodny i powietrzny. W praktyce ślady pozostawione przez środki transportu wodnego i powietrznego bada się w przypadku zderzeń i katastrof. Najczęściej występują ślady transportu lądowego, a dokładniej drogowego. Poddawane są ekspertyzie najczęściej w przypadku wypadków drogowych, ale też w zdarzeniach, w których środek transportu użyty był jako narzędzie popełnienia przestępstwa albo gdy ułatwił dokonanie czynu. Mowa tu o sytuacji, gdy sprawca dojeżdża środkiem transportu i za jego pomocą oddala się z miejsca zdarzenia. Ślady pojazdu dzielą się ze względu na przedmiot pozostawiający ślad, czyli pozostawione przez elementy układu jezdnego pojazdu np. hamowanie, poślizg i pozostawione przez inne części pojazdu np. plamy płynów, ślady zarysowań. Ze względu na miejsce pozostawienia rozróżnia się pozostawione na drodze, na przedmiotach w pobliżu drogi, na innych pojazdach, a nawet na ciele ofiar. Tak jak przy śladach obuwia w zależności od podłoża występują ślady: wgłębione – powstające na miękkich podłożach, gdy koło pojazdu zagłębia się nie pozostawiając ślad oraz powierzchniowe – powstające na powierzchniach twardych. Powierzchniowe nawarstwione ślady tworzą się, gdy opona jest pokryta jakąś substancją (wodą z kałuży, błotem, krwią) i przeniesie na podłoże tę właśnie substancję albo pozostawi na podłożu elementu materiału, z którego jest wykonana. Ślad powierzchniowy odwarstwiony możliwy jest, gdy substancja znajdująca się na podłożu zostanie zabrana przez elementy opony. W zależności od postaci pozostawionego śladu można w różny sposób typować i identyfikować pojazdy. Na podstawie śladu jazdy można odkryć wzór rzeźby bieżnika opony i jej szerokość, a to prowadzi do wytypowania rodzaju pojazdu, który pozostawił ślady. Po hamowaniu na twardych nawierzchniach pozostałe ślady mogą być nieco zdeformowane i rozmazane, ale mimo to są rozpoznawalne. Hamując koła obracają się, ale ich obrót jest powstrzymywany. Podczas hamowania następuje ścieranie się bieżnika i odbicie się go na podłożu. W momencie całkowitego zatrzymania się kół ślad hamowania przekształca się w ślad blokowania. Im większa jest masa i prędkość poruszającego się pojazdu, tym dłuższy jest ślad. Analizując te ślady i ich długość ekspert jest w stanie określić

⁷ B. Hołyst, *Kryminalistyka*, LexisNexis, Warszawa 2010, s. 678–679.

prędkość pojazdu w chwili zdarzenia, a jeżeli opona pozostawiła jakieś charakterystyczne cechy, to nawet zidentyfikować konkretny pojazd⁸.

Ślady środków transportu na miejscu wypadku drogowego czy miejsca zdarzenia ujawnia się najczęściej wzrokowo podczas oględzin. Należy ustalić warunki drogowe i inne dowody rzeczowe, takie jak np. odłamki szkła z pojazdu, kawałki lakieru, elementy pojazdu, które umożliwią rekonstrukcję zdarzeń. Metody zabezpieczania śladów środków transportu są takie jak przy zabezpieczaniu śladów obuwia. Jednakże ze względu na swoją specyfikę ślady pojazdów nie mogą być zabezpieczone z podłożem, dlatego kryminalistyczne zabezpieczenie śladów następuje przez udokumentowanie fotograficzne lub filmowe, wykonanie replik i zebranie śladów z podłoża. Oprócz tego trzeba procesowo zabezpieczyć ślady, tzn. precyzyjnie napisać protokół, wykonać szkice i dołączyć metryczki opisowe do zabezpieczonych śladów. Jako materiał porównawczy do badań wykorzystuje się repliki i zakwestionowane opony. Dzięki temu można dokonać identyfikacji opony, która pozostawiła ślad. Na podstawie analizy ilości pozostawionych śladów, szerokości opony, rozstawu kół, prędkości pojazdu i toru ruchu ekspertyza prowadzi również do wytypowania rodzaju pojazdu i dokonania rekonstrukcji przebiegu zdarzenia.

Ślady pozostawiane przez zwierzęta, choć rzadko podlegają badaniom kryminalistycznym, bywają cennym źródłem dowodowym w przypadku przestępstw związanych z kradzieżą zwierząt czy kłusownictwem. W dzisiejszych czasach sporadycznie, ale zdarza się też, że sprawca na miejsce przestępstwa dostaje się przy pomocy np. zaprzęgu konnego. Zwierzęta pozostawiają odciski lub odblaski odnóży oraz fragmenty upierzenia czy owłosienia. Ślady w tej postaci pozwalają na identyfikację gatunku zwierzęcia, które je pozostawiło. Zabezpieczanie i pobieranie materiału porównawczego wygląda tak jak przy badaniach ludzkich stóp, a w przypadku ichnogramu zwierzęcego ekspert jest w stanie określić dokładne tempo przemieszczania się zwierzęcia.

Człowiek przemieszczając się pieszo czy środkiem transportu pozostawia zawsze po sobie ślad. Na miejscu zdarzenia w trakcie oględzin niezwykle istotne jest, by prawidłowo ujawnić i zabezpieczyć pozostawione ślady. Zdarza się niestety, że niemożność wykrycia śladów obuwia na miejscu zdarzenia jest konsekwencją braku odpowiedniego sprzętu

⁸ M. Goc, J. Moszczyński, *Ślady kryminalistyczne-ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Difin, Warszawa 2007, s. 242–246.

i środków oraz niewłaściwej, niedokładnej pracy technika kryminalistyki. Nie zawsze na miejscu zdarzenia spotyka się całościowy ślad, natomiast z punktu widzenia kryminalistyki bardzo duże znaczenie ma nie tyle rozmiar pozostawionego śladu, co jego jakość i wyrazistość. Wartość identyfikacyjna nie jest uzależniona od wielkości śladu, ale od stopnia w jakim jest odwzorowany. Dlatego też nawet niewielka część śladu może stanowić cenny i niepodważalny materiał dowodowy prowadzący do identyfikacji sprawcy czynu.

BIBLIOGRAFIA

1. Bartnik M., Lis W., *Leksykon kryminalistyki 100 podstawowych pojęć*, wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.
2. Kasprzak J., Młodziejowski B., Kasprzak W., *Kryminalistyka. Zarys systemu*, wydawnictwo Difin, Warszawa 2015.
3. Widacki J., *Kryminalistyka*, wydanie 2, wydawnictwo C.H. Beck.
4. Hołyst B., *Kryminalistyka*, wydawnictwo LexisNexis, wydanie 12, Warszawa 2010.
5. Goc M., Moszczyński J. (red. nauk.), *Ślady kryminalistyczne – ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.

STRESZCZENIE

Paula SKRZECZOWSKA
(ORCID: brak)

BADANIA TRASEOLOGICZNE W KRYMINALISTYCE

Słowa kluczowe: traseologia, ślad, dowód, materiał dowodowy, materiał porównawczy, środek transportu, ślad obuwia, kryminologia, kryminalistyka, pozostawić ślady

Nie ma skutku bez przyczyny, a każda czynność pozostawia po sobie ślad. Zatem nie ma wątpliwości, że każdy sprawca pozostawia po sobie ślad. Ślady mogą być bardziej lub mniej widoczne, ale są cennym i niepowtarzalnym a zdarza się, że jedynym źródłem informacji o przestępstwie. Przybywając na miejsce zdarzenia, poruszając się na nim i oddalając z niego sprawca pozostawia ślady obuwia czy środków transportu, którymi się posługiwał. Dział techniki kryminalistycznej zajmujący się tymi śladami to traseologia. Prawidłowe ujawnienie oraz zabezpieczenie śladów traseologicznych umożliwia identyfikację osoby bądź pojazdu będących na miejscu zdarzenia. Dlatego też z punktu widzenia kryminalistyki ślady przemieszczania się są istotnym zagadnieniem, które poddałam analizie i przedstawiłam metody ich badania.

SUMMARY

Paula SKRZECZOWSKA
(ORCID: brak)

TRASEOLOGICAL SURVEYS IN CRIMINALISTICS

Key words: traseology, trail, trace, evidence, comparative material, means of transport, footwear trace, criminology, criminalistics, leave traces

There is no effect without a reason and each activity leaves a trace. Every perpetrator leaves a trace. Traces may be more or less visible, but they are valuable and unique and it happens that the only source of information about the crime. Moving on the crime scene and leaving, the perpetrator leaves traces of footwear or means of transport, which he used. The department of criminalistics dealing with these traces is a traseology. Proper disclosure and protection of traseological traces enables the identification of a person or vehicle on the scene of an incident. Traces of movement are an important issue that I decided analyze and present methods for their investigation.

NOTA O AUTORZE

Paula Skrzeczowska, ur. 12 października 1996 r. pochodzi z Kielc. Studentka trzeciego roku kierunku prawo na Wydziale Prawa, Administracji i Zarządzania na Uniwersytecie Jana Kochanowskiego w Kielcach. Członek Koła Naukowego Prawa działającego w uczelni.

NOTE ABOUT THE AUTOR

Paula Skrzeczowska – Third-year student of law at the Faculty of Law, Administration and Management at the Jan Kochanowski University in Kielce. Member of the Law Science Club operating at the university.

***RECENZJE
I NOTY BIBLIOGRAFICZNE***

***REVIEWS
AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES***

Oliwia CZAPLIŃSKA
(ORCID: 0000-0003-3600-0443)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

***DR A. WÓJCIK (RED.): ORZECZNICTWO,
KTÓRE WYWIERA WPŁYW. GLOS
Y I KOMENTARZE, THINK&MAKE,
WARSZAWA 2018***

Wydana w 2018 r. monografia naukowa „Orzecznictwo, które wywiera wpływ. Glosy i komentarze”, jest zbiorem ciekawych analiz i przełomowych wyroków sądów i trybunałów. Jest to zbiorowe opracowanie, w którym praktycy i teoretycy prawa dokonują analizy najciekawszych ich zdaniem i najbardziej wpływających na otaczającą nas rzeczywistość normatywną orzeczeń. Publikacja ta ma istotne znaczenie dla osób zainteresowanych judykaturą wyznaczającą nowe standardy. Autorzy omawianej monografii dokonali wyboru orzeczeń precedensowych, które wywarły istotny wpływ na kształtowanie się przepisów prawa w zakresie późniejszej interpretacji norm.

Współautorzy monografii, tworząc każdy z 36 artykułów naukowych, poruszyli zagadnienia z wielu dziedzin prawa. Katalogując je, można wyznaczyć kilka grup.

Do grupy pierwszej zaliczyć można artykuły dotyczące komentarzy do orzeczeń Trybunału Praw Człowieka. Należą do nich artykuły: Moniki Nowakowskiej „Rozszerzone granicę dozwolonej krytyki prasowej działalności osób pełniących funkcję publiczną w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”, Oktawii Ewy Braniewicz i Katarzyny Grabarczyk „Detencja dzieci uchodźczych, a prawo do poszanowania ży-

cia prywatnego i rodzinnego, w świetle wyroku w sprawie Bistieva i inni przeciwko Polsce, wydanego dnia 10 kwietnia 2018 r. przez Europejski Trybunał Praw Człowieka” i Weroniki Dzielągiewskiej „Zasada fair balance, a doktryna margin of appreciation w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka”.

Drugą grupę stanowią artykuły dotyczące orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości. W jej skład wchodzi artykuły: Dawida Rogozińskiego „Implementacja jurysdykcyjna wykładni Trybunału Sprawiedliwości UE w orzecznictwie Sądu Najwyższego w sprawach dotyczących kredytów waloryzowanych kursem waluty obcej” oraz Aleksandry Nowackiej „Wpływ orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich na orzecznictwo sądów państw członkowskich zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego na podstawie orzeczeń tego trybunału”.

Trzecia grupa to artykuły komentujące zasady i działanie systemu common law powszechnego w krajach anglosaskich, tj. Wielka Brytania, Stany Zjednoczone czy Australia, pokazujące skomplikowanie materii precedensu jako źródła prawa powszechnie obowiązującego. Są to artykuły: Julii Wesołowskiej „Neurolaw: nowy porządek normatywny? Komentarz do orzeczenia *Graham v. Florida*”, Aleksandry Joanny Lewandowskiej „Dowody neuronaukowe w świetle wybranych orzeczeń sądowych w USA”, Mateusza Podhalicza „Ne bis in idem w sprawach antymonopolowych? Spór wokół „Toshiba Case”.

Czwarta grupa skupia szeroko pojęte prawo cywilne, m.in. zagadnienia związane z prawem rodzinnym lub konsumenckim i wiele innych. Zaliczyć można do niej między innymi artykuły: Joanny Ziętarek „Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2015 r. III CZP 11/15”, Magdaleny Cieślak „Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 29 listopada 2017 r., P9/15”, Magdaleny Michalskiej „Glosa do wyroku trybunału konstytucyjnego z dnia 7 października 2015., K 12/14 „Sławomira Korusa „Komentarz do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 lutego 2017 roku sygn. akt II CSK 262/16”, Katarzyny Sugier „Dopuszczalność oświadczeń pro futuro w świetle postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 27 października 2005 roku, III CK155/05”, Pawła Kołka „Actio pauliana a prawo podatkowe”, Oliwii Czaplińskiej „Rękojmia za wady rzeczy – komentarz do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 sierpnia 2004 r., sygn. akt I CK 91/04”, Macieja Długosza „Prawna definicja rodziny? Komentarz do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r. sygn. Akt I KZP 23/15”, Łukasza Presnarowicza „Glosa do postanowienia Sądu

Okręgowego – Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 7 marca 2017 roku sygn. akt XVII Amz 15/17”, Tomasza Marca „Zasiedzenie służebności gruntowej o treści służebności przesyłu – problematyka zgodności z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej”, Damiana Dominika Leśniewskiego „Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia drugiego sierpnia 2010 r. sygn. akt. S 3/10 jako podstawa regulacji umowy deweloperskiej w polskim systemie prawa”, Michała Maruszczaka „Legalizm i ochrona praw nabytych – konflikt wartości na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie P 46/13”, Joanny Szypniewskiej „Zadośćuczynienie dla pośrednio poszkodowanego – glosa do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2016 r. II CSK 719/15” i Anny Kołakowskiej „Wysokość zasądzzonego zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wskutek zdarzenia drogowego na kanwie wybranego orzecznictwa”.

Do piątej zaś grupy wypada zaliczyć prace dotyczące gałęzi prawa karnego, takie jak artykuły: Arkadiusza Krajewskiego „Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 13 września 2012 r., sygn. akt II AKa 128/12” i „Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 28 lutego 2013 r. sygn. akt V KK460/12”, Joanny Gierlickiej „Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2016 r. I KZP 13/15”, Marcina Brzozowskiego „Rola orzecznictwa sądowego w systemie prawa kontynentalnego na przykładzie wybranych zagadnień z zakresu prawa karnego i procedury karnej”, Sebastiana Klińskiego i Beaty Gumowskiej „Spór wokół pojmowania prawa łaski – komentarz na kanwie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2017 r. sygn. akt I KZP 4/17”, Magdaleny Korczyńskiej „O roli interpretacji prawniczej w procesie orzekania – analiza przypadków”, Pawła Falenta „Czy lekarz podlega wystarczającej karnoprawnej ochronie? Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 28 kwietnia 2016 r., Sygn akt I KZP 24/15”, Pawła Marka „Badanie poligraficzne (wariograficzne) na podstawie polskiego orzecznictwa”.

Ostatnią – szóstą grupę stanowią artykuły dotyczące komentarzy z szeroko pojętej gałęzi prawa administracyjnego, takie jak artykuły: Mariki Niezboraly „Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 6 marca 2018 r, II FSK 488/16”, Michała Przychodzkiego i Rafała Świergiela „Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2000 r sygn. akt K.25/99 – kompetencja Narodowego Banku Polskiego do wydawania rozporządzeń i zarządzeń”, Witolda Pawelskiego „Ciężar dowodu w postępowaniu administracyjnym”, Anny Kołakowskiej „Orzec-

nictwo sądów administracyjnych obejmujące zakres działania organów administracji w trybie stwierdzenia nieważności decyzji”, Daniela Mielnika „Roma locuta-causa finita czyli o orzecznictwie Sądu Najwyższego w aspekcie prawnokarnego statusu tablic rejestracyjnych”, Cezarego Strojnego „Zasadność wzruszalność i prawomocnych decyzji emerytalno-rentowych przez ZUS w ocenie Trybunału Konstytucyjnego”.

Dostrzeżenia wymaga fakt wielowątkowości artykułów zawartych w monografii. Co istotne, każde z opracowań sprawia wrażenie doskonale zaplanowanych i nastawionych na dokładne rozpatrzenie i wyjaśnienie wszelkich czynników wpływających na orzeczenia. Z wysokim prawdopodobieństwem monografia ta powinna zainteresować każdego, kto poszukuje obiektywnych, rzetelnych i wartościowych uwag i spostrzeżeń odnoszących się do orzeczeń, które wywarły wpływ na polską praktykę orzeczniczą.

mgr Maciej DŁUGOSZ
(ORCID: 0000-0002-6157-9525)
Szkola Doktorska Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

***MAŁGORZATA CZAPSKA,
BARBARA SZABAT, JERZY ZIĘBA:
ADWOKATURA ŚWIĘTOKRZYSKA.
ZARYS DZIEJÓW OD POCZĄTKU
XIX WIEKU, KIELCE 2013***

Na przestrzeni dziejów zawody prawnicze odgrywały w każdej z kultur i społeczności istotną rolę, bowiem to ich przedstawiciele z jednej strony stanowili wsparcie dla obywateli, poprzez m.in. świadczenie poradnictwa prawnego, z drugiej natomiast byli aktywnymi uczestnikami życia publicznego i wspierali państwo w jego funkcjonowaniu (niejednokrotnie biorąc udział w ustalaniu kierunków jego rozwoju). Adwokatura i podmioty wykonujące zawód adwokata stanowią najlepszy przykład opisanego powyżej stanu rzeczy. Także w Rzeczypospolitej na przestrzeni wieków adwokaci czynnie włączali się w życie społeczno-polityczne, czyniąc to tak na poziomie ogólnokrajowym, jak i regionalnym. Dokonując ewaluacji pozycji książkowych dotyczących historii adwokatury w ww. płaszczyźnie, należy zwrócić uwagę na interesujące opracowanie, jakim jest *Adwokatura świętokrzyska. Zarys dziejów od początku XIX wieku* autorstwa Małgorzaty Czapskiej, Barbary Sabat oraz Jerzego Zięby. Skupia się ona na regionie województwa świętokrzyskiego z perspektywy adwokatury i samorządu adwokackiego. Publikacja stanowi efekt współpracy osób posiadających doświadczenie naukowe oraz badawcze w dyscyplinie nauk historycznych oraz wiedzę praktyczną odnośnie do funkcyjono-

wania samorządu adwokackiego. Interdyscyplinarność niniejszej pracy daje rękojmię tego, iż praca ta będzie przydatna zarówno dla osób, które chcą sięgnąć do niej z uwagi na jej ogólny kontekst historyczny, jak i dla zainteresowanych historią adwokatury.

Autorzy opracowania dokonali rozdzielenia niniejszej pracy na 3 części tj. „*Dzieje adwokatury świętokrzyskiej*”, „*Zasłużeni adwokaci ziemi kieleckiej*” oraz „*Wspomnienia*”. Publikacja pozwala poznać historię adwokatury z różnych perspektyw, tak jako całości samorządu adwokackiego i jego roli w życiu województwa świętokrzyskiego, jak w perspektywie życiorysów indywidualnych postaci. Przechodząc do omówienia poszczególnych części publikacji, należy wskazać iż w pierwszej z nich przedstawiona została historia adwokatury w województwie świętokrzyskim w ujęciu ogólnym. Szczególny nacisk położono na okres, który rozpoczyna się w 1864 r., a kończy w czasach nam współczesnych. Opisane są wydarzenia historyczne takie jak czas zaborów, I i II wojna światowa, czasy stalinowskie, PRL, okres transformacji ustrojowej 1989 roku oraz czasy współczesne. Autorzy opracowania opisali wpływ adwokatury na losy omawianego regionu w kluczowych okresach historii, jednocześnie zwracając uwagę na jej rolę w procesach społeczno-politycznych w perspektywie dynamicznych zmian historycznych. Nadto zwrócono uwagę na kształtowanie się samorządu adwokackiego na ziemiach województwa świętokrzyskiego na przestrzeni zmieniających się realiów społeczno-polityczno-prawnych.

Kolejną z podlegających omówieniu części niniejszej publikacji stanowi zbiór trzech rozdziałów traktujących o życiorysach adwokatów, którzy oddali szczególne zasługi regionowi województwa świętokrzyskiego. Dokonano wyodrębnienia trzech kategorii podziału w tej materii, bowiem skupiono się na postaciach zasłużonych w okresie do 1989 roku, następnie wprowadzone zostały życiorysy dziekanów Izby Adwokackiej, natomiast trzecią grupę stanowiły życiorysy adwokatów będących zaangażowanymi w życie publiczne i polityczne po transformacji ustrojowej. Należy zauważyć, iż przedmiotowa część opracowania z uwagi na zindywidualizowanie rozważań pozwala czytelnikowi przez pryzmat opisywanych postaci zobrazować wpływ adwokatury na losy regionu świętokrzyskiego. Wiele z prezentowanych postaci to osoby zasłużone, które stawały w obronie obywateli w czasach, które wymagały wzmożonej konsolidacji społeczeństwa i prezentowania postaw społecznych, które dawały obywatelom poczucie solidarności i wsparcia ludzi posiadających kompe-

tencje prawnicze. Istotnie w niniejszej materii zwraca się również uwagę na rozwój samorządu adwokackiego i wkład poszczególnych osób w budowanie pozycji adwokatury jako korporacji zawodowej dążącej do zapewnienia zarówno osobom do niej należącym, jak i korzystającym z jej usług wysokiego poziomu profesjonalnych usług prawniczych, dążących do urzeczywistnienia idei sprawiedliwości i poszanowania praw oraz wolności obywatelskich. Ostatnią część książki poświęcono na „*Wspomnienia o adwokatach świętokrzyskich*” oraz „*Wspomnienia adwokatów Świętokrzyskiej Izby Adwokackiej*”.

Przechodząc do konkluzji, należy niniejszą pozycję polecić wszystkim osobom zainteresowanym losami palestry w województwie świętokrzyskim oraz rozwojem korporacji zawodowej w perspektywie regionalnej. Rozważania historyczne stanowią interesujące spojrzenie na losy regionu oraz upamiętnienie zaangażowanych adwokatów.

SPRAWOZDANIA

REPORTS

Krzysztof GASIŃSKI
(ORCID: 0000-0001-5029-6434)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

***XVII BIELAŃSKIE KOŁOKWIUM
KARNISTYCZNE OGÓLNOPOLSKA
KONFERENCJA NAUKOWA
„ODPOWIEDZIALNOŚĆ KARNA
ZA PRZESTĘPSTWA POPEŁNIONE
ZA GRANICĄ. ZAGADNIENIA
MATERIALNOPRAWNE I PROCESOWE”
(2 GRUDNIA 2020 R., WARSZAWA)***

2 grudnia 2020 r. miała miejsce kolejna edycja (XVII) popularnych na arenie naukowej Bielańskich Kolokwiów Karnistycznych organizowanych przez Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, a konkretniej działającą na nim Katedrę Prawa Karnego. Tegoroczna edycja została zorganizowana pod hasłem: „Odpowiedzialność karna za przestępstwa popełnione za granicą. Zagadnienia materialnoprawne i procesowe”.

Z uwagi na okoliczność rozprzestrzeniającej się pandemii, tegoroczna edycja była dla zainteresowanych wielkim znakiem zapytania. Z jednej strony ugruntowana już 17-letnia coroczna tradycja, z drugiej strony obustronna w postaci zakazu zgromadzeń. Organizatorzy mając na uwadze oczekiwania uczestników oraz chęć nieprzerwanej kontynuacji, zaproponowali formę webinarium na platformie ZOOM. W efekcie finalnym,

mimo braku jednoczesnej fizycznej obecności nie zabrakło merytorycznych treści, czy też ciekawych dyskusji.

Konferencja obejmowała swym zakresem sześć wystąpień, po 35 min każde. Rozpoczęła się od referatu prof. dr. hab. Jarosława Majewskiego i dr. Piotra Zakrzewskiego. Tematem ich wystąpienia był „*Warunek podwójnej karalności jako przesłanka odpowiedzialności karnej za czyn popełniony za granicą*”. Ponadto swoje wystąpienia prezentowali prof. dr hab. Piotr Kardas z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, dr hab. Marek Kulik, prof. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, dr hab. Anna Błachnio-Parzych, prof. Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie, dr hab. Sławomir Steinborn, prof. Uniwersytetu Gdańskiego, sędzia Sądu Apelacyjnego w Gdańsku, prof. dr hab. Ryszard A. Stefański z Uczelni Łazarskiego w Warszawie.

Po panelu wystąpień był czas na wyczekiwaną przez kilkudziesięciu słuchaczy dyskusję, w ramach której pojawiło się rozwinięcie wielu wątków poruszanych przez prelegentów, które w znacznej mierze przyczyniły się do dopełnienia poruszanych tematów, oraz rozwiały wszelkie wątpliwości co do powstałych pytań i przemyśleń.

Niezależnie od niecodziennej formy tego wydarzenia, nic nie stanęło na przeszkodzie do wymiany myśli, doświadczeń, obaw czy sugestii. Panowała miła atmosfera, a duch naukowej ciekawości nie został zakłócony mimo fizycznej nieobecności.

Swego rodzaju pamiątką z niniejszego wydarzenia, prócz zaświadczeń o udziale było zobowiązanie się organizatorów do przesłania w ramach opłaty konferencyjnej monografii pt. „Środki zabezpieczające” pod red. J. Majewskiego (Warszawa 2020), zawierającej pokłosie zeszłorocznego XVI Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego.

Podsumowując dodać należy, że mimo wszystko liczymy, że w kolejnym roku dane będzie nam wszystkim spotkać się na kolejnej edycji, a zdalna forma tegorocznej edycji pozostanie jedyną i ostatnią tego typu formą spotkania w ramach Bielańskich Kolokwium Karnistycznych.

Patryk Zieliński
(ORCID: 0000-0003-4473-4658)
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

***III OGÓLNOPOLSKIE FORUM MŁODYCH
KRYMINOLOGÓW
„BADANIA KRYMINOLOGICZNE
A PRAKTYKA – PERSPEKTYWA KRAJOWA
I MIĘDZYNARODOWA”
(13–15 MAJA 2020 ROKU, BIAŁYSTOK)***

13–15 maja 2020 roku na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku odbyło się III Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów, zorganizowane przez Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Partnerami konferencji było województwo podlaskie, Kancelaria Adwokacka prof. dr. hab. Roberta Zawłockiego, wypożyczalnia samochodów East Rent oraz wydawnictwo Difin. Patronatu honorowego udzielił Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej Andrzej Duda. Podkreślenia wymaga, iż konferencja kontynuowała dobrą tradycję, bowiem była to już trzecia konferencja adresowana do młodych kryminologów. Nie ulega wątpliwości, iż temat badań kryminologicznych zarówno w perspektywie krajowej, jak i międzynarodowej, ciągle ewoluuje.

Stąd też organizatorzy starali się unaocznic zmiany, do jakich dochodzi w wyżej wymienionym obszarze, jak i jego interdyscyplinarność. Z racji na naukowo-badawczy charakter forum, jego uczestnikami oprócz przedstawicieli różnych obszarów nauki skorelowanych z kryminologią byli również m.in. aktywni adwokaci czy prokuratorzy. Organizatorzy koncentro-

wali się głównie na zagadnieniach związanych z aktualnymi problemami prawa karnego i kryminologii. Konferencja składała się z dziewięciu paneli dyskusyjnych, w których udział wzięło ponad 70 uczestników. Pierwszy panel – panel ekspercki – otwierający dyskusję moderowany był przez prof. dr hab. Ewę M. Guzik-Makaruk. Jako pierwszy – z pomocą narzędzi audiowizualnych – wystąpił dr hab. Sławomir Redo, prezentując temat „Odwrócona klasa” w wykładzie online nt. *ONZ a zapobieganie przestępczości czyli koniec z mówieniem „do ściany”?* Kolejno głos zabierali: prof. dr hab. Katarzyna Laskowska (*Problemy współczesnej kryminologii w Rosji*), prof. dr hab. Wiesław Pływaczewski (*Zielona kryminologia wobec zjawiska dyspersji obcych gatunków inwazyjnych*), dr Grzegorz Ocieczek (*Sytuacja rodzinna świadków koronnych związana z chęcią podjęcia współpracy z organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości*), dr hab. Wojciech Filipkowski, prof. UwB (*Kryminologia wobec wyzwań sztucznej inteligencji*), dr hab. Leszek Wieczorek, prof. UJK (*Przestępczość na Ukrainie – wybrane konteksty*), dr hab. n. med. i n. o zdr. Mateusz Hołda, prof. dr hab. Ewa M. Guzik-Makaruk, dr Wioleta Chajęcka-Wierzchowska, dr Marcin Zwierzdzyński (*Pozyskiwanie i wykorzystywanie ludzkich tkanek i narządów post mortem w celach naukowych*), prof. dr hab. dr h.c. Emil W. Pływaczewski (*25 lat Białostockiej Szkoły Kryminologii*). Biorąc pod uwagę liczbę uczestników, wielość zagadnień tematycznych, międzynarodowy charakter konferencji oraz jej interdyscyplinarność, zdecydowanie przyznać należy, iż konferencja ta była wyjątkowo interesująca oraz stanowiła kolejną – już trzecią – okazję do dyskusji na tematy związane z szeroko pojętą kryminologią w obiektywie badań młodych naukowców na świecie jak i w Polsce. Niezwykle cieszyć może również zapowiedź kolejnej edycji wydarzenia, która ma mieć miejsce już w 2022 roku.

SKOROWIDZ ALFABETYCZNY

ALPHABETICAL INDEX

Materiał został ułożony według następujących działów / Material has been placed according to the following parts:

- I. Słowa wstępne / Forewords,
- II. Artykuły / Articles,
- III. Publikacje studenckie / Student's publications,
- IV. Opinie prawne / Komunikaty / Legal opinions / Announcements,
- V. Glosy / Glosses,
- VI. Recenzje i noty bibliograficzne / Reviews and Bibliographical Notes,
- VII. Sprawozdania / Reports.
- VIII. Wspomnienia / Obituaries.

I. SŁOWA WSTĘPNE / FOREWORDS

1. BAŁABAN ANDRZEJ. Nr 8
2. BANASZAK BOGUSŁAW. Nr 4
3. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 9
4. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 10
5. BISZTYGA ANDRZEJ. Nr 13
6. GDULEWICZ EWA. Nr 11
7. GRZYBOWSKI MARIAN. Nr 7
8. HOC STANISŁAW. Nr 12
9. IWANEK JAN. Nr 2
10. ŁABNO ANNA. Nr 10
11. MAŁAJNY RYSZARD M. Nr 3
12. MICHALSKA ANNA. Nr 6
13. MŁYNARSKA-SOBACZEWSKA ANNA. Nr 14
14. SKOTNICKI KRZYSZTOF. Nr 10
15. SKRZYDŁO WIESŁAW. Nr 5
16. SZMULIK BOGUMIŁ. Nr 13
17. WIECZOREK LESZEK. Nr 12
18. WIECZOREK LESZEK. Nr 13
19. WIECZOREK LESZEK. Nr 14
20. WIECZOREK LESZEK. Nr 15
21. WIECZOREK LESZEK. Nr 16
22. WIECZOREK LESZEK. Nr 17
23. WIECZOREK LESZEK. Nr 18

- 24. WIECZOREK LESZEK. Nr 19
- 25. WIECZOREK LESZEK. Nr 20
- 26. WIECZOREK LESZEK. Nr 21
- 27. WIECZOREK LESZEK. Nr 22
- 28. WIECZOREK LESZEK. Nr 23
- 29. WIECZOREK LESZEK. Nr 24
- 30. WITKOWSKI ZBIGNIEW. Nr 9
- 31. ZWIERZCHOWSKI EUGENIUSZ. Nr 1

II. ARTYKUŁY/ARTICLES

- 32. ABO SAEID TAREK. Autonomia palestyńska a prawo narodów do samostanowienia. Nr 4
- 33. ADAMCZEWSKI ROBERT. Ochrona konsumentów w działalności Rzecznika Praw Obywatelskich. Nr 10
- 34. ALVAREZ SILVINA M. Polish Nationalism During the Communist Period (the Role of the Catholic Church). Nr 3
- 35. ARCZYŃSKI PIOTR. Moc wiążąca wyroku karnego w postępowaniu cywilnym – artykuł 11 kodeksu postępowania cywilnego w świetle orzecznictwa i poglądów doktryny. Nr 20
- 36. BACHERA EWELINA, SMÓŁKA BARTOSZ. Narkomania w izolacji więziennej – postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*. Nr 16
- 37. BACHERT PATRIC. The Legal Status of the Immigrants in Germany. Nr 1
- 38. BAJANIK STANISLAV. Slovakia without Slovak Schools. Nr 2
- 39. BALOG BORIS. The Right to Vote of People in Imprisonment in Slovakia. Nr 14
- 40. BAŁDYS ROBERT. Prawa człowieka a prowadzenie działalności wykrywczej przez Policję Województwa Śląskiego. Nr 7
- 41. BANASZAK BOGUSŁAW. O konieczności zmiany Konstytucji RP w związku z ratyfikacją Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego. Nr 9
- 42. BANERGEE VIKRAMJIT. Religion, Tolerance and Individual Rights: In the Age of Civilisations. Nr 8
- 43. BANERGEE VIKRAMJIT. Religia, obyczaje i prawo rodzinne w Anglii i Walii w obliczu narastającego konfliktu kultur. Nr 9
- 44. BÁRD PETRA. Forensic Genetic Databases in Central and Eastern Europe. Nr 12
- 45. BATOR-BRYŁA MONIKA. Adjudication and enforcement of a custodial sentence towards juveniles in Poland. Nr 22
- 46. BATOR-BRYŁA MONIKA. Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich w Polsce. Nr 24
- 47. BATOR KAROL. Licencje przymusowe na patenty medyczne jako prawne narzędzie ochrony życia i zdrowia. Nr 19
- 48. BERLIBA VIOREL, COJHOCARU RADION. Some Problems of Criminal Politics of Republic of Moldova in Prevention of Illegal Practises of Enterprises. Nr 12

49. BERLIBA VIOREL, SOBIETSKY ROSTISLAV. Some Problems of Criminal Politics in Prevention of Struggle in Republic of Moldova. Nr 12
50. BERNAZIUK IAN, FEDORENKO WŁADYSŁAW. Plagiarism as one of the Largest Threats to Intellectual Property Right: Theoretical Scientific Aspect. Nr 22
51. BILGORAJSKI ARTUR. Kilka uwag nt. Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych. Nr 12
52. BILGORAJSKI ARTUR. Prawda jako granica wolności wypowiedzi na gruncie polskiego systemu prawa. Wybrane zagadnienia. Nr 13
53. BILGORAJSKI ARTUR. Zasady z Yogyakarta dotyczące stosowania międzynarodowego prawa praw człowieka w odniesieniu do orientacji seksualnej oraz tożsamości płciowej. Nr 11
54. BISZTYGA ANDRZEJ. Droga do reformy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 2
55. BISZTYGA ANDRZEJ. Geneza Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 1
56. BISZTYGA ANDRZEJ. Ochrona informatorów – nowa rola nebraskańskiego ombudsmana (na podstawie ustawy o skuteczności działania administracji stanu Nebraska). Nr 4
57. BISZTYGA ANDRZEJ. Problem ochrony wolności i praw jednostki we współczesnym świecie (artykuł recenzyjny). Nr 13
58. BISZTYGA ANDRZEJ. Reforma Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – Protokół nr 11 do Konwencji Europejskiej. Nr 3
59. BISZTYGA ANDRZEJ. Wspomnienie o profesor Annie Michalskiej. Nr 8
60. BISZTYGA ANDRZEJ, JACHIMOWICZ ALEKSANDER. Kontrowersje wokół uprawnień Policji do składania wniosków o ukaranie w postępowaniach karnosądowych. Aspekt konstytucyjny. Nr 14
61. BORSKI MACIEJ. Karta Podstawowych Praw i Wolności jako element porządku konstytucyjnego Republiki Czeskiej. Nr 13
62. BORSKI MACIEJ. Skarga konstytucyjna w systemie prawnym Republiki Czeskiej. Nr 11
63. CERNOMORETS SERJ, SPATARI VITALYE. Arbitrariness in Criminal Law in Republic of Moldova and of Other Countries. Nr 12
64. CHERNEZHENKO OLENA, FEDORENKO WŁADYSŁAW. Civil (personal) rights and liberties in Ukraine: notions, system, and problems of their establishing. Nr 18
65. CHERNEZHENKO OLENA, FEDORENKO WŁADYSŁAW. Konstytucyjne prawa i wolności człowieka współcześnie na Ukrainie: koncepcja, system, gwarancje. Nr 17
66. CHODKOWSKI MARCIN, MOLL TOMASZ. Status prawny pracownika samorządowego – wybrane zagadnienia. Nr 21
67. CHOLEWINSKI RYSZARD. A Constitutional Innovation in the United Kingdom: The Human Rights Act 1998. Nr 6

68. CHOLEWINSKI RYSZARD. Prawo do integracji w integrującej się Europie. Najnowsze zmiany w statusie prawnym obywateli państw trzecich w Unii Europejskiej. Nr 5
69. CHORAŻEWSKA ANNA. Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 11
70. CHRONOWSKI NORA, DRINOCZI TIMEA. Extracts on the Decisions of the Hungarian Constitutional Court on Right to Expression. Nr 13
71. CHRUŚCIAK RYSZARD. Ogólna klauzula ograniczeń wolności i praw jednostki – prace konstytucyjne nad art. 31 ust. 3 Konstytucji RP z 1997 r. Nr 12
72. CHRZCZONOWICZ PIOTR. Przestępczość związana z działalnością tzw. sekt destrukcyjnych w Polsce – charakterystyka zagadnienia. Nr 12
73. CIAPAŁA JERZY. Wolność a uprawnienie – próba analizy porównawczej pojęć w kontekście wybranych postanowień Konstytucji RP. Nr 7
74. CIAPAŁA JERZY. Wybrane konstytucyjne i prawnomiędzynarodowe zagadnienia regulacji prawnej pozycji mniejszości niemieckiej w Polsce oraz Polaków zamieszkałych w Republice Federalnej Niemiec. Nr 14
75. CIAPAŁA JERZY, MIJAŁ PRZEMYSŁAW. Skarga na akty prawne organów terenowych jako szczególny środek ochrony praw jednostki. Nr 9
76. COALE SAMUEL. The Design of Conspiracy: Human Rites (Rights) of Fantasy and Fiction. Nr 4
77. COJHOCARU RADION, BERLIBA VIOREL. Some Problems of Criminal Politics of Republic of Moldova in Prevention of Illegal Practises of Enterprises. Nr 12
78. CONBOY MARTIN. Public Sphere or Public Spectacle? The British Press and Human Rights. Nr 4
79. CUSHNIR VALERIU, PALADII ANDRIAN. Criminal Responsibility for Rape According to National Legislation of Republic of Moldova. Nr 12
80. CZARNY PIOTR. Położenie i ochrona praw Łużyczan w zjednoczonych Niemczech. Nr 6
81. CZEKAJ KRZYSZTOF. Działania Aresztu Śledczego w Kielcach w zakresie prewencji przestępczości. Nr 20
82. CZEREPANIAK-WALCZAK MARIA. Szkoła niepaństwowa w kontekście praw człowieka. Nr 3
83. CZESZEJKO-SOCHACKA KATARZYNA. Łamanie praw człowieka na przykładzie Koreańskiej Republiki Ludowo-Demokratycznej. Nr 22
84. DAJNOWICZ DIANA. Jaka kara za uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka? – praktyka orzecznicza w świetle statystyk sądowych. Nr 18
85. DAJNOWICZ-PIESIECKA DIANA. Przestępstwo uprowadzenia lub zatrzymania małoletniego (art. 211 k.k.) w świetle nowelizacji kodeksu karnego z dnia 23 marca 2017 r. Nr 24
86. DĄBEK DARIUSZ. Problem filozofii wartości w kontekście praw człowieka. Nr 2
87. DEGÓRSKA KATARZYNA. Ochrona prawa do prywatności w najnowszym orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 9

88. DOLNICKI BOGDAN. Instytucja nadzoru jako instrument służący ochronie praw podmiotowych – na przykładzie samorządu terytorialnego. Nr 3
89. DOMAŃSKA ALDONA. Naruszanie praw cudzoziemców i mniejszości narodowych. Rozważania w oparciu o wybrane wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich. Nr 9
90. DOROSZEWSKA KATARZYNA. Podstawowe gwarancje i zagrożenia niezawisłości sędziowskiej w Polsce w kontekście zmian w kodeksie postępowania karnego. Nr 17
91. DRINOCZI TIMEA. General Characteristics of Fundamental Economic Rights. Nr 11
92. DRINOCZI TIMEA, CHRONOWSKI NORA. Extracts on the Decisions of the Hungarian Constitutional Court on Right to Expression. Nr 13
93. DRINOCZI TIMEA, ZELLER JUDIT. Konstytucyjna regulacja małżeństwa i rodziny na Węgrzech. Nr 10
94. DUKIET-NAGÓRSKA TERESA. Uwagi o prawnokarnej ochronie prawa człowieka do samostanowienia w sprawie zdrowia. Nr 11
95. DURAN PALOMA. Constitutional Protection of the Guiding Principles of Social and Economic Policies of 1978 Spanish Constitution. Nr 6
96. DWORZECKI JACEK. Korpus Straży Więziennej i Ochrony Sądów w systemie bezpieczeństwa wewnętrznego Republiki Słowackiej. Nr 20
97. DWORZECKI JACEK. Rola Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych w walce z przestępczością handlu ludźmi w Polsce. Nr 16
98. ECKHARDT KRZYSZTOF. Prawo do ochrony zdrowia. Zagadnienia wybrane. Nr 10
99. FEDORENKO WŁADYSŁAW, BERNAZIUK IAN. Plagiarism as one of the Largest Threats to Intellectual Property Right: Theoretical Scientific Aspect. Nr 22
100. FEDORENKO WŁADYSŁAW, CHERNEZHENKO OLENA. Civil (personal) rights and liberties in Ukraine: notions, system, and problems of their establishing. Nr 18
101. FEDORENKO WŁADYSŁAW, CHERNEZHENKO OLENA. Konstytucyjne prawa i wolności człowieka współcześnie na Ukrainie: koncepcja, system, gwarancje. Nr 17
102. FEDORENKO WŁADYSŁAW, KRAWCZUK WOŁODYMYR. Polityczne prawa i wolności człowieka i obywatela w Ukrainie: pojęcie, rodzaje, charakterystyka. Nr 19
103. FEDORENKO VLADYSLAV, SKRYPNIUK ALEKSANDR. Problems with the Statement on Providing Social Rights and Freedoms of the Person in Ukraine. Nr 18
104. FERREIRA DA CUNHA PAULO. Human and Fundamental Rights and Duties in the Portuguese Constitution. Some Reflections. Nr 11
105. FILIPEK MICHAŁ JAN. Status prawny mniejszości etnicznej Samów w świetle prawa norweskiego. Nr 14
106. FILIPKOWSKI WOJCIECH. Analiza proponowanych zmian w polskim systemie pozbawiania owoców przestępstwa. Wybrane zagadnienia. Nr 19

107. FILIPKOWSKI WOJCIECH. Kierunki zmian systemu pozbawiania owoców przestępstwa w ujęciu teoretycznym i praktycznym. Nr 18
108. FRIEDRICH WIOLA. Badania psychologiczne pokrzywdzonego i świadka w procedurze karnej – aspekty psychologiczne i prawne. Nr 24
109. GAJEK-DYL BEATA. Znaczenie Europejskiego Trybunału Obrachunkowego w procesie ochrony interesów finansowych obywateli Unii Europejskiej. Nr 19
110. GEORGHIADES KORINNA. The Status of Rape as a Crime in International Humanitarian Law. Nr 6
111. GLUMIŃSKA JADWIGA. Prawa i obowiązki podatnika w świetle projektu ustawy „ordynacja podatkowa” (wybrane zagadnienia). Nr 4
112. GŁOWIAK BARBARA, MOCHOCKI RYSZARD. Wybrane aspekty prawne ochrony praw dziecka. Nr 22
113. GÓRALCZYK-PAPÓŃ ANETA. Klauzule generalne w prawie cywilnym – zagrożenie dla porządku prawnego czy instrument dostosowawczy prawa do zmieniających warunków gospodarczych? Nr 7
114. GRABOWSKA SABINA. Odpowiedzialność Prezydenta Macedonii za delikt konstytucyjny. Nr 19
115. GRABOWSKI RADOSŁAW. Prawo do życia w Polsce. Nr 7
116. GRAMAŁA ALEKSANDRA. Prawa socjalne w projektach Konstytucji III RP. Nr 7
117. GRAMATYKA MICHAŁ, LEŚNIAK MAREK. Dopuszczalność badań poligraficznych w świetle konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich. Nr 5
118. GRZYB MAGDALENA. Wymuszone zaginięcia – zmora przeszłości wiecznie żywa. O retroaktywnej sprawiedliwości w Ameryce Łacińskiej. Nr 14
119. GURDEK MAGDALENA. Wymagania kwalifikacyjne kandydatów na stanowisko kierownika urzędu stanu cywilnego lub jego zastępcy w świetle przepisów nowej ustawy z 28 listopada 2014 roku – Prawo o aktach stanu cywilnego – uwagi *de lege lata* i *de lege ferenda*. Nr 17
120. HADAŁA ANNA. Nieważność nabycia nieruchomości przez cudzoziemca. Nr 19
121. HARASIMIAK GRZEGORZ. Prawo do wolności religijnej a swoboda działania sekt w Polsce. Czy wszystko w sferze wyznaniowej nam wolno? Nr 16
122. HARBICH JÜRGEN. Erstmals Verwaltungsgerichte in der Mongolei. Nr 10
123. HARBICH JÜRGEN. Spór o islamską chustę. Nr 10
124. HERNAS ADAM. Prawa człowieka w świetle programu haskiego. Nr 14
125. HOC STANISŁAW. Wybrane aspekty prawne inwigilacji obywateli. Nr 13
126. HRYSZKIEWICZ DOMINIK, PALIWODA PRZEMYSŁAW. Dereifikacja zwierząt. Polskie doświadczenia. Nr 17
127. HUZARSKA JOANNA. Eksperyment medyczny – obowiązek informacyjny. Nr 22
128. JABŁOŃSKI MARIUSZ. Konstytucyjnoprawne aspekty przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej (zagadnienie realizacji praw wyborczych przez obywateli Unii w wyborach do organów stanowiących samorządu terytorialnego – uwagi wstępne). Nr 5
129. JABŁOŃSKI MARIUSZ. Uwagi o referendum gminnym. Nr 4

130. JACHIMOWICZ ALEKSANDER, BISZTYGA ANDRZEJ. Kontrowersje wokół uprawnień Policji do składania wniosków o ukaranie w postępowaniach karnosądowych. Aspekt konstytucyjny. Nr 14
131. JAGIELSKA MONIKA. Prawa konsumenta w świetle prawa europejskiego. Nr 5
132. JAGIELSKI MARIUSZ. Gwarancje praw i wolności w projektach nowej polskiej Konstytucji. Nr 2
133. JAGIELSKI MARIUSZ. Prawo do sprawiedliwego sądu w USA – rzecz o ograniczeniach praw obywatelskich w przypadku konfliktu z interesami władzy. Nr 5
134. JAGIELSKI MARIUSZ. Zasada powszechności wyborów w III RP w świetle praw człowieka. Nr 1
135. JAMES MARK, LEONARD SIOBHAN. Infringing a Spectators Rights under the European Community Treaty. Nr 7
136. JANECZEK TOMASZ. Prawo obywatela do sądu. Nr 4
137. JASKIERNIA ALICJA. Prawo do informacji a prezentacja kampanii wyborczych w mediach masowych w świetle zaleceń Komitetu Rady Ministrów Rady Europy. Nr 7
138. JASKIERNIA ALICJA. Prawo do wolności słowa i do wolnych wyborów a niebezpieczeństwo „sondażokracji”. Nr 13
139. JASKIERNIA ALICJA. Problemy wolności wypowiedzi w mediach europejskich w świetle prac Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy. Nr 9
140. JASKIERNIA ALICJA. Swoboda informacji a problem depenalizacji zniesławienia w pracach Rady Europy. Nr 11
141. JASKIERNIA ALICJA. Wolność słowa jako wartość w systemie aksjologicznym Rady Europy. Nr 8
142. JASKIERNIA JERZY. Czy Europie potrzebne jest *General Judicial Review*? Nr 7
143. JASKIERNIA JERZY. Egzekwowanie standardów Rady Europy dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności. Nr 24
144. JASKIERNIA JERZY. Komisarz Praw Człowieka Rady Europy – dorobek i perspektywy. Nr 11
145. JASKIERNIA JERZY. Projekty zmian struktury i kompetencji Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w celu zwiększenia efektywności systemu Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Nr 9
146. JASKIERNIA JERZY. Uwarunkowania skuteczności wykonywania orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Nr 8
147. JĘDRZEJEWSKI EDWARD. Trudne pojęcie godności człowieka. Nr 6
148. JURGIELEWICZ-DELEGACZ EMILIA. Osoby niepełnosprawne – w tym niewidome i słabowidzące – jako uczestnicy ruchu drogowego. Nr 19
149. JUSZKA KAROL. Prawa człowieka w instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. Nr 15
150. JUSZKA KAROL. Zasada trafnej reakcji na popełnione przestępstwo w stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania karnego. Nr 16
151. KACZMARCZYK HUBERT. Dlaczego prawa zwierząt? Nr 17

152. KACZMARSKI LESZEK. Miejsce polityki społecznej państwa i jej szczególnej formy nowej gospodarki społecznej w ustroju społecznej gospodarki rynkowej. Nr 11
153. KADYS KRZYSZTOF. Działalność Rady Europy w zakresie bezpieczeństwa ekologicznego jako element systemu międzynarodowej ochrony środowiska. Nr 19
154. KALUS STANISŁAWA. Patient Protection and Premises of Efficacy of Patient Consent for Medical Procedures. Patient Rights and their Protection in Polish Law. Nr 13
155. KANAREK BEATA, WIECZORKIEWICZ-KITA JOANNA. Odpowiedzialność „lustracyjna” a immunitet sędziowski. Nr 16
156. KANTYKA ZBIGNIEW. Polityka i prawa człowieka – tomistyczny punkt widzenia. Nr 1
157. KĘDZIERSKI BARTOSZ. Głos w dyskusji nad nową postacią tymczasowego aresztowania. Problematyka wniosku o zabezpieczenie postępowania w sprawie uznania osoby za stwarzającą zagrożenie. Nr 20
158. KIELTYKA ANDRZEJ. Refleksje na temat tymczasowego aresztowania i praw człowieka w Polsce. Nr 10
159. KIJOWSKI MACIEJ. Sytuacja prawna jednostki w świetle wstępu do Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku. Nr 9
160. KITA-WAŁĘKA KATARZYNA. Opiniowanie biegłych w aspekcie penitencjarnym. Nr 20
161. KLECHA KLAUDIA. Integralność osoby ludzkiej w ujęciu Karty Praw Podstawowych. Nr 8
162. KLIMEK LIBOR. *Proceedings of Mutual Recognition of Custodial Sentences and Measures Involving Deprivation of Liberty in the European Union*. Nr 23
163. KNOSALA ERNEST. Istota samorządu terytorialnego a prawa i interesy obywateli. Nr 2
164. KOPER RADOSŁAW. Problem horyzontalnego działania prawa do prywatności na tle Konstytucji RP oraz ustawodawstwa karnoprosesowego. Nr 11
165. KORDYS TOMASZ. Realizacja prawa do sądu a odrębne postępowanie gospodarcze. Nr 13
166. KOWALCZYK ANETA. Prawo do rokowań zbiorowych jako konsekwencja wolności zrzeszania się. Nr 17
167. KRAWCZUK WOŁODYMYR, FEDORENKO WŁADYSŁAW. Polityczne prawa i wolności człowieka i obywatela w Ukrainie: pojęcie, rodzaje, charakterystyka. Nr 19
168. KRAWIEC GRZEGORZ. Udział RPO w postępowaniu przed sądami administracyjnymi – uwagi *de lege ferenda*. Nr 13
169. KRAWIEC GRZEGORZ. Wybrane problemy prawne bezpieczeństwa kulturowego w aspekcie niematerialnym. Nr 18
170. KUCHTA JOANNA, MICHAŁSKI JAKUB. Prawo ubogich w ujęciu nauk społecznych i prawnych. Nr 14

171. KUCZYŃSKI VLADIMIR A., KUZNIECOW OLEG. Human and Citizens Rights Protection in the Activities of the Constitutional Court of the Republic of Belarus. Nr 8
172. KULEZA EWA. Konstytucyjne prawo do ochrony danych osobowych i jego ustawowa regulacja. Nr 7
173. KUZNIECOW OLEG, KUCZYŃSKI VLADIMIR A. Human and Citizens Rights Protection in the Activities of the Constitutional Court of the Republic of Belarus. Nr 8
174. KWIECIEŃ ROMAN. Między wolnością a przymusem: Immanuela Kanta idea prawa i „wiecznego pokoju”. Nr 7
175. LENGYELOVA DANIELA. The Status of Ombudsman in the Slovak Republic. Nr 13
176. LEONARD SIOBHAN, JAMES MARK. Infringing a Spectators Rights under the European Community Treaty. Nr 7
177. LESZCZAK OLEG. *Kulturowo-cywilizacyjny wymiar łamania prawa*. Nr 23
178. LESZCZYŃSKI MATEUSZ. Naruszenia zbiorowych interesów konsumentów poprzez nierzetelne reklamy usług bankowych jako przejaw łamania praw człowieka. Nr 16
179. LESZCZYŃSKI PAWEŁ A. Zagadnienie realizacji art. 25 ust. 5 Konstytucji RP – zarys problematyki. Nr 13
180. LEŚNIAK MAREK, GRAMATYKA MICHAŁ. Dopuszczalność badań poligraficznych w świetle konstytucyjnych praw i wolności obywatelskich. Nr 5
181. LETKIEWICZ KAMILA. Zgoda dysponenta dobrem prawnym a ograniczenia w zakresie dysponowania życiem i zdrowiem. Nr 16
182. LUDWIKOWSKA ANNA. Instytucja *impeachmentu* i spory wokół jej przedmiotowego zakresu w Stanach Zjednoczonych. Nr 6
183. LUDWIKOWSKA ANNA. Instytucja sądów przysięgłych w amerykańskim systemie prawa – na tle refleksji z procesu O.J. Simpsona. Nr 4
184. ŁABNO ANNA. Ochrona dóbr kultury w rozwiązaniach konstytucyjnych. Rozważania na przykładzie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. i wybranych konstytucji państw obcych. Nr 10
185. ŁABNO-JABŁOŃSKA ANNA. Zasada socjalnego i demokratycznego państwa prawnego a koncepcja praw i wolności w Konstytucji Hiszpanii z 1978 r. Nr 1
186. ŁASZCZYCA GRZEGORZ. Zakaz *reformationis in peius* w kodeksie postępowania administracyjnego (ze szczególnym uwzględnieniem postępowania zażaleniewego). Nr 5
187. ŁAWRENOW MICHAŁ. Prawne i praktyczne problemy polityki migracyjnej i integracyjnej wobec obywateli Ukrainy. Nr 21
188. ŁUSZCZ PAWEŁ. *Prawa człowieka a koncepcja bezpieczeństwa demokratycznego na przykładzie jednostki penitencjarnej*. Nr 23
189. MAŁAJNY RYSZARD M. Amerykański rodowód instytucji *judicial review*. Nr 2
190. MAŁAJNY RYSZARD M. Constitution Making Process in Eastern European Countries. Nr 4

191. MAŁAJNY RYSZARD M. Konfesyjne przesłanki uchwalenia amerykańskiej Karty Praw. Nr 1
192. MAŁAJNY RYSZARD M. Konkordat polski z 1993 r. – *altera pars*. Nr 4
193. MAŁAJNY RYSZARD M. Kościół i Państwo w USA – model wzajemnych stosunków. Nr 5
194. MAŁAJNY RYSZARD M. The Theory of Division of Power as a Safeguard of Individual Freedoms – An Outline of Origins. Nr 6
195. MARCIN RAYMOND B. Individualism and Communitarianism in U.S. Constitutional Theory. Nr 2
196. MARCINIAK MAŁGORZATA. Kara pozbawienia wolności za przestępstwo z art. 258 k.k. w świetle statystyk sądowych. Nr 23
197. MAREKWIA ALEKSANDER, WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Prawo do odmowy zeznań według kodeksu postępowania administracyjnego. Nr 7
198. MARTYSZ CZESŁAW. Samorządowe Kolegia Odwoławcze w systemie ochrony praw obywateli w Polsce. Nr 3
199. MATYJAS-ŁYSAKOWSKA PAULINA. Zasady zatrudniania osadzonych w zakładach karnych. Nr 20
200. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Prawo do własności intelektualnej w systemie praw jednostki. Nr 15
201. MICHAŁSKI JAKUB, KUCHTA JOANNA. Prawo ubogich w ujęciu nauk społecznych i prawnych. Nr 14
202. MIJAŁ PRZEMYSŁAW, CIAPAŁA JERZY. Skarga na akty prawne organów terenowych jako szczególny środek ochrony praw jednostki. Nr 9
203. MIKOŁAJCZYK BARBARA. „Wiodące zasady wewnątrzpaństwowych przesiedleń” jako wzór dla ochrony osób przemieszczonych wewnętrznie. Nr 9
204. MIKOŁAJCZYK BARBARA. Znaczenie i funkcje urzędu Wysokiego Komisarza ONZ do Spraw Uchodźców. Nr 1
205. MIŁKOWSKI TOMASZ. Billingi w pracy służb policyjnych – kilka uwag na tle zarzutów Rzecznika Praw Obywatelskich, Prokuratora Generalnego i Najwyższej Izby Kontroli. Nr 15
206. MIŁKOWSKI TOMASZ. Podstawowe podobieństwa i różnice regulacji normatywnych kształtujących instytucje i zakresy uprawnień ombudsmanów Polski i Hiszpanii. Nr 14
207. MOCHOCKI RYSZARD, GŁOWIAK BARBARA. Wybrane aspekty prawne ochrony praw dziecka. Nr 22
208. MOLL TOMASZ. Pozycja prawna Rzecznika Praw Obywatelskich w postępowaniu administracyjnym. Nr 17
209. MOLL TOMASZ. Zadania zlecone jednostkom samorządu terytorialnego w drodze ustawy – wybrane zagadnienia. Nr 19
210. MOLL TOMASZ, CHODKOWSKI MARCIN. Status prawny pracownika samorządowego – wybrane zagadnienia. Nr 21
211. MOLL TOMASZ, ORAZALIEVA ALYA. Ochrona prawna stosunku pracy radnego w prawie polskim. Nr 17
212. MOLL TOMASZ, WIECZOREK LESZEK. Odpowiedzialność karna zarządcy drogi związana z utrzymywaniem zieleni przydrożnej. Nr 21

213. MRÓZ KATARZYNA. „Zakaz stadionowy” w polskim prawie karnym a bezpieczeństwo imprez masowych. Nr 24
214. MUNA BERNARD. Can We Avoid War Crimes? – The Example of the Former Yugoslavia and Rwanda. Speech Given on the Occasion of Seminar „Can We Avoid War Crimes”, December 3, Caen-Normandy. Nr 6
215. NESTEROVYCH VOLODYMYR. EU Standards for the Regulation of Lobbying. Nr 18
216. NOWACKI ZBIGNIEW. Zastosowanie penitencjarne systemu dozoru elektronicznego w ocenie skazanych. Nr 20
217. NOWICKA IZABELA. Zjawisko stalkingu w kontekście resocjalizacji penitencjarnej. Kilka uwag. Nr 20
218. NYGARD ANN-CHARLOTTE. Human Rights within the International Environmental Law Framework. Nr 1
219. NYMŚ-GÓRNA AGNIESZKA. Kwestia przestępców seksualnych jako szczególnie ważne wyzwanie dla polskiego systemu edukacyjnego, terapeutycznego i penitencjarnego. Nr 24
220. OCIECZEK GRZEGORZ. Międzynarodowe kierunki zagrożenia przestępczością narkotykową. Nr 18
221. OCIECZEK GRZEGORZ. Przestępczość młodzieży w perspektywie penitencjarnej. Nr 20
222. OCIECZEK GRZEGORZ. Przyczyny rozwoju przestępczości w Polsce z uwzględnieniem przestępczości o charakterze narkotykowym. Nr 19
223. OFIARSKI ZBIGNIEW. Ochrona praw podatnika w świetle zasady udzielania informacji prawnej. Nr 8
224. OLSZEWSKI JAN. Wzrost znaczenia prawa jako regulatora stosunków społecznych w ChRL (wybrane aspekty). Nr 3
225. ORAZALIEVA ALYA. Problems of the Constitutional Development of Poland and the Republic of Kazakhstan: Comparative Analysis. Nr 16
226. ORAZALIEVA ALYA, MOLL TOMASZ. Ochrona prawna stosunku pracy radnego w prawie polskim. Nr 17
227. PALADII ANDRIAN, CUSHNIR VALERIU. Criminal Responsibility for Rape According to National Legislation of Republic of Moldova. Nr 12
228. PALIWODA PRZEMYSŁAW, HRYSZKIEWICZ DOMINIK. Dereifikacja zwierząt. Polskie doświadczenia. Nr 17
229. PAZURA ANNA, UNIEJEWSKI JAN. Zasada równości wobec prawa – naruszenia a dyskryminacja. Nr 16
230. PETRÉTEI JÓZSEF. Prawa podstawowe w praktyce Węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego. Nr 9
231. PISKORSKI JUSTYN. Internacjonalizacja przestępstw pedofilskich. Miejsce w systemie praw człowieka. Nr 12
232. PISKORSKI JUSTYN. Nauczanie domowe a prawo do edukacji. Nr 12
233. PISKORSKI JUSTYN. Perspektywa kryminalizacji grup psychomanipulacyjnych (sekt) i grup religijnych o agresywnym światopoglądzie w prawie Unii Europejskiej. Nr 18

234. PISKORSKI JUSTYN. Resocjalizacja a wielokulturowość – zagadnienia konstrukcyjne. Nr 20
235. PISKORSKI JUSTYN. Znaczenie zarzutu *tu quoque* w postępowaniach przed międzynarodowymi trybunałami karnymi. Nr 14
236. PISKORSKI JUSTYN. Zniewaga gestem. Nr 19
237. PISKORSKI JUSTYN. Zwierzęta i prawo karne – perspektywa antropologiczna. Nr 18
238. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA. Instytucjonalna ochrona praw dziecka w Polsce sprawowana przez Rzecznika Praw Dziecka. Nr 17
239. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA. Ograniczenia praw i wolności jednostki w aspekcie zarządzania kryzysowego. Nr 19
240. PŁOTKA BARTOSZ. Substancjalne krytyki koncepcji praw człowieka. Nr 19
241. PRZYBYSZ MARCIN. Zjawisko handlu ludźmi a międzynarodowe standardy ochrony człowieka i polska praktyka. Nr 14
242. RACHWALIK IWONA. Państwo a Kościół w II Rzeczypospolitej – model wzajemnych stosunków. Nr 4
243. RATAJCZAK MACIEJ. Czy stosowanie tortur może być „opłacalne”? Ticking time bomb scenario w świetle law&economics. Nr 15
244. RATAJCZAK MACIEJ. Ekonomiczny wymiar zjawiska psychomanipulacji w sektach i możliwości jego kryminalizacji. Nr 16
245. ROMANOWSKA AGNIESZKA. Przestępstwa z nienawiści w świetle orzecznictwa sądów apelacyjnych i sądu najwyższego. Nr 24
246. RONDALSKA DOROTA. *Kryzys życiowy związany z umieszczeniem w zakładzie karnym i jego konsekwencje dla skazanego*. Nr 23
247. RÓTH ERIKA. The Rights of the Accused and Coercive Measures Restricting the Right to Liberty in Hungarian Criminal Procedure. Nr 1
248. ROTT DARIUSZ. Rzecznik Praw Ucznia – Kuratorium Oświaty w Katowicach. Nr 3
249. ROWE NICOLA J. Human Rights as Basis of Human Community, Peace and Art. 1 (2) of German Basic Law. Nr 7
250. RUPAR ŁUKASZ. Tryb wyboru posłów do Parlamentu Europejskiego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Nr 10
251. RUTKOWSKI KAROL. Ocena ważności i skuteczności czynności prawokształtujących w postępowaniu karnym. Nr 21
252. SAKOWSKA MARLENA. Prawo do ochrony danych osobowych a wolność wypowiedzi. Nr 10
253. SCHEINOST MIROSLAV. Human Rights and Crime in Times of Globalisation. Nr 12
254. SIERAKOWSKA PAULINA. Kształtowanie się penalizacji przestępstwa zgwałcenia na przestrzeni 20 lat od wejścia w życie Kodeksu karnego z 1997 roku. Nr 22
255. SITARZ OLGA. Ochrona dziecka – ofiary handlu ludźmi w prawie polskim na tle regulacji wybranych krajów (Belgia, Niemcy, Włochy, Holandia, Kosowo, Wielka Brytania). Nr 12

256. SKRYPNIUK ALEKSANDR, FEDORENKO VLADYSLAV. Problems with the Statement on Providing Social Rights and Freedoms of the Person in Ukraine. Nr 18
257. SMÓŁKA BARTOSZ, BACHERA EWELINA. Narkomania w izolacji więziennej – postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda*. Nr 16
258. SMULSKI JAROSŁAW. Postępowanie sprawdzające zarys instytucji art. 307 Kodeksu postępowania karnego. Nr 22
259. SOBAS MAGDALENA. Stan podwyższonej gotowości podmiotów leczniczych w przypadku katastrofy w odniesieniu do prawa człowieka do życia. Nr 18
260. SOBIERAJ JERZY. Civil Rights, Politics, and Freedmen in the Literature of Reconstruction. Nr 7
261. SOBIERAJ JERZY. Prawo do edukacji jako atrybut wolności. Z dziejów rekonstrukcji amerykańskiego Południa. Nr 3
262. SOBIERAJ JERZY. Wolność a prawa człowieka. John Locke na gruncie amerykańskim. Nr 2
263. SOBIETSKY ROSTISLAV, BERLIBA VIOREL. Some Problems of Criminal Politics in Prevention of Struggle in Republic of Moldova. Nr 12
264. SOBIK ALEKSANDRA. Kradzież jako czyn przepełowiony – w świetle ustawy o zmianie ustawy – Kodeksu wykroczeń oraz niektórych innych ustaw z dnia 4 października 2018 r. (Dz.U. z 2018 r. Poz. 2077). Analiza porównawcza. Nr 24
265. SPATARI VITALYE, CERNOMORETS SERJ. Arbitrariness in Criminal Law in Republic of Moldova and of Other Countries. Nr 12
266. SPRYSZAK KAMIL. Działania Rady Europy na rzecz umacniania demokracji w kontekście obserwowania wyborów. Nr 21
267. STANULEWICZ MAKSYMILIAN. Herezja – odstępstwo – sekta. O sporze wokół pewnych pojęć. Nr 17
268. SUCHOLEWSKI DAMIAN. Prawo do odszkodowania za bezprawne pozbawienie wolności według norm międzynarodowych. Nr 18
269. SUSKA MAGDALENA. Vocational and social rehabilitation of juvenile offenders in Poland. Nr 22
270. SZCZEPANIAK RAFAŁ. Odpowiedzialność odszkodowawcza za przestępstwa przeciwko nieletnim. Nr 12
271. SZEROCZYŃSKA MAŁGORZATA. Od Vincenta Humberta do Vincenta Lamberta – ewolucja prawa francuskiego dotyczącego odstąpienia od terapii daremnej. Nr 22
272. SZEWCZYK HELENA. Ochrona dóbr osobistych pracownika w Konstytucji RP. Nr 10
273. SZEWCZYK HELENA. Prawo do pracy jako prawo człowieka. Nr 7
274. SZEWCZYK HELENA. Zasada równości i niedyskryminacji w zatrudnieniu w prawie wspólnotowym i polskim. Nr 11
275. SZMULIK BOGUMIŁ. Relacje pomiędzy Sądem Najwyższym a Trybunałem Konstytucyjnym w obowiązującym stanie prawnym. Nr 11
276. SZYMCZYK ANDRZEJ. Historyczne uwarunkowania rozwoju praw człowieka na gruncie polskiego prawodawstwa na podstawie analizy wybranych aktów prawnych. Nr 16

277. ŠTEVČEK MAREK. Definition, Meaning and Purpose of the Execution Law in the System of Law Protection Bodies in the European Legal Context – Selected Problems. Nr 13
278. ŠTEVČEK MAREK. Right to a Fair Trial in Relation to Judiciary System of the Slovak Republic. Nr 11
279. ŚWIEBODA MAŁGORZATA. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jako gwarant praw obywatelskich. Nr 5
280. ŚWIĘCH WOJCIECH. Walka Václava Havla o prawa człowieka po 1989 roku. Nr 19
281. ŚWIRGOŃ-SKOK RENATA. Zagadnienie obywatelstwa niewolnika ustanowionego spadkobiercą w testamencie rzymskim. Nr 17
282. ŠRAMEL BYSTRÍK. *Execution of imprisonment sentences in private prisons: Historical background of the phenomenon*. Nr 23
283. THORZ MACIEJ. Rzecznik Praw Dziecka a Rzecznik Praw Obywatelskich – konkurenci czy sojusznicy? Nr 10
284. TILK PETER. Podstawowe prawo do równości w orzecznictwie węgierskiego Trybunału Konstytucyjnego. Nr 10
285. TKACZ SŁAWOMIR. O „istocie” wolności w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 11
286. TKACZ SŁAWOMIR. O kompetencjach Rzecznika Praw Obywatelskich w procesie karnym. (Problemy wykładni przepisów prawa). Nr 13
287. TOBOR ZYGMUNT. Pojęcia: „państwo prawne” i „praworządność” w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. Nr 2
288. TÓTH FERENC-STEPHAN. Die Reaktion der rechtsprechenden Gewalt auf Straftaten mit rechtsextremistischem Hintergrund am Beispiel der neueren Judikatur zu §129 StGB. Nr 4
289. TRUSKOLASKA EMILIA MAGDALENA, WOJEWODA EWELINA. Uszkodzenia prenatalne – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne. Nr 18
290. UNIEJEWSKI JAN, PAZURA ANNA. Zasada równości wobec prawa – naruszenia a dyskryminacja. Nr 16
291. URBANEK ŁUKASZ. Pojęcie godności człowieka w Konstytucji RP z 1997 roku a problem definicji. Nr 7
292. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Moc dowodowa dokumentów urzędowych a zasada prawdy obiektywnej i ochrona pozycji strony w postępowaniu administracyjnym. Nr 6
293. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA. Ochrona praw strony w kodeksie postępowania administracyjnego na etapie postępowania administracyjnego. Nr 5
294. WARTENBERG-KEMPKA BARBARA, MAREKWIA ALEKSANDER. Prawo do odmowy zeznań według kodeksu postępowania administracyjnego. Nr 7
295. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zarys instytucji koronera na tle polskich unormowań. Nr 15
296. WIDŁA TADEUSZ. Prawo do prywatności a prowadzenie działalności operacyjno-wykrywczej. Nr 4
297. WIECZOREK GERTRUDA. Prawa i obowiązki dzieci z wadami wzroku. Wybrane problemy w ujęciu pedagogicznym. Nr 7

298. WIECZOREK GERTRUDA. Prawo do nauki a możliwości nauczania i kształcenia osadzonych w polskich jednostkach penitencjarnych. Nr 14
299. WIECZOREK GERTRUDA. Rola kuratora sądowego dla dorosłych w zakresie pomocy podopiecznym. Nr 15
300. WIECZOREK LESZEK. Działalność Powiatowej Komisji Bezpieczeństwa i Porządku w zakresie prawa do bezpieczeństwa. Nr 13
301. WIECZOREK LESZEK. Poczucie bezpieczeństwa – raport z badań. Nr 14
302. WIECZOREK LESZEK. Poczucie bezpieczeństwa – raport z kolejnej edycji badań. Nr 15
303. WIECZOREK LESZEK. Prawne i faktyczne aspekty rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej. Nr 18
304. WIECZOREK LESZEK. Przystosowanie do życia pełnoletnich wychowanków rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej po jej opuszczeniu. Nr 19
305. WIECZOREK LESZEK. (Samo)wykluczenie społeczne a sekty. Nr 17
306. WIECZOREK LESZEK. Stres i wypalenie zawodowe w Służbie Więziennej. Nr 20
307. WIECZOREK LESZEK. Wspomnienie o Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomieć. Nr 13
308. WIECZOREK LESZEK. Wybrane aspekty bezpieczeństwa mieszkańców średniego miasta. Nr 12
309. WIECZOREK LESZEK, MOLL TOMASZ. Odpowiedzialność karna zarządcy drogi związana z utrzymywaniem zieleni przydrożnej. Nr 21
310. WIECZORKIEWICZ-KITA JOANNA, KANAREK BEATA. Odpowiedzialność „lustracyjna” a immunitet sędziowski. Nr 16
311. WIERUSZEWSKI ROMAN. Wspomnienie o Marku Nowickim. Nr 10
312. WINIECKA JOANNA. O problemach i pułapkach przekładów tekstów prawnych na przykładzie tłumaczeń terminów prawa karnego i procesowego w języku litewskim. Nr 21
313. WITKOWSKI PAWEŁ. Samorządowe Kolegium Odwoławcze gwarantem praw jednostki. Nr 3
314. WOJCIECHOWSKI WOJCIECH. Wolności i prawa jednostki oraz akt normatywny jako elementy podstawy skargi konstytucyjnej. Nr 8
315. WOJEWODA EWELINA, TRUSKOLASKA EMILIA MAGDALENA. Uszkodzenia prenatalne – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne. Nr 18
316. WRÓŃSKA IWONA. Ochrona Praw Człowieka w Kanadzie: kwestia zaginionych i zamordowanych kobiet ludności rdzennej. Nr 19
317. WYGODA KRZYSZTOF. Polska ustawa o ochronie danych osobowych jako jedna z gwarancji prawa do wolności. Nr 5
318. YARMOL LILIYA. Expression of Views by Virtue of Mass Media in Ukraine: Theoretic Legal Aspects. Nr 16
319. ZACHARKO LIDIA. Granice prywatyzacji zadań publicznych gminy a ochrona interesów wspólnot lokalnych. Nr 7
320. ZACHARKO LIDIA. Prawny charakter wystąpień obywatela do organów administracji publicznej. Nr 5

- 321. ZACHARKO LIDIA. Sądowa kontrola decyzji administracyjnych jako gwarancja ochrony praw i interesów obywateli. Nr 1
- 322. ZALEWSKI WOJCIECH. *Czy rzeczywiście istnieje „polski model zakładu karnego”?* Uwagi historyczne i prawno-porównawcze. Nr 22
- 323. ZALEWSKI WOJCIECH. Sprawiedliwość naprawcza jako forma diversion w perspektywie penitencjarnej. W poszukiwaniu racjonalności. Nr 20
- 324. ZELLER JUDIT, DRINOCZI TIMEA. Konstytucyjna regulacja małżeństwa i rodziny na Węgrzech. Nr 10
- 325. ZIELIŃSKI PATRYK. Znaczenie zasady równości wobec prawa na tle zakazu dyskryminacji. Nr 21
- 326. ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA. Prokuratura w znowelizowanej ustawie z 9 października 2009 r. Nr 14
- 327. ZUBKOW JEWGIENIJ. *Hierarchia wartości w rosyjskim dyskursie przestępczym*. Nr 23
- 328. ŻELAŹNICKI CEZARY. Zasada suwerenności państwa a problem interwencji humanitarnej. Nr 8

III. PUBLIKACJE STUDENCKIE / STUDENT'S PUBLICATIONS

- 329. BOŻEK MARTIN. Teoria podziału władzy a jednostka. John Locke. Nr 5
- 330. BISKUPSKI PAWEŁ. *Instytucja świadka koronnego oraz jej wykorzystanie w walce z przestępczością zorganizowaną*. Nr 23
- 331. CHRZAŚCIK WOJCIECH. *Instytucja prawna obrony koniecznej w świetle przepisów k.k. z 1997 r., orzecznictwa i praktyki – próba oceny*. Nr 23
- 332. CZADERSKA EWA. Urząd norweskiego ombudsmana i jego funkcjonowanie. Nr 3
- 333. CZAPLIŃSKA OLIWIA. Odpowiedzialność karna lekarza, penalizacja błędu w sztuce lekarskiej i granice klauzuli sumienia. Nr 22
- 334. DŁUGOSZ MACIEJ. Usiłowanie nieudolne w systemie polskiego prawa karnego. Nr 22
- 335. DELESTOWICZ ALICJA. *Instytucja kary łącznej – ogólne założenia i praktyczne aspekty regulacji*. Nr 23
- 336. DUDA KAMILA. Pozycja prawna i ochrona praw mniejszości narodowych w Austrii. Nr 5
- 337. GASIŃSKI KRZYSZTOF. Czyn jako podstawa odpowiedzialności w polskim prawie karnym. Nr 22
- 338. HLEBICKA-JÓZEFOWICZ ANNA. Pozycja ustrojowa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w świetle proponowanych zmian Konstytucji – analiza na podstawie projektów Konwersatorium „Doświadczenie i Przyszłość”, Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej z lat 2009–2010. Nr 14
- 339. KSEL ADAM. *Teoria gier jako narzędzie apriorycznej analizy skuteczności przepisów prawa karnego materialnego* Nr 23
- 340. LESZCZYŃSKI ALEKSANDER. Spoczywanie biegu terminu przedawnienia karalności w przypadku immunitetu formalnego sędziego lub prokuratora – Glosa

- do uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2016 r., sygn. I KZP 14/15. Nr 22
341. MAŃKA JOANNA. Kształtowanie się ochrony praw dziecka we Francji. Nr 3
342. MATYASIK MICHAŁ. Wybór orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach przeciwko Polsce. Nr 8
343. MĘDRZAK JOANNA. Ochrona wolności osobistej a zastosowanie środka zabezpieczającego w postaci umieszczenia w zakładzie psychiatrycznym. Nr 14
344. MYŚKO JAROSŁAW. Koncepcje praw człowieka i obywatela w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i Konstytucji Ukrainy – analiza porównawcza wybranych zagadnień. Nr 7
345. PIASECKA KAROLINA. Wykonywanie tymczasowego aresztowania w polskim systemie prawnym. Nr 24
346. SKRZECZOWSKA PAULA. Badania traseologiczne w kryminalistyce. Nr 24
347. ŚMIEJA AGATA. Implementacja Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Holandii. Nr 4
348. ŚWIERGAŁA AGNIESZKA MAGDALENA. Widzenia w polskim systemie penitencjarnym. Nr 24
349. TUKAJ ANNA. Zasada równości płci w Polsce na tle regulacji prawnych Unii Europejskiej. Nr 9
350. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zasada ochrony podstawowych praw i wolności w prawie Wspólnot Europejskich. Nr 5
351. WITKOWSKA KATARZYNA. Rozwój praw podstawowych i konstytucjonalizmu w Unii Europejskiej. Nr 9

IV. OPINIE PRAWNE / KOMUNIKATY / LEGAL OPINIONS / ANNOUNCEMENTS

352. BISZTYGA ANDRZEJ. Independence of Administration of Justice. Nr 8
353. BISZTYGA ANDRZEJ. Uwagi o Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Nr 11
354. BISZTYGA ANDRZEJ. Uwagi o pozycji ustrojowej Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji. Nr 9
355. BRACIAK JOANNA. Designing Genres for New Media (Legal Regulation of Electronic Commerce). Nr 7
356. SOBIERAJ JERZY. Nareszcie wolni: od segregacji do desegregacji. Pięćdziesiąta rocznica rozpoczęcia procesu desegregacji w Stanach Zjednoczonych. Nr 9
357. WIECZOREK LESZEK. Obrona praw człowieka przez Amnesty International. Nr 7
358. WIERUSZEWSKI ROMAN. Rada Doradcza do Spraw Praw Człowieka przy Ministrze Spraw Zagranicznych – doświadczenia i oczekiwania. Nr 8

V. GLOSZY / GLOSSES

359. JAKIMIEC DANIEL. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 24 stycznia 2019 roku, I UK 5/18 – pozbawie-

- nie strony możliwości obrony jej praw i brak pouczeń jako przyczyna nieważności postępowania sądowego cywilnego. Nr 22
360. KNOSALA ERNEST. Glosa do wyroku Sądu Pracy w Katowicach (sygn. akt: XI U 1472/95) w sprawie błędu popełnionego przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Nr 3
361. KRĘCISZ WOJCIECH, TARAS WOJCIECH. Glosa do uchwały pięciu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 października 1997 r. (SPK 15/97); Orzecznictwo NSA I 998 nr I, poz. 8. Nr 5
362. MOLL TOMASZ, PAWŁOWSKA ELŻBIETA. Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 14 stycznia 2014 r., sygn. akt I ACz 2163/13; Granice sądowej kontroli ugody zawartej przed mediatorem. Nr 19
363. PAWŁOWSKA ELŻBIETA, MOLL TOMASZ. Glosa do postanowienia Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 14 stycznia 2014 r., sygn. akt I ACz 2163/13; Granice sądowej kontroli ugody zawartej przed mediatorem. Nr 19
364. KATARZYNA PŁONKA-BIELENIN. Glosa do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu z dnia 7 marca 2013 r., sygn. akt IV SA/Po 1081/12, opublikowana w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych. Nr 19
365. TARAS WOJCIECH, KRĘCISZ WOJCIECH. Glosa do uchwały pięciu sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 13 października 1997 r. (SPK 15/97); Orzecznictwo NSA I 998 nr I, poz. 8. Nr 5

VI. RECENZJE I NOTY BIBLIOGRAFICZNE / REVIEWS AND BIBLIOGRAPHICAL NOTES

366. BACHERA EWELINA, SMÓŁKA BOGUSŁAWA (rec.). ZAGRODNIK JAROSŁAW. Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013. Nr 16
367. BANASZAK BOGUSŁAW (rec.), HELIOS JOANNA (red.). Z zagadnień teorii i filozofii prawa. Autonomia prawa ze stanowiska teorii i filozofii prawa, Wrocław 2003. Nr 10
368. BIAŁECKA BOGNA (rec.), MOTTA C., SÁEZ M. (red.). Gender and Sexuality in Latin America – Cases and Decisions, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice*, Springer, Vol. 24/2013. Nr 16
369. BIŁGORAJSKI ARTUR (rec.), WIERUSZEWSKI ROMAN, GLISZCZYŃSKA ALEKSANDRA, SĘKOWSKA-KOZŁOWSKA KATARZYNA (red.). Komitet Praw Człowieka ONZ. Wybór orzecznictwa, Warszawa 2009. Nr 13
370. BIŁGORAJSKI ARTUR (rec.), WIERUSZEWSKI ROMAN i WYRZYKOWSKI MIROSŁAW (red.). Orientacja seksualna i tożsamość płciowa. Aspekty prawne i społeczne, Warszawa 2009. Nr 13
371. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2009. Nr 13
372. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych, Kraków 2004. Nr 10

373. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Prawo wyborcze obywateli. Nr 4
374. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), GRONOWSKA BOŻENA, JASUDOWICZ TADEUSZ, BALCERZAK MICHAŁ, LUBISZEWSKI MACIEJ, MIZERSKI RAFAŁ. Prawa człowieka i ich ochrona. Podręcznik dla studentów prawa i administracji, Toruń 2005. Nr 10
375. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), HLIWA RENATA, WIERUSZEWSKI ROMAN (opracowanie redakcyjne). Komentarze Ogólne Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych z lat 1999–2004, Poznań 2004. Nr 10
376. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), JASUDOWICZ TADEUSZ. Śladami Ludwika Ehrlicha. Do Pawła Włodkowica po naukę o prawach człowieka. Nr 4
377. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), KONDRATIEWA-BRYZIK JELENA. Początek prawnej ochrony życia ludzkiego w świetle standardów międzynarodowych, Warszawa 2009. Nr 13
378. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), ŁAZOWSKI ADAM. Ochrona praw jednostek w prawie Wspólnot Europejskich. Pozasądowe mechanizmy ochrony praw przed instytucjami i organami Wspólnot Europejskich, Kraków 2002. Nr 9
379. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), RABINOWICZ R.M., FEDYK S.E. Osobliwości tłumaczeniowa juridykcznych norm szcodo praw ljudini (za materiałami praktyki Europejskowsu Sudu z Praw Ljudini), Lwiv 2004. Nr 10
380. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), Tybet. Stare Duchy, nowe duchy; Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2000. Nr 9
381. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), WASZKIEWICZ ALEKSANDER E. Aktualnyje problemy konstytucionnowo prawa Riepubliki Biełaruś i zarubieźnych stran, Mińsk 2004. Nr 10
382. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), WITKOWSKI ZBIGNIEW. Ustrój konstytucyjny współczesnych Włoch w aktualnej fazie jego przemian 1989–2004, Toruń 2004. Nr 10
383. BISZTYGA ANDRZEJ (rec.), ZAMELSKI PIOTR. Równowaga praw i obowiązków implikacją zasady dobra wspólnego. Lublin 2014. Nr 17
384. BORSKI MACIEJ (rec.), BARCIK JACEK, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony, Warszawa 2008. Nr 12
385. BOŻEK MICHAŁ (rec.), BANASZAK BOGUSŁAW. Einfuhring in das Polnische Verfassungsrecht, Wrocław 2003. Nr 9
386. BOŻEK MICHAŁ (rec.), COMPLAK KRYSZTIAN (red.). Godność człowieka jako kategoria prawa (opracowania i materiały), Wrocław 2001. Nr 8
387. BOŻEK MICHAŁ (rec.), CZARNY PIOTR, TULEJA PIOTR (red.). Konstytucja i sądowe gwarancje jej ochrony. Księga jubileuszowa Profesora Pawła Sarneckiego, Kraków 2004. Nr 10
388. BOŻEK MICHAŁ (rec.), KIJOWSKI MACIEJ. Udział Sejmu i Senatu w ratyfikacji umów międzynarodowych (1919–2003), Rzeszów 2004. Nr 10
389. BOŻEK MICHAŁ (rec.), MOTYKA KRZYSZTOF. Prawo do prywatności – aspekty prawne i psychologiczne, Lublin 2001. Nr 9

390. BOŻEK MICHAŁ (rec.), WAGNER WOLFGANG JOHANNES. *Moderne Freiheit zwischen Interesse und Gefühl. Eine Untersuchung des politischen Denkens von Benjamin Constant*, Aachen 2001. Nr 10
391. BOŻEK MICHAŁ (rec.), ZMIERCZAK MARIA (red.). *Prawo natury w doktrynach polityczno-prawnych Europy*, Poznań 2006. Nr 11
392. CHORAŻEWSKA ANNA (rec.), GRABOWSKA SABINA, SKŁADOWSKI KONRAD (red.). *Prawo wyborcze do parlamentu w wybranych państwach europejskich*, Kraków 2006. Nr 11
393. CHORAŻEWSKA ANNA (rec.), UZIĘBŁO PIOTR. *Inicjatywa ustawodawcza obywateli w Polsce na tle rozwiązań ustrojowych państw obcych*, Warszawa 2006. Nr 11
394. CIAPAŁA JERZY (rec.), HASSEL BART, HOFMANSKI PIOTR (red.). *Government Policy and Rule of Law (Theoretical and Practical Aspects in Poland and the Netherlands)*, Białystok–Utrecht 1997. Nr 8
395. CIAPAŁA JERZY (rec.), WOJTYCZEK KRZYSZTOF. *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Zakamycze, Kraków 1999. Nr 6
396. CIAPAŁA JERZY (rec.), ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA, KIJOWSKI MACIEJ (red.). *Zasada równości w prawie. Materiały z konferencji naukowej, Rzeszów, 16 października 2003*, Rzeszów 2004. Nr 10
397. CZAPLIŃSKA OLIWIA (rec.). WÓJCIK A. (red.). *Orzecznictwo, które wywiera wpływ. Głosy i komentarze*, Think&Make, Warszawa 2018. Nr 24
398. CZARNY PIOTR (rec.), LIMBACH JUTTA. *Das Bundesverfassungsgericht*, Munchen 2001. Nr 9
399. DŁUGOSZ MACIEJ (rec.), BISZTYGA ANDRZEJ, ZIENTARSKI PIOTR (red.). *Kierunki zmian pozycji ustrojowej i funkcji Senatu RP*, Warszawa, 2014. Nr 22
400. DŁUGOSZ MACIEJ (rec.). CZAPSKA MAŁGORZATA, SZABAT BARBARA, ZIĘBA JERZY. *Adwokatura świętokrzyska. Zarys dziejów od początku XIX wieku*, Kielce 2013. Nr 24
401. JAGIELSKA MONIKA (rec.), TWARDOWSKI TOMASZ, MICHALSKA ANNA. *Dylematy współczesnej biotechnologii z perspektywy biotechnologa i prawnika*, Toruń 2000. Nr 8
402. JAGIELSKI MARIUSZ (rec.), EIDE ASBORN, KRAUSE CATARINA, ROSAS ALLAN (reds.). *Economic, Social and Cultural Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London 2001. Nr 9
403. JAGIELSKI MARIUSZ (rec.), MEDNIS ARWID. *Ustawa o ochronie danych osobowych. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze Sp. z o.o., Warszawa 1999. Nr 6
404. JASKIERNIA ALICJA (rec.), ZIĘBA-ZAŁUCKA HALINA. *Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji a regulatory mediów w państwach współczesnych*, Rzeszów 2007. Nr 11
405. JASKIERNIA JERZY (rec.), FLORCZAK AGNIESZKA, BOLECHÓW BARTOSZ (red.). *Prawa człowieka a stosunki międzynarodowe*, Toruń 2006. Nr 11
406. JASKIERNIA JERZY (rec.). *Ius et Amicitia. Pierwsze Polsko-Ukraińskie Forum Prawnicze*, Tarnobrzeg 2006. Nr 11

407. JASKIERNIA JERZY (rec.), MACIEJ MRÓZ, TOMASZ DĘBOWSKI (red.). Państwo – społeczeństwo – religia we współczesnej Europie, Toruń 2009. Nr 13
408. JASKIERNIA JERZY (rec.), SKRZYDŁO WIESŁAW, SZAPOWAŁ WOŁODYMYR, ECKHARDT KRZYSZTOF (red.). O potrzebie zmian Konstytucji Polski i Ukrainy, Przemyśl 2006. Nr 11
409. JASKIERNIA JERZY (rec.), TERESA GARDOCKA, JACEK SOBCZAK (red.). Dylematy praw człowieka, Toruń 2008. Nr 13
410. KACZMARCZYK HUBERT (rec.), BIAŁOCERKIEWICZ JAN. Status prawny zwierząt. Prawa zwierząt czy prawna ochrona zwierząt, Toruń 2005. Nr 15
411. KANTYKA ZBIGNIEW (rec.), TREADGOLD DONALD. Wolność. Zarys historii. Nr 5
412. KARPUSZENKO ELENA (rec.), ZIĘBA-KOŁODZIEJ BEATA (red.). Internat i bursa. Historia i współczesność, Tarnobrzeg 2011. Nr 14
413. KIJOWSKI MACIEJ (rec.), MIKOŁAJCZYK BARBARA. Osoby ubiegające się o status uchodźcy. Ich prawa i standardy traktowania, Katowice 2004. Nr 10
414. KRAWCZYK PAWEŁ (rec.), KRIZSAN ANDREA (ed.). Etniczny monitoring a ochrona danych – kontekst europejski, Budapeszt 2001. Nr 10
415. KRAWIEC GRZEGORZ (rec.), CELAREK KRYSZYNA. Prawne i praktyczne aspekty kontroli i nadzoru nad działalnością samorządu terytorialnego. Warszawa 2015. Nr 18
416. KRAWIEC GRZEGORZ (rec.), NITECKI STANISŁAW. Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym, Warszawa 2008. Nr 12
417. LETKIEWICZ KAMILA (rec.), ZAWŁOCKI ROBERT (red.). Zgoda pokrzywdzonego. Warszawa 2012. Nr 17
418. MAŁAJNY IWONA (rec.), SAGAN STANISŁAW, SERZHANOVA VIKTORIYA (red.). Nauka o Państwie Współczesnym, Warszawa 2010. Nr 14
419. MĄCZYŃSKI MACIEJ (rec.), JAROSZ MARIA. Manowce polskiej prywatyzacji, Warszawa 2001. Nr 9
420. MĄCZYŃSKI MACIEJ (rec.), JASKIERNIA JERZY. Zasady demokratycznego państwa prawnego w sejmowym postępowaniu ustawodawczym, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999. Nr 7
421. MIKOŁAJCZYK BARBARA (rec.), CHOLEWIŃSKI RYSZARD. Migrant Workers in International Human Rights Law, Clarendon Press, Oxford 1997. Nr 6
422. MIKOŁAJCZYK MARIAN (rec.), SOBIERAJ JERZY. Ku-Klux-Klan, Warszawa 2004. Nr 10
423. MOLL TOMASZ (rec.). AUGUSTYNIAK MONIKA, BIELECKI LESZEK, CZERW JAROSŁAW, RUCZKOWSKI PIOTR, STELMASIAK JERZY, TUSIŃSKI PIOTR ADAM, WORONIECKI PAWEŁ MAREK, ZDYB MARIAN, ŻYWICKA AGNIESZKA (red.). *Prawo Administracyjne*, Warszawa 2016. Nr 23
424. PISKORSKI JUSTYN (rec.), GABBIDON SHAUN L., GREENE HELEN TAYLOR. Race and Crime (2nd ed.), Los Angeles 2009. Nr 12
425. PISKORSKI JUSTYN (rec.), WILSON RICHARD ASHBY (red.). Writing History in International Criminal Trials, Cambridge 2011. Nr 14
426. PŁONKA-BIELENIN KATARZYNA (rec.), SKOMRA WITOLD. Zarządzanie kryzysowe – praktyczny przewodnik po nowelizacji ustawy. Wrocław 2010. Nr 18

427. RATAJCZAK MACIEJ (rec.), SZCZEPANIEC MARIA. Teoria ekonomiczna w prawie karnym, Warszawa 2012. Nr 15
428. SARZALSKI BŁAŻEJ (rec.), CANEY SIMON, JONES PETER (eds.). Prawa człowieka a globalne zróżnicowanie, London-Portland, Or 2001. Nr 10
429. SMÓŁKA BOGUSŁAWA, BACHERA EWELINA (rec.). ZAGRODNIK JAROSŁAW. Model interakcji postępowania przygotowawczego oraz postępowania głównego w procesie karnym, Warszawa 2013. Nr 16
430. SOŚNIAK TADEUSZ (rec.), ŁĘTOWSKA EWA. Po co ludziom konstytucja? Nr 4
431. STANKOWSKI ADAM (rec.), CERNIKOVA VRATISLAVA, MAKARIUSOVA VLASTA, SEDLACEK VOJTECH. Opieka socjalna, Praga 1998. Nr 7
432. STANKOWSKI ADAM (rec.), PAULIK KAREL. Podstawy psychologii, Ostrawa 1999. Nr 7
433. SZYMANEK JAROSŁAW (rec.), COMPLAK KRYSTIAN. Normy pierwszego rozdziału Konstytucji RP, Wrocław 2007. Nr 11
434. TKACZ SŁAWOMIR, WENTKOWSKA ALEKSANDRA (rec.), BACH-GOLECKA DOBROCHNA. O solidarności. Zarys teologii uczestnictwa, Kraków 2009. Nr 12
435. WALANCIK KAROLINA (rec.), WIECZOREK LESZEK. Diagnoza społeczna w zakresie zagrożeń patologiami na terenie miasta Dąbrowa Górnicza, Katowice 2008. Nr 12
436. WENTKOWSKA ALEKSANDRA, TKACZ SŁAWOMIR (rec.), BACH-GOLECKA DOBROCHNA. O solidarności. Zarys teologii uczestnictwa, Kraków 2009. Nr 12
437. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), BARANIAK BARBARA (red. nauk.). Człowiek w pedagogice pracy, Warszawa 2012. Nr 15
438. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). Przestępczość i wychowanie w dwudziestoleciu międzywojennym. Wybór tekstów, Kraków 2011. Nr 14
439. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). Rodziny ubogie i przestępczość od XVI do XX wieku. Warunki życia, badania psychologiczno-społeczne i wychowanie młodzieży, Kraków 2011. Nr 14
440. WIECZOREK GERTRUDA (rec.), RAŚ DANUTA (red.). Uwagi o więzieniach, zapobieganiu występkom i wychowaniu młodzieży. Wybór tekstów z XVI–XX wieku, Kraków 2011. Nr 14
441. WIECZOREK LESZEK (rec.), CHAŁKA ROBERT, HOLCR KVETON, HOLOMEK JAROSLAV. Prognoza rozwoju przestępczości w Słowacji, Bratysława 2000. Nr 7
442. WIECZOREK LESZEK (rec.), KOZŁOWSKI PAWEŁ, DOMAŃSKI HENRYK (red.). Po 20 latach. Polska transformacja z perspektywy ekonomicznej, socjologicznej i prawniczej, Warszawa 2011. Nr 14
443. WIECZOREK LESZEK (rec.) KRAWIEC GRZEGORZ. Koncepcje płci człowieka a prawo administracyjne, Warszawa 2015. Nr 19
444. WIECZOREK LESZEK (rec.), MACHIŃSKA HANNA. 60 lat Rady Europy. Tworzenie i stosowanie standardów prawnych, Warszawa 2009. Nr 12

445. WIECZOREK LESZEK (rec.), MUCHLPACHR PAVEL. Socjopatologie, Brno 2009. Nr 12
446. WIECZOREK LESZEK (rec.), STĘPNIAK PIOTR. Środki penalne we Francji i Polsce. Doktryna, legislacja, praktyka, Warszawa 2012. Nr 15
447. WOŹNIAK-KRAKOWIAN AGATA (rec.), TARNOPOLSKI ANDRZEJ (red.). Człowiek wobec niewiedzy. Niewiedza jako element ludzkiej racjonalności, Częstochowa 2010. Nr 14
448. ZIELIŃSKI PATRYK (rec.). JASKIERNIA JERZY, SPRYSZAK KAMIL, MAR-SZAŁEK ADAM (red.). Dwadzieścia lat obowiązywania Konstytucji RP. Polska myśl konstytucyjna a międzynarodowe standardy demokratyczne, Toruń 2017. Nr 22

VII. SPRAWOZDANIA / REPORTS

449. BIAŁECKA BOGNA. Konferencja „Odebrana niewinność – seksualizacja kobiet i dziewcząt w mediach i reklamie”. Nr 17
450. BIŁGORAJSKI ARTUR. Mamy naszą Konwencję (Piekary Śląskie, 1 grudnia 2009 r.). Nr 12
451. BIŁGORAJSKI ARTUR. Mowa nienawiści vs. wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne (Poznań, 30 listopada 2009 r.). Nr 12
452. BIŁGORAJSKI ARTUR. Sprawozdanie z IV. dorocznej konferencji Zakładu Praw Człowieka WPiA UW pt. Przeszłość wobec przyszłości (Warszawa, 16 stycznia 2009 r.). Nr 13
453. BISZTYGA ANDRZEJ. Nowa Konstytucja – spotkanie z wicemarszałkiem Sejmu RP Markiem Borowskim (Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice, 16 V 1997). Nr 4
454. BISZTYGA ANDRZEJ. Ochrona danych w Polsce i w Niemczech – koncepcje, praktyka, polityka (Konferencja naukowa, Warszawa, 10–11 XI 1996). Nr 4
455. BISZTYGA ANDRZEJ. Prawa człowieka: perspektywa międzynarodowa (Seminarium Salzburskie, Salzburg – Pałac Leopoldskron, 1–8 VIII 1998). Nr 5
456. BISZTYGA ANDRZEJ. Prawa człowieka, spotkanie z prezesem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, Markiem Nowickim (Klub Samorządowy, Katowice, 22 III 1997). Nr 4
457. BISZTYGA ANDRZEJ. Procesy integracyjne i stowarzyszeniowe w Europie Zachodniej i Środkowo-Wschodniej (Konferencja naukowa, Katowice, 11–13 IV 1996). Nr 3
458. BISZTYGA ANDRZEJ. Przyszłe członkostwo Polski w Unii Europejskiej a sądy (Seminarium naukowe, Warszawa, 29 czerwca 2000). Nr 7
459. BISZTYGA ANDRZEJ, WĘGRZYN JUSTYNA. Aktualne zagadnienia polskiego prawa wyborczego (57. Zjazd Katedr Prawa Konstytucyjnego 17–19 września 2015 r., Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Zielonogórski). Nr 18
460. BUSZYDLIK JERZY. Prawa i wolności obywatelskie w procesie transformacji ustrojowej (Międzynarodowa konferencja naukowa, Sieniawa, 22–23 IV 1996). Nr 3

461. CAŁKA-LAJNERT KARINA. Debata realizowana w ramach „Czwartków na Brukselskiej” – Znaczenie reprezentatywności związkowej dla funkcjonowania Dialogu Partnerów Społecznych, Warszawa, 3 marca 2011 r. Nr 14.
462. CHLEBOWSKA ANGELIKA. Unijna polityka karna w świetle polskiego prawa; Katedra Prawa Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, 13–16 stycznia 2010 r. Nr 13
463. CUMPER PETER, TUMAY MURAT. Kiedy Wschód spotyka się z Zachodem – islam, prawa człowieka i wartości świeckie, Europejska Fundacja Nauki, Uniwersytet Leicester, konferencja naukowa, Stambuł, 6–8 listopada 2009 r. Nr 13
464. CZARNY PIOTR. I Europejskie Forum Prawnicze (Norymberga, 13–15 IX 2001). Nr 8
465. CZUDAKOW MICHAŁ. Europejska Konwencja Praw Człowieka (Konferencja naukowa, Mińsk, 17 czerwca 2000). Nr 7
466. DŁUGOSZ MACIEJ. Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu „Wyzwania Polski w Europie” Nt. Polska w Unii Europejskiej po wyborach do Parlamentu Europejskiego; Polskie Towarzystwo Studiów Europejskich, Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach (Kielce, 9.06.2019–11.06.2019) Nr 23
467. DUDA KAMILA. Letnia szkoła prawa międzynarodowego biznesu i handlu (Kraków, 15 VI – 25 VII 1998). Nr 5
468. GASIŃSKI KRZYSZTOF. Metody badań i nauczanie kryminologii w XXI wieku – wyzwania i perspektywy. Białystok 9–10 grudnia 2019 r. Nr 22
469. GASIŃSKI KRZYSZTOF. VII Międzynarodowa Konferencja Naukowa cyklu Bezpieczeństwo RP w wymiarze narodowym i międzynarodowym nt. 20 lat Polski w NATO. Bezpieczeństwo przyszłości. Nr 23
470. GASIŃSKI KRZYSZTOF. XVII Bielańskie Kolokwium Karnistyczne Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Odpowiedzialność karna za przestępstwa popełnione za granicą. Zagadnienia materialnoprawne i procesowe” (Warszawa, 2 grudnia 2020 r.). Nr 24
471. GRABOWSKA SABINA. Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. Efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka, Warszawa, 18–19 kwietnia 2011 r. Nr 14.
472. JAGIELSKA MONIKA. Prawa konsumenta: nowa forma ochrony w prawie wspólnotowym. Konferencja o projekcie dyrektywy sprzedaży konsumenckiej i gwarancjach z nią związanych (Konferencja naukowa Trewir, 25–26 marca 1999). Nr 6
473. KIJOWSKI MACIEJ. Zasada równości w prawie (Konferencja naukowa, Wydział Prawa, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, 16 października 2003). Nr 10
474. KORDYS TOMASZ, TARASEK MACIEJ. Realizacja praw człowieka – doświadczenia europejskie, Jesienna Szkoła Prawa, Słowacka Akademia Nauk, Modra – Harmonia, 13–21 listopada 2009 r. Nr 13
475. KRAWIEC GRZEGORZ. Socjalne i ekonomiczne problemy rozwoju Ukrainy i jej regionów (Charków, 21–23 maja 2009 r.). Nr 12
476. KRAWIEC GRZEGORZ, TKACZ SŁAWOMIR, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka. II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r. Nr 16

477. KUCHARCZYK STANISŁAW. Jednostka – Państwo – Integracja Europejska (Konferencja naukowa, Beskidzka Wyższa Szkoła Turystyki w Żywcu, Żywiec 14 maja 2004). Nr 10
478. KUJACZ MICHAŁ. Społeczne granice pracy. Wymiary pracy nieformalnej we współczesnych społeczeństwach. Zielona Góra 12–13 listopada 2015 r. Nr 19
479. MARTYSZ NATALIA. Letni Kurs Prawniczy Międzynarodowego Biznesu i Handlu (Kurs prawniczy, Kraków 17 czerwca – 29 lipca 2000). Nr 7
480. MARTYSZ NATALIA. Wspólne drogi do Europy: państwa Europy Środkowej i Wschodniej na drodze do Unii Europejskiej (Studium Podyplomowe, Katedra Prawa Integracji Europejskiej i Prawa Porównawczego, Uniwersytet Techniczny w Dreźnie, Drezno, X 2000 – X 2001). Nr 8
481. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Prawo europejskie a funkcjonowanie administracji publicznej (Wyższa Szkoła Zarządzania i Marketingu w Sosnowcu, 15 stycznia 2001). Nr 9
482. MĄCZYŃSKI MACIEJ. Sprawozdanie z pierwszego wykładu z cyklu poświęconego pamięci Marka Nowickiego (Uniwersytet Warszawski, Warszawa 27 listopada 2004). Nr 10
483. MĄCZYŃSKI MACIEJ. XV Edycja Szkoły Praw Człowieka Fundacji Helsińskiej (Kurs prawniczy, Warszawa, luty–czerwiec 1999). Nr 7
484. OLSZEWSKI JAN. Perspektywy inwestycji zagranicznych w Indiach (Konferencja naukowa, New Delhi, 28–31 VIII 1996). Nr 4
485. PIOTROWSKI PAWEŁ, SORYS MAGDALENA. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań, 11–20 września 2000). Nr 7
486. PŁYWACZEWSKI EMIL W. 71. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Washington, DC 18–21 XI 2015 r. Nr 18
487. PŁYWACZEWSKI EMIL W. 73. Doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii, Filadelfia, PA 15–18. XI. 2017 r. Nr 21
488. POGORZAŁA EWA. Akademia Działaczy i Trenerów Antydyskryminacyjnych (druga edycja – Kampania Przeciw Homofonii, w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Inicjatyw Niezależnych, Mikuszewo, styczeń–luty 2009 r.). Nr 12
489. PRZYBOROWSKA-KLIMCZAK ANNA. Human Rights: Their Origins, Contemporary Stand and the Future (Scientific Conference, Catholic University of Lublin, Lublin, December 10, 1998). Nr 6
490. SORYS MAGDALENA, PIOTROWSKI PAWEŁ. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań, 11–20 września 2000). Nr 7
491. STĘPIEŃ-ZALUCKA BEATA. Transformacja systemów wymiaru sprawiedliwości w państwach Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1990–2010, Międzynarodowe Centrum Prawa i Zarządzania Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Legnicy we współpracy z Biurem Informacji Rady Europy w Warszawie, Fundacją Praw Podstawowych w Warszawie oraz Fundacją Promocji Prawa Europejskiego w Warszawie, Legnica, 10–11 kwietnia 2010 r. Nr 13

492. TARASEK MACIEJ, KORDYS TOMASZ. Realizacja praw człowieka – doświadczenia europejskie, Jesienna Szkoła Prawa, Słowacka Akademia Nauk, Modra – Harmonia, 13–21 listopada 2009 r. Nr 13
493. TKACZ SŁAWOMIR, KRAWIEC GRZEGORZ, WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka. II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r. Nr 16
494. TUMAY MURAT, CUMPER PETER. Kiedy Wschód spotyka się z Zachodem – islam, prawa człowieka i wartości świeckie, Europejska Fundacja Nauki, Uniwersytet Leicester, konferencja naukowa, Stambuł, 6–8 listopada 2009 r. Nr 13
495. WENTKOWSKA ALEKSANDRA. Sesja prawna rozwijania programów nauczania poświęcona międzynarodowemu prawu handlowemu, porównawczemu prawu konstytucyjnemu oraz prawom człowieka (Sesja prawna, Budapeszt, 5–11 czerwca 2000). Nr 7
496. WENTKOWSKA ALEKSANDRA, KRAWIEC GRZEGORZ, TKACZ SŁAWOMIR. Zgromadzenia publiczne i imprezy masowe – prawo i praktyka. II Forum wymiany doświadczeń. Katowice, 28 maja 2013 r. Nr 16
497. WĘGRZYN JUSTYNA. 13. Objazdowy Festiwal Filmowy Watch Docs – Prawa Człowieka w Filmie, Zielona Góra, 29–30 października 2015 r. Nr 18
498. WĘGRZYN JUSTYNA, BISZTYGA ANDRZEJ. Aktualne zagadnienia polskiego prawa wyborczego (57. Zjazd Katedr Prawa Konstytucyjnego 17–19 września 2015 r., Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Zielonogórski). Nr 18
499. WIECZOREK GERTRUDA. VI Międzynarodowa Konferencja Naukowa z cyklu „Specjalne potrzeby edukacyjne” na temat: Nowe tendencje w pedagogice specjalnej – wykładnia teoretyczna i empiryczna. Ustroń, 16–18 listopada 2011 r. Nr 15
500. WIECZOREK LESZEK. 68. doroczna Konferencja Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii. Chicago, 14–17 listopada 2012 r. Nr 15
501. WIECZOREK LESZEK. Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej, Zakład Prawa Karnego Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 3 grudnia 2009 r. Nr 13
502. WIECZOREK LESZEK. I Ogólnopolski Zjazd Przedstawicieli Nauki o Bezpieczeństwie, Szczytno 15–16.06.2011 r. Nr 14.
503. WIECZOREK LESZEK. Konferencja nt. Problemy społeczne Małopolski i ich instytucjonalne wymiary. Refleksje teoretyczne i praktyczne rozwiązania, Kraków 8 grudnia 2011 r. Nr 14.
504. WIECZOREK LESZEK. Kryminologia a polityka kryminalna – wokół myśli i dokonań Profesora Jerzego Jasińskiego, Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii, Warszawa, 12 maja 2009 r. Nr 13
505. WIECZOREK LESZEK. O przestępczości młodzieży, CYKL – „*Quo vadis wychowanie*” (Konferencja naukowa, Bratysława, 25–27 października 2000). Nr 7
506. WIECZOREK LESZEK. Przeszłość i przyszłość kryminologii w Polsce, Jubileusz 55-lecia Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, połączony z wręczeniem jubileuszowego wydania Archiwum Kryminologii Paniom Profesor Helenie Kołakowskiej-Przełomiec, Zofii Ostriańskiej, Dobrochnie Wójcik (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk

- oraz Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii. Warszawa, 14 stycznia 2009 r.). Nr 12
507. WIECZOREK LESZEK. Robocza Konferencja Międzyrodowskiej Grupy Badawczej „Margines Społeczny Poznania” 2010–2012 r., Poznań, 14 kwietnia 2011 r. Nr 14.
508. WIECZOREK LESZEK. Seminarium poświęcone twórcy Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk – Profesorowi Stanisławowi Batawii (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz Polskie Towarzystwo Kryminologiczne im. Prof. Stanisława Batawii. Warszawa, 28 października 2008 r.). Nr 12
509. WIECZOREK LESZEK. Świętokrzyska Uniwersytecka Konferencja Penitencjarna na temat Diversion w perspektywie penitencjarnej 3 czerwca 2016 r. połączona z zebraniem założycielskim Świętokrzyskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania Instytut Prawa, Ekonomii i Administracji Zakład Prawa Karnego, Kryminologii i Kryminalistyki. Nr 19
510. WIECZOREK MARTHA. Ambasadorzy Praw Człowieka (Program dydaktyczny o prawach człowieka szkół Istituto d’Istruzione Secondaria Superiore F. D’Ovidio di Larino i Katolickiego Niepublicznego Gimnazjum nr 5 im. Św. Jana Bosko w Sosnowcu, 2007–2009). Nr 12
511. ZAWIEJSKI PIOTR. Zasada proporcjonalności w prawie karnym na płaszczyźnie stanowienia i stosowania prawa (Uniwersytet Śląski, Katowice, 28–29 września 2009 r.). Nr 12
512. ZIELIŃSKI PATRYK. II Ogólnopolska Konferencja Naukowa Działalność gospodarcza – wymiar krajowy i międzynarodowy, (Kielce, 17–18 października 2019 roku). Nr 23
513. ZIELIŃSKI PATRYK. III Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów „Badania kryminologiczne a praktyka – perspektywa krajowa i międzynarodowa” (Białystok, 13–15 maja 2020 roku). Nr 24
514. ZIELIŃSKI PATRYK. XI Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Ochrona praw człowieka w dobie kryzysu demokracji liberalnej” z okazji 70. rocznicy powstania Rady Europy, 10-lecia wejścia w życie Traktatu z Lizbony i 15-lecia członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Warszawa 15–16 kwietnia 2019 r. Nr 22
515. ŻOGAŁA LESZEK. Międzynarodowa ochrona praw człowieka (Kurs prawniczy, Poznańskie Centrum Praw Człowieka, Poznań 8–17 września 2003). Nr 10

VIII. WSPOMNIENIA

516. KALINOWSKI SŁAWOMIR, WIECZOREK LESZEK. Wspomnienie o Zbigniewie Galorze. Nr 21

